

ISSN 2308-6106

AUDITIMI PUBLIK

KLSH

KËRKIMORE

SHKENCORE

INFORMATIVE

REVISTË 4 - MUJORE

Nr.14

2016

ALSAI

EUROSAI

INTOSAI

KONTROLI I LARTË I SHTETIT
Experientia mutua omnibus prodest

AUDITIMI PUBLIK

REVISTË KATËRMUJORE
kërkimore-shkencore-informative
shqip -anglisht

Nr. 14/2016, Tiranë

ISSN 2308-6106

Viti i V-të i botimit 2016

Maj-Gusht 2016

Seria : botime KLSH - 16/2016/67

Titulli:

AUDITIMI PUBLIK NR.14

Redaktore: Irena Islami

Amantja Patozi

Art Design: Elisa Metaj

Seria: botime KLSH - 16/2016/67

Shtypur në Shtypshkronjën ” ILAR”

Tiranë 2016

ALBANIAN SUPREME AUDIT INSTITUTION

Experientia mutua omnibus prodest

PUBLIC AUDIT

EVERY FOUR MONTHS MAGAZINE

of research, science and information
in Albanian and in English

No. 14/2016, Tirana

ISSN 2308-6106

May - August 2016

Series:Publications ALSAI - 16/2016/67

BORDI SHKENCOR

Dr. Bujar Leskaj , Kryetar i KLSH	Kryetar
Prof. Dr. Dhori Kule , Dekan, Fakulteti i Ekonomisë (UT)	Anëtar
Prof. Dr. Omer Stringa Profesor, Fakulteti i Ekonomisë (UT) (Kryeredaktor)	Anëtar
Prof. Dr. Jorgji Bollano , Kryetar i Këshillit Kombëtar të Kontabilistëve	Anëtar
Prof.Dr. Skënder Osmani , Fakulteti i Gjeologjisë dhe Minierave	Anëtar
Prof. Dr. Ardian Nuni , Profesor, Fakulteti i Drejtësisë (UT)	Anëtar
Prof. Dr. Sotirag Dhamo , Përgjegjës i Departamentit të Kontabilitetit FE (UT)	Anëtar
Prof. Dr. Aurela Anastasi , Akademik, Fakulteti i Drejtësisë (UT)	Anëtar
Prof. Dr. Argita Berisha , Profesor, Fakulteti i Drejtësisë (UT)	Anëtar
Prof. Dr. Lindita Lati , Kryetare e Autoritetit të Konkurrencës	Anëtar
Prof. Dr. Heinz-Dieter Wenzel , Profesor, Universiteti i Bambergut, Gjermani	Anëtar
Dr. Igor Soltes , ish-President i Gjykatës së Auditimit të Sllovenisë	Anëtar
Prof. Dr. Iraj Hashi , Universiteti Staffordshire në Britaninë e Madhe	Anëtar
Prof. Dr. Tonin Kola , Profesor, Fakulteti i Ekonomisë (UT)	Anëtar
Prof. As. Dr. Sazan Guri , Instituti “ G&G Group”	Anëtar
Prof.As. Dr. Manjola Naço , Drejtore e Përgjithshme, KLSH	Anëtar
Prof.As.Dr. CPA Hysen Çela , Kryetar i IEKA, Managing Partner,nH EuroConsult	Anëtar
Prof. As.Dr. Flutura Kola , Profesor, Fakulteti i Drejtësisë (UT)	Anëtar

SEKRETARIATI

Irena Islami

Sekretare Kolegjiumi

INTERUAR LEXUES !

Kolana e botimeve të KLSH-së për vitin 2016 mbyllet me numrin e 14 të Revistës kërkimore shkencore “Auditimi Publik”.

Në këtë numër të 14-të të Revistës kanë kontribuar me shkrimet e tyre personalitete të njohura ndërkombëtarisht të auditimit të jashtëm publik si Dr. Josef Moser, ish-President i Gjykatës Austriake të Auditimit dhe Sekretar i Përgjithshëm i INTOSAI-t, Presidenti i ri i Gjykatës Europiane të Audituesve, z. Klaus-Heiner Lehne, pedagogë të fushës së Ekonomisë si Prof. Dr. Ingrid Shuli, pedagoges Edlira Luçi, bashkëpunëtori i KLSH-së dhe profesori i mirënjohur Prof. Dr. Skënder Osmani, etj.

Janë të ftuar të publikojnë punimet dhe opinionet e tyre kontabilistë, financierë, ekonomistë të përgjithshëm, specialistë të enteve publike dhe private, akademikë, ekspertë të shoqërisë civile, profesionistë të pavarur si dhe çdo i interesuar që gjen me vend trajtimin e një çështjeje të caktuar me interes në auditimin dhe vlerësimin e administrimit publik të vendit, bazuar në moton e INTOSAI “Experientia mutua omnibus prodest (Eksperienca e Përbashkët ju shërben të gjithëve)”.

Bordi Editorial i Revistës ju fton të shprehni vërejtjet dhe sugjerimet tuaja në funksion të përmirësimit, të rritjes së cilësisë dhe efikasitetit të saj me qëllim që kjo Revistë Shkencore, të jetë një mundësi më shumë për zhvillimin e debatit në fushën e auditimit dhe më gjerë.

*ME RESPEKT,
BORDI EDITORIAL*

Adresa e redaksisë

Kontrolli i Lartë i Shtetit

Bulevardi “ Dëshmorët e Kombit”, nr. 3,

Tiranë Tel./ Fax. 04/ 228485, Tel. 04/ 251267

Web-site: www.klsh.org.al, E-mail: revista@klsh.org.al, klsh@klsh.org.al

PËRMBAJTJA

TITULLI	AUTORI	FAQE
Të veprojme globalisht për një të ardhme të qëndrueshme	Dr. Josef Moser Sekretar i Përgjithshëm, INTOSAI (Marrë nga Revista INTOSAI Journal, Verë 2016)	11
Tre janë detyrat e mia kryesore: Zbatimi i reformës së ECA-s, reformimi i produkteve tona dhe forcimi i impaktit të jashtëm të ECA-s	Intervistë nga z. Klaus- Heiner Lehne President i Gjykatës Evropiane të Audituesve (marrë nga Revista e ECA-s, numri 10, Shtator 2016)	15
Performanca, sistemi, risku dhe vendimmarrja fazi në grup me shumë kritere	Prof. Dr. Skënder Osmani Fakulteti i Gjeologjisë dhe Minierave Dr. Bujar Leskaj Kryetar i KLSH	19
Faktorët për një angazhim të suksesshëm konsulence, këndvështrimi i një konsulenti	Prof.Dr. Ingrid Shuli PhD. Linda Gjika Fakultet i Ekonomisë, Universiteti i Tiranës	49
Auditimi i performances: metoda korrekte dhe perspektivat e ardhshme	Luc T’Joen Administrator i Lartë në Dhomën e II-të, ECA (Marrë nga Revista e ECA-s, numri 9, Tetor 2016)	55
Anomalitë materiale nga mashtrimi Roli i testeve të kontrolleve në parandalimin dhe zbulimin e mashtimit	Edlira Luçi, Pedagoge Fakulteti Ekonomik, Universiteti i Tiranës Ezida Dako, Audituese, Deloitte Albania	61

Analiza e vlerësimit të kostove mjedisore mbi bazën e performancës mjedisore të sipërmarrjeve në Shqipëri	Msc. Aulent Guri	73
Info nga vendi	Aktivitete të KLSH-së (Maj-Gusht 2016)	89
Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm i Irlandës	Profil	131
Dhoma e Llogarive të Azerbajxhanit	Profil	135
Zyrat e Auditimit të Qipros	Profil	139

CONTENT

TITLE	AUTHOR	Page
Acting globally for a sustainable future	Dr. Josef Moser INTOSAI, Secretary General Published in <i>INTOSAI Journal</i> , Summer 2016	145
As I see it, I have three key tasks: to implement the reform of the ECA, to reform our products, and to boost the ECA's external impact	Interview with Klaus-Heiner Lehne, the newly appointed ECA President Published in <i>ECA Journal</i> , number 10, October 2016	149
Performance, system, risk and group fuzzy decision making with many criteria	Prof.Dr.Skënder Osmani Geology Mining Faculty, Bujar Leskaj State Supreme Audit Institution	153
Factors for a successful consulting engagement success –the consultant perspective	Prof.Dr. Ingrid Shuli PhD. Linda Gjika Faculty of Economy, University of Tirana	177
Performance auditing:Current methods and future prospects	Luc T'Joel Senior Administrator in Chamber II, ECA Published in <i>ECA Journal</i> , number 9, September 2016	187
Material misstatements due to fraud the role of test of controls in the prevention and detection of fraud	Edlira Luçi Lecturer at the Faculty of Economy, University of Tirana Ezida Dako Auditor, Deloitte Albania	193

Environment cost analysis based on environment performance of enterprises in Albania	PhD. Aulent Guri	205
--	------------------	-----

Events and activities of ALSAI during May –August 2016	INFO	219
--	------	-----

Comptroller and Auditor General of Ireland	Profile	259
--	---------	-----

Accounts Chamber of Azerbaijan	Profile	263
--------------------------------	---------	-----

Audit Office of the Republic of Cyprus	Profile	267
--	---------	-----

TË VEPROJMË GLOBALISHT PËR NJË TË ARDHME TË QËNDRUESHME

I ngjashëm me një familje të madhe, INTOSAI, në të gjitha këto vite, madje edhe në kohën e diskutimeve të thella dhe të mendimeve të ndryshme, ka mishëruar frymën e përfshirjes dhe barazisë.

Nga: Dr. Josef Moser, Sekretar i Përgjithshëm, INTOSAI

(Marrë nga INTOSAI Journal, verë 2016)

“Kur kam marrë detyrën si Sekretar i Përgjithshëm i INTOSAI-t, organizata kishte tashmë vizione të reja dhe frymën e rinovimit dhe inovacionit”

Është një privilegj i madh dhe një kënaqësi e thellë që kam këtë mundësi në fund të mandatit tim 12-vjeçar, si Sekretari i Përgjithshëm i INTOSAI-t, për të reflektuar mbi momentet e dekadës së fundit dhe për të marrë një opinion mbi mundësitë e ardhshme dhe sfidat që na presin.

Kur kam marrë detyrën si Sekretar i Përgjithshëm i INTOSAI-t, organizata kishte tashmë vizione të reja dhe frymën e rinovimit dhe inovacionit. Emërimi im në detyrë përkoi me miratimin e Planit të parë Strategjik të INTOSAI-t, i cili përcaktonte forma të reja të drejtimit dhe

ndërveprimit. Ky dokument, moment historik, së bashku me Planin e dytë Strategjik, ndihmoi për të rritur profilin dhe statusin e INTOSAI-t, duke përcaktuar katër fusha themelore dhe duke futur zhvillimin dhe koordinimin e standardeve profesionale të auditimit, duke e bërë INTOSAI-n një hartues standardesh profesionale dhe një organizatë model. Kështu, INTOSAI ka përparuar jo vetëm strukturën e saj operative, por ka zgjeruar edhe aktivitetet dhe ndërveprimet e saj në nivel global. Këtu përfshihet një bashkëpunim i intensifikuar me partnerët e jashtëm të organizatës, përkatësisht Kombet e Bashkuara (UN), Komunitetin e Donatorëve, Organizata për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (OECD) dhe Bashkimi Ndër-parlamentar (IPU). Te gjitha këto partneritete kanë qenë të shoqëruara nga një frymë e mirë në ambientet e punës dhe respektit të ndërsjellë.

Në dymbëdhjetë vitet e fundit, unë gjithmonë jam munduar që aktivitetet e

Sekretariatit të Përgjithshëm të jenë në shërbim të kauzës sonë të përbashkët. Në veçanti, përmes organizimit të simpoziumeve UN/INTOSAI, unë jam përpjekur që të përforcoj bashkëpunimin e të gjithë pjesëmarrësve. Këto simpoziume kanë shërbyer jo vetëm për të rritur ndjeshëm pozitën tonë si një partner i OKB-së, por edhe për të marrë përsipër çështje të reja, të cilat kanë lënë gjurmë në punën dhe arritjet e INTOSAI-t:

- Simpoziumi i 19-të për vlerën dhe përfitimet e auditimit të qeverisjes në vitin 2007, i cili përfundimisht rezultoi me miratimin e ISSAI 12, në sajë të të cilit vlera dhe dobiet e SAI-ve janë bërë më të dukshme se kurrë;
- Simpoziumi i 20-të për luftën kundër korrupsionit në vitin 2009, i cili bëri thirrje për herë të parë për forcimin e pavarësisë së SAI-ve nëpërmjet një rezolute të OKB-së;
- Simpoziumi i 21-të me praktikën efektive të bashkëpunimit mes SAI-ve dhe qytetarëve në vitin 2011, të cilat identifikuan praktikën e suksesshme të bashkëpunimit dhe qasjeve inovative;
- Simpoziumi i 22-të për auditimin dhe këshillimin nga SAI-t në vitin 2013, të cilat hedhin dritë mbi thellimin e ndikimit të punës audituese të SAI-ve;
- Simpoziumi i 23-të për Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm, i cili ka rezultuar i suksesshëm në faktin e ngritjes së kapaciteteve të SAI-ve dhe forcimin e transparencës së buxhetit në Axhendën e Veprimit të Adis

Abebes të OKB-së, dhe për Axhendën e 2013 të OKB-së.

Ndërkohë që nismat e INTOSAI-t në forcimin e pavarësisë së SAI-ve, kishin marrë mbështetje të fortë e dinamike nga i gjithë komuniteti i INTOSAI-t, rezultuan në më shumë se tre Rezoluta të Asamblesë së Përgjithshme të OKB-së. Këto rezoluta, jo vetëm mbahen *kampion* për zbatimin e parimeve të pavarësisë të përcaktuara në Deklaratat e Limës dhe të Meksikës, por edhe në përmirësimin e sistemeve të kontabilitetit publik. Për më tepër, ato kanë potencialin për zbutjen e rrugëve drejt arritjes së parakushteve të nevojshme që SAI-t duhet të kenë për të përmirësuar qeverisjen dhe transparencën e fondeve publike.

Të gjitha këto rezultate të rëndësishme u mundësuan vetëm në sajë të pjesëmarrjes aktive të komunitetit të INTOSAI-t. Për këtë arsye nuk janë vetëm synimet e mëdha ato që përcaktojnë vlerën e një organizate, por edhe mënyra se si anëtarët e saj ndërveprojnë me njëri-tjetrin. Kjo frymë e bashkëpunimit konstruktiv është diçka që unë doja ta mbaja sa më lart dhe ta forcoja përmes zbatimit të politikës së Komunikimit, hartimin e Udhëzimit të Komunikimit të INTOSAI-t dhe Strategjisë së Komunikimit të INTOSAI-t.

Ndërsa drejtoja organizatën në kohëra kur sfidat rriteshin në një mjedis që ndryshonte shpejt, ishte kënaqësi të konstatoja se anëtarët e INTOSAI-t përsëri bashkuan forcat dhe formuan në

diversitetin e tyre kulturor dhe sistemet e tyre shumë aspekte për të avancuar auditimin e qeverisjes në të gjithë botën.

Një provë e mëtijshme për të evoluar është gatishmëria INTOSAI-t dhe fakti se anëtarët e saj, SAI-t nuk pushojnë duke e parë në mënyrë kritike strukturën e tyre organizative dhe proceset e tyre të auditimit. Matja e Performancës së SAI-ve, përpunuar me kujdes nga Grupi i Punës mbi Vlerën dhe Dobitë e SAI-ve në bashkëpunim me INTOSAI-n, Komitetin e Ngritjes së Kapaciteteve, Komitetin Drejtues të Donatorëve, dhe shqyrtimet e kolegëve (peer review) të kryera nga disa SAI janë një shembull i shkëlqyer për këtë. Një nga projektet më të fundit për shqyrtim është iniciuar nga Sekretariati i Përgjithshëm, në frymën e përfshirjes të të gjithë organizatave të INTOSAI-t, për të cilën unë jam veçanërisht krenar. Në këtë drejtim, unë do të doja të falënderoja të gjithë ata që janë përfshirë në auditime në vendet e përzgjedhura, të cilët kanë sjellë shumë kultura dhe sisteme të ndryshme të funksionimit të SAI-ve dhe kanë pasuruar më tej përvojën e komunitetit tonë.

Unë do të doja të shpreh mirënjohjen time të singertë për Bordin drejtues dhe të gjithë anëtarët e tij, të cilët kanë qenë me rëndësi jetike për zhvillimin e vazhdueshëm të organizatës dhe punës së tij novatore. Nga 17 takimet e përgjithshme të Bordit Drejtues, në të cilat kam pasur mundësinë të marrë pjesë, të gjithë pjesëmarrësit kanë përjetuar vlerat

e bashkëpunimit, transparencës dhe partneritetit.

I ngjashëm me një familje të madhe, INTOSAI, në të gjitha këto vite, madje edhe në kohën e diskutimeve të thella dhe të mendimeve të ndryshme, ka mishëruar frymën e përfshirjes dhe barazisë. Jam i bindur se kjo frymë është sekreti i suksesit të INTOSAI-t dhe aftësisë së tij për t'iu përgjigjur zhvillimeve sfiduese. Kjo aftësi për të njohur mundësitë e reja është me rëndësi, në kohën kur INTOSAI është bërë një lojtar i njohur dhe i respektuar në komunitetin ndërkombëtar. Kjo do të jetë detyra jonë për të dalë përsëri krah për krah, kur vendet anëtare të Kombeve të Bashkuara, do të përcaktojnë dhe përfshijnë objektivat e përcaktuara në Axhendën 2030 në proceset e tyre vendimmarrëse për të siguruar një të ardhme të qëndrueshme për brezat që do të vijnë. Unë besoj fuqimisht se INTOSAI ka pasur sukses në hedhjen e një themeli të fortë lidhur me kërkesat dhe pritshmëritë e vendosura nga partnerët e saj të jashtëm në këtë drejtim. Jam gjithashtu krenar që kam pasur mundësinë për ngritjen e themeleve të proceseve, duke qenë pjesë aktive e këtij zhvillimi.

Në përfundim, unë jam veçanërisht mirënjohës për lidhjen dhe rritjen e miqësive, të cilat i kanë pasuruar përvojat e mia edhe përtej detyrës time si Sekretar i Përgjithshëm i INTOSAI-t.

"E djeshmja është histori, e nesërmja një mundësi. Sot është gjithçka që kemi. Le të

ndërtojmë së bashku të ardhmen". Me këto fjalë të të madhit Nelson Mandela, do të doja të shpreh shpresën time se INTOSAI do të vazhdojë rrugën e tij të suksesshme për përforcimin e vlerave tona, të barazisë së të gjithë anëtarëve, gjithëpërfshirjes, transparencës, partneritetit dhe profesionalizmit.

Faleminderit edhe një herë sinqerisht për besimin, bashkëpunimin e shkëlqyer të ndërsjellë dhe miqësinë tuaj.

Përktheu: Amantja Patozi

Drejtoria e Komunikimit, Botimit dhe Marrëdhënieve me Jashtë

(Marrë nga INTOSAI Journal, verë 2016)

Nga: Dr. Josef Moser, Sekretar i Përgjithshëm, INTOSAI

TRE JANË DETYRAT E MIJA KRYESORE: ZBATIMI I REFORMËS NË GJYKATËN EVROPIANE TË AUDITIMIT (ECA), REFORMIMI I PRODUKTEVE TONA DHE FORCIMI IMPAKTIT TË JASHTËM TË ECA-S.

Unë besoj se reformat e kryera në vitet e fundit kanë qenë vërtet të rëndësishme dhe ishin një hap në drejtimin e duhur në drejtim të reformimit dhe zgjerimit të strukturave të brendshme, si dhe në përmirësimin në tërësi të performancës së ECA.

Intervistë me z. Klaus-Heiner Lehne, President i sapo zgjedhur i ECA, nga Rosemarie Carotti (R.C)

(Marrë nga Revista e ECA, nr.10, tetor 2016)

Në 13 shtator 2016 anëtarët e ECA zgjedhën Klaus-Heiner Lehne, anëtarin gjerman, të kryejë detyrën e Presidentit për një afat kohor trevjeçar. Ai nisi detyrën në këtë post në datën 1 tetor 2016.

R.C. : I nderuar , Z. President Lehnre, duke qenë se Ju do të merrni detyrën pas disa ditësh, më lejoni t'u përcjell urimet e mija më të sinqerta për emërimin tuaj. Ju jeni anëtar i Gjykatës Evropiane të Auditimit prej vitit 2014 dhe më parë keni qenë

anëtarë i parlamentit gjerman dhe atij Evropian, si dhe avokat për çështjet e biznesit. Çfarë Ju shtyu të kandidonit për postin e Presidentit?

Klaus-Heiner Lehne: Kur pretendon një rol si ky, atëherë sigurisht shpreson të bësh ndryshimin, të jesh në pozicion për të ushtruar ndikim dhe ti japësh formë të ardhmes. Ndonjëherë ndjej se ECA është si një "kampion i fshehur" dhe ne mund të bëjmë më shumë.

Unë besoj se reformat e kryera në vitet e fundit kanë qenë vërtet të rëndësishme dhe ishin një hap në drejtimin e duhur në drejtim të reformimit dhe zgjerimit të strukturave të brendshme, si dhe në përmirësimin në tërësi të performancës së ECA. Tashmë, ne duhet të përqendrohemi në reformimin e produkteve tona. Në

veçanti, ne duhet të përshtatim raportin tonë vjetor, në përputhje me nevojat e palëve të interesit, duke vënë theksin tek çështjet e performancës.

Fillimisht, unë nuk i vlerësova lart shanset e mia veçanërisht gjatë kohës që kandidoja për postin e presidentit. Më pas erdhi vendimi i papritur i Presidentit për t'u kthyer në Portugali më 1 tetor 2016, dhe plani për organizimin në shtator të zgjedhjeve. Para pushimeve të verës kam biseduar me shumë kolegë në ECA dhe mu krijua përshtypja se kisha përkrahjen dhe mbështetjen e tyre. Natyrisht, këtë e kam diskutuar edhe me familjen time.

R.C: *Ju e përmendët tashmë këtë çështje, por çfarë tjetër do t'ju pëlqente të realizonit?*

Klaus-Heiner Lehne: Unë mendoj se ka ende vend për të përmirësuar perceptimin e publikut. Problemi qëndron në ndikimin e punës sonë. Qëllimi im është që në fund të tre viteve të jemi në gjendje të themi se kemi bërë progres dhe kemi përmirësuar performancën në këtë fushë kryesore. Kjo ka të bëjë jo vetëm me perceptimin e publikut, por edhe me mbështetjen për legjislaturën e ardhshëm. Sigurisht, që ne nuk jemi ligjvënësit, ne mund të bëjmë këtë të fundit në mënyrë të tërthortë, duke theksuar në mënyrë të veçantë ku qëndrojnë problemet dhe të ofrojmë ndihmën tonë.

R.C. : *Nëse përmendim fushat e reja në të cilat ECA tashmë po punon, veçanërisht në lidhje me qeverisjen ekonomike, pyetja është si mund të rrisim ne praninë tonë?*

Klaus-Heiner Lehne: Kjo është një fushë e re e përgjegjësisë për BE-në, e cila u shfaq si rezultat i krizës financiare të vitit 2008. Natyrisht, ne duhet t'i përgjigjemi kësaj, veçanërisht për sa i përket performancës. Tashmë janë përgatitur një sërë raportesh për këtë fushë. Më parë aktivitete të tilla trajtoheshin nga Dhoma IV, e cila i trajtonte sëbashku me auditimin e institucioneve.

Ne tani kemi Dhomën e V, puna e së cilës fokusohet vetëm në auditimin e institucioneve. Dhoma IV tani fokusohet më shumë në qeverisjen ekonomike. Besueshmëria e gjithë projektit evropian në thelb varet nga proceset qeverisëse të punës.

Rreth 50% të GDP-së së BE-së e përbëjnë shpenzimet e sektorit publik. Vetëm 1% e këtyre parave është shpenzuar nga BE dhe pjesa tjetër nga shtetet anëtare dhe kjo nuk do të ndryshojë edhe në të ardhmen. Do të ishte joreale të supozojmë se një përqindje e konsiderueshme, më e madhe e parave publike do të përfundojë në BE dhe pastaj të shpenzohen prej tij. Shumica e aktiviteteve do të mbetet në nivelin e shteteve anëtare. Megjithatë, kjo kërkon koordinim. Kjo është arsyeja pse qeverisja ekonomike është aq e rëndësishme.

R.C. : *A është emërimi juaj një sinjal për rritjen e ndikimit të Gjermanisë në BE?*

Klaus-Heiner Lehne: Në këndvështrimin e një të huaji mund të duket sikur gjendemi para një rasti të tillë. Sinqerisht që unë nuk i shoh gjërat kështu. Megjithatë anëtarët e ECA-s mendojnë si evropianë.

Unë nuk përfaqësoj qeverinë time, por jam një anëtar i kësaj Gjykate dhe duhet të veproj dhe të mendoj si evropian. Kjo ishte qasja ime edhe në Parlamentin Evropian. Emërimi im nuk e rrit ndikimin e drejtpërdrejtë të Gjermanisë.

R.C. : *A do të ndryshojë reforma administrative implementuar kohët e fundit në ECA sistemin kolegjal, marrëdhëniet mes Presidentit të ECA-s dhe anëtarëve të tjerë apo dhe të anëtarëve midis tyre?*

Klaus-Heiner Lehne: Dhomat u krijuan me nismën e paraardhësit tim. Sistemi e ka dhënë provën për vlerat e tij, por rezulton gjithashtu se Dhomat veprojnë shumë të pavarura. Kjo do të thotë se gjatë hartimit të programit të punës interesi i përgjithshëm i ECA nuk ka qenë gjithmonë prioriteti kryesor. Reforma që kam parë të zhvillohet gjatë dy viteve të fundit ka për qëllim pikërisht forcimin e interesit të përgjithshëm të institucionit. Reforma e fundit në ECA ndikon në mënyrën se si punojnë dhomat, përgjegjësitë e tyre dhe se si përdoren burimet. Reforma është projektuar posaçërisht për të forcuar edhe më tej kapacitetet e ECA-s dhe i shërben planifikimit dhe hartimit të një strategji të centralizuar. Dhomat vendosin mbi thelbin, por sipas rregullave të reja është kolegji që vendos se cilat auditime do të kryhen dhe nga kush. Reforma është një gjë, por kultura është diçka tjetër. Ne duhet të kujdeseni që gjatë implementimit të reformës edhe kultura të evoluojë. Për këtë proces me siguri do të duhen disa

vite. Ajo çka konstatoj është se tre janë detyrat e mia kryesore në tre vitet e ardhshme: së pari, zbatimi i reformës duke reformuar njëkohësisht dhe kulturën tonë të brendshme; së dyti, reformimi i produktet tona, veçanërisht i raportit vjetor, por dhe kryerja e më shumë komenteve për fusha specifike dhe auditime të shpejta për tema të veçanta; së treti, rritja e ndikimit të jashtëm të ECA.

R C. : *A do ta ndryshojë dalja e Britanisë nga BE kulturën tonë të auditimit apo mënyrën se si ne në ECA punojmë?*

Klaus-Heiner Lehne: Është shumë herët për të thënë këtë. Qeveria britanike nuk ka zbatuar ende nenin 50. Ne po flasim për një periudhë që ndoshta mund të shtrihet përtej 2019. Në çdo rast, si institucioni i vogël ne do të luajmë një rol relativisht të vogël në këtë procedurë. Komisioni është duke përgatitur negociatat, Këshilli i BE do hartojë mandatin për negociatat dhe në fund është Parlamenti Evropian që duhet ta miratojë. Një grup ndërinstitutional pune u krijua shumë kohë më parë për t'u marrë me çështjet e personelit. Lidhur me temën e gjuhës angleze si gjuhë e punës së përditshme, ajo çka unë mund të them është se është shumë e vështirë të ndryshojë kultura gjuhësore brenda institucionit. Kjo vlen edhe për ne, po aq sa edhe për Gjykatën Evropiane të Drejtësisë, në të cilën çështjet referohen edhe në gjuhën frënge. Gjuha angleze pra do të mbetet një gjuhë kryesore.

R.C. : *Cili aspekt i postit që keni mbajtur deri tani do t'ju mungojë tashmë në postin e Presidentit?*

Klaus-Heiner Lehne: Mund të duket e çuditshme për dikë që vjen nga Parlamenti dhe në fakt nuk ka punuar si auditues i mirëfilltë, por do të më mungojë auditimi. Kjo për arsyen e thjeshtë se kam mësuar shumë gjatë dy viteve e gjysmë në ECA. Unë kam punuar me çështje, me të cilat më parë nuk kam pasur asnjë lidhje. Ndërsa më parë unë kam qenë në radhët e hartuesve të ligjeve për tregun e brendshëm evropian, këtu unë kam punuar në një fushë tërësisht të panjohur për mua, siç ishte ndihma për zhvillim, fushë e veprimtarisë së Dhomës III dhe kjo vërtet më ka pëlqyer. Papritur i shikon gjërat nga një perspektivë globale dhe jo vetëm nga një perspektivë kombëtare ose evropiane. Gjëra që janë debatuar ashpër në media papritmas bëhen banale. Kjo ishte një përvojë shumë e rëndësishme në jetën time.

R.C. : *"Ekonomia globale" është një është një togfjalësh i rëndësishëm. A ka vlerë ta ndjekësh?*

Klaus-Heiner Lehne: Në parim, unë besoj se po, ja vlen të eliminohen barrierat në tregti, pasi kjo përfundimisht çon në më shumë vende pune dhe një ekonomi më të mirë. Sigurisht, kjo duhet të ndodhë në mënyrë të balancuar. Mendoj se dy blloqet e mëdha ekonomike, përkatësisht Amerika e Veriut dhe Evropa, duhet të mos harrojnë se për sa kohë ato punojnë së bashku vendimet e sotme, do të

vazhdojnë të ndikojnë në standardet e botës edhe në 50, 60 apo 100 vitet e ardhshme.

Nëse dy blloqet e mëdha ekonomike, rëndësia e të cilëve në zhvillimet globale po venitet për sa i përket numrit të popullsisë, nuk arrijnë të bashkëpunojnë ngushtë, atëherë ekziston rreziku i madh që ne nuk do të kemi një rol në formësimin e standardeve për gjeneratat e ardhshme.

Përktheu: Alma Shehu, Specialiste,

Drejtorja e Komunikimit, Botimit dhe Marrëdhënieve me Jashtë

(Marrë nga Revista e ECA, nr.10, tetor 2016)

Intervistë me z. Klaus-Heiner Lehne, President i sapo zgjedhur i ECA, nga Rosemarie Carotti

PERFORMANCA, SISTEMI, RISKU DHE VENDIMMARRJA FAZI NË GRUP ME SHUMË KRITERE

Një projekt eventual për riskun, vlerësimin dhe menaxhimin e tij mund të ishte një nga më të rëndësishmit për zhvillimin e vendit duke patur parasysh prapambetjen (apo riskun e madh) dhe detyrat për integrimin në BE.

**Nga: Prof.Dr.Skënder Osmani, Fakulteti
Gjeologji Miniera**

**Dr. Bujar Leskaj, Kryetar, Kontrolli i Lartë
i Shtetit**

Abstrakt

Vendi ynë ka prapambetje në shumë sektorë, për rrjedhim duhen përshpejtuar etapat e zhvillimit.

Kriza ekonomiko-financiare e viteve të fundit në vende të ndryshme ka rritur përpjekjet qeveritare dhe të kontrollit për zvogëlimin e papunësisë e rritjen e numrit të vendeve të punës, zvogëlimin e korrupsionit dhe të riskut, rritjen e efikasitetit nga reforma e politika të integruara dhe globale, etj.

Edhe në vendin tonë në fushën e auditimit ka probleme, mjaft prej të cilave janë përfshirë në strategjinë e KLSH dhe për të cilat po punohet, veçanërisht për performancën, riskun, vendimmarrjen, etj.

Kësisoj në punim jepen disa konsiderata që mund të ndihmojnë ndoshta për një auditim të përparuar në të ardhmen.

Në të trajtohen këto çështje:

- Hyrje
- Performanca një unitet me tre principe ekonomike apo një problem kompleks me shumë kritere?
- Sistemi dhe risku
- Projektizimi dhe sistematizimi
- Vendimmarrja njerëzore dhe kompjuterike me shumë kritere
- Një projekt eventual për zvogëlimin e riskut

Në fund jepen disa përfundime në të cilat tregohet që performanca 3E është kusht i nevojshëm i auditimit.

Një projekt eventual për riskun, vlerësimin dhe menaxhimin e tij mund të ishte një

nga më të rëndësishmit për zhvillimin e vendit duke patur parasysh prapambetjen (apo riskun e madh) dhe detyrat për integrimin në BE.

Fjalët kyçe:

Performancë, risk, sistem me risk, projektizim, sistematizim, vendimmarrje, fazi, problem, kriterë, risk sistematik.

1. Hyrje

Sipas INTOSAI-t auditimi i performancës 3E përfshin:

a) auditimin e ekonomicitetit, që nënkupton minimizimin e kostos së burimeve që përdoren në një veprimtari publike, duke mos cënuar cilësinë e tij;

b) auditimin e efikasitetit, që nënkupton optimizimin e raportit burime-rezultate të veprimtarisë publike, duke modifikuar proceset, strukturat dhe gjithë zinxhirin ekonomik të vlerës, në përputhje me standardet kombëtare e ndërkombëtare dhe praktikatat më të mira;

c) auditimin e efektivitetit, që nënkupton vlerësimin e rezultateve përfundimtare dhe objektivave të vendosura, në përputhje me politikat e subjektit të audituar;

Siç dihet kuptimi dhe parimet mbi të cilat mbështetet performanca kanë ndryshuar me kohën, ato janë plotësuar e zgjeruar me standarde të reja ashtu siç ndodhi historikisht me parimin e kontabilitetit,

më pas me atë financiar dhe kohët e fundit me futjen e kuptimit të riskut sistematik në sistemin financiar-bankar, etj.

Në këto rrethana, edhe kur ka disa teori auditimi që janë në zhvillim, ç'mund të thuhet për performancën sipas INTOSAI-t, A është ajo pasqyrimi adekuat i realitetit dhe auditimi i saj në çdo rast të bëhet në konformitet me udhëzimet e INTOSAI-t, pavarësisht nga zhvillimet e krizës ekonomiko-financiare?

1.1 Performanca një unitet auditimi me 3 principe, apo një problem kompleks me shumë kriterë?

Më parë se t'i përgjigjemi pyetjes po paraqesim më poshtë disa konsiderata modeste (në mungesë të një literature të mirëfilltë shkencore) duke patur parasysh hipotezat e mëposhtme:

1. Auditimi i ekonomicitetit “do të thotë” realizimi i një produkti në sasi maksimale (ose kosto minimale) për inpute të caktuara. Në qoftë se shënojmë me $f(x)$ koston e produktit dhe x vektorin përkatës të inputeve atëherë ekonomiciteti shprehet nga relacioni:

$$\min f(x) \quad (1)$$

Meqënëse ekstremumi i një funksioni quhet objektiv, atëherë ekonomiciteti është një objektiv;

2. Auditimi i efikasitetit do të thotë “optimizimi” i burimeve (inputeve), pra realizim i objektivit me kushtet përkatës

të proceseve të prodhimit. Në qoftë se konsiderojmë n kushte atëherë eficientia shprehet nga tërësia e relacioneve

$$\min f(x) \quad (2)$$

kushtet $k_i, i=1, 2, \dots, n$

Përmendim kalimthi që kur objektivi $f(x)$ dhe kushtet $k_i, i=1, 2, \dots, n$, janë funksione lineare atëherë blloku (2) quhet thjeshtë program linear. Nga sa më sipër eficientia konsiderohet një objektivi me kushte;

3. Auditimi i efektivitetit do të thotë përfitim apo realizim i attributeve të produktit në përputhje me nevojat, kërkesat apo rrethana të tjera specifike të performancës. Kështu efektiviteti është kurorëzim final i objektivit dhe eficientës. Në qoftë se këto kërkesa që duhet të plotësojë efektiviteti po i quajmë për thjeshtësi me $ef_1, ef_2, \dots, ef_k$, atëherë modeli i përafërt i performancës sipas hipotezave të mësipërme formulohet në trajtën:

$$\begin{cases} \min f(x) \\ kushtet k_1 \dots k_n \\ kushtet ef_1 \dots ef_k \end{cases} \quad (3)$$

Këtu (për thjeshtësi) kushtet u konsideruan të ndara, d.m.th. veç për eficientën dhe veç për efektivitetin. (Realisht kushtet e eficientës i përkasin proceseve të prodhimit të outputit që njëherësh shprehin edhe kërkesat, nevojat, etj.) Ndarja e mësipërme u bë me qëllim për të treguar që principi i

eficientës ka një kuptim të dallueshëm nga ai i efektivitetit, sepse në literaturë (jo të INTOSAI-t) dhe në Internet ka kuptime dhe diskutime të ndryshme për eficientën në lidhje me efektivitetin dhe anasjelltas;

Duke shqyrtuar (me kujdes) interpretimin e mësipërm të performancës 3E të një outputi sipas hipotezave të ndërtimit të strukturës (3) mund të vihen re “dy qendra graviteti” në trajtë të pashtjelluar:

- prodhimi i produktit (të ardhurat);
- përdorimi i produktit.

Pak më ndryshe çdo output i veprimtarisë njerëzore është unitet i këtyre dy attributeve. Me këtë rast kujtojmë që []:

- Çdo atribut (cilësi, veti, etj.) është një gjendje;
- Ndryshimi i gjendjes është një proces;
- Një bashkësi attributesh (gjendjesh) është një objekt.

Që këtë, del që performanca (INTOSAI) është një objekt me tre attribute (principe) ekonomike: *ekonomiciteti*, *eficienta*, *efektiviteti*. Pra siç kuptohet këto tre principe kanë në themel zhvillimin: ndryshimin e gjendjeve, d.m.th. proceset e prodhimit dhe të përdorimit.

Përmendim që për principet e performancës në literaturë (jo në ato të INTOSAI-t) ka pikëpamje, mendime e qendime të ndryshme për performancën,

eficencën e efektivitetit (me dhjetëra, qindra punime në internet) që shkojnë deri në mohimin e efektivitetit, madje edhe të performancës apo skepticizmin që performanca është në ditë të errët, ajo është një kuptim jo korrekt, etj. Në dallim nga këto, mendimet tona të mësipërme, për këto kategori janë thjesht interpretime hipotetike të 3E dhe “asgjë më tepër përpara se koha të thotë fjalën e saj”.

Pra çmund të thuhet për realitetin e principeve (kriterëve) 3E?

Së pari, realizimi i outputit duhet të jetë optimal (ose afërsisht optimal) si p.sh. maksimizim prodhimi, minimizim kosto etj. por ky optimalitet në përgjithësi nuk mund dhe nuk duhet të jetë i kufizuar vetëm dhe vetëm në aspektin ekonomik, përkundrazi ai duhet të plotësojë edhe kushte të tjera që varen nga specifikat e aktivitetit prodhues (outputi) si p.sh. shoqëror, energjetik, fizik, biologjik, inxhinierik, etj.

Së dyti, ka probleme performance që mund të kenë më tepër se një objektiv, madje edhe objektiva të kundërt, p.sh. max-min siç është maksimizimi i prodhimit, minimizimi i koston, etj. Jo vetëm kaq por objektivat mund të jenë edhe të papajtueshëm p.sh. plotësimi i njërit e kundërshton plotësimin e tjetrit etj. Ky fakt e rrit më tepër karakterin kompleks të performancës, për rrjedhim edhe vështirësinë e zgjidhjes teorike të tij (jo vetëm me modele matematike të

kërkimit operacional) por edhe me modele të përafërt si Pareto, etj. Shkurt, në këto rrethana auditimi nuk është “aq i thjeshtë” sa mund të duket nga formulimi i 3E-ve.

Së treti, performanca nuk është një kuptim statik, përkundrazi ajo ndryshon në kohë dhe hapësirë si nga pikëpamja e prodhimit të produktit ashtu edhe përdorimit të tij. Pra ajo është një problem dinamik, me kushte fillestare, kufitare etj., gjë që përsëri e rrit kompleksitetin e zgjidhjes e të zbatimit, pra edhe auditimin e saj.

Së katërti, në performancën e produktit sipas 3E u konsiderua vetëm prodhimi dhe përdorimi i produktit. Natyrisht një qëndrim i tillë nuk është i plotë në qoftë se produkti i realizuar nuk është i sigurtë ose me një masë të tillë risku që të jetë brenda kufijve të lejuar.

Shkurt në performancën sipas 3E siguria e produktit (të ardhurave) mund e duhet të ishte kushti i parë i shtjelluar për realizimin dhe përdorimin e tij. Përmendim që në dokumentet e fundit të INTOSAI-t flitet [] për riskun e një entiteti dhe jo të një objekti (apo kategorie, etj), temë e cila mund të diskutohej, por del jashtë qëllimit tonë. Në këto dokumenta flitet edhe për riskun sistematik (të sistemit financiar, bankar). Këtu ngrihet menjëherë pyetja: Risku sistematik është karakteristikë vetëm për financën, apo për çdo sistem, apo për ‘entitete’ të caktuara? (*shiko më poshtë*).

Së pesti, çdo prodhim (i realizuar) kushtëzohet nga inputet dhe proceset i përpunimit të tyre. Natyra e inputeve kushtëzon një sërë karakteristikash (sipas specifikave të tyre) që në principet 3E janë lënë në heshtje. Pak më ndryshe inputet fusin në “modelin e performancës” kushte suplementare të cilat rrisin më tej kompleksitetin e performancës së realizimit dhe të auditimit të saj.

Së gjashti, në principet 3E nuk bëhet fjalë për ekzistencën e zgjidhjes së performancës (jo në çdo rast ajo ka një zgjidhje). Në rastin kur ajo nuk ekziston auditimit i hapen telashe të paqëna sepse asnjë hap nuk mund e duhet të bëhet, d.m.th. ne të kundërt është ‘*ko!*’ ose pa vlerë. Në qoftë se zgjidhja ekziston dhe është e vështirë, synohet praktikisht për një zgjidhje të përafërt, d.m.th. për një efencë ‘afër optimale’. Dhe ky nuk është një problem relativisht i thjeshtë, aq më pak po të kemi parasysh që teoria (matematike) e efencës është në zhvillim e sipër, d.m.th. nuk konsiderohet e përfunduar, madje edhe për kuptime themelore siç mund të jetë ai Pareto dinamik, etj.

Së shtati, mungesa e kuptimit të alternativave në formulimin e principeve të performancës, të dinamikës së riskut, apo e disa kuptimeve themelore për efencën etj., janë faktorë risku d.m.th. zvogëlojnë (dëmtojnë) performancën që synohet.

Nuk po zgjatemi më tej me ‘jo të mirat’ e 3E. Sidoqoftë principet 3E janë të domosdoshëm, pavarësisht nga tipi i auditimit dhe lloji i objektit, por që në përgjithësi nuk janë të mjaftueshëm, e aq më pak për performanca komplekse. Pak më ndryshe ato jo gjithmonë janë të zbatueshëm kur kërkesat (atributet) e performancës janë të sofistikuara dhe kërkohet zbatimi i teknologjive të informacionit e inteligjente dhe i metodave matematike (stokastike, fazistike, etj.) i sistemeve ekspertë, i projektizimit elektronik dhe auditimit të vazhdueshëm, i teknologjive warehouse, etj.

Pavarësisht nga këto, parimet e INTOSAI-t janë themelore për auditimin dhe çdo SAI e zhvillon aktivitetin e vet sipas udhëzimeve përkatëse dhe specifikave vetjake. Kesisoj mundet që për të përsheptuar hapat drejt një auditimi më të përparuar të shqyrtohen edhe alternativat që e bëjnë imperativ hartimin e një projekti të KLSH për rritjen e performancës dhe të kapaciteteve audituese në sasi dhe cilësi, për optimizimin e vendimmarrjes (*shiko më poshtë*) me synimin për të kaluar nga auditimi tradicional në atë modern për rritjen e nivelit të qeverisjes përkatësisht me dinamikën e burimeve njerëzore e natyrore, pozicionin gjeostrategjik, prirjen për të pranuar si vend kandidat e më pas anëtar në BE, etj.

2. Sistemi

Kujtojmë që në rastin më të thjeshtë atributi është objekt. Kur flasim për proces, d.m.th. ndryshim të atributit (objektit) mbi këtë të fundit vepron një objekt ose disa objekte të tjerë. Në qoftë se konsiderojmë një ose disa procese që prodhojnë një output (të ardhura), atehere në vlerësimin e tij (outputit), është e rëndësishme të njihen jo vetëm objektet dhe proceset e tyre, por edhe lidhja e objekteve e bashkëveprimi mes tyre. Me marrëveshje këtë bashkëlidhje (funktionale) po e quajmë *strukturë*, ndersa tërësinë e objekteve me strukturën e tyre që prodhon një output (të ardhura) e quajmë *sistem*. Meqënëse zhvillimi është një ndryshim pozitiv që prodhohet nga një sistem, sot kuptimi i sistemit konsiderohet element kryesor i kulturës së individit, pra edhe i audituesit, etj. Në një kuptim më të përgjithshëm *sistemi është bazë zhvillimi*.

Çdo sistem ka specifikën e vet që përcaktohet nga tipi (lloji) i procesit që prodhon outputin e tij. Bashkësinë e objekteve të nevojshëm dhe të mjaftueshëm për prodhimin e një outputi e quajmë *sistem prodhues*. Një sistem është vetë një objekt i cili nga ana e tij mund të bashkëveprojë me një ose disa sisteme të tjera për prodhimin e një outputi “të madh”. Pra nga ky *bashkim sistemesh kemi një sistem të madh në të cilin elementët përbërës të tij janë tashmë nënsisteme*.

Duke vazhduar këtë arsyetim në këtë linjë nuk është vështirë të arrihet që një qelizë është një sistem, më pas një organ është një sistem i përbërë nga qeliza që janë nënsisteme të organit, po kështu njeriu është një sistem që përbëhet nga organe (nënsisteme të rendit të parë) e këto të fundit të përbërë nga nënsisteme të rendit të dytë e kështu me radhë për një sistem njerëzor në një familje, komunitet, provincë, bashki, shtet, etj. Nga sa më sipër del që *projekti është një element i bashkësisë së sistemit*.

Në rastin më të thjeshtë sistemi ka një element, d.m.th. një projekt (nënsistem) ndërsa në përgjithësi sistemi ka disa nënsisteme. Në një bashkësi (sistemesh, nënsistemesh apo projektesh) elementin “më të mirë” (optimal dhe të sigurt) që realizon një ose disa qëllime me kushtet e realizimit të tyre e quajmë projekt të bashkësisë apo të strategjisë. Nga kjo pikëpamje cdo strategji, pavarësisht nga specifika e saj politike, financiare, ekonomike, inxhinierike, mjedisore, shëndetësore, etj., ka projektin përkatës, me saktë sistemin e vet.

Përmendim kalimthi që me kaq sa dimë kuptimi i sistemit përdoret rrallë apo në mënyrë të specifikuar në literaturën e INTOSAI-t, p.sh. për riskun sistematik financiar. Ne mendojmë që ky kuptim është i rëndësishëm jo vetëm për teorinë e auditimit, por edhe më gjerë veçanërisht për problemet komplekse pavarësisht nga trajta e tyre statike, dinamike, globale, pa risk apo me risk, madje edhe për strategji

më të komplikuar që operojnë jo me objekte por me kategori apo për derivatë “më të gjerë” të tyre.

Siç përmendëm më sipër projekti është në rastin më të thjeshtë një element i një sistemi, p.sh. sistemi i energjisë mund të ketë disa elementë psh: burime hidrike, burime të parinovueshme, të rinovueshme, burime bërthamore, etj., një nga këto elementë është një nënsistem i sistemit energji. Përmendim që struktura sistem është me rëndësi sepse përmban attribute ose objekte të caktuara: matematikore (modelet), informatike (bazat e të dhënave), sistemet e informacionit, sistemet ekspert, etj.

Në literaturën e INTOSAI-t me përjashtim të sistemit financiar kur shqyrtohet risku sistemik, kuptimi i sistemit konsiderohet me atë të entitetit, i cili sipas kuptimit që jepen në fjalor është një objekt që veçohet nga pjesa tjetër e realiteti. Në dallim nga ky perceptim ne mendojmë se kuptimi sistem është themelor dhe i domosdoshëm jo vetëm për performancën financiare, por për çdo lloj performance pavarësisht nëse ajo është statike, dinamike, pa risk, me risk, etj. e aq më tepër në qoftë se ajo modelohet matematikisht me kushte fillestare kufitare, homogjene, heterogjene, apo shumë veti (attribute) të tjera që janë karakteristika hapësinore, fizike, dinamike, etj. të sistemit dhe të bashkëlidhjeve të tjera. Nga kjo pikëpamje futja e kuptimit të sistemit (jo e entitetit) në literaturën e auditimit mendojmë se

është i domosdoshëm dhe një mundësi potenciale për rritjen e efektivitetin të auditimit në lidhje me faktorin kohë, rritjen e sigurisë së performancës, etj. Për këtë qëllim po sjellin në fillim një shembull nga performanca dinamike dhe më pas nga ajo me risk.

Me marrëveshje *performanca quhet dinamike, në qoftë se të paktën një nga elementet e sistemit* te saj (p.sh. objektet), kushtet e ndryshme fizike, biologjike etj, janë funksion i kohës.

Siç dihet, nga pikëpamja matematike, modelimi i problemeve dinamike të kontrollit është kompleks në krahasim me ato statike. Kjo vështirësi rritet nga kushtet fillestare e kufitare të proceseve të performancës me gjeometri plotësisht të përcaktuar, me bashkëveprime të njehsuara të objekteve sipas specifikave tyre, etj., premisa këto që nuk mund të zënë fill, pa përcaktuar më parë sistemin “brenda” të cilit proceset ndryshojnë në hapësirë edhe kohë. Akoma më kompleks dhe më i domosdoshëm paraqitet kuptimi i sistemit me risk.

2.1 Sistemi me risk

Çdo veprimtari njerëzore me një ose disa qëllime mishërohet në praktikë me realizimin e produkteve përkatës dhe përdorimin e tyre. Shoqëria njerëzore është e interesuar që produktet e prodhuara të jenë të sigurtë ose “sa më të sigurtë d.m.th. të kenë standarde prodhimi që të përjashtojnë humbjet, dëmet, rreziqet, prishjet, epidemitë, etj.

Pra në një kuptim më rigoroz shoqëria synon që produkti i prodhuar dhe të ardhurat e tij të jenë të sigurta dhe optimale, d.m.th. pa risk ose me risk sa më të vogël.

Në literaturë ka disa përkufizime për riskun të cilat ndryshojnë kryesisht nga specifika e veprimtarisë që u referohen. Këtu me marrëveshje riskun e një veprimtarie po e konsiderojmë probabilitet (mundësi) të dëmtimit nga veprimtaria. Sipas këtij përkufizimi:

Njeriu krijon veprimtarinë në fjalë dhe është po ai që nga risku, dëmtohet, humbet, etj. Në këtë kuptim individ i është subjekt dhe objekt i riskut. Me tepër:

Veprimtaria e individit është ndryshim dhe çdo ndryshim është proces, kështu baza e riskut është procesi dëmtues.

Procesi është ndryshimi i një (ose disa) vetie (objekti) në hapësirë dhe kohë. Pra njeriu duhet të parashikojë mirëfilltazi jo vetëm procesin por edhe probabilitetin e këtij dëmtimi. Në një kuptim pikësor risku është dëmtimi në një pikë dhe probabiliteti i dëmtimit.

Meqenëse risku, ashtu si procesi, ndryshon në hapësirë dhe kohë, kuptimi i performancës me risk është më i gjerë dhe më i thellë se ai i performancës së zakonshme.

Për të argumentuar sado pak gjerësinë, thellësinë e performancës me risk, etj., po japim disa konsiderata për aq sa dimë

duke mos patur asnjë referencë të drejtë për shkak se Teoria e Auditimit të riskut është në zhvillim e sipër dhe mjaft e kufizuar.

Së pari në përkufizimin e performancës sipas INTOSAI-t vihet re që:

- performanca ka karakter statik sepse në përkufizim nuk përmendet fjala kyçe dinamika;
- performanca e zakonshme është deterministike sepse trajtohet e pavarur nga rasti, d.m.th. nuk trajtohet me probabilitet;
- përkufizimi i performancës përmban kuptime apo fraza fazistike p.sh. në anglisht 'sound administrative principle', 'performance measures', 'procedures', 'remedying', 'deficiencies', etj.
- Përveç këtyre përmendim që sistemi i risku nuk ka kufij (gjeometrik) të fiksuar dhe statik por dinamik që ndryshojnë në hapësirë dhe kohë (shiko më poshtë).

Natyrisht këto konsiderata kanë një qasje ndoshta nga moskonsolidimi në përgjithësi i teorisë së riskut, pavarësisht se risku sistemik në financë këtë vit feston 10 vjetorin e tij.

Për të konkretizuar sado pak sugjerimet e mësipërme po konsiderojmë një shembull: performancën e prodhimit të një pemëtore me mollë dhe për thjeshtësi (ndoshta nga mungesa e përgjithësim

‘mund të humbasim sado pak’) po i referohemi një rrënje molle. Njeheresh po supozojmë se proceset ne rrënjët e tjera të pemëtores janë afërsisht të njëjta me ato të rrënjës në shqyrtim.

Prodhimi (outputi, e ardhura) e rrënjës molle, varet nga lloji (varieteti), mosha, etj., e drurit mollë po kështu nga toka, uji, plehu apo faktorë të tjerë mjedisorë e të gjitha këto janë inpute me kushte apo kritere. Prodhimi i sistemit mollë mund të shqyrtohet me kushtet e dy hipotezave që janë:

- hipoteza deterministike;
- hipoteza e rastit.

Në thelb secila nga këto hipoteza mund të çojë në një prodhim pa dëmtim ose me dëmtim. Po pranojmë hipotezën e rastit me dëmtim dhe ky dëmtim po supozojmë në vazhdim vjen nga veprimi i një faktori të jashtëm në ‘sistem’ p.sh. organizëm biologjik (insekt), faktor atmosferik (breshër), etj. ose nga faktorë të tjerë pedologjikë, apo teknologjikë si cilësia e tokës, ujit, plehut, etj.

Në qoftë se performanca e mollës do të shqyrtohej në kushte deterministike d.m.th. do të mënjanohej ekzistenca dhe veprimi i faktorëve të rastit, atëherë për auditimin e performancës do të mund të zbatoheshin ‘të paktën’ parimet e 3E, eventualisht ndoshta edhe kritere të tjera sasiore e cilësore që lidhen me atributet e inputeve që në shembullin tonë nuk janë

‘vetëm një’ (toka, uji, klima, teknologjia, etj.).

Në dallim nga sistemi pa risk, në atë me risk dallojmë zonën e proceseve pa risk (pjesa e frutit të mollës që nuk prishet) dhe zonën e proceseve me risk (pjesë e frutit të mollës me risk). Që të dy këto zona dinamike mund të jenë komplementare. Përveç kësaj në zonën e mollës me risk mund të dallohen nënhapsira të prishjes së mollës (tërësia e pikave të proceseve të dëmtimit) dhe nënhapsira probabilitare (nënhapsira e ngjarjeve (probabiliteteve) të prishjes.

Këtu lind një pyetje që ka të bëjë me faktorin e riskut: në një sistem me risk, faktori i jashtëm i riskut (si p.sh. për mollën faktori biologjik (insekti dëmtues)) apo shembja e ndërtesave ose e objekteve të tjerë mbitokësorë nga nxjerrja e naftës (faktori nëntokësor) vepron larg sistemit të ndërtesave, a duhet konsideruar element përbërës i sistemit me risk?

Kemi mendimin se ai duhet të konsiderohet, sepse ai në mënyrë të drejtpërdrejtë ose jo (të drejtpërdrejtë) bashkëvepron me objektet e brendshme të sistemit. Pavarësisht nga rigoroziteti i përgjigjes kuptimi i sistemit me risk nuk është i mbyllur si në rastin e performancës së zakonshme, ai është i hapur në lidhje me objektet që ‘mund të sjellin’ dëmtimin.

Kjo është njëra anë e kompleksitetit të sistemeve me risk. Ana tjetër është dinamika e zonës së dëmtuar në këtë sistem. Siç mund të kuptohet zona e

prishjes së frutit mollë ndryshon, përhapet, zhvillohet me kalimin e kohës, krejt njëlloj si sëmundja në trupin e sëmurë të njeriut, apo difuzioni i parave të pista në një treg, ndotësi i hedhur në liqen, det apo në lumin (e Lanës), pika e ngjyrosësit (bojës) në një enë qelqi me ujë (difuzioni i Einstein-it), etj.

Nga këto shembuj duket që në zonat me risk, kuptimi i kufijve të saj dhe dinamika e zhvillimit të tyre (ndryshimi në hapësirë dhe kohë) është mjaft i rëndësishëm për njehsimin e dëmeve në hapësirë dhe kohë, gjë që ndryshon në mënyrë thelbësore nga performanca e zakonshme. Njëherësh kuptimi i sistemit është i domodoshëm për identifikimin, vlerësimin e menaxhimin e riskut.

Përmendim që studimi i sistemeve me risk është mjaft i gjerë dhe jo elementar veçanërisht në aspektin e kontrollit, të modelit matematik, etj., dhe del jashtë qëllimit të dhënë. Megjithatë në literaturë sistemet me risk në mjaft raste trajtohen me kushte relativisht 'të thjeshta' porsa i përket hipotezave siç janë p.sh. modeli i Markowitzit, ai i Black, Scholes, ekuacioni stokastik i difuzionit konveksionit, apo modele të tjerë (stokastike).

Në këto modele, ashtu si procese të tjera stokastike në financë, mjekësi, inxhinieri, etj. për llogaritjen e riskut kërkohen të dhëna të sakta e të plota me të cilat bëhet ndërtimi dhe përcaktimi i shpërndarjeve probabilitare. Ky është kusht i nevojshëm i

njehsimit të riskut i cili cenohet kur të dhënat dhe arsyetimet janë fazi.

Risku përcaktohet nga proceset dhe sistemi përkatës. Shumë nga këto risqe janë globale d.m.th. që veprojnë në shumë vende të globit dhe sipas revistës World Economic Forum numërohen në botë 31 risqe globale, ndër të cilat përmendim krizat fiskale në ekonomi, dështimet në mekanizmat financiarë ose institucione, papunësia e lartë strukturore, shoku i çmimeve të naftës në mbarë ekonominë botërore, etj. Për vitin 2014 risqet globale që përbëjnë shqetësimin më të madh janë:

- kriza fiskale në ekonomitë kyçe;
- papunësia strukturore;
- kriza e ujit;
- pabarazia e fortë e të ardhurave;
- dështimet e zbutjes së ndryshimit të klimës dhe të adaptimit të saj;
- dëmtimet nga përmbytjet, thatësitrat, ngricat;
- dështimet qeveritare globale;
- kriza e ushqimeve;
- dështimet nga mekanizmat e lartë financiarë;
- paqëndrueshmëria e thellë politike dhe sociale.

Shumë nga këto risqe veprojnë edhe në vendin tonë dhe pasojat (dëmet) e tyre në zhvillimin e vendit kanë qenë dhe janë relativisht të lartë. Në këtë kontekst identifikimi i risqeve është problem i rëndësishëm për të cilin duhet një impenjim më i madh të paktën në sektorët apo projektet që ngërthejnë investime të larta, energji, infrastrukturë, mjedis, etj., apo në shëndetësi, turizëm, etj.. Listimi i risqeve dhe atë më tepër ndërtimi i diagrameve apo hartave përkatëse me karakteristikat më themelore të tyre si objekti, vendi, dëmi i pritshëm dhe masa e tij, masat e mundshme preventive për mënjanimin eventual të tyre, mund të jetë një objekt studimi dhe veprimi në të ardhmen e vendit.

Siç përmendëm më sipër, në literaturën jo të INTOSAI-t ka mjaft autorë që kanë mendime të ndryshme deri në mohuese për eficientë, efektivitetin madje edhe për performancën. Ne mendojmë që proceset me risk janë shembulli apo argumenti më kuptimplotë që rrëzojnë mendimet e tyre. Kësisoj në proceset me risk dallohet prerazi kuptimi i eficientë përmbytja e procesit nga përdorimi i tij që në rastin konkret është dëmi i tij, pak më ndryshe efektiviteti në proceset me risk ka karakter negativ dhe për këtë arsye parashikimi dhe preventivimi i objekteve me risk ka përparësi të lartë. *Nga kjo pikëpamje nuk ka proces që të mos jetë eficient, të mos realizojë një objekt (të ri) dhe në një kuptim të mos jetë efektiv (pozitiv, negativ).*

Edhe efektiviteti zero që mund të ndodhë konsiderohet negativ sepse për produktin e arritur që nuk ka përdorim (zero) janë konsumuar inpute, burime natyrore, njerëzore (energji fizike, mendore, etj). Kësisoj eficientia dhe efektiviteti janë në unitet, në një plan më të gjerë nuk ka performancë që të mos i përmbajë 3E.

Në plan të përgjithshëm performanca mund të mos mbështetet thjesht dhe vetëm në tre kriteret klasike të 3E, sepse sot realizimi i një produkti (të ardhurash), kërkon plotësimin jo vetëm të kushteve ekonomike (që janë themelore) por edhe mjaft kriterëve të tjerë që varen nga specifika, natyra e procesit, standardet e përgatitjes së inputeve dhe outputeve, siguritë e tyre, kërkesat jo vetëm sasiore, por edhe cilësore, përgatitjen e outputeve afatgjata dhe pa ndikim mjedisor apo pasoja të tjera specifike, etj.

Sot duhet të bëjmë kujdes jo vetëm për risqet aktivë (dinamik) por edhe për risqet “pasivë”. Ky është një subjekt që del jashtë qëllimit tonë, sepse risku është një proces dinamik me kohëzgjatje që përcaktohet nga periudha e dëmtimit, intensiteti dhe masa e tij (dëmet) me kohën, etj. Këto atributë apo edhe të tjera që karakterizojnë risqet kanë në themel studimin e proceseve stokastikë dhe zhvillimin në hapësirë e kohë të tyre që sot janë në zhvillim e sipër e që kanë filluar të trajtohen rishtazi në teorinë e INTOSAI-t.

Përveç këtyre, ka raste të tjera kur risku është edhe letargjik. P.sh. lënia në qetësi e një infrastrukture të papërfunduar, apo i një rruge si ajo e Arbrit, mos realizimi i një reforme në kohë dhe sipas standardeve apo i marrëdhënieve, kontratave, etj. (p.sh. me Kosovën apo Bashkimin European), të gjithë këto janë risqe pasive apo letargjike që 'flenë', por që duhet të zgjohen e të vihen në veprim sa më shpejt që të jetë e mundur. Kuptohet që në rrethanat kur duhet të përshpejtojmë me patjetër etapat, problemi i performancës është kompleks, dinamik, dhe kërkon edhe strategji, reforma, zgjidhje e zbatime në rritje të zhvillimit. Natyrisht këtu kemi parasysh në radhë të parë kërkesat e përgjithshme të INTOSAI-t, por njëherësh edhe specifikat e proceseve që varen nga vendi, koha, etj.

3. Projektizimi dhe sistematizimi

Projektizimi i shoqërisë apo zhvillimi i veprimtarisë njerëzore mbi bazën e projekteve është domosdoshmëri e kohës. Në punim është theksuar që jeta është projekt, mendohet në të ardhmen shoqëria do të menaxhohet e drejtohet nga projekte të prodhuara kryesisht nga kompjuterë gjigant (që operojnë me warehouse ose struktura më të mëdha për bazat e të dhënave).

Disa nga veprimtaritë projektuese sot në vendin tonë programohen, automatizohen ose bëhen përpjekje modeste që ato të elektronizohen, robotizohen etj. apo të transmetohen e dixhitalizohen, etj.

Megjithatë në këtë drejtim kemi shumë të për bërë po të kemi parasysh prapambetjen e vendit tonë dhe faktin që projektizimi është bazë themelore zhvillimi në çdo fushë, sektor disipline, etj.

Siç kemi përmendur më sipër, prodhimi në fushën e mendimit dhe të veprimit ka një natyrë gjithnjë e më komplekse, produkti i realizuar kërkohet të jetë sa më i sigurtë, etj. pak më ndryshe optimaliteti (deterministik, stokastik, fazistik, etj.) qëndron në linjën e parë të studimit, kërkimit realizimit e zhvillimit. Në këto rrethana optimizimi (menaxhimi) i problemeve përkatëse del jashtë fushës së projekteve 'individuale', ai kalon në një sferë më të gjerë, që është ai i bashkësisë së sistemeve të zhvillimit, ku në një sistem tashmë bashkëveprojnë shumë projekte.

Në këtë kontekst, projektizimi dhe sistematizimi (zhvillimi me projekte dhe sisteme) mendojmë se janë dy objekte themelore të strategjisë kombëtare të KLSH dhe institucioneve që ai auditon. Siç mund të kuptohet projektizimi është kusht i nevojshëm për ekzistencën e sistematizimit, por jo i mjaftueshëm. Që këtë në radhë të parë përshpejtimi i etapave i takon projektizimit dhe të gjithë trajtave të zhvillimit të tij, elektronizimit, dixhitalizimit, programimit, informatizimit, etj. Megjithatë është koha që të fillojë edhe studimi, kërkimi, etj. veçanërisht për sistemet strategjik, e njëherësh ato me risk sistematik, si p.sh.:

- sistemi energjetik;

- sistemi i pasurive kombëtare;
- sistemi i burimeve natyrore;
- sistemi i mjedisit;
- sistemi shëndetësor;
- sistemi financiar;
- sistemi arsimor;
- sistemi shtetëror (politik);
- sistemi infrastrukturor, etj.

Në përgjithësi strukturimit të ekonomisë mbi bazën e sistemeve duhet ti kushtojmë një vëmendje të madhe, veçanërisht në veprimtari kur bëhet fjalë për reforma, efektivitet zhvillimi, zvogëlim apo mënjanim risku, etj.

Sistemi vetë karakterizohet nga një kompleksitet risqesh siç janë risku i elementëve përbërës të tij, (objekteve), i kanaleve të komunikimit (të hyrje-daljeve), i bashkëveprimit të objekteve të brendshëm dhe të jashtëm, etj. Nga pikëpamja funksionale sistemi ashtu si dhe njeriu karakterizohet nga funksioni (procesi) i çdo organi dhe nga funksionaliteti i tërë sistemit. *Kësisoj risku funksional i sistemit (organizmit) është themelor në studimin efektiv të tij (shiko figurën 1).*

Në lidhje me riskun funksional po sjellim një shembull: Kohët e fundit në vendin tonë u krye reforma administrative

territoriale dhe u caktuan 61 njësi territoriale. Secila prej këtyre është një sistem prodhues kompleks (shumë funksional), në të cilën nënsistemi administrativ krahas nënsistemeve të tjerë energjetik, të pasurive, burimeve natyrore, arsimor, shëndetësor, etj. është vetëm njëri prej tyre. Natyrisht që shtrimi i problemit me një, dy apo tre dhe jo më shumë funksionale, të jep “gjithnjë e më tepër” faturën e riskut me kalimin e kohës, aq sa mund të vihet në diskutim edhe optimizmi i ndarjes së nënsistemeve apo keqfunksionimin e shumë prej tyre (61).

Po kështu edhe trajtimi i reformës arsimore kur ajo shqyrtohet vetëm brenda arsimit të lartë dhe jo në bashkëveprim me sisteme e nënsisteme të tjerë. Mendojmë se që tani ka filluar të konfirmohet fakti i shprehur nga autorët që “reforma e arsimit të lartë është shpresë e madhe me risk shumë të lartë” (në qoftë se ajo nuk trajtohet si bashkësi projektsh, d.m.th. si sistem).

Përmendim që edhe pse teoria e përgjithshme e sistemeve, teorikisht është në zhvillim dhe ka specifika të caktuara, sot ajo është bërë kulturë e rëndësishme e individit vendimmarrës, menaxher, audituesit, etj. Jo vetëm për tri sistemet më të mëdha shoqërore, biologjike dhe fizike (natyror) por edhe më gjerë. Theksojmë që në mjaft sisteme, kultura e disiplinave rigoroze (veçanërisht matematika, informatika etj.) dhe teknologjitë e ndryshme kanë një vend

parësor në përgjithësi në zbatimin e sistemeve të ndryshëm në proceset e zhvillimit dhe efektivitetin e tyre.

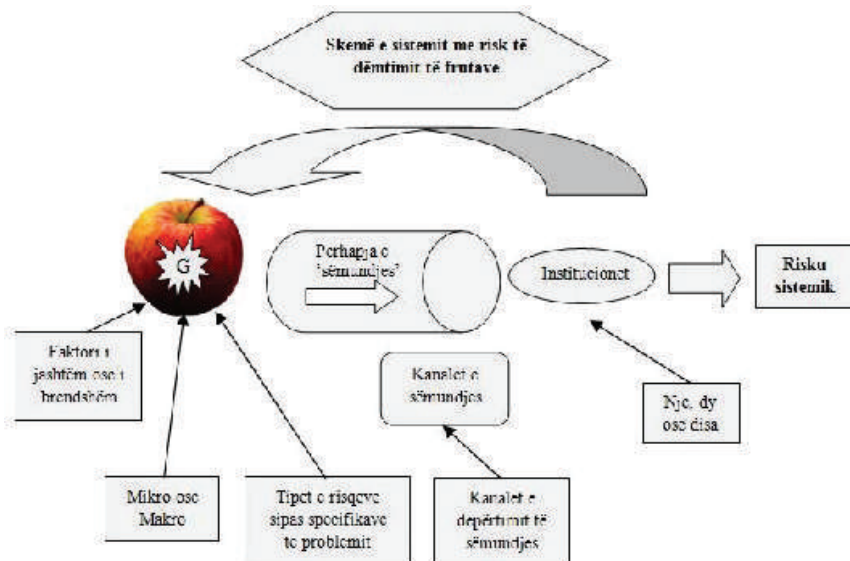

Fig.1 Sistemi me risk

Edhe në kontekstin e riskut, strukturimi i shoqërisë mbi bazën e sistemeve është një nevojë mjaft e qenësishme për studimin e zvogëlimin të riskut që është rezervë e madhe potenciale e zhvillimit. Cilado qoftë specifika e riskut mirëfilltazi dëmtimi prej tij zë fill ose nga risku i objekteve ose nga struktura e bashkëlidhjes së sistemit dhe funksionimi i tij.

Ndërkohë që risku i objektit ka karakter lokal dhe është pasojë e bashkëveprimit të objektit me të tjerë në zonën rrethuese të tij, risku strukturor ka karakter integral dhe është shumë funksional. Duke patur parasysh riskun strukturor dhe optimizmin

dhe funksionimin e sistemeve që në vitin 2001 në lëksionet e menaxhimit, janë ngritur probleme: sa qarqe, universitete, ministri, etj. duhet të ketë vendi? (Të cilat më pas që janë përfshirë në tekstin “Programimi linear me zgjerime”, botim i vitit 2008).

I përmendim këto fakte që risku strukturor, ndonëse mjaft i rëndësishëm është një sëmundje që nuk shërohet shpejt dhe kërkon kohë, kulturë operationale në zhvillimin strategjik. Përveç kësaj risku strukturor është kryefjala e ndërtimit të strukturave të reja ose të çdo reforme, sistemi, etj. për rikualifikimin e tyre.

Kësisoj sa struktura duhet të ketë vendi dhe cila do të jetë gjithashtu dinamika e tyre është një problem kombëtar, që kërkon një vëmendje dhe përqëndrim të përhershëm.

Në këtë mes sistemi politik, i cili prej vitesh ka shfaqur risk jo të vogël mund e duhet të hulumtohet, studiohet e ndoshta të rikonstruktohet për rritjen e efektivitetit të tij në drejtim të përmbajtjes, zvogëlimit të luftës politike, të rritjes së kërkesave për kualifikimin e mëtejshëm të personelit vendimmarrës, politik, etj.

4. Vendimmarrja me shumë kriterë

Ka një rol të rëndësishëm në jetën e përditshme. Nuk ekzagjerojmë kur themi që çdo politikë e burimeve njerëzore, natyrore, mjedisore, arsimore, shëndetësore, teknologjive, etj. çdo qeverisje: lokale apo qendrore, në energji, industri, infrastrukturë, bujqësi, biznes, auditim, etj. në një mënyrë apo në një tjetër është vendimmarrje e vlerësimit të alternativave në lidhje me disa kriterë. Ky vlerësim mund të jetë manual, analitik, matematik, informatik mbi bazë programesh kompjuterike. Me marrëveshje këtë të fundit po e quajmë vendimmarrje kompjuterike. Në dy dekadat e fundit ka një zhvillim të dukshëm vendimmarrja (ose optimizimi fazi)

Në kushtet kur cilësia e të dhënave dhe në përgjithësi e informacionit nuk i përgjigjet mirë kërkesave të shumë metodave deterministike dhe stokastike të kërkimit operacional, zbatimi i metodave përkatëse

fazi është me interes praktik (të paktën për tu eksperimentuar) veçanërisht për efikasitetin e përafërt (optimizimin) e burimeve, projekteve, madje edhe të sistemeve.

Më poshtë po paraqesim vetë disa konsiderata themelore e teorike për metodat fazi, me mendimin që algoritmet e tyre lexuesi i gjen në literaturën përkatëse që është mjaft e dendur në internet.

Vendimmarrja optimale ose thjeshtë optimizimi është një klasë e përgjithshme e kërkimeve operationale (Operational Research, OR), d.m.th. e modeleve matematike të optimizimit me shumë kriterë (*multi – criteria decision making MCDM*).

Problemi tipik i vendimmarrjes me shumë kriterë MCDM ka të bëjë me një bashkësi alternativash për një bashkësi kriteresh vendimor. Sipas autorëve, MCDM ndahet në dy grupe:

- -Vendimmarrje me shumë objektiva ose MODM (*Multi - objektive decision making*)
- -Vendimmarrje me shumë atribut ose MADM (*Multi - attribute decision making*).

4.1 Alternativat në MADM

Alternativat paraqesin zgjedhje të ndryshme të veprimtarive që ofrohen nga vendimmarrësi. Numri i alternativave

mund të jetë i ndryshueshëm. Këto supozohen se jepen të pasqyruara, me prioritet dhe eventualisht në raste të veçanta dhe të rankuara.

MODM studiojnë problemet në të cilat hapësira e vendimmarrjes është e vazhdueshme, ndërsa në MADM hapësira është diskrete. Çdo problem MADM ka një numër të fundëm alternativash.

Çdo problem MADM ka një numër të fundëm alternativash dhe një numër të konsiderueshëm atributesh (më tepër se dhjetra), të cilat mund të renditen në një mënyrë hierarkike. Disa attribute janë të nivelit më të sipërm dhe secili nga këto përbëhet nga disa nënattribute të nivelit të tretë, e kështu me rradhë. Pra në mënyrë të përgjithshme metodat MADM kanë një strukturë hierarkike. Përmendim që mjaft MADM kanë attribute me një nivel, d.m.th. nuk kanë strukturë hierarkike.

Konflikti ndërmjet attributeve

Shumë attribute paraqesin përmasa të ndryshme të alternativave, kështu ato mund të konfliktojnë me njëri tjetrin, p.sh kostoja mund të konfliktohet me fitimin etj.

Peshat e vendimit

Shumë nga metodat MADM kërkojnë që atributet të peshohen nga pikëpamja e rendësisë. Zakonisht peshat e attributeve normalizohen siç do të tregojmë më poshtë.

Matrica e vendimit

Një problem MADM shprehet me lehtësi në trajtë matricore. Një matricë vendimmarrje A ka m rreshta dhe n shtylla, dmth është $A_{m \times n}$

Ku a_{ij} tregon performancën e alternativës $A_i, i = 1, 2, \dots, M$ dhe për kriterin $c_j, j = 1, 2, \dots, N$. Gjithashtu supozohet që vendimmarrësi ka përcaktuar peshat e performancës relative të kriterit të vendimmarrjes $W_j, j = 1, 2, \dots, N$ si në figurën 1.

Kriteri

$$\begin{array}{ccccccc} \text{Alt.} & C_1 & C_2 & \dots & C_N \\ & W_1 & W_2 & \dots & W_N \end{array}$$

$$\begin{array}{ccccccc} A_1 & a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ A_1 & a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & & & \\ A_1 & a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{array}$$

Fig 1. Matricë tipike e vendimmarrjes

Përmendim që shpesh herë në literaturë qëllimet q_i , quhen kritere të vendimmarrjes ose kritere (meqënëse alternativat vlerësohen mbi bazën e qëllimeve). Një tjetër term ekuivalent janë atributet. Pra termat MADM dhe MCDM shpesh nëkuptojnë të njëjtën klasë të

modeleve (dmth MADM). Me poshtë do ti përmbahemi pikërisht kësaj marrëveshje.

4.2. Klasifikimi i metodave MCDM

Në literaturë ka shumë metoda MADM. Secila metodë ka karakteristikat e veta. Ka disa mënyra klasifikimi të MADM. P.sh një mënyrë është ti klasifikojmë sipas të dhënave që përdorin metodat. Nga kjo pikëpamje ato klasifikohen në:

metoda deterministike, stokastike dhe fazistike.

Megjithatë ka raste kur këto mund edhe të kombinohen, p.sh metodat fazi dhe stokastike etj.

Një tjetër mënyrë e klasifikimit të metodave MADM është sipas numrit të personave në procesin e vendimmarrjes, dmth kemi metoda MADM me një vendimmarrës dhe me një grup vendimmarrësish. Më poshtë do të konsiderojmë metodat MADM deterministike me një vendimmarrës. Edhe në këtë rast, ky tip metodash mund të klasifikohet sipas tipit të informacionit dhe karakteristikave të spikatura të këtij të fundit p.sh, WSM, AHP, WPM, TOPSIS etj.

Në rrethanat konkrete të vendit tonë, kur teknologjia e matjeve në shumë procese, bazat e të dhënave, metodikat e trajtimit të të dhënave, etj. janë modeste, atëherë metodat fazistike kanë interes konkret dhe marrin përparësi.

4.3. Metodat e vendimmarrjes me shumë kriterë

Njohuri të përgjithshme

Këto metoda, me ndryshimet e vazhdueshme të tyre, kanë një zhvillim të konsiderueshëm nga pikëpamja e problemeve që zgjidhen, modeleve, kriterëve, teknikave e teknologjive që përdorin etj, fushës së zbatimit, etj. Nga kjo pikëpamje është me vlerë një informacion sado i shkurtër për zhvillimin e tyre. Kësisoj modeli i shumës së peshuar (weight sum models, WSM) është ndoshta metoda më e parë dhe më e gjerë e përdorur. Më pas është propozuar modeli i produkteve të peshuar (weight product model, WPM) për të mënjanuar disa të meta që shfaqti WSM. Në vijim u propozua Saaty modeli i hierarkisë analitike (the analyzed hierarchy process, AHP, 1980, 83, 90, 1994) dhe sot kjo metodë është bërë mjaft popullore dhe ka ndryshuar mjaft nga modeli i mëparshëm në saj të punimeve të Prof. Belton, Gear etj.

Edhe metoda ELECTRE ka patur një zhvillim të madh (propozuar nga Benayoun etj, më 1966), po kështu metoda TOPSIS (Hwang, Yoon, 1981 etj). Këto metoda do të trajtohen (me detaje) më poshtë.

4.4 Përshkrim i disa metodave MCDM

Nga pikëpamja e analizës numerike të alternativave, teknikat e këtyre metodave kanë tre hapa:

1. Përcaktimi i kriterëve dhe alternativave përkatës,

2. Përcaktimi (atashimi), i vlerave numerike të rëndësisë relative të kriterëve dhe ndikimit të alternativave në këto kriterë,

3. Përpunimi i vlerave numerike për caktimin e rangut të secilës alternativë.

Më poshtë do të trajtohet vetëm hapi i tretë për efektivitetin e katër metodave. Konkretisht, supozohen se jepet një bashkësi M alternativash: $A_1, A_2, \dots, A_M$, një bashkësi e N kriterëve $C_1, C_2, \dots, C_N$ dhe matrica e të dhënave si në figurën 1. Kërket të llogaritet rankimi i alternativave në lidhje me preferencat totale kur konsiderohen të gjitha kriteret në mënyrë të njëpasnjëshme.

4.5 Modeli i shumës së peshave

Ky model është ndoshta ai që përdoret më shpesh, në mënyrë të veçantë në problemet njëpërmasor. Në qoftë se ka M alternativa dhe N kriterë atëherë alternativa më e mirë është kjo që kënaq (për rastin maksimal) shprehjen e mëposhtme

$$A_{VSM}^* = \max_i \sum_{j=1}^N q_{ij} w_j \text{ për } j=1, 2, 3, \dots, M$$

ku A_{ESM}^* është ESM e alternativës më të mirë, N është numri i kriterëve të vendimmarrjes, a_{ij} është vlera aktuale e alternativës së i në lidhje me kriterin e

j_{et} dhe w_j është pesha e rëndësisë (rëndësës) së kriterit të j_{et} .

Supozimi (hipoteza) themelore që karakterizon këtë model është ajo e dobësisë shumatore, dmth ajo është vlera totale e çdo alternative si shumë e produkteve që jepet nga shprehja 1. Natyrisht për rastin e hapësirës me një përmasë ku njësitë janë të njëjta (p.sh dollar, sekonda etj) llogaritja e WSM mund të bëhet pa vështirësi, ndryshe qëndron puna në problemet e vendimmarrjes me shumë përmasa. Në këtë rast hipoteza e mësipërme çenohet dhe rezultati i mësipërm është “mbledhja e mollëve me dardhë”.

4.6 Modeli i produktit të peshave WPM

Ky model (WPM) është shumë i ngjashëm me WSM. Ndryshim kryesor është që ka vend të “mbledhjes kemi shumëzim”. Çdo alternativë krahasohet me të tjerat duke shumëzuar herësin për secilin kriter. Çdo herës ngrihet në fuqi të barabartë me peshën e rëndësës së kriterit j .

Në qoftë se termi $R(A_k/A_l)$ është më i madh se 1, atëherë alternativa A_k është më preferuar se alternativa A_l (në rastin e maksimizimit). Alternativa më e mirë është ajo që është më e mira ose e barabartë me çdonjërin nga të gjitha alternativat e tjera.

WPM shpesh herë quhet analizë pa përmasa sepse struktura e saj eliminon çdo njësi mase. Kësisoj WPM mund të

përdoret në problemet e vendimmarrjes me një dhe me shumë përmasa. Një epërsi e metodës në fjalë është se në vend të vlerës aktuale, metoda mund të përdorë vlera relative. Kësisoj

$$\frac{a_{Kj}}{a_{Lj}} = \frac{\frac{a_{Kj}}{\sum_{i=1}^N a_{Ki}}}{\frac{a_{Lj}}{\sum_{i=1}^N a_{Li}}} = \frac{a_{Kj}^i}{a_{Lj}^i}$$

Një vlerë relative a_{Kj} llogaritet duke

përdorur formulën $a'_{Kj} = a_{Kj} / \sum_{i=1}^N a_{Ki}$ ku

a'_{Kj} janë vlerat aktuale.

$$A_1 > A_2 > A_3$$

Një metodë alternative është ajo që parashikon produktet pa herës dmth në këtë rast përdoret formula 2.

$$P(A_K) = \prod_{j=1}^N (a_{Kj})^{w_j}$$

4.7 Procesi i hierarkisë analitike

Ky proces që në trajtë të shkurtuar njihet me emrin AHP, është studiuar për herë të parë nga Saat (1980, 83, 90, 1994). Ai bazohet në shpërbërjen e një problemi MCDM në një sistem hierarkisë dhe në hapin e fundit AHP ka të bëjë me

strukturën e një matrice $M \times N$ (ku M është numri i alternativave dhe N numri i kriterëve). Kjo matricë ndërtohet duke përdorur rëndësitë relative të alternativave për çdo kriter. Vektori ($a_{i1}, a_{i2}, \dots, a_{iN}$) për çdo i është vektor i vetë kryesor i një matrice reciproke $M \times N$ që përcaktohet nga krahasimi i çifteve të ndikimit të M alternativave në kriterin e $i_{të}$ (për më tepër për këtë do të tregohet me kushte në paragrafin 6).

Disa vlerësime numerike të fenomenit cilësor nga ekspertët dhe vendimmarrësit tregohen në Saaty T.L. "The analytical hierarchy process Mc Grow-Hill International, New York, NY 1980", Sidoqoftë ne nuk interesohemi me epërsitë dhe mangësitë e përdorimit të krahasimit në çifte dhe të metodës së vektorëve të vetë për përcaktimin e vlerave të a_{ij} .

Në vijim po shqyrtojmë metodën AHP që plotëson vlerat a_{ij} mbasi ato të jenë të përcaktuara. Elementi a_{ij} në matricën $M \times N$ paraqet alternativë të matricës A_i kur konsiderohet në lidhje me matricën C_j . Në AHP origjinale shuma

$\sum_{i=1}^N a_{ij}$ është e barabartë me 1. Sipas AHP, alternativa më e mirë (rasti i maksimizimit jepet nga)

$$A_{AHP}^* = \max_i \sum_{j=1}^N q_{ij} w_j \quad \text{për } i = 1, 2, 3, \dots, M$$

Dukshëm vërehet ngjashmëria ndërmjet WSM dhe AHP. Kur AHP përdor vlerat relative në vend të vlerave aktuale, metoda mund të përdoret në problemet e vendimmarrjes me një dhe shumë përmasa.

4.8. Procesi i hierarkisë analitike të revizionuar

Në vitin 1983 Belton dhe Gear propozuan revizionimin e AHP. Ata vërtetuan që një inkonsistencë mund të ndodhë kur përdoret AHP. Ata treguan një shembull numerik që ka të bëjë me tre kriteret dhe tre alternativa. Në këtë shembull treguesi i alternativës më të mirë ndryshon kur një alternativë identike me 1, alternative jo optimale futet duke krijuar katër alternativa. Sipas autorëve rrënja e kësaj inkosistence është fakt që vlerat relative për secilin kriter kanë si shumë 1. Kësisoj në vend që të kemi vlera relative të alternativave të barabartë me 1, ato propozojnë pjesëtimin e secilës vlerë relative me vlera maksimale të vlerave relative. Në veçanti ato elaboruan shembullin e mëposhtëm.

Shembull

Supozojmë që të dhënat aktuale të problemit MCDM të tre alternativave dhe tre kriterëve janë si më poshtë

Kriteri

$C_1 \quad C_2 \quad C_3$

Alternativa 1/3, 1/3, 1/3

A_1 1 9 8

A_2 9 1 9

A_3 1 1 1

Vërehet që në problemet e jetës reale vendimmarrësi asnjëherë nuk i di të dhënat reale të njëpasnjëshme. Kur zbatohet AHP në të dhënat e mëparshme.

Rezulton matrica e mëposhtme e vlerave

Kriteri

$C_1 \quad C_2 \quad C_3$

Alternativa (1/3) (1/3) (1/3)

A_1 1/11 9/11 8/18

A_2 9/11 1/11 9/18

A_3 1/11 1/11 1/18

Pra mund të vërtetohet thjeshtë që vektori final është (0.15, 0.47, 0.08).

Dmth tre alternativat kanë këtë renditje: $A_2 > A_1 > A_3$.

Në vijim fusim një alternativë të re, që është kopje identike e alternativës A (dmth A_2, A_4). Më tej supozojmë që peshat relative të rëndësisë së tre kriterëve mbetën të njëjta (1/3, 1/3, 1/3). Kur

në grup me shumë kriterë

konsiderohet alternativa A_4 mund të verifikohet me lehtësi që matrica e re e vendimmarrjes është:

Kriteri

	C_1	C_2	C_3
Alternativa	1/3	1/3	1/3
A_1	1/20	9/12	8/27
A_2	9/20	1/12	9/27
A_3	1/20	1/12	1/27
A_4	9/20	1/12	9/27

Ashtu si edhe më sipër mund të vërtetohet që rezultati final, AHP është (0.37, 0.29, 0.06, 0.29) kjo do të thotë që të katër alternativat janë të renditura si më poshtë:

$$A_1 > A_2 ; A_4 > A_3$$

Autorët pretendojnë që ky rezultat është një kontradiksion logjik me rezultatin e mëparshëm për të cilin $A_2 > A_1$

Me AHP e revizionuar që zbatohet tek të dhënat e fundit përftohet kjo matricë e vendimmarrjes.

Kriteri

	C_1	C_2	C_3
Alternativa	(1/3	1/3	1/3)

A_1	1/9	1	8/9
A_2	1	1/9	1
A_3	1/9	1/9	1/9
A_4	1	1/9	1

Vektori final është: (2/3, 19/27, 1/9, 19/27) objektivat renditen si më poshtë $A_2 \cdot A_4 > A_1 > A_3$. Kjo renditje është tashmë ajo që dëshirojmë.

Ky rezultat i AHP është kritikuar fort nga Saaty (1990) i cili pretendon që alternativat identike nuk duhet të konsiderohen në procesin e vendimmarrjes. Megjithatë Triantaphyllon dhe Mann, 1989 kanë vërtetuar kontradiksione logjike të ngjashme me AHP origjinale si me AHP e rigjeneruar, kur futen alternativa jo identike.

Në fund, metodat e kërkimit operacional janë deterministike, stokastike dhe fazistike. Problemet komplekse fazi, në përgjithësi janë më të thjeshta sepse të dhënat dhe arsyetimet e tyre janë fazi. Kjo është arsyeja pse më sipër u paraqitën përgjithësisht disa elementë themelorë teorikë të nevojshëm për zbatimin e tyre. Për më tepër dhe për metoda të caktuara fazi si ELECTRE, TOPSIS, PROMETHE, DELPH, të bashkësive të buta, etj. lexuesi mund të konsultojë literaturën përkatëse [], [], [], [].

5. Një projekt eventual për riskun

Ky projekt mund të përmbajë këto çështje:

- Objekte, aktivitete, projekte dhe sisteme me risk në vendin tonë;
- Rritja e kualifikimit të punonjësve në fushën e identifikimit, vlerësimit, menaxhimit të riskut e auditimin e tij;
- Metoda të përparuara për studimin e performancës, riskut dhe auditimin;
- Zbatime matematike, informatike, programuese, sisteme ekspert, etj.;
- Studimi për projektizimin e sistematizimin e ekonomisë e zbatimit të saj;
- Studim për sistemet eksperte, auditimin elektronik, të vazhdueshëm dhe teknologjitë përkatëse.

Përfundime

- Performanca 3E është kusht i nevojshëm i auditimit, por në përgjithësi ai nuk është i mjaftueshëm veçanërisht për problemet komplekse me shumë kritere, me risk, etj. për të cilat optimizimi i efikasitetit së përafërt fazi krahas metodave të tjera duhet të jetë synim i një të ardhme të afërt.
- Projektizimi dhe sistematizimi i ekonomisë veçanërisht për auditimin e

aktiviteteve me risk dhe dinamik duhet të jenë dy objekte themelore të strategjisë së KLSH, për rritjen e performancës dhe të sigurisë së saj.

- Në kushtet kur cilësia e të dhënave dhe në përgjithësi e informacionit nuk i përgjigjet mirë kërkesave të shumë metodave deterministike dhe stokastike të kërimit operacional, zbatimi i metodave përkatëse fazi është me interes praktik (të paktën për t'u eksperimentuar), veçanërisht për efikasitetin e përafërt (optimizimin) e burimeve, projekteve, madje edhe të sistemeve.

Nuk ka:

- performancë pa projekt;
- projekt pa sistem;
- sistem pa risk. Pra sistemi është kusht i domosdoshëm për identifikimin, vlerësimin dhe menaxhimin e riskut.

Çdo politikë e burimeve (njerëzore, natyrore, etj.), çdo qeverisje lokale, qendrore, etj., është vendimmarrje e vlerësimit të alternativave në lidhje me një ose disa kritere. Kësisoj vendimmarrja fazi (kompjuterike) me shumë kritere duhet eksperimentuar e zhvilluar nga individë ose në grup ballafaqimi me vendimmarrjen njerëzore.

Duke qenë se kemi një përvojë modeste në fushën e riskut, shkak themelor në prapambetjen e vendit dhe në cilësinë e dobët të menaxhimit dhe vendimmarrjes

publike, institucionet kryesore në bashkëpunim me partnerët e tyre evropianë, duhet të organizojnë takime pune, tryeza të rumbullakëta, seminare dhe konferenca për shkëmbimin e përvojave të përparuara, si dhe të metodave dhe teknologjive të reja që përdoren në analizën e riskut dhe në auditim.

- South East Europe 2020 *Anti-Corruption Assessment of Laws* Project founded by European Union
- D. Chen, W. Stropu (1993) *General System Theory: Toward a Conceptual Framework for Science and Technology*. *Education for All Journal of Science and Technology*, Vol. 2, nr. 3
- P. Smaga (2014), *The concept of Systemic Risk*
- London School of Economic and Political Science, U.K.
- R. Kalman (1985), *What is sistem theory* 001K, KP_LE_Aen.doc
- J. Ganoulis, (2009), *Risk Analysis of Water Pollution* Second Edition Wiley-Ych GmbH Co, KGAA, The Netherlands
- M. Emmerich, A. Deutz, (2006), *Multicriteria Optimization and Decision Making*, Internet
- Mc Namee, J. Celona (2008), *Decision analysis for the professionals* Smart Org. Inc, USA
- E. Triantaohyllou, B. Shu, S. N. Sanchez (1988), *Multicriteria Decision Making: An Operation Research Approach* Encyclopedia of Electrical and Eletronic Engineering, John Wiley 4 Sons, Vol. 15, New York
- J. Landsale, P. Wilkins, T. Ling (2011), *Conclusions: performance audit-an effective force in difficult times in*

Literatura

- *Standardet e Auditimit INTOSAI, ISSAI* (2012), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *Manuali i Departamentit të Auditimit të Performacës* (2015), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *Manuali i Auditimit Financiar* (2015), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *Manuali i Auditimit të Përputhshmërisë* (2015), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *INTOSAI Strategic Plan 2011-2016* (2010), INTOSAI

-
- Performance Auditing* Edward Elgar Publishing Inc, Northampton, MA, USA
- J. Landsale (2011), *Introduction in Performance Auditing* Edward Elgar Publishing Inc, Northampton, MA, USA
 - J. E. Furubo (2011), *Performance auditing: audit or misnomer?* *Performance Auditing* Edward Elgar Publishing Inc, Northampton, MA, USA
 - Australian Government Productivity Commission (2013), *On efficiency and effectiveness, some definitions*
 - J. Bartuseviciene, E. Sakalyte (2013), *Organizational assessment. Effectiveness vs. Efficiency* Nicolas Romeris University, Lithuania
 - J.H. De Soto (2009), *The theory of dynamic efficiency* Rotledge, New York
 - M. Salehi (2009) *Application of Fuzzy Techniques Topsis Technique for Evaluation of Project* World Applied Science Journal, 6
 - S. Mahmoodzaleh, J. Shahrabi, M. Pariazar, M. S. Zaeri (2007), *Project Selection by Using Fuzzy AHP and Topsis Technique* World Academy of Science Engineering and Technology, 6
 - Ch. T. Chen (2009), *Extension of the Topsis for Group Decision Making Under Fuzzy Environment* Fuzzy Sets and Systems Elsevier, 144
 - G.A. *Auditimi i Performancës*, fq. 66
 - Mouzas *Conclusions and implications*, fq. 7, 8
 - S. Mouzas (2006), *Efficiency and Effectiveness in business networks* Journal of Business Research, Volume 59
 - R. Radhakrishnan, A. Kalaichelvi (2014), *Selection of the best school for the children, A decision making model using extent analysis method of fuzzy analytic hierarchy process* Vol. 3, Nr. 5, Ijirset
 - M.Erdogan, I. Kaya (2014) *A type-2 Fuzzy, MCDM Method for Ranking Private Universities in Istanbul* Proceeding of the World Congress on Engineering Vol. 1, U.K
 - T. L. Saaty (2008), *Decision Making with the Analytic Hierarchy Process* Int. J. Services Sciences, Vol 1, Nr. 1
 - ISSAI 3000 *Standards and Guidance for Performance Auditing Based on INTOSAI's Auditing Standards and Practical Experience*
 - *Global Risk*, (2014) North Edition, World Economic Forum, Switzerland
 - *Udhëzues i Auditimit të Performancës*, (2012) ISSAI 3000 dhe 3100, Tiranë
 - V. Rykov, (2005) *Element of General Risk Theory* Dept. of Appl. Mathematics and Comp. Modelling, Russian State University of Oil and Gas, Russia
 - M. Ehrgolt, Speinger Auckland (2005) *Multicriteria Optimization* New Zealand

-
- V. Tomic, Z. Marinkovic, D. Janosevic (2011), *Promote Method Implementation with Multi Criteria Decisions* Facta Universities Serie Mechanical Engineering, Vol. 9, Nr. 2
 - A. Awasthi, S. Chautian, S. Goyal (2011), *A Multi Criteria Decision Making Approach for Location Planning for Urban Distribution Centers Under Uncertainty* Mathematical and Computer Modelling, Elsevier 53
 - D. Lombardi, R. Bloch, M. Vasaheyli (2014), *The Future of Audit* Journal of Information Systems Technology Management, Vol. 11, Nr. 4
 - A. R. Afshari, M. Nicolie, D. Cockalo (2014), *Applications of Fuzzy Decision Making for Personnel Selection Problem- A Review* Journal Engineering Management and Competitiveness, Vol. 4, Nr. 2
 - J. Mendel (2003), *Typ-2 Fuzzy Sets* IEEE Neural Network Society CA, USA 39.
 - Bujar Leskaj (2015), *Analiza vjetore e KLSH për vitin 2014 në frymën e INTOSAI-t*
 - Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 10
 - B. Leskaj (2013), *Performanca e KLSH 2012 drejt një institucioni modern suprem auditimi publik* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 4
 - B. Leskaj (2013), *Mirëqeverisja, paradigma e re në administrimin publik* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 5
 - S.Osmani, B. Leskaj (2015), *Vendimmarrja dhe teknologjia inteligjente* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 10
 - S. Osmani, B. Leskaj (2014), *Zvogëlimi i riskut një potencial i zhvillimit të vendit*, Konferenca e III-të Shkencore: Auditimi Kombëtar në Shërbim të Qeverisjes Kombëtare, Volumi I
 - S. Osmani, B. Leskaj (2015), *Inxhinieri Financiare Stokastika* Sh. B. Mirgeeralb, Tiranë
 - S. Osmani, B. Leskaj (2015), *Hyrje në Inxhinieri Financiare* Sh. B. Mirgeeralb, Tiranë
 - A. Minga (2015), *Tri sprova për matematikën* Botimet, IDK, Tiranë
 - S. Osmani (2014), *Optimizimi. Elementë të Fazistikës* Sh. B. Mirgeeralb, Tiranë
 - S. Osmani (2013), *Imazhe dhe vizione për menaxhimin dhe projektizimin* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 5
 - S.Osmani (2013), *Optimizimi i dinamikës së burimeve, bazë e politikës kombëtare*, Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 4

- S. Osmani (2004), *Modele Matematikore në Menaxhim* Sh.B. Pegi, Tiranë

**Prof.Dr. Skënder Osmani, Fakulteti
Gjeologji Miniera**

**Dr. Bujar Leskaj,Kryetar, Kontrolli i
Lartë i Shtetit**

FAKTORËT PËR NJË ANGAZHIM TË SUKSESSHËM KONSULENCE

KËNDVËSHTRIMI I NJË KONSULENTI

Konsulenca mund të ndryshojë biznese dhe mund të japë një kontribut të madh në ekonomi. Shërbimet konsulence nuk konsiderohen thjesht shërbime novatore në fusha si financa, taksimi, kontabiliteti, menaxhimi, IT por kryesisht si një nevojë e domosdoshme për suksesin e biznesit.

Nga: Prof.Dr. Ingrid Shuli

PhD. Linda Gjika

Fakulteti Ekonomik, Universiteti i Tiranës

Abstrakt

Gjatë viteve të fundit, është ndjerë rritja e nevojës për shërbime konsulence. Të ardhurat nga kompanitë konsulente, performance e tyre, produktiviteti dhe përfitimet e klientëve të tyre janë përmirësuar.

Në jetën tonë të përditshme, mund të japim lehtësisht këshilla, por dhënia e këshillave të duhura dhe gjykimi mbi problemin, nuk është aspak e lehtë. Pikërisht për këtë arsye, kompanitë konsulente nuk konsiderohen thjesht si ofruese të shërbimeve novatore në disa fusha (si p.sh Financa, Taksimi,

Kontabiliteti, Menaxhimi dhe TI), por përgjithësisht si një nevojë e domosdoshme për suksesin e biznesit dhe rritjes së qëndrueshme të ekonomisë në përgjithësi. Në Shqipëri, si në shumë vende të tjera, këto shërbime ofrohen kryesisht nga kompani të mëdha kontabiliteti dhe auditimi, si një nga gamat e shërbimeve që u ofrojnë klientëve të tyre.

Ka këndvështrime të ndryshme mbi natyrën e faktorëve kyç të suksesit që ndikojnë në kënaqësinë e klientëve përsa i përket angazhimeve të konsulencave. Ky studim shqyrton literaturën akademike dhe atë të praktikuesve së bashku me intervista përshkruese me partnerët dhe specialistët e kompanive konsulente më të njohura në Shqipëri për të adresuar faktorët kryesorë që shihen si ndikues të rëndësishëm të suksesit të një angazhim konsulence.

Një nga konkluzionet kryesore që kemi derivuar nga kërkimi ynë është se faktorët e lidhur me aftësitë, vlerat dhe kompetencat e grupit të projektit, janë më të vlerësuara se faktorët që kanë lidhje me menaxhimin e projektit si p.sh: qëllimi i projektit, implementimi i procesit dhe pritshmëritë.

Fjalë kyçe: Angazhim konsulence, faktorë kyç të suksesit, qëllimet e konsulencës

Hyrje

Konsulenca mund të ndryshojë biznese dhe mund të japë një kontribut të madh në ekonomi. Shërbimet konsulence nuk konsiderohen thjesht shërbime novatore në fusha si financa, taksimi, kontabiliteti, menaxhimi, IT por kryesisht si një nevojë e domosdoshme për suksesin e biznesit. Në vitet e fundit, vihet re një rritje e nevojës për shërbimet e konsulencës. Të ardhurat e kompanive të konsulencës, performanca, produktiviteti dhe fitimet e klientëve të tyre janë përmirësuar. Kompani të mëdha botërore audituese dhe kontabiliteti po zgjerojnë gamën e shërbimeve të konsulencës që u ofrojnë klientëve të tyre. Rritja e sektorit ka sfidat e veta. Dështimi i kompanive me profil të lartë ka vendosur në qendër të vëmendjes kompanitë konsulente dhe rolin e tyre respektiv. Recesionet ekonomike dhe krizat financiare kanë dëmtuar edhe industrinë dhe kanë rritur konkurrencën të kombinuar me pritshmëritë e rritjes dhe nevojën e menaxherëve për të kuptuar si të veprojnë.

Në këtë kontekst, qëllimi ynë është të identifikojmë disa nga faktorët kyç që kontribuojnë në një angazhim të suksesshëm konsulence. Ky studim shqyrton literaturën akademike dhe atë të praktikuesve të kombinuar me kërkimet e praktikave më të mira.

Intervista përshkruese me partnerët dhe specialistët e kompanive konsulente më të njohura në Shqipëri përdoren për të adresuar faktorët kryesorë që shihen si ndikues të rëndësishëm të suksesit të një angazhim konsulence.

Një anagazhim konsulence mund të konsiderohet si i suksesshëm kur një klient është i kënaqur me punën e konsulentit, konsulenti përmbush pritshmëritë e klientit dhe konsulenti është i kënaqur me performancën dhe shpërblimin e tij. Si në çdo recetë të mirë, ka përbërës bazë që udhëheqin një projekt të dalë më sukses. Ne nuk pretendojmë të gjejmë formulën magjike për suksesin e konsulencës por ne shpresojmë që ky studim mund të shërbejë si një nxitje për menaxherët e projekteve që të drejtojnë më mirë projektet e tyre konsulencë në kërkim ndërkohë që mbështesin profesionin e tyre në praktikë. Ne besojmë që shërbimet e konsulencës janë një mundësi e mirë për kompanitë shqiptare të kontabilitetit dhe të auditimit. Që të konsolidojnë apo të zgjerojnë pozicionin e tyre në treg duke investuar në zhvillimin e shërbimeve të konsulencës, trajnimin e pjesëtarëve të tyre të projekteve më aftësi dhe kompetenca praktike ndërkohë që mbështeten në vlerat themelore të

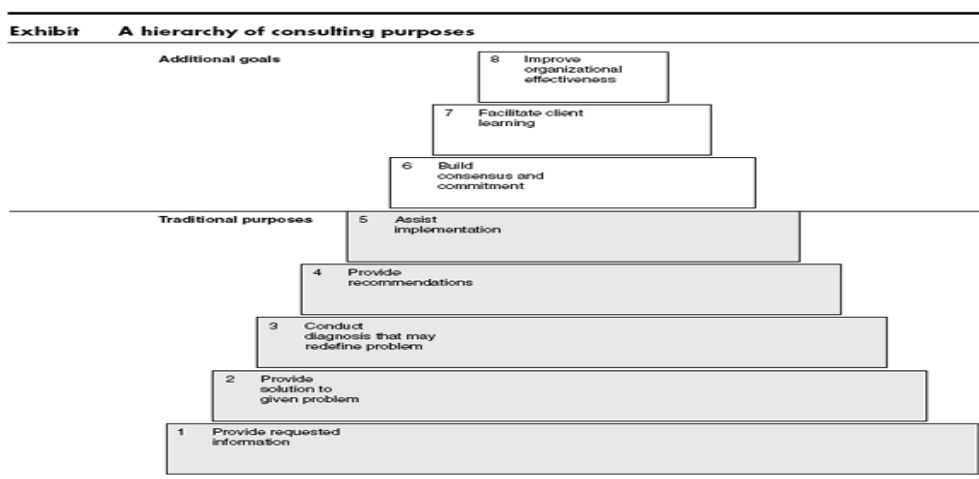
profesionit siç janë etika, integriteti, standardet dhe rregullorja.

poshtë po tregojmë një hierarki klasike të tetë objektivave kryesore sipas një Harvard Business Review.

I. Hierarkia e qëllimeve të konsulencës

Një mënyrë për të analizuar procesin e një angazhimi konsulence është të konsiderosh objektivat dhe qëllimet. Më

Figura 1. Hierarkia e qëllimeve të konsulencës

Burimi: Turner.A, Harvard Business Review

Qëllimet tradicionale të një angazhimi konsulence kërkohen më shumë nga klientë dhe më shumë përdoren në praktikë. Në fakt, profesionistët kanë një përgjegjësi bazë për të eksploruar dhe përgjigjur ndaj nevojave të klientëve të tyre si dhënia e informacionit, dhënia e zgjidhjeve, zhvillimi i diagnozës, dhënia e rekomandimeve dhe ndihma në implementim. Një konsulencë efektive kërkon qëllime shtesë si ndërtimi i një konsensusi dhe angazhimi, ndihmesa në

mësimin e klientit dhe përmirësimin e efektivitetit organizativ. Duke u ngjitur nëpër piramidë drejt qëllimeve më ambicioze kërkohen aftësi më të zhvilluara profesionale, në proceset e konsulencës dhe në drejtimin e marrëdhënies konsulent-klient. Rritje e konsensusit, e angazhimit, mësimin dhe efektivitetit të ardhshëm nuk duhet të shihen si titra për qëllime të menaxhimit të konsulencës por si rezultate të rëndësishme të çdo lloj procesi efektiv konsulence.

Në kërkimin tonë ne synojmë të gjejmë si kjo hierarki qëllimesh lidhet me faktorët kontribues të një projekti të suksesshëm.

Në mënyrë që të studiojmë se si faktorët përkatës varen në shkallë qëllimi, ne kryejmë një kërkim të praktikave më të mira.

Me qëllimin që të gjenden disa nga faktorët kontribues të një angazhimi të suksesshëm konsulence, ne filluam të hetonim praktikat e kompanive konsulente më të mira në botë. Kontrolluam disa nga eksperiencat e tyre më të njohura si angazhime të suksesshme konsulence, shqyrtuam literaturën respektive dhe krahasuam deklaratat e vizioneve të tyre, shërbimet e ofruara dhe analizuam qëllimet e angazhimeve të tyre të konsulencës. Më tej, kryem disa intervista përshkruese me përfaqësues të kompanive më të mira konsulente në Shqipëri dhe krahasuam rezultatet e përgjithshme.

II. Kompanitë konsulente më të mira në botë – një kërkim i “rastit më të mirë”

Vault.com faqja e internetit për karrierë, ka lëshuar një renditje të kompanive konsulente më prestigjioze gjatë 2015¹. Në krye të kësaj liste, mund të vihet re 1.McKinsey & Company, 2.The Boston Consulting Group, 3. Bain &Company. Sipas një studimi të konsulencës së

menaxhimit (2013) ka një arsye se përse McKinsey, Bain dhe BCG janë kompanitë më të mira në industrinë e konsulencës së menaxhimit. Histori, prestigj dhe ekspertizë janë disa nga elementët e përmendur në këtë studim.

Duke zbritur më poshtë në këtë listë, ne kemi kërkuar kompanitë më të mëdha konsulente që janë kompani kontabiliteti dhe audituese. E kemi përqendruar kërkimin tonë për “praktikën më të mirë” në këto katër kompani si liderë të kompanive kontabiliteti dhe auditimi të cilat ofrojnë gjerësisht shërbime. Sipas Harriet Agnew konsulencia e 4 kompanive me shërbime profesionale më të mëdha, vazhdon të rritet më shpejt se vetë tregu i gjerë, duke treguar kështu se vetë investimi i tyre përtej biznesit kryesor të auditimit po jep frytet e veta (Agnew. H, 2016).

Me maturimin e tregut të auditimeve gjatë viteve të fundit, katër kompanitë më të fuqishme të auditimit kanë zgjeruar shërbimet e tyre në shërbime konsulence, duke marrë treg nga terreni i konsulentëve të menaxhimit siç është Bain dhe McKinsey.

Rregullatorët, kanë tërhequr vëmendje ndaj rritjes së shërbimeve të konsulencës dukë vënë në pikëpyetje çështje si integriteti i auditimit të pasqyrave financiare, pavarësia e audituesve, etj. Jams Doty, president i Bordit të Kompanisë Mbikëqyrëse të Auditimit Publik dhe anëtarëve të stafit të Sigurimeve dhe Komisionit të Shkëmbimit

¹ Publikuar në:

<http://www.vault.com/company-rankings/consulting/best-consulting-firms-prestige/>

kanë vënë në pyetje nëse kompanitë janë të angazhuara në mënyrën e duhur ndaj punës së tyre audituese nëse strategjia e tyre e rritjes mbështetet në shërbimet e konsulencës. Në përgjigje të këtyre pyetjeve, përfaqësues të Ernst&Young thonë se praktika siguroese mbetet gama më e madhe e shërbimeve të tyre dhe me rritjen tonë, ata do vazhdojnë të investojnë në proceset e menaxhimit të cilësisë dhe të riskut të cilat mbrojnë integritetin dhe pavarësinë e rolit të tyre si auditues të pavarur.

Për qëllim të studimit tonë, ne do të paraqesim një përmbledhje të fushave të tyre të auditimit dhe fushat e tyre të ekspertizës e më tej, do të përqendrohemi në faktorët kryesorë të cilët kontribuojnë në një angazhim të suksesshëm konsulence.

[Deloitte Consulting \(vendi i katërt në listë\). Ata japin konsulencë në tre fusha kryesore: Kapitali Njerëzor, Strategji & Operacione, dhe Teknologji. Ata kanë 15,000 punonjës në praktikën e konsulencës dhe zyrat e tyre qendrore janë vendosur në New York me 50 zyra të shpërndara në tërë botën. Me më shumë se 70,000 profesionistë, Deloitte LLP është ofruesi më i madh privat i shërbimeve profesionale në Shtetet e Bashkuara. Skuadrat e tyre ofrojnë eksperiencë globale dhe njohuri lokale të fuqizuara nga zgjidhje teknologjike të rangut botëror për të ndihmuar klientët të përqendrohen në pamjen e gjerë dhe t'ia dalin mbanë në mjedise biznesi publike apo private.](#)

[PricewaterhouseCoopers](#) (vendi i 6-të në listë). Me zyrat qendrore në New York, gama e shërbimeve konsulente të PWC zgjidh çështje që kanë të bëjnë me financën, operacionet, kontabilitetin mbi identifikimin e mashtremeve financiare, strukturën organizative, menaxhimin e krizave dhe Teknologji Informacioni. Angazhimet dhe fokusi i tyre zhvillohen gjerësisht nga baza e tyre si një kompani kontabiliteti. Ofertat dhe ekspertiza e kompanisë janë zhvilluar kryesisht duke zhvilluar gjerësisht aftësitë dhe talentet më të mira brenda saj.

[Ernst & Young](#) (vendi i 7-të në listë), Kompania e dytë më e madhe e kontabilitetit në botë, Ernst & Young ka 144,000 punonjës nëpër botë duke ofruar kështu këshillime, sigurime, shërbime këshillimore në lidhje me taksat dhe transaksionet nëpërmjet zyrave të veta në 140 vende. Me seli qendrore në Londër, funksioni konsulent i E&Y ofron shërbime këshilluese dhe siguroese për klientët në të gjitha industritë. E&Y si një nga 4 kompanitë më të mëdha të auditimit në botë, ka ekspertizë në riskun operacional dhe në çështjet e përputhshmërisë.

[KPMG](#) (vendi i 9-të në listë) Me seli qendrore në Hollandë, grupi i konsulencës së menaxhimit të KPMG-së thellohet kryesisht në 4 fusha kryesore. Efektiviteti i Biznesit, Menaxhimi financiar, Njerëzit dhe Ndryshimet, dhe IT. Ata janë mjaft të famshëm për reputacionin e tyre në cilësi dhe integritet.

Sot, praktika këshilluese e KPMG-së gjeneron më shumë se 1/3 e të ardhurave të përgjithshme të kompanisë në SHBA.

III. Faktorët kryesorë që kontribuojnë në një angazhim të suksesshëm konsulence

Ne e filluam kërkimin tonë me një përmbledhje të literaturës mbi faktorët që kontribuojnë në një angazhim të suksesshëm konsulence. Ajo çfarë gjetëm ishin më shumë studime të praktikuesve dhe thellime lidhur me konsulencën e menaxhimit dhe më pak kërkime akademike. Kërkues si Kellogg dhe Mckinney (1984), O'Driscoll (1993), Schein. E. (1997) dhe O'Mahoney, J. (2010) nënvizojnë disa faktorë që ndikojnë në suksesin e një angazhimi konsulence. Shumë nga faktorët e propozuar nga literature janë specifike për disa lloje të angazhimeve të konsulencës ose për disa industri të veçanta. Ne jemi përpjekur të analizojmë disa faktorë kryesorë të përgjithshëm.

Ne e kemi kombinuar këtë shqyrtim literature me një kërkim të "Praktikës më të mirë". Duke bërë këtë, ne kemi analizuar disa nga projekt raportet dhe publikimet e thelluara të këtyre kompanive dhe kemi përmbledhur disa nga faktorët kyç që kontribuojnë në një angazhim konsulence të suksesshëm, të cilët janë si vijon:

Faktori 1: Qëllimi i projektit është i mirë përcaktuar dhe i aprovuar nga grupet e interesit (stakeholders), në përputhje me

strategjinë organizative dhe janë të menaxhuara efektivisht.

Një marrëveshje e qartë mes konsulentit dhe klientit duke treguar produktin e pritshëm të angazhimit ndihmon klientin dhe konsulentin të sigurohen mbi cilësinë e shërbimit.

Faktori 2: Proceset për implementim janë të mirë organizuara dhe fleksibël

Konsulentët teknik, duhet shpesh të improvizojnë sepse çdo klient, projekt dhe burim i tyre është i ndryshëm. Metodot e përdorura dhe raportet duhet të mbahen të thjeshta. Menaxherët e projekteve duhet të përdorin programe skedulimi dhe të vazhdojnë komunikimin e mirë përgjatë ndryshimit të situatës së projektit.

Faktor 3: Zgjidhja është një përputhje me objektivat organizative të klientit.

Objektivat e organizatës së klientit duhet të identifikohen dhe të kuptohen që nga fillimi. Konsulenti duhet të marrë parasysh arsyet, qëllimet dhe prioritetet e klientit.

Faktori 4: Stafi ekzekutiv i klientit është mbështetës në këtë proces.

Nëse klienti nuk është i përfshirë aktivisht dhe është i gatshëm të ndryshojë angazhimin e konsulencës, ka shumë pak mundësi që angazhimi të jetë i suksesshëm. Drejtimi i duhur i klientit duhet të përfshihet fillimisht dhe përgjatë gjithë projektit kur del një problem ose kur duhet marrë një vendim i

rëndësishëm, drejtimi ekzekutiv duhet të kontaktohet. Hierarkia e autoritetit brenda organizatës duhet identifikuar dhe duhet të konsultohen me sponsorin e projektit se si duhet të merren vendimet sa më shpejt. Sponsorët e projektit dhe palët e interesit (stakeholders) duhet të informohen rregullisht. (Mohe, M, & Seidl, D., 2011)

Faktor 5: Pritshmëritë e projektit janë realiste dhe nuk ndryshojnë.

Menaxheri i projektit duhet të menaxhojë pritshmëritë e klienti dhe të sigurojë që nuk do ketë të papritura për klientin. Pritshmëritë mund të menaxhohen duke identifikuar ato çfarë mund të realizohen dhe duke specifikuar çfarë nuk është e përfshirë. Menaxheri i projektit duhet të rishikojë pritshmëritë periodikisht me klientin.

Faktori 6: Aftësitë e ekipit të projektit janë të mjaftueshme

Menaxhimi i një projekti të suksesshëm kërkon shumë disiplinë. Menaxheri i projektit duhet të përfshihet në përzgjedhjen e ekipit dhe të jetë i sigurtë të ketë përputhshmëri me qëllimin e projektit dhe me detyrat e aftësive të secilit person dhe anasjelltas. Anëtarët e ekipit duhet të përshtaten mirë me njëri tjetrin dhe menaxheri i projektit duhet t'i ndihmojë anëtarët e ekipit për të zhvilluar aftësi të reja. Më një angazhim të fortë nga secili anëtar i skuadrës, projekti duhet të zhvillohet me më pak probleme.

Faktori 7: Integriteti i konsulentit (etika, objektiviteti, ndershmëria, konfidencialiteti)

Një angazhim konsulence do ketë shumë pak mundësi suksesi nëse konsulenti nuk do ketë dëshirën e mirë për t'i shërbyer nevojave të klientit dhe të shohë problemin me sytë e tij. Vendorsja e nevojave të klientit në vend të parë, nuk do të thotë gjithnjë të bësh gjithçka kërkon klienti. Ndonjëherë, integritet do të thotë, t'i thuash klientit se ai mund ta ketë gabim apo që zgjidhjet afatgjata janë shumë më të mira dhe ato afatshkurtra.

Faktori 8: Kompetencat e konsulentit

Një konsulent i suksesshëm ka nevojë për njohuri të shumta mbi biznesin e klientit, industrinë ku bën pjesë dhe të problemit specifik që duhet zgjidhur (Hicks, J., Padmakumar N., & Wilderom, P.M., 2009). Aftësitë e komunikimit janë të pazëvendësueshme. Ai duhet të ketë aftësi profesionale dhe njohuri (siç janë standardet, teknikat, etj). Teknologjitë e reja dhe mënyrat e reja të punës krijojnë një mungesë aftësish. Shumë kompani janë të papërgatitura për ta tejkaluar këtë sfidë (Deloitte Business Confidence Report, 2016).

Investimet në teknologjinë e fundit, mësimi i vazhdueshëm dhe programet e zhvillimit në vend të produkteve dhe shërbimeve për novacion, është një strategji efiçente dhe efektive të cilën kompanitë mund ta përdorin për të zgjidhur këtë çështje.

Faktori 9: Struktura e çmimeve

Struktura e çmimeve përbën dallim në mënyrën se si zhvillohet projekti. Çmime të bazuara në vlerë është mënyra e duhur për të ecur përpara për të përgatitur projekte që janë me të vërtetë të vlefshëm për klientët.

Bazuar në faktorët që nxorëm nga shqyrtimi i literaturës dhe nga kërkimi i “praktikave më të mira” ne kemi zhvilluar intervista përshkruese me përfaqësuesit e kompanive më të mira të kontabilitetit dhe të auditimit në Shqipëri që ofrojnë shërbime konsulence. Ne u bëmë pyetje rreth praktikave të tyre të konsulencës me qëllim gjetjen e faktorëve më të përshtatshëm për menaxhimin e konsulencës në Shqipëri. Ata janë përpjekur që të rendisin faktorët e lartpërmendur bazuar në eksperiencën e tyre me shërbimet e konsulencës dhe sipas perceptimit të tyre. Ata u pyetën gjithashtu për hierarkinë e qëllimeve të angazhimit të tyre të konsulencës.

65 % e përfaqësuesve të intervistuar mendojnë se “Kompetencat e konsulentit” dhe “Struktura e çmimeve” janë faktorët më të rëndësishëm për një angazhim të suksesshëm konsulence.

Faktorët lidhur me aftësitë e ekipit të projektit, vlerat dhe kompetencat ishin më shumë të vlerësuara se sa faktorët që lidhen me menaxhimin e projektit siç janë: qëllimi i projektit, procesi i implementimit dhe pritshmëritë.

Tabela 1. Faktorët kyçë që kontribuojnë në një angazhim konsulence të suksesshëm sipas renditjes të të intervistuarve.

Faktori Kontribues	Renditja
Qëllimi i projektit i mirë përcaktuar	6
Proces i mirë organizuar	7
Zgjidhje në përputhje me objektivat e klientit	8
Mbështetja e klientit	5
Pritshmëri realiste ndaj projektit	9
Aftësitë e ekipit të projektit	3
Integriteti i konsulentit	4
Kompetencat e konsulentit	1
Struktura e çmimeve	2

Për sa i përket hierarkisë së qëllimeve konsulente, të intervistuarit deklaruan se në pjesën më të madhe të angazhimeve të tyre, ata kanë patur më shumë qëllime tradicionale sesa qëllime shtesë por pothuajse të gjithë të intervistuarit ishin dakord me faktin se një proces efektiv konsulence mund të jetë më i mirë me qëllime shtesë.

IV. Konkluzione dhe rekomandime

Kompanitë e mëdha të auditimit dhe kontabilitetit në botë janë duke zgjeruar gamën e shërbimeve të konsulencës që u ofrojnë klientëve të tyre. Me maturimin e tregut të auditimit vitet e kaluara, 4 kompanitë më të mëdha (Big 4) kanë zgjeruar shërbimet e tyre të konsulencës. Pjesa e tyre e tregut po rritet me shpejtësi dhe ato po renditen si kompanitë konsulente më prestigjioze në botë. Të ardhurat e kompanive të konsulencës, performancë e tyre, produktiviteti dhe përfitueshmëria e klientëve të tyre është përmirësuar. Në Shqipëri, kompanitë e mëdha të kontabilitetit dhe të auditimit janë duket drejtuar tregun e shërbimeve të konsulencës.

Duke krahasuar rezultatet e shqyrtimit të literaturës dhe të kërkimit të “praktikave më të mira”, e rezultatet e intervistave të realizuara me përfaqësues të disa nga kompanitë më të mëdha konsulente në Shqipëri, ne mund të dalim në konkluzionin se lidhur me hierarkinë e qëllimeve të konsulencës shumica e shërbimeve të ofruara nga kompanitë e mëdha Shqiptare të kontabilitetit dhe të auditimit kanë më shumë qëllime tradicionale se sa qëllime shtesë.

Faktorët lidhur me aftësitë e ekipit të projektit, vlerat dhe kompetencat janë më shumë të vlerësuara se faktorët që kanë lidhje më menaxhimit e projektit siç janë: “qëllimi i projektit, procesi i implementimit dhe pritshmëritë”.

Së fundmi, ne besojmë se shërbimet e konsulencës janë një mundësi e mirë për kompanitë shqiptare të kontabilitetit dhe të auditimit që të konsolidojnë fort pozicionin e tyre në treg duke u mbështetur dhe duke përfituar nga vlerat e tyre bazë dhe standardet e larta profesionale si kontabilistë dhe auditues.

Në këtë shkrim, edhe shqyrtimi i literaturës edhe intervistat kanë qenë të orientuara drejt këndvështrimit të konsulentit. Në të ardhmen, studimi mund të zgjerohet në mënyrë që të përfshijë opinionet, pritshmëritë dhe nevojat e klientëve. Studime të mëtejshme mund të nevojiten në mënyrë që të mbështesë statistikisht përshtatshmërinë e këtyre faktorëve suksesi në angazhimet e konsulencës.

V. Referenca

Agnew.H (2016), Big Four accountancy firms muscle into consultancy, Financial Times, Issue March 2016

Cheng.V (2012), Big 4 Consulting vs. McKinsey, Bain & BCG, Case Interview.com Retrived at:
<http://www.caseinterview.com/big-4-vs-mckinsey-bain-bcg>

Deloitte Business Confidence Report (2016), The bold organization—innovate, lead, attract, Deloitte Consulting LLP

Hicks, J., Padmakumar N., & Wilderom, P.M. (2009) What if We Shifted the Basis of Consulting from Knowledge to Knowing? Management Learning, Vol. 40, No. 3, pp. 289-310

Kellogg McKinney, D., (1984) Contrasting Successful and Unsuccessful OD Consultation Relationships, Group & Organizational Management, Vol. 9, pp. 151-175

Management Consulted study (2013)
<https://managementconsulted.com/management-consulting/mckinsey-bain-bcg/>

Mohe, M, & Seidl, D. (2011) Theorizing the Client-Consultant Relationship from the Page 41 (58) Perspective of Social-Systems Theory, Organizations, Vol. 18, No.1, pp. 3-22

O'Mahoney, J. (2010) Management Consultancy, Oxford University Press, ISBN: 978-0- 19-957718-7

Schein, Edgar. (1997) The Concept of "Client" from a Process Consultation Perspective: a Guide for Change Agents, Journal of Organizational Change, Vol. 10, No. 3, pp. 202-216

Turner.A,(1982), Consulting is more than giving advice, *Harvard Business Review*, September 1982 issue.

Përktheu nga origjinali në anglisht:

Eva Leka, Audituese

Departamenti i Auditimit të Performancës

Nga: Prof.Dr. Ingrid Shuli,

PhD. Linda Gjika

Fakulteti Ekonomik, Universiteti i Tiranës

AUDITIMI I PERFORMANCËS:

METODAT AKTUALE DHE PERSPEKTIVAT

Gjykata Evropiane e Audituesve ka çelur iniciativën ECA (të krijosh dije për Auditim), me synimin për të promovuar një kulturë të bashkëndarjes së dijes dhe mësimit kolektiv. Një pjesë e rëndësishme e kësaj iniciative është përgatitja e Udhëzimeve Tematike, nëpërmjet të cilave anëtarët përcaktojnë dhe ndajnë dijet e tyre profesionale mbi tema specifike.

Nga : Luc T’Joën, Administrator i Lartë në Dhomën II, ECA

Gjykata Evropiane e Audituesve ka çelur iniciativën ECA (të krijosh dije për Auditim), me synimin për të promovuar një kulturë të bashkëndarjes së dijes dhe mësimit kolektiv. Një pjesë e rëndësishme e kësaj iniciative është përgatitja e Udhëzimeve Tematike, nëpërmjet të cilave anëtarët përcaktojnë dhe ndajnë dijet e tyre profesionale mbi tema specifike.

Ky udhëzim përmban një sërë sugjerimesh personale për zhvillimin e mëtejshëm të njohurive në auditimin e performancës. Auditimi është një aktivitet i bazuar në dije.

Hyrje

Artikulli ka si qëllim të theksojë rëndësinë e përdorimit të auditimit të performancës, përpos auditimeve të tjera, për të

përmirësuar cilësinë e shpenzimeve të BE-së. Rritja e dijes mbi auditimin e performancës, mënyrat e reja për ndarjen e njohurive dhe përdorimi i efektshëm i rezultateve të auditimit të performancës përbëjnë çelësin për një shpenzim me efikasitet dhe për t’i bindur politikë-bërësit dhe opinionin publik mbi mundësitë që ofron ky lloj auditimi.

Performanca e Auditimit

Aktualisht, më së shumti vëmendja e Komisionit Evropian mbi politikëbërjen dhe çështjet e auditimit është drejtuar tek ligjshmëria dhe rregullshmëria e shpenzimeve të BE-së. Vullneti politik për përfshirjen e performancës në politikëbërje është i kufizuar.

Në kontekstin e rritjes së pritshmërisë publike, që çdo qindarkë euro e shpenzuar nga buxheti i BE-së të përdoret për rezultate të prekshme, ka një konsensus në rritje rreth përdorimit të metodave të

auditimit të performancës. Kjo është konstatuar edhe nga Komisioni i ri European “Juncker”, i cili në mënyrë eksplicite njohu nevojën për një buxhet të orientuar drejt rezultateve e jo rregullave: “Një rrugë drejt askundi, e ndërtuar sipas rregullave, mbetet një rrugë drejt askundi” dhe “buxheti për ne nuk është një mjet llogaritjeje, por një mjet për të arritur qëllimet tona politike”¹.

Komisioni konstaton se zhvillimi progresiv i kulturës së performancës do të marrë disa vite para se të jetë plotësisht i efektshëm dhe ka “një zhvillim të kufizuar të mekanizmave për të vlerësuar performancën dhe për të penalizuar përdorimin jo efektiv të fondeve”².

Njëfarë progresi është shënuar në formën e vlerësimit të rezultateve ose të paktën në hapjen e rrugës për të arritur rezultate më të mira. Megjithatë këto ndryshime nuk janë gjithmonë të lidhura me auditimet e performancës të ECA-s, Komisioni ka përdorur disa rezultate të auditimeve të performancës së Gjykatës Evropiane të Audituesve për të propozuar politika të orientuara drejt performancës. Për shembull:

- Raporti special i ECA-s mbi portet detare³ ofroi mbështetje për Këshillin

dhe Parlamentin në adoptimin e legjislacionit për periudhën 2014-2020, i cili përfshinte “kushtëzimin *ex-ante*”, që do të thotë se në të ardhmen, financimet e BE-së për infrastrukturën e transportit duhet të kontrollohen brenda një plani strategjik afatgjatë që duhet t’i dorëzohet dhe vlerësohet nga Komisioni Evropian, para lëshimit të fondeve të BE-së për periudhën 2014-2020;

- I njëjti raport ishte një nga arsyet se pse 11,3 miliardë Euro në investimin e infrastrukturës së transportit, të alokuara fillimisht ndaj shteteve anëtare dhe rajoneve për t’u shpenzuar nën ombrellën e “menaxhimit të përbashkët”, u transferuan tek Komisioni për një menaxhim të centralizuar nëpërmjet Innovation and Networks Executive Agency (INEA), me Instrumentin Connecting Europe Facility (CEF);
- Procedurat për vlerësimin e performancës së projekteve me fond të përbashkët në periudhën e programuar 2000-2006 u adoptuan për të asistuar zyrtarët e Komisionit në procesin e përfundimit të projekteve. Këto krijuan një procedurë konsultimi për të bërë korrigjimet e mundshme financiare;
- Një manual i ri mbi analizën Kosto-Përfitim (CBA) është publikuar, e ndërtuar mbi eksperiencën e përfutur.

¹ Fjala e mbajtur nga Presidenti Juncker në Konferencën “Buxheti i BE-së i fokusuar në rezultate”- Bruksel 2015.

² Replika e komisionit ndaj paragrafit 10.1 të “Raportit Vjetor të ECA-s mbi vitin financiar 2012”.

³ Shiko raportin special Nr. 4/2012: “Përdorimi i struktues dhe fondeve të përbashkëta për të

bashkëfinancuar infrastrukturën e transportit në portet detare- një investim efektiv?

- Instrumenti “JASPER” do të ofrojë asistencë teknike në nivel të komunitetit evropian për projekte të mëdha dhe projekte me fonde të përbashkëta.

Megjithëse këto hapa janë në drejtim e duhur, ato janë të pakta pasi nuk ka një fokus të qartë mbi një menaxhim financiar të shëndoshë në ERDF (Fondi Evropian për Zhvillimin e Rajoneve) dhe/ ose mbi zbatimin praktik të saj.

- Indikatorët (indikatorët e përbashkët dhe indikatorët specifikë për çdo program) do të vendosen për çdo prioritet në kornizën e politikave të përbashkëta 2014-2020, për të vlerësuar progresin në arritjen e objektivave. Megjithatë, kjo nuk do të zgjidhë çështjen e shpenzimeve të paefektshme, pasi informacion i disponueshëm në nivel projekti nuk do të përkojë me informacionin e nivelit të lartë të kornizës së strategjisë (indikatorët nuk do të përputhen).

Me fjalë të tjera, ndonëse është e vërtetë se performuesit e dobët nuk do të marrin para nga rezerva, performanca e keqe do të vazhdojë të marrë fonde të plota nga BE, pasi rregullat ofrojnë vlerësimin vetëm për outputet. Pra, nëse outputet janë ndërtuar, paratë do të jepen dhe nuk ka penalitet përveçse mungesës së bonusit. Kjo do të thotë se menaxhimi i projekteve në BE ka të meta dhe përgjegjësia e Komisionit për një menaxhim të shëndoshë bart ende risk të lartë për vitet që do të vijnë.

- Deri tani, audituesit e Komisionit nuk kanë kryer kontrolle të performancës së projekteve duke përdorur analizën e riskut dhe të përzgjedhjes së kampionit në identifikimin e temave, fushëveprimit dhe popullsisë, siç është rekomanduar nga Gjykata në 2012. Grupet e auditimit të Komisionit nuk punojnë mbi performancën, por i japin prioritet reduktimit të shkallës së gabimeve të së shkuarës.

- Zyrtarët e INEA-s dhe të Autoritetit Menaxhues nuk janë trajnuar në matjet e performancës dhe vazhdojnë të firmosin fatura sapo investimi të jetë ndërtuar, edhe pse outputi nuk do të vihet në përdorim. Për të shtuar, anekset ligjore për marrëveshjet e grantit nuk janë amenduar. Si rezultat, portet dhe aeroportet që janë shumë të mëdha dhe të papërdorura ose me përdorim të ulët, rrugët që janë bosh për shumicën e ditës e kështu me radhë, do të marrin financim nga BE që me fillimin e projektit.

Ka disa mënyra për të përmirësuar ndjeshëm vlerën e ardhshme të parasë së implementuar në buxhetin e BE-së. Për shembull:

- Përdorimi në rritje i instrumenteve të pagueshëm, (kreditë dhe garancitë” me grante të pakta ta pakushtëzuar, të cilat përfitohen si “para falas”). Për periudhën 2014-2020, Komisioni po eksploron këtë mundësi duke rritur kuotën e shpenzuar nga buxheti i BE-së nëpërmjet formave të pagueshme me mjete financiare që menaxhohen nga Banka Europiane e Investimeve

“EIB”, Fondi i Investimeve Evropiane (IE) ose nga ndërmjetës financiarë në shtetet anëtare.

- Përhapja e metodave të auditimit të performancës dhe përdorimi i tyre për vendime financiare duhet të jetë një objektivi që duhet ndjekur. Organet e kontrollit të brendshëm (si autoritetet audituese që kontrollojnë politikat e përbashkëta të shpenzimeve) dhe menaxherët e programeve në shtetet anëtare ose në Komision duhet të jenë më të orientuar nga performanca në punën e tyre. Që të arrijnë këtë, ata duhet të zbatojnë metodatat e përdorura nga ECA dhe SAI të tjera. Jo të gjitha vendet anëtare kërkojnë ndihmë, por trajnime në metodologjinë tonë duhet dhe do të ofrohen që me kërkesën e parë;
- Auditimet financiare dhe të përputhshmërisë në nivelin e shteteve anëtare mund të mbledhin informacione mbi performancën nga sistemet e menaxhimit dhe projektet, si dhe mund të përfshijnë vlerësimin e impaktit të parregullsisë mbi performancën, sesa thjesht të raportojnë mbi këto parregullsi, të cilat shpesh kanë pak të bëjnë me atë, nëse rezultatet e synuara janë arritur ose jo.
- Ndonëse auditimet e performancës realizohen përgjithësisht “ex-post” (pasi dëmi ka ndodhur) organet audituese mund të përfshihen më herët në procesin e financimit të BE-së. Ato mund të ekzaminonë për shembull, nëse ka një proces të fortë

vlerësimi të performancës para implementimit të projekteve, për shembull nëse janë vendosur objektivat SMART⁴ dhe indikatorët RACER⁵. Po ashtu, mund të kontrollojnë se deri në çfarë mase koncepti kosto-përfitim është aplikuar sistematikisht në përzgjedhjen e projekteve⁶.

- Duke marrë parasysh se 80% e buxhetit të BE-së rrjedh nëpërmjet menaxhimit të ndarë, në të cilën shtetet anëtare kanë përgjegjësi direkte për disa aktivitete të rëndësishme (vlerësimi të nevojave, përzgjedhjes së projektit, menaxhimit, raportimit), ECA mund të përfshihet më shumë me autoritetet e shteteve anëtare duke prezantuar më shpesh raporte auditimi para parlamenteve kombëtare⁷.

⁴ SMART: Specifik, i matshëm, i arritshëm, realist dhe i bazuar në kohë”

⁵ RACER: Relevant, i pranueshëm, i Besueshëm, i lehtë, i fortë.

⁶ L. Pirelli, “Vlera e shtuar e auditimeve të performancës së Gjykatës Evropiane të Audituesve”, Revista ECA Nr. 11/2015, faqe 21.

⁷ Në të shkuarën, disa nga raportet e performancës së ECA-s janë prezantuar në parlamentet kombëtare të shteteve anëtare. Për shembull (i) Mr Brenninkmeijer (NL ECA member) ka paraqitur 15 raporte performancë në parlamentin holandez. Kjo solli disa prezantime të tjera, 23 interpelanca ndaj ministrave holandezë dhe 6 mocione ndaj qeverisë holandeze.

(ii) Mr. Herics (AT ECA member) prezantoi auditimin e performancës së ECA-s në parlamentin Austriak në disa raste, disa herë të kombinuar me diskutimet mbi raportin vjetor.

- Siç është sugjeruar nga Parlamenti Evropian⁸, ECA mund të kërkojë një bashkëpunim të ngushtë me SAI-t e vendeve anëtare për të bashkëndarë dijet, harmonizuar qasjet audituese dhe ndërmarrjen e hapave të mëposhtëm:

- **Auditime të koordinuara**, bashkërendohen aktivitetet e grupeve të ndryshme të auditimit. Ka shembuj të tanishëm mbi këtë lloj auditimi në Dhomën II (auditimi i performancës JASPERS është duke u koordinuar mes ECA-s, NIK-ut Polak, SAI-t Kroat, etj).
- **Auditime të përbashkëta performance.** Në këtë rast, audituesit e ECA-s do të marrin pjesë në auditimet e performancës së shteteve anëtare mbi projektet me financim kombëtar, ndërsa audituesit e shteteve anëtare do të marrin pjesë në auditimet e performancës së ECA-s për projekte me financim të BE-së. Kjo do të zgjeronte horizontin e punës së audituesve të ECA-s, meqenëse projektet me financim të BE-së janë zakonisht vetëm një pjesë e vogël e panoramës së përgjithshme në një fushë të caktuar, duke ofruar kështu një këndvështrim të gjerë mbi ato çka ne raportojmë.

Nga ana tjetër, do t'u mundësonte audituesve kombëtarë një botëkuptim mbi atë sesi ECA i aplikon metodat e saj në praktikë, duke u mundësuar të dy palëve mbledhjen e informacionit të rëndësishëm mbi cilësinë dhe menaxhimin e projekteve të BE-së me bashkëfinancim, në krahasim me projektet e financuara nga buxheti kombëtar (a janë projektet me financim të BE-së më të mira, më të këqija dhe pse?)

Konkluzione

Buxheti i BE-së mbetet një mister për shumë evropianë⁹: ndërsa 80% e buxhetit të BE-së menaxhohet në nivelin e shtetit anëtar, vetëm 34% e evropianëve kanë dëgjuar mbi projektet bashkëfinancuese të BE-së për të përmirësuar mjedisin ku jetojnë¹⁰.

Komisioni ka njohur politikisht se duhen marrë më shumë masa për të kaluar nga të qenit një organ shpenzues në një organ efektiv shpenzues. Vullneti politik është demonstruar në nivelet më të larta nga Komisioni Juncker dhe politika komunitare e BE-së është përshtatur, për periudhën 2014-2020, për të reflektuar një angazhim të tillë por ka ende punë për të bërë. Për aq kohë sa buxhet BE-së mbetet i shkëputur nga rezultatet, veçanërisht me

Për shembull në 6.11.2014, 3.12.2014, 26.6.2015 dhe 14.4.2016.

⁸ Parlamenti Evropian "Raporti mbi rolin e ardhshëm të Gjykatës së Audituesve" 2014, paragrafi 17-19 dhe 31.

⁹ G.Cipriani, "Buxheti i BE-së: Përgjegjshmëri pa llogaridhënie?" (2010, fq. 66)-CEPS.

¹⁰ Komisioni Evropian, "Shqyrtimi i opinionit publik evropian 2013"- Barometri evropian (2013:31)

pagesat CEF, ERDF dhe CF dhe nuk janë bërë përpjekje aktive për të ndjekur dhe zbatuar masa konkrete për një shpenzim me efektivitet. Qartazi, arritja e rezultateve pozitive do të mbetet një “qëllim fisnik” i buxhetit të BE-së.

Megjithëse Komisioni monitoron zbatimin e politikave të saj dhe ofron vlerësime mbi performancën dhe impaktin e këtyre politikave, ECA në rolin e audituesit të jashtëm është në një pozicion të favorshëm për t’ju ofruar vendimmarrësve dhe qytetarëve evropianë opinione të pavarura mbi rezultatet e arritura. Kjo është konstatuar nga Parlamenti Evropian kur i kërkoi ECA-s që të “angazhonte më shumë burime për të shqyrtuar nëse është arritur ekonomiciteti, efektiviteti dhe eficientia në përdorimin e fondeve publike të lëshuara nga Komisioni”¹¹.

Auditimi i performancës mund të ndihmojë shumë për të rikthyer besimin në atë çka BE po përpiqet të arrijë. Për shembull, në 2003 Parlamenti Evropian vuri re se “fokusi aktual mbi ligjshmërinë dhe rregullshmërinë e shpenzimeve nuk ndihmon në informimin e ligjvënësit dhe publikut nëse paratë janë shpenzuar me efektivitet”¹².

Duke rritur përdorimin e raporteve të performancës në shtetet anëtare, duke demonstruar dobishmërinë e metodave të

këtij auditimi në vlerësimin e shpenzimeve të BE-së dhe duke përhapur në përgjithësi kulturën e performancës, ECA mund të ndihmojë në ngritjen e urave në hendekun që ekziston mes qytetarëve evropianë dhe institucioneve të BE-së, me synimin rikthimin e besimit të qytetarëve në Bashkimin Evropian.

Sido që të jenë prioritetet në të ardhmen, auditimi i performancës do të jetë një kontribuues kyç për të siguruar cilësi më të mirë dhe një shpenzim me efektivitet të fondeve të BE-së.

Ka ende vend për të përforcuar rolin e auditimit të performancës dhe për të bashkëndarë dijen, në të cilën ECA mund të luajë një rol prej pionieri.

Ose, siç ka thënë dikur i madhi Mahatma Ghandi:

“Bëhu ndryshimi që dëshiron të shohësh në botë”

Përktheu: Redi Ametllari, Specialist

Drejtorja e Komunikimit, Botimit dhe Marrëdhënieve me Jashtë

(Marrë nga Revista e ECA, nr.9, shtator 2016)

Nga : Luc T'Joen, Administrator i Lartë në Dhomën II, ECA

¹¹ Komisioni Evropian, “Shqyrtimi i opinionit publik evropian 2013”- Barometri evropian (2013:31)

¹² Parlamenti Evropian, buxheti 2003: seksioni III, paragrafi 32(d).

ANOMALITË MATERIALE NGA MASHTRIMI

ROLI I TESTEVE TË KONTROLLEVE NË PARANDALIMIN

DHE ZBULIMIN E MASHTRIMIT

Në një njësi ekonomike, është gjithmonë një mundësi që pasqyrat financiare do të jenë subjekt i shtrembërimit të qëllimshëm. Menaxhimi mund të përjetësojë raportimin financiar nga kontrollet e vendosura dhe regjistrimi në hyrje i paautorizuar apo i papërshtatshëm në ditar, pra mashtrimi në kontabilitet është i lidhur fort me mos zbatimin e kontrolleve të brendshme.

Nga: Edlira Luçi
Fakulteti Ekonomisë,
Universiteti i Tiranës
Ezida Dako
Audituese, Deloitte Albania

Abstrakt

Gjatë ushtrimit të auditimit, zakonisht një auditues identifikon anomalitë materiale nga mashtrimi që ndikon në prezantim e saktë dhe të vërtetë të pasqyrave financiare. Në përputhje me Standardet Ndërkombëtare të Auditimit, një auditues duhet të raportoj nëse pasqyrat financiare janë ose jo me anomali materiale, pra procesi i zbulimit dhe parandalimit të mashtrimeve në një organizatë bëhet jetike. Për këtë qëllim, cilat janë procedurat kryesore që një auditues i jashtëm duhet të ndjekë për të zbuluar dhe parandaluar mashtrimin? Cili është roli i testit të kontrolleve dhe a janë ata të mjaftueshëm për të marrë siguri të arsyeshme mbi raportimin financiar?

Metodologjia e aplikuar është e bazuar në rishikimin e literaturës mbi përkufizimet e mashtrimit dhe skemat mashtruese, ndërsa të dhënat sasiore janë mbledhur nga raporti ACFE-s për Mashtrimin dhe Abuzimin për vitin 2016. Statistikat kanë treguar se mashtrimi në organizata është rritur si nga frekuenca ashtu edhe nga sasia. Veprimet bankare dhe shërbimet financiare përbëjnë 17% të rasteve mashtruese në mbarë botën, të ndjekura nga qeveritë prej 11% dhe prodhimi 9%.

Drejtimesit dhe menaxherët kanë më shumë gjasa për të ndërmarrë veprime mashtruese, siç është shpërdorimi i aseteve dhe menaxhimi tejkalimit të kontrollit. Në mënyrë që të marrë siguri të arsyeshme mbi raportimin financiar, audituesit kryejnë testin e kontrollit për

vlerësimin e projektimit, implementimit dhe efektivitetin e sistemit të kontrollit të brendshëm. Prandaj, testet e kontrolleve janë përdorur për të vërtetuar besueshmërinë e raportimit financiar, në përputhje me ligjet në fuqi dhe efektivitetin operativ të procedurave të kontrollit.

Keywords: Audit; fraud; test of controls

JEL: M42 – Auditing

Keyëords: Audit; fraud; test of controls

JEL: M42 – Auditing

Keyëords: Audit; fraud; test of controls

JEL: M42 – Auditing

Fjalëkyçe: Auditimi, mashtrim, deklarime të gabuara materiale për shkak të mashtrimit, test i kontrolleve. Klasifikimi

JEL: M42 – Auditimi

Hyrje

Në një njësi ekonomike, është gjithmonë një mundësi që pasqyrat financiare do të jenë subjekt i shtrembërimit të qëllimshëm. Menaxhimi mund të përjetësojë raportimin financiar nga kontrollet e vendosura dhe regjistrimi në hyrje i paautorizuar apo i papërshtatshëm në ditar, pra mashtrimi në kontabilitet është i lidhur fort me mos zbatimin e kontrolleve të brendshme.

Në një qasje të auditimit të bazuar në rrezik, një auditues kryen testin e kontrolleve për të vlerësuar praninë e anomalive materiale. Testi i kontrolleve është kryer në bazë të tipit, rëndësisë dhe kompleksitetin e procedurës së kontrollit për të marrë një pasqyrë të plotë të operacioneve të përditshme të njësisë ekonomike.

Menaxhimi është në një pozicion unik për përjetësimin e pasqyrave financiare për shkak të aftësisë së drejtimit për të manipuluar të dhënat e kontabilitetit dhe përgatitjen e pasqyrave financiare mashtruese duke shmangur kontrollet që nga ana tjetër duket se do të veprojnë në mënyrë efektive. Edhe pse rreziku i menaxhimit të tejkalimit të kontrollit do të ndryshojë nga një subjekt në tjetrin rreziku është i pranishëm në të gjitha subjektet. Për shkak të mënyrës të pa parashikueshme në të cilën një mbi-vendosje e tillë mund të ndodhë, ajo është një rrezik i anomalive materiale për shkak të mashtrimit dhe kështu një rrezik të konsiderueshëm.

Ky punim synon të identifikojë të gjitha anomalitë e mundshme materiale nga mashtrimi, por duke shfaqur konceptin e mashtrimit të kontabilitetit, rrethanat që të drejtojnë në mashtrim dhe efektet e kësaj mbi pasqyrat financiare. Përveç kësaj, studimi ka për qëllim të theksojë rolin e testit të kontrollit në zbulimin dhe parandalimin e mashtrimeve. Metodologjia e aplikuar është e bazuar në rishikimin e literaturës mbi përkufizimet e

mashttrimit, llojet dhe shkaqet e veprimeve mashtruese. Nga raporti ACFE-s për mashtrim dhe abuzimet për vitin 2016 janë mbledhur të dhëna sasiore mbi skemat mashtruese. Për më tepër, udhëzimi rregullon punën e audituesit të jashtëm në kryerjen e testit të kontrolleve, të cilat janë të bazuara në standardet ndërkombëtare të auditimit (SNA).

Ky punim është i strukturuar në tri pjesë kryesore: pjesa e parë do të prezantojë konceptin e mashttrimit dhe efektin e saj në pasqyrat financiare. Gjithashtu, do të sigurojë një kuptim të qasjes së audituese drejt anomalive materiale për shkak të mashttrimit. Pjesa e dytë do të përshkruaj testin e kontrolleve dhe rolin e tyre në zbulimin dhe parandalimin e anomalive materiale të shkaktuara nga mashtrimi mbi raportimin financiar. Përfundimet do të paraqiten se çfarë është mashtrimi dhe si do të ndikojë ai në pasqyrat financiare?

Përkufizimi mashttrimit

Mashtrimi është një term i përgjithshëm dhe përfshin lloje të ndryshme të manipulimit në varësi të veprimeve mashtruese. Mashtrimi është konsideruar si një akt fshehje e qëllimshme, mosveprim ose shtrembërim i së vërtetës në mënyrë për të fituar avantazhe të paligjshme ose të padrejta, apo për të dorëzuar një artikull të vlefshëm ose një të drejtë ligjore ose për të shkaktuar lëndim (Albrecht, Albrecht, Albrecht, & Zimbleman, 2011).

Mashtrimi i nënshtrohet dënimeve të ndryshme nga dënime të lehta deri në dënime të rënda të ndryshme nga qëllimet dhe pasojat e veprimeve mashtruese. Siç është paraqitur në Raportin e ACFE mbi Mashtrimin dhe Abuzimin për vitin 2016 (Shoqata e Certifikuar e ekzaminuesve të mashttrimit, 2016), forma më popullore e mashttrimit është mashtrimi që ndodh në organizatë. Edhe pse frekuenca e mashttrimit në organizatë është më e ulët, në krahasim me korrupsion apo vjedhjet dhe humbja mesatare është më e lartë. Ky lloj i mashttrimit nuk ndikon vetëm organizatën por edhe industrinë, ekonominë, ligjet dhe palët e interesuara.

Albrecht dhe Zimbleman (Albrecht, Albrecht, Albrecht, dhe Zimbleman, 2011) përcaktojnë që: *“Mashtrimi është shumë i kushtueshëm për organizatat dhe ekonominë sepse ajo redukton të ardhurat neto në bazë të njësisë monetare, pra shuma e të ardhurave shtesë të nevojshme për të rivendosur fondet e vjedhura është disa herë më e lartë në krahasim me shumën e humbur nga mashtrimi”*.

Statistikat tregojnë se mashtrimi ka pësuar rritje si në frekuenca ashtu edhe në sasi. Sipas të dhënave nga ACFE, veprimet bankare dhe shërbimet financiare, të ndjekura nga administrata publike dhe prodhuese, ishin industritë me rastet më të mëdha mashttrimit. Në këtë mënyrë, sistemi bankar përbën 17% të të gjitha rasteve në mbarë botën e ndjekur nga qeveria prej 11% dhe

prodhimi 9%. Ndërsa, industri të tjera përbëjnë një mesatare të rasteve të mashtrimit mesatarisht 3,2% në lidhje me kujdesin shëndetësor dhe arsimin. Shumica e veprimeve mashtruese janë për

shkak të korrupsionit, transaksioneve jo në kesh dhe faturimit.

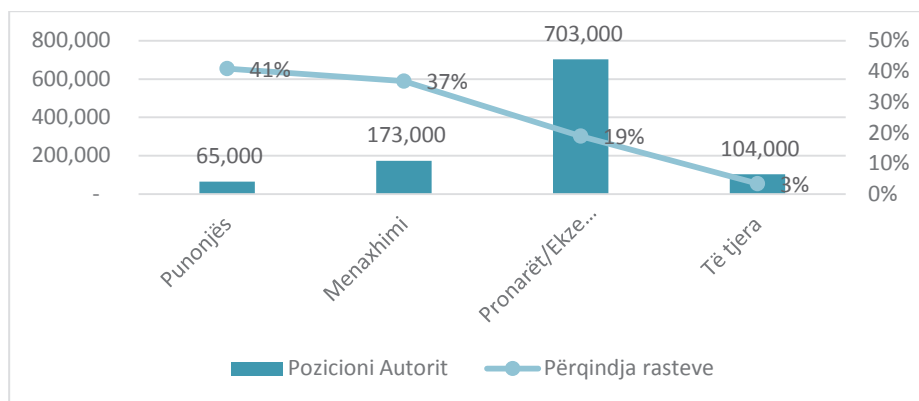

Figura 1: Korrelacioni midis autoritetit përgatitor, frekuencës dhe humbja mesatare për shkak të mashtrimit. Burimi: ACFE Raporti për mashtrim dhe abuzimin, Viti: 2016

Studimet e ACFE mbi autorët e mashtrimit supozojnë se njerëzit e moshës nga 36 deri në 45 vjeç përbëjnë grupin më të madh të mashtruesve. Për më tepër, madhësia e mashtrimit është lidhur ngushtë me nivelin e një kryesuesit të autoritetit. Statistikat nga ACFE tregojnë se humbja mesatare në një skemë të kryer nga pronari / drejtori ekzekutiv ishte 703.000 \$. Kjo ishte më shumë se katër herë më e lartë se humbja mesatare e shkaktuar nga menaxherët (\$ 173,000) dhe rreth 11 herë më e lartë se sa humbja e shkaktuar nga punonjësit (\$ 65,000).

Në përgjithësi shkaktarët e nivelit të lartë janë të pajisur mirë për të shkelur

kontrollat anti-mashtrim dhe skemat e tyre janë më të vështirë për t'u zbuluar, kështu që ata zgjasin më shumë për shkak se kanë nivelit të ulët të autoritetit. Sipas statistikave të mashtrimit dhe abuzimit për vitin 2016, mashtrimi tipik i kryer nga një punonjës i thjeshtë zgjati një vit përpara se të zbulohej, ndërsa mashtrimi tipik i kryer nga pronari / drejtori ekzekutiv ka zgjatur dy herë më shumë. Mashtrime nga menaxherët kishte një kohëzgjatje mesatare prej 18 muajsh.

Llojet e mashtrimit në organizata

Një mënyrë e thjeshtë për të klasifikuar mashtrimin në organizata është në

përputhje me veprimet mashtruese të kryera. Kriteret të tilla të klasifikojnë mashtrimin përfshirë mashtrimin e kryer kundër organizatave nga një punonjës dhe mashtrimin të kryer në emër të menaxhimit (Albrecht, Albrecht, Albrecht, dhe Zimbleman, 2011).

Një kriter i dytë përdor përcaktimin e ACFE mbi mashtrimin në punë për të klasifikuar mashtrimet si një shkelje në sjellje e të punësuarve, menaxherëve apo drejtuesve që kontribuojnë në skemat mashtruese si më mëposhtme:

(a) Përvetësimi i aseteve - vjedhjes apo keqpërdorimit të aseteve që janë pronë e organizatës;

(b) Korrupsioni - përdorimi i ndikimit në një transaksion të biznesit për të siguruar përfitim personal apo njerëz të tjerë, në kundërshtim me detyrën e tyre ndaj punëdhënësit ose të drejtave të palës tjetër;

(c) Pasqyrat financiare mashtruese - subjekti nuk përfaqëson me besnikëri performancën financiare dhe pozicionin përmes pasqyrave financiare.

Përvetësimi i pasurisë ishte larg të qenit forma më e zakonshme e mashtrimit në punë, që ndodhin në më shumë se 83% të rasteve, por duke shkaktuar humbjen më të vogël mesatare prej \$ 125.000. Mashtrimi me pasqyrat financiare përbën më pak se 10% të rasteve që kanë shkaktuar një humbje mesatare prej \$ 975,000. Korrupsioni ra me 35.4% të

rasteve dhe një humbje mesatare prej \$ 200,000 (Shoqata e Certifikuar ekzaminuesve të mashtrimit, 2016). Prandaj, statistikat tregojnë se mashtrimi në pasqyrat financiare (të quajtur ndryshe mashtrimin kontabël) është konsideruar lloji më i shtrenjtë i mashtrimit. Menaxhimi mund të manipulojë qëllimisht deklaratat financiare për të dhënë një pasqyrim sa më të mirë të kompanisë, për të siguruar një bonus më të lartë në fund të vitit, të tërhequr më shumë investitorë dhe për të rritur artificialisht çmimin e tregut të aksioneve, etj.

Trekëndëshi Mashtrimit

Për zbulimin dhe parandalimin e mashtrimeve në një organizatë, është e nevojshme të kuptojmë arsyet kryesore pse autorët kryejnë mashtrim. Kështu, anëtarët e ekipit të angazhuar duhet të identifikojnë të gjitha burimet e mundshme të mashtrimit. Trekëndëshi i mashtrimit është një mjet i dobishëm në këtë proces, duke siguruar një analizë top-down për të gjithë faktorët që sjellin autorët për të kryer një mashtrim. Trekëndëshi mashtrimit është një mjet i zakonshëm që përdoret për përcaktimin e rrethanave në të cilat njerëzit janë të detyruar për të mashtruar. Sipas Akademisë së Kontabilitetit dhe Gazetës së Studimeve Financiare (Roden, Cox, dhe Kim, 2016), trekëndëshi mashtrimit mund të parashikoj mashtrimin në korporata.

Trekëndëshi mashtrimit është i përbërë nga tre zona potenciale që ndikojnë në

sjelljen e njerëzve: presion, racionalizimin dhe mundësi.

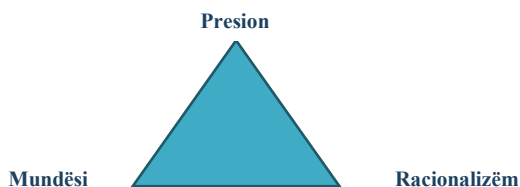

Figura 1: Trekëndëshi Mashtrim. Burimi: Raporti ACFE mbi Mashtrimin dhe Abuzimin; Viti: 2016

Përkufizimi ACFE për trekëndëshin e mashtrimit, shpjegon rrethanat sa vijon:

(a) Presioni për shkak të borxheve personale kanë nevojë për të arritur qëllimet financiare dhe dëshirën për status dhe mirëqenien lehtësisht mund të ndikojnë në marrjen e veprimeve mashtruese;

(b) Mundësi për mashtrim duke u mos zbuluar nga të tjerët. Mungesa e kontrollit të brendshëm, monitorimit dhe ndarja e detyrave janë konsideruar si mundësi të mira për të mashtruar;

(c) Racionalizimi si promotor i sjelljes që supozojmë se autori duhet të justifikojë veprimin në një mënyrë që e bën të pranueshme dhe të justifikueshme.

Gabimet materiale për shkak të mashtrimit

Cilat janë gabime materiale për shkak të mashtrimit

Siç përcaktohet nga SNA 450 “Vlerësimi i gabimeve të identifikuara gjatë auditimit”,

një anomali është: “një dallim në mes të shumave, klasifikimeve, prezantimeve apo zbulimeve në një artikull të raportove të pasqyrave financiare si edhe sasia, klasifikimi, prezantimi apo zbulimi që është e nevojshme për të qenë në përputhje me kornizën e aplikueshme të raportimit financiar”. Mashtrimi në kontabilitet është përcaktuar si një shtrembërim i qëllimshëm i pasqyrave financiare në një organizatë (Komision Kombëtar për Raportim Financiar Mashtrues, 1987). Pas zbulimit të mashtrimeve në pasqyrat financiare, një njësi ekonomike apo një mashtrues do t'i nënshtrohet ndëshkimeve të tilla si sanksionet financiare, pezullime të licencës dhe madje edhe ndjekje penale. Raporti ACFE mbi mashtrim dhe abuzim për vitin 2016, ka parashikuar llojet kryesore të gabime materiale për shkak të mashtrimit të kontabilitetit:

Figura 2: Llojet e mashtrimit në pasqyrat financiare. Burimi: Raporti i ACFE mbi mashtrim dhe abuzimit; Viti: 2016

Ekziston rreziku që pasqyrat financiare do të jenë subjekt deklarimi dhe shfaqje e informacionit financiar. Anomalitë më të zakonshme janë për shkak të ndryshimeve kohore dhe vlerësimit jo të saktë të pasurisë, ndërsa llojet më të rrezikshme të mashtrimit janë për shkak të detyrimeve dhe shpenzimeve të fshehura dhe të ekzagjeruar. Është e rëndësishme të theksohet se të gjitha llojet e veprimeve mashtruese janë të lidhura me njëra-tjetrën, pasi një skemë e thjeshtë mashtruese mund të përfshijë më shumë njerëz brenda një organizate, duke vënë në rrezik riprezantimin e pasqyrave financiare.

Qasja e Audituesit në gabimet materiale nga mashtrimi.

ISSA 200 jep një pasqyrë të objektivave të përgjithshme dhe kërkesat që një auditues duhet të marrë parasysh si një anëtar i ekipit angazhim:

(a) ISSA 210: Rënia dakordësia e kushteve të angazhimit auditues;

(b) ISSA 220: Kontrolli i cilësisë për një auditim të pasqyrave financiare

(c) ISSA 230: Dokumentacioni i auditimit”

(d) ISSA 240: Përgjegjësitë audituese në lidhje me mashtrimin e pasqyrave financiare;

(e) ISSA 250: Shqyrtimi i ligjeve dhe rregulloreve;

(f) ISSA 260: Komunikimi me qeverisjen.

ISSA 240 (IAASB, 2016) përshkruan procesin e përgjithshëm të vlerësimit të rrezikut të gabime materiale për shkak të mashtrimit nga përcaktimi i rreziqeve të mëdha nga përgjigjet e audituesit. Së pari, duke iu referuar ISSA 240: “Përgjegjësia kryesore për parandalimin dhe zbulimin e mashtrimit i takon edhe punonjësve të qeverisjes, subjektit dhe menaxhimit”.

Megjithatë, nga pikëpamja praktike, përgjegjësia audituese është të marrë siguri të arsyeshme nëse pasqyrat financiare janë pa gabime materiale. Sipas ISSA 2409, objektivat kryesore të një audituesi në lidhje me anomalitë materiale për shkak të mashtrimit janë:

(A) Identifikimi dhe vlerësimi i rreziqeve të anomalive materiale për shkak të mashtrimit;

(B) Marrja e dëshmive të mjaftueshme dhe të përshtatshme të auditimit në lidhje me rreziqet e vlerësuara;

(C) Përgjigjuni përkatësisht mashtrimit ose mashtrimit të dyshuar, të identifikuar gjatë auditimit për të adresuar nivelin e

riskut dhe në nivelin e pasqyrave financiare.

ISSA 240 thotë se në qoftë se një auditues identifikon një keqinterpretim, materiale ose jo, ai ka arsye të besojë se ky mund të jetë si rezultat i mashtrimit dhe menaxhimi është i përfshirë, audituesi duhet të rivlerësojë vlerësimin e rreziqeve të anormale materiale për shkak të mashtrimit dhe ndikimi, çka rezulton në natyrën, kohën dhe shtrirjen e procedurave të auditimit për t'iu përgjigjur risqeve të vlerësuara. Gjithashtu, audituesi duhet të marrë në konsideratë nëse rrethanat apo kushtet tregojnë marrëveshjen e fshehtë të mundshme që përfshin punonjësit, menaxhimin ose palët e treta, kur rishqyrtojmë besueshmërinë e provave të marra më parë.

Hyrje në testet e kontrollit

Përkufizimi i testit të kontrollit

Testet e kontrolleve janë procedurat kryesore të auditimit për parandalimin dhe zbulimin e mashtrimit në pasqyrat financiare. Parandalimi i mashtrimit zvogëlon mundësinë e mashtrimit të kryer dhe parandalimit të mashtrimit, ndërsa zbulimi mund të identifikojë skemën e mashtrimit dhe personin përgjegjës. *“Një test i kontrollit është një procedurë auditimi për të provuar efektivitetin e një kontrolli të përdorur nga një klient për të parandaluar ose zbuluar anomalitë materiale. Referuar rezultateve të këtij testi, audituesi mund të zgjedhë të*

mbështetet në sistemin e kontrollit të klientit/subjektit, si pjesë e aktiviteteve të tyre të auditimit”. (IAASB, 2016).

Megjithatë, testet e kontrolleve përdoren për të testuar sistemin e kontrollit të brendshëm të një subjekti/ njësie ekonomike. Sipas ISSA 240 (IAASB 2016), një kontroll i brendshëm konsiston në politikat dhe procedurat e projektuara, të zbatuara dhe zhvilluara për ti dhënë menaxherit siguri të arsyeshme që kompania të arrijë objektivat e saj dhe qëllimet duke përfshirë besueshmërinë e raportimit financiar në përputhje me ligjet dhe rregulloret në fuqi, efektivitetin dhe efikasitetin e aktivitetit.

Kuadri i përditësuar i COSO lëshuar në 2013 (COSO dhe IMA, 2013) ka siguruar një qasje të re të kontrolleve të komponentëve të brendshme. Një sistem i kontrollit të brendshëm është i strukturuar në tri fusha të tilla si operacionet, raportimi dhe pajtueshmëria dhe pesë komponentë të tillë si mjedisi i kontrollit, vlerësimi i riskut, aktivitetet e kontrollit, informacionit dhe komunikimit, aktivitetet e monitorimit. Sipas ISSA 315 (IAASB 2016), audituesit duhet të marrin një kuptim të mjaftueshëm të secilit komponent të kontrollit të brendshëm në mënyrë për të identifikuar keqpërdorimin e mundshëm, për të vlerësuar rrezikun e gabimeve materiale dhe projektimin e procedurave të mëtijshme të auditimit.

Roli i testeve të kontrollit në parandalimin dhe zbulimin e mashtrimit

Sipas IFAC (IFAC, 2016), organizatat përballen me një gamë të gjerë të faktorëve të pasigurtë, të brendshëm dhe të jashtëm, që mund të ndikojnë në arritjen e objektivave të tyre strategjike, operacionale dhe financiare. Qëllimi i të kuptuarit kontrollin e brendshëm është që të identifikohen të gjitha risqet që përballen njësia ekonomike dhe të planifikojë reagimin e duhur për të adresuar këto reziqe (IAASB, 2016). Kuptimi i kontrollit të brendshëm do të thotë që një auditues mund të identifikojë mangësitë në kontrollet e brendshme që mund të rrezikojnë prezantim të vërtetë të pasqyrave financiare. Ne duhet të jemi të vetëdijshëm se të gjitha kontrollet e brendshme kanë kufizime apo dobësi, kryesisht për shkak të mungesës së projektimit të qartë dhe zbatimit të duhur.

Në disa raste, kryerja e testeve të kontrollit nga një ekip i angazhuar është e vështirë për shkak të kufizimeve të kontrollit të brendshëm. Arsyet kryesore mund të përfshijnë kuptimin e dobët të kontrollit të brendshëm, paaftësinë për të menaxhuar rrezikun, ekzistuesen por kontrolle të brendshme jo të dokumentuara siç duhet dhe mungesa e evidencave të auditimit.

Megjithatë, testi i kontrolleve ofron një pasqyrë të subjektit, si një e tërë, duke kuptuar se si veprimtaritë e përditshme kryhen. Gjatë ushtrimit të auditimit, një

auditues duhet të kryejë testin e kontrolleve për qëllimet e mëposhtme:

(a) Vlerësimi i procedurave të kontrollit të njësive – testet e kontrolleve janë të dobishme për të vlerësuar të gjitha fushat përbërëse në një njësi ekonomike dhe efektivitetin e tyre për të menaxhuar rrezikun përkatës;

(b) Vlerësimi i pajtueshmërisë me standardet e kontabilitetit, politikat dhe rregulloret e tjera - të vlerësojë nëse subjekti vepron në përputhje me standardet kombëtare / ndërkombëtare të kontabilitetit dhe kërkesat e tjera;

(c) Marrja e sigurisë së arsyeshme në nivelin e pasqyrave financiare - testi i kontrolleve është përdorur për të marrë një siguri të arsyeshme si në pohim edhe në nivelin e pasqyrave financiare. Për gabime materiale nga shkelja e kontrolleve të menaxhimit, procedurat thelbësore të auditimit nuk ofrojnë siguri të arsyeshme;

(d) Hartimi i procedurave thelbësore të auditimit - rezultatet e testit të kontrollit përcakton punën e audituesve në hartimin e procedurave të mëtejshme të auditimit;

(e) Parandalimi dhe zbulimi i mashtrimit - procedurat e mëtejshme të auditimit mund të zbulojnë vetëm heqjen e raportimit financiar, ndërsa testi i kontrollit të kontribuon në parandalimin e mashtrimit dhe zbulimin e autorëve duke kuptuar procedurat e kontrollit;

(f) Formulimi i opinionit të duhur të auditimit - opinionit i një audituesi është certifikimi që shoqëron pasqyrat financiare bazuar në auditimin e opinionit të kontabilistit për procedurat e përdorura për të prodhuar pasqyrat financiare. Sipas ligjit, opinionit i auditimit ka një përgjegjësi ligjore, pra një auditues duhet të marrë siguri të arsyeshme mbi raportimin financiar.

Testet e Kontrolleve parandaluese

Testet e kontrolleve parandaluese janë të projektuara për të parandaluar parregullsitë që ndodhin në fillim. Llojet kryesore të procedurave të kontrollit parandaluese, sa vijon:

(a) Test për plotësinë – ka për objektivi të sigurojë se transaksionet jo të vlefshme nuk janë hequr nga regjistrat e kontabilitetit;

(b) Test për saktësi – ka për qëllim që të sigurojë se të gjitha transaksionet e vlefshme janë të sakta, në përputhje me të dhënat e origjinës së transaksioneve dhe nëse informacioni është regjistruar në kohën e duhur;

(c) Test për autorizim – ka për objektivi të verifikojë autorizimin e përgjithshme të lejuar për ngjarjet e zakonshme për të cilat ka politika për t'u ndjekur. Në disa raste, autorizimet e veçanta janë të nevojshme sipas rastit;

(d) Ndarja e detyrave – ka për objektivi të identifikojë ndarjen e funksioneve të

autorizimit, mbajtjen e të dhënave dhe kujdestarinë. Gjithashtu është e rëndësishme për të ndarë detyrat e IT përdoruesit e departamentit;

(e) Test për sigurinë në sistemet e IT - testimi i fjalëkalime, profilet e përdoruesve, përdoruesit administrative dhe qasja e menaxhimit në regjistrat e kontabilitetit;

(f) Dokumentet dhe regjistrat përkatëse - testimi i dokumenteve të para-regjistrimit të njëpasnjëshme për identifikimin e artikujve të zhdukur dhe testimin e projektit të kontrolleve në përputhje me udhëzime të qarta dhe të dokumentuara.

Testet e kontrolleve gjurmuese

Testi i kontrolleve gjurmuese është përdorur kryesisht për të marrë siguri të arsyeshme mbi raportimin financiar në nivelin e pasqyrave financiare. Llojet kryesore të procedurave të kontrollit gjurmues janë si më poshtë:

(a) Verifikimi i kushteve fizike - Verifikimi i aksesit të kontrolleve për zbulimin e qasjes së pazakontë në sistemet kompjuterike, procedurat e backup dhe rigjenerimit dhe testimin e kushteve fizike të aseteve;

(b) Barazimet - Shqyrtimi i regjistrave kontabël duke kryer barazimet në përputhje me parimin e kontabilitetit të hyrjes së dyfishtë;

(c) Rishikimi menaxhimit - Personeli ka tendencë të harroj apo me qëllim të

dështojë në ndjekjen e procedurave, ose ata mund të jenë të pakujdesshëm nëse menaxhimi nuk i vëren dhe vlerëson performancën e tyre në mënyrë periodike.

Konkluzione

Për shkak të aftësisë së drejtimit për të manipuluar të dhënat e kontabilitetit dhe për të shkelur kontrollet që nga krahu tjetër duket se ka vepruar në mënyrë efektive. Pasqyrat financiare janë shpesh objekt i manipulimit dhe skemave mashtruese. Rreziku i kryerjes dhe mos zbulimit të mashtrimit është gjithmonë i pranishëm brenda një njësie ekonomike, për këtë arsye ky është një rrezik i anomalive materiale për shkak të mashtrimit dhe kështu një rrezik i madh. Raporti i ACFE mbi mashtrim dhe abuzim për vitin 2016 ka treguar se sistemi bankar, qeveria dhe prodhimi janë industritë më përfaqësuese të rasteve mashtruese që përbëjnë 37% të rasteve të mashtrimit në të gjithë botën në mesin e 23 industrive. Skemat e mashtrimit të kryera nga drejtuesit dhe menaxherët kanë shkaktuar humbjet më të larta mesatare në të gjithë botën e përkatësisht \$703,000 dhe \$173,000 nga janari 2014 deri në tetor 2015. Format më të njohura të mashtrimit kanë qenë keqpërdorimi i aseteve dhe mashtrimi në pasqyrat financiare.

Menaxhimi mund të përjetësojë raportimin financiar nga mos lejimi i procedurave të caktuara të kontrollit të brendshëm, pra mangësitë në kontrollin e

brendshëm janë burimi kryesor i gabimeve materiale për shkak të mashtrimit. Objektivi i të kuptuarit e kontrollit të brendshëm është që të identifikohen të gjitha rreziqet që përballet njësia ekonomike dhe të planifikuar reagimin e duhur për të adresuar këto rreziqe (IAASB, 2016).

Përderisa përgjegjësia e një audituesi është të raportojë nëse pasqyrat financiare janë pa anomali materiale, si pasojë ai duhet të kryejë të gjitha procedurat përkatëse për marrjen e një sigurie të arsyeshme mbi raportimin financiar. Në një qasje të auditimit bazuar në risk, një auditues kryen teste e kontrolli për të vlerësuar praninë e anomalive materiale. Testet e tilla janë kryer në bazë të tipit, rëndësisë dhe kompleksitetit të procedurës së kontrollit, për të marrë një pasqyrë gjithëpërfshirëse të veprimtarive të përditshme të njësisë ekonomike.

Testet e kontrolleve janë përdorur për të vlerësuar efektivitetin e projektimit, zbatimit dhe operimit të kontrolleve të brendshme mbi raportimin financiar, në mënyrë që të vërtetojë besueshmërinë e raportimit financiar dhe pajtueshmërinë me ligjet në fuqi. Testet e kontrolleve janë klasifikuar në dy kategori kryesore: teste parandaluese dhe gjurmuese. Testet parandaluese më përfaqësuese janë testet për autorizim, ndarjen e detyrave dhe testet për sigurinë e sistemeve të IT, ndërsa testet gjurmuese më përfaqësuese janë shqyrtimi i kushteve fizike që lidhen me asetet fikse

dhe stoqet dhe menaxhimin rishikimit të pasqyrave financiare.

Kryerja e testeve të kontrolleve kontribuon në parandalimin dhe zbulimin e mashtrimit në një organizatë. Anomalitë materiale për shkak të mashtrimit nuk kanë ndikim vetëm në pasqyrat financiare, por ato mund të ndikojnë në njësinë ekonomike mbi një bazë vijimësie.

Përktheu nga origjinali në anglisht: Xhein Xhindole, Auditues

Departamenti i Auditimit të Buxhetit të Pushtetit Vendor

**Nga: Edlira Luçi, Fakulteti Ekonomisë,
Universiteti i Tiranës
Ezida Dako, Audituese, Deloitte Albania**

ANALIZA E VLERËSIMIT TË KOSTOVE MJEDISORE MBI BAZËN E PERFORMANCËS MJEDISORE TË SIPËRMARRJEVE NË SHQIPËRI

Rast studimor: Prodhimtaria e produkteve plastike

Përdorimi i matur i burimeve natyrore dhe mbrojtja e mjedisit përbëjnë ndër kushtet më të domosdoshme për zhvillim ekonomik të një sipërmarrjeje të caktuar që së bashku me një zhvillim social të balancuar bën atë që quhet zhvillim i qëndrueshëm.

Nga : Msc. Aulent GURI

Doktorant në UET–Fakulteti i Ekonomisë,

Profili Ekonomi dhe Zhvillim i

Qëndrueshëm

Abstrakt

Përdorimi i matur i burimeve natyrore dhe mbrojtja e mjedisit përbëjnë ndër kushtet më të domosdoshme për zhvillim ekonomik të një sipërmarrjeje të caktuar që së bashku me një zhvillim social të balancuar bën atë që quhet zhvillim i qëndrueshëm. Është ky i fundit që detyron një sipërmarrje të kuptojë dhe të ndajë rritjen ekonomike nga degradimi mjedisor, duke realizuar integrimin e sektorëve mjedisorë, socialë dhe ekonomikë, si dhe duke parandaluar dëmtimet afat-gjata e të pakthyeshme të mjedisit dhe të

shëndetit të njeriut. Studimi përpiket të llogarisë koston e brendshme mjedisore të 2 ndërmarrjeve me aktivitet të njëjtë të “Përpunimit të plastikës deri në produktin final të saj” dhe me performancë mjedisore të ndryshme duke bërë krahasimin dhe vlerësimin e kostove mjedisore të brendshme. Ky dokument përshkruan procesin dhe rezultatet e krahasimit të kryer në kontabilitetin e koston mjedisore për të përcaktuar praktikatat aktuale të performancës mjedisore të sipërmarrjeve. Funkcioni i performancës mjedisore me koston e brendshme mjedisore të ndërmarrjeve është në përpjesëtim të drejtë dhe duke konkluduar nga rezultatet, rritja e koston së brendshme mjedisore deri në 20% ka garantuar vlerat e emetimeve brenda normave dhe standarteve aktuale, duke shmangur kështu ndotjen e mjedisit përreth aktivitetit të ndërmarrjes 1, ndërsa

kostoja e brendshme mjedisore në vlerën 10% të ndërmarrjes 2 ka gjeneruar emetime dhe ndotje mbi normat dhe standardet aktuale duke shkaktuar ndotjen e mjedisit përreth aktivitetit..

Fjalë kyçe- *Perfomancë mjedisore, Zhvillim i qëndrueshëm, Menaxhim mjedisor, Ndërmarrje të vogla dhe të mesme-NVM, Kosto mjedisore.*

Hyrje

Menaxhimi mjedisor lidhet me përdorimin në nivele normale të burimeve natyrore, për të bërë të mundur realizimin dhe arritjen jo thjesht të zhvillimit ekonomik, por të një zhvillimi të qëndrueshëm, ç'ka mundëson të njëjtat mundësi zhvillimi edhe për gjeneratat e ardhshme. Qëllimi i menaxhimit mjedisor është përcaktimi i mënyrës së sjelljes së njeriut me burimet natyrore, si edhe me administrimin mjedisor të aktiviteteve ekonomike, të cilat kanë një ndikim të konsiderueshëm në mjedis, sidomos në raste kur nuk respektojnë siç duhet direktivat brenda normave dhe standardeve të funksionimit të tyre. Synim tjetër i menaxhimit mjedisor është edhe përdorimi i burimeve të rigjenerueshme, si dhe në zgjerimin e rendimentit të tyre mjedisor e social. Të gjitha këto kontribuojnë në përmirësimin e performancës ekonomike, mjedisore e sociale. Analiza e modeleve të konsumit e lidh përdorimin e burimeve me ndikimet mjedisore, sociale dhe ekonomike në shkallën ose kontekstin e vëzhgimit të dhënë. Ndaj, ideja e përdorimit të materializuar të burimit (burimet totale të

nevojshme për të prodhuar një produkt ose një shërbim), intensiteti i burimit (burimet e nevojshme për çdo dollar të harxhuar për një mall ose shërbim), dhe produktiviteti i burimit (sasia e mallit ose e shërbimit e prodhuar për një futje të dhënë të burimit) janë mjete të rëndësishme për të kuptuar ndikimet e konsumit me anë të kategorive të thjeshta e kryesore të burimit që tregojnë nevojat e njerëzve për ushqim, energji, ujë, etj. Faktorët mjedisorë harmonizohen me ekonominë e një ndërmarrje të caktuar nëpërmjet ekonomisë ekologjike, ekonomisë së burimit dhe termodinamikës, si dhe faktorëve social nëpërmjet matriksit që mat mirëqënien e njerëzve duke përdorur indeksin e zhvillimit të qëndrueshëm mjedisor dhe indeksin e performancës mjedisore.

Menaxhimi mjedisor i Ndërmarrjeve të Vogla dhe të Mesme (NVM) është menaxhimi i aktiviteteve të bizneseve me ndikim në mjedis, duke parandaluar ndikimet negative në mjedis, duke ruajtur burimet natyrore, si dhe duke kufizuar lëshimet e ndotjeve dhe elementët e rrezikshme të mjedisit, si dhe të mbrojtjes së shëndetit të punëtorëve dhe të banorëve të komunitetit. Aktivitetet ekonomike mund të kenë një ndikim domethënës mbi ambientin si psh. prodhimi i produkteve kërkon marrjen e lëndës së parë nga mjedisi, si dhe konsumim të ujit dhe energjisë ose aktivitetet që lidhen me procesin e prodhimit, siç mund të jenë ambalazhimi, transporti dhe mirëmbajtja. Në shumë raste, produktet përfundojnë si mbeturina

mbas përdorimit të tyre, duke pasur relativisht një kohë shumë të shkurtër dobishmërie. Menaxhimi mjedisor i suksesshëm dhe efikas është një proces i vazhdueshëm dhe dinamik, i cili përfshin një komunikim sa më të mirë midis klientit dhe punonjësve, si edhe komuniteteve lokale që preken nga aktivitetet e bizneseve të ndryshme.¹ Menaxhimi mjedisor kërkon sisteme metodike që përfshijnë planifikimin, zbatimin, rishikimin dhe ndërhyrjen për të gjitha rezultatet në mënyrë të strukturuar me qëllim që të arrihet një përmirësim i vazhdueshëm në performancën mjedisore dhe sociale².

Qëllimi dhe objektivat

Qëllimi i këtij studimi është të formulojë ose të tregoj se mbrojtja e mjedisit është e rëndësishme për kompanitë duke i ndihmuar ato të reduktojnë risqet dhe të krijojnë vlera të shtuara. Vlerësimi i rëndësisë së menaxhimit mjedisor në ndërmarrjet private me ndikime në mjedis nëpërmjet analizës së vlerësimit të kostove mjedisore është një ndër objektivat kryesorë të këtij punimi. Vlerësimi i menaxhimit mjedisor realizohet në lidhje me ndikimin e faktorëve të mëposhtëm në mjedis si:

- Trajtimi i integruar i mbetjeve të ngurta dhe industriale;
- Trajtimi i ujërave të përdorura;
- Shkarkimet atmosferike;

- Përdorimi i burimeve: materialeve, ujit dhe energjisë.

Hipoteza dhe metodologjia e përdorur

Krahas metodës së hulumtimit dhe analizimit të përmbushjes së performancës mjedisore nga aktivitetet e marra në studim në këtë punim është përdorur edhe metoda deduktive dhe ajo e krahasimit. Për realizimin e këtij studimi u kryen vrojtime në terren të dy aktivitetëve që operojnë dhe ofrojnë të njëjtin shërbim. Hipoteza e ngritur në këtë punim është *“Vlerësimi i kostos ekonomiko-mjedisore mbi bazën e performancës së menaxhimit mjedisor”* që secili aktivitet kryen. Pyetjet që ngrihen gjatë përgatitjes së këtij studimi janë:

- 1- A sjell rritje të përfitimeve ekonomike të kompanive zbatimi i sistemit të menaxhimit mjedisor që kompanitë kryejnë gjatë funksionimit të tyre?
- 2- A ka ndikime shëndetësore tek punonjësit dhe komuniteti aty pranë operimi i kompanive të tilla?
- 3- A ndikon çertifikimi me çertifikata të njohura ndërkombëtarisht (ISO 9001, ISO 14001 etj.) në zgjerimin e tregut të shitjes së këtyre kompanive?
- 4- Operimi i aktivitetëve të tilla përbëjnë rrezik apo sjellin përfitime të shumëfishta për komunitetin që i rrethon?

¹CIZEK Z., 2001, Waste Management, Pilsen.

²EEA 1998.

I. Konceptet Bazë mbi Kostot Mjedisore dhe SMM

Kostot Mjedisore janë shpenzime të bëra në mënyrë që të përputhen me standardet rregullatorë. Këto shpenzime shkaktohen për të reduktuar ose eliminuar shkarkimet e substancave të rrezikshme, si dhe të gjitha shpenzimet e tjera që lidhen me praktikatat për qëllimin e uljes së ndikimeve në mjedis. Kostot Mjedisore kategorizohen si:

1. **Kosto operative mjedisore** janë një nënndarje e kostove operative të një biznesi. Kur substancat e lëshuar në ajër, ujë ose tokë, rezultojnë në ndotje dhe sipas detyrimeve ligjore kërkojnë investime shtesë në pajisje apo trajnime nga mospërputhje të këtyre faktorëve të jashtëm të mjedisit, apo për gjobat dhe tarifatat që rezultojnë, këto shpenzime do të konsiderohen si kosto sociale e jashtme

2. **Kosto kapitale të jashtme mjedisore** janë kosto shtesë të biznesit për instalime të reja që dalin në përputhje me standardet ligjore. Këto duhet të jenë përfshirë në kostot kapitale në mënyrë që shpenzimet e prodhimit mbeten të sakta për shembull, kostoja e trajtimit të mbeturinave të pasqyrohen në kostot e produkteve që janë përgjegjëse për prodhimin e mbetjeve.

Fokusi i analizës së kostove mjedisore është në përmirësimin e ndarjes së kostove me shpenzimet që lidhen me proceset mjedisore për prodhimin e produktit. Kostot kapitale mjedisore

kundrejt kostove operative mjedisore. Dallimet midis kostove kapitale mjedisore dhe kostove operative mjedisore në drejtim të metodës së klasifikimit, madhësia, koha, dhe shikimit janë.

- Efektet e dallimeve në procesin e shfrytëzimit;

- Efekti mbi sjelljen e menaxhimit;

Sistemi i Menaxhimit të Mjedisit (SMM)

konsiston në një seri hapash specifik, për të arritur në varësi të njeri tjetrit një qëllim të përcaktuar qartë: mbrojtjen e ambientit. Duke zbatuar SMM, një kompani ndërmerr aktivitetin e saj normal që do të ishte reduktim i ndikimeve si ndaj njerëzve, ashtu dhe mjedisit. SMM siguron identifikim dhe zgjidhje të problemit, me anë të metodave të menaxhimit sistematikisht të aktiviteteve të tyre mjedisore, produktet, shërbimet dhe ndihmesat për të kryer detyrimet e tyre mjedisore dhe për të përmbushur qëllimet. SMM siguron një mënyrë sistematike për adresimin dhe menaxhimin e menjëhershëm dhe ndikimin afatgjatë të produkteve të organizatës, shërbimeve dhe proceseve mbi mjedisin dhe i jep një renditje dhe konsistencë drejtimeve të çështjeve mjedisore përmes caktimit të burimeve, caktimit të përgjegjësisë dhe vlerësimit të veprimeve të praktikave, procedurave dhe proceseve. SMM-ja mund të plotësohet në shumë mënyra të ndryshme në varësi

të sektorit të veçantë ose aktivitetit dhe nevojave që dalin gjatë menaxhimit³.

Sot në botë ka tre modele të sjelljeve të qeverive. 1) Qeveri të cilat nuk ndërhyjnë përta i përket zbatimit të mbrojtjes së mjedisit nga korporatat. 2) Qeveri të cilat kanë kuptuar rëndësinë e politikave CSR për mbrojtjen e mjedisit. 3) Qeveri të cilat funksionojnë shumë mirë, me ligje të forta mjedisore të cilat bëjnë të mundur funksionimin në kushte të barabarta të kompanive⁴.

II. Përshkrimi i kompanive

Aktiviteti i Kompanisë Vorë - Rinas Km 4 (Kompania 1)

Kompania Vorë - Rinas aplikon teknologji moderne të prodhimit të objekteve të mëdha prej polietileni linear dhe kontenierë për ujë të pijshëm dhe ushqime. Duke përdorur formula të veçanta arrin të jap një produkt të lehtë dhe rezistent ndaj kimikateve, falë edhe shtesave të agjentëve ultravioletë. Lënda e parë që përdoret në prodhimin e këtyre produkteve është granulë plastike e pastër që vjen e importuar nga vendet europiane, me standardet dhe çertifikata, me të cilën prodhon kontenierë "Aquarius", posaçërisht për ujë të pijshëm. Një lëndë tjetër që përdoret janë edhe materialet plastike të ricikluara, me të cilat prodhohen

depozita të mëdha naftë dhe tualete ekologjike. Vendosja e fabrikës është optimale, pasi plotëson normat e hyrje-daljes së automjeteve në stacion, bën kullimin e ujërave dhe ka rrjet kanalizimesh, rrjet të furnizimit me energji elektrike. Gjithashtu ka edhe rrjet të furnizimit me ujë sipas pikave lidhëse me rrjetet e zonës së furnizimit të qytetit të Vorës. Në këtë fabrikë kryhen proceset e prodhimit dhe stampimit të artikujve të polietilenit.

Mbi ndotjen e ajrit

³Guri S. 2014

⁴Environmental Challenge to Business Management.

Humbjet nga avullimi, ku faktorët bazë që shkaktojnë këto janë gjatë punës apo rrjedhje e çarje tubacionesh nuk vërehen. Gjithashtu në të dyja kompanitë e marra në studim nuk vërehen burime të ndotjes nga pikëpamja sasiore.

Menaxhimi i mbetjeve të ngurta dhe industriale

Të gjitha mbeturinat e ngurta derdhen në kazanët përkatës. Në këtë fabrikë ndodhen disa kosha, të cilët kryejnë funksionin e grumbullimit të mbeturinave. Skarcitetet të cilët futen përsëri në prodhim, hidhen në kosha më vete dhe më pas hyjnë përsëri në punë, ndërsa mbetjet e ndryshme të paketimeve të produkteve që kompania përdor për procesin e prodhimit dhe mbetje të tjera, hidhen në kosha të posaçëm, për tu çuar më pas në destinacionin e caktuar sipas rregullave.

Sistemi i mbrojtjes së mjedisit nga ndotja

Përreth sheshit, për të siguruar një mjedis të pastër pa probleme për personelin e shërbimit, funksionon një sistem kanalizimesh, e grumbullim sterilash, të cilat në bashkëveprim, orientojnë ujërat teknologjike dhe ujërat natyrale për të vazhduar më tej me procesin e trajtimit të ujërave industriale deri në përgatitjen e tyre për shkarkim në lumin Ishëm sipas parametrave të KE.

Mirëmbajtja e territorit të fabrikës dhe gjelbërimi

Të gjitha mjediset përreth fabrikës janë të shtruara dhe po ashtu të gjelbëruara më se mjaftueshëm me pemë dekorative.

Aktiviteti i kompanisë në Vorë (Kompania 2)

Kompania në Vorë aplikon një teknologji të zakonshme për prodhimin e objekteve prej polietileni si tubo plastike lineare për ujë të pijshëm. Lënda e parë që përdoret në prodhimin e këtyre produkteve është granulë plastike e pastër që vjen e importuar nga vendet europiane, me standardet dhe certifikatat përkatëse, me të cilën prodhon tuba linearë enkas për ujë të pijshëm. Lëndë tjetër që përdoret janë edhe materialet plastike të ricikluara, me të cilat prodhohen tubo linearë për ujëra të zeza. Vendosja e fabrikës është në kushte jo optimale, afër qytetit të Vorës, shumë pranë autostradës, e kufizuar në shtrirje dhe e rrethuar me biznese të tjera dhe shtëpi banimi. Me vështirësi bën të mundur lëvizjen e hyrje-daljes së automjeteve në stacion. Rrjeti i kullimit të ujërave nuk është në standarde optimale dhe nuk disponon impiante për trajtimin e ujërave të përdorura. Aromat dhe shkarkimet e mbetuara nuk trajtohen nëpër filtrat që duhej të ishin vendosur enkas pranë oxhaqeve thithës. Menaxhimi i mbetjeve të ngurta nuk bëhet në mënyrën më të mirë të mundshme. Territori pranë fabrikës nuk është i shtruar dhe i mbuluar me bimë dekorative si masa kompesuese ndaj shfrytëzimit të kësaj hapësire

Tabela 1. Analiza e Sistemit të menaxhimit mjedisor të dy kompanive të marra në shqyrtim

		Komp 1	Komp 2
I	Standardi i impiantit		
	1. Drejtimi i kompanisë 2. Nxitjet e reja	Përputhshmëria me normat dhe ligjet mjedisore për të gjithë linjën e impiantit. Funksione mjedisore shumë të integruara (trajtimi i mbetjeve, monitorimi i ajrit dhe zhurmave, trajtimi i ujrave të përdorura dhe industriale). Ka certifikat ISO 9001 Ka certifikat ISO 14001 Fokusim në Menaxhimin e përfitimeve të kostove mjedisore Qëllimi i komp. Zero emetime.	Përputhshmëri e kufizuar Funksione mjedisore të kufizuara (mungesë trajtimi të mbetjeve dhe ujrave të përdorura, mungesë monitorimi të zhurmave dhe ajrit etj). Nuk ka certifikat ISO 9001 Nuk ka certifikat ISO 14001 Nuk ka menaxhim të përfitimeve të kostove mjedisore. Nuk ka qëllim për emetimet.
	Sistemi i menaxhimit të kostove		
	1. Sistemi i kostove mjedisore	Detajimi i elementeve të kostos në formularet e kostos së produktit; Përshkrimi i pajisjeve mjedisore dhe asetet e përziera; Janë përfshirë kostot e rehabilitimit Janë përfshirë kostot e trajnimit	Vetëm shpenzimet e përgjithshme adresohen Përshkrimi i asetëve të përziera Nuk janë përfshirë kostot e rehabilitimit
	2. Sistemi ndihmës	Raportime të matjeve të ndotjes së ujit, ajrit dhe tokës sipas ligjit të mbrojtjes së mjedisit	Jo e specifikuar

Tabela 2 Matjet e bëra brenda të territorit të dy Kompanive

Lloji i matjes	<i>Kompania 1</i>	<i>Kompania 2</i>	
	Vlera e matur mg/m ³	Vlera e matur mg/m ³	Norma e lejuar mg/m ³
Grimca totale	0.24	12	10
CO	1.5	30	20
HC	40	297	300

Niveli i grimcave dhe i gazeve kryesore ndotës në ajrin brenda tij dhe në kufirin ndarës me mjedisin rrethues është disa herë më i ulët se përmbajtja e lejuar e tyre në mjediset e punës sipas legjislacionit shqiptar (*Lista e limiteve të lejueshme të*

përqëndrimeve të gazeve, avujve dhe pluhurave helmuese në ajrin e ambjenteve të punës, Ministria e Shëndetësisë, Tiranë 1998). Aktiviteti nuk ka shkarkime në ajër nga oxhaqe teknologjike.

Niveli i zhurmës në dB(A) në distancë të ndryshme								Norma e lejuar për zonat industriale
	<i>Kompania 1</i>			<i>Kompania 2</i>				
<i>Tek burimi</i>	<i>500 m</i>	<i>1000m</i>	<i>1500m</i>	<i>Tek burimi</i>	<i>500m</i>	<i>1000m</i>	<i>1500m</i>	85
<i>100 dB</i>	<i>54 dB</i>	<i>46 dB</i>	<i>40 dB</i>	<i>102</i>	<i>50</i>	<i>42</i>	<i>35</i>	85

Të dhënat përfaqësuese të monitorimit të zhurmave të paraqitura më lart, tregojnë se aktivitetet e mësipërme (me të gjithë komponentët e zhurmës së prodhuar) kanë karakteristikat e aktiviteteve industriale dhe për pasojë, niveli i zhurmës kudo në mjediset brenda territorit të tyre është më i lartë se në zonat e kategorizuara si zona burimi. Por, nga ana tjetër, *niveli i zhurmave brenda tyre është më i ulët se kufiri i lejuar për*

mjediset industriale të punës, prej 85 dB (A).

Mbi ndotjen e ujit

Ndotja e ujërave sipërfaqësore

Ndotja e ujërave sipërfaqësore ndodh kryesisht nga larja e ambientit përreth fabrikave, ku këto ujëra derdhen në puse lagunazhi. Për këtë janë marrë masa zbutëse për rehabilitimin e këtyre ujërave, duke ndërtuar një kanal grumbullimi të tyre. Në këtë kanal do të maten nivelet e

ndotësve, të cilët vijnë nga polietileni dhe kur ato do të jenë mbi normat e lejuara do të stabilizohen.

Tabela 4. Analiza e Ndikimeve në mjedis në Kompanitë e mara në shqyrtim

	Kompania 1	Kompania 2
Objekti i ndikimit	Lloji i ndikimit	Lloji i ndikimit
emetime në ajër	+ +, Nuk ka emetime të gazeve ndotës në ajrin e zonave përreth;	- - -, ndotje e ajrit nga emetimet e gazrave të karburanteve;
Burime njerëzore	+ ++, Punësimi i 10 banorëve përreth zonës	+ +, Punësimi i 5 banorëve përreth zonës
Shëndeti i punonjësve	+ +, garantim i shëndetit të punonjësve nga sëmundje profesionale;	- - -, shtimi i numrit të punonjësve të kërcënuar nga sëmundje të rrezikshme;
Ekonomia lokale	+++ , Rritja e fuqizimi i bizneseve vendas.	+ , zhvillimi i bizneseve vendas.
Cilësia e rrugëve	+ +, ulja e efekteve ndotës që shkaktojnë rrugët e këqia	- -, rritja e efekteve ndotës që shkaktojnë rrugët e këqia
Gjenerimi dhe menaxhimi i mbetjeve	++, menaxhimi rigoroz sipas standarteve dhe ligjit mjedisor	- --, mos menaxhimi i ujrave të përdorura dhe shtimi i mbetjeve bashkiake
Zhvillim i zonës	+++ , Rritja e aksesit me zonën	++ , Rritja e aksesit me zonën
Mbjellja e bimëve dekorative	+++ , rritja e sipërfaqes së gjelbër në mjedis për mbrojtjen e tokave nga erozioni.	+ , rritja e sipërfaqes së gjelbër në mjedis për mbrojtjen e tokave nga erozioni.

Vlerësimi i Riskut

Risku përcaktohet si një kombinim i mundësisë së një pasoje të dhënë dhe një përshkallëzimi të ashpërsisë të së njëjtës pasojë nëpërmjet “matricës se riskut” të dhënë në *Tabelën 1*. Procedura e

vlerësimit të riskut konsiston në aktivitetet që vijojnë:

- Identifikimin dhe përkufizimin e rreziqeve dhe efektet e tyre të mundshme;
- Vlerësimi i risqeve dhe efekteve që

lindin nga rreziqet e identifikuara ose cilësore, ose sasiore në aspektin e mundësisë për të ndodhur një ngjarje dhe shkalla e pasojave;

- Vlerësimi i tolerancës së rrezikut për personelin, mjedisin, asetet dhe publikun duke krahasuar nivelin e riskut me kriteret përkatëse të aktivitetit që zhvillohet.

Vlerësimi i riskut siguron bazën shkencore për analizën e rrezikut, edhe pse ajo mund të bëhet e pavarur, ka ndërveprim të pashmangshëm me komponentët e tjerë të analizës së riskut: menaxhimi i rrezikut dhe komunikimi i riskut. Vlerësimi i riskut bazohet në parimet e pranuar ndërkombëtarisht dhe merr parasysh faktorë të tjerë, të tilla si përfitimet shëndetësore, faktorët socio-ekonomike, çështjet etike dhe konsideratat mjedisore. Fazat e vlerësimit të riskut paraqiten si më poshtë:

Paraqitja e qëllimit

Cili është objektivi i vlerësimit të rrezikut?

Identifikimi i rreziqeve

Çfarë ndotës paraqesin rreziqe?

Alpha

Vlerësimi i ekspozimit

Cili do të jetë marrja e rrezikut si

rezultat i kohës së ekspozimit?

Karakterizimi i rrezikut

Cili do të jetë efekti në njerëz?

Cila është marrëdhënia midis dozës në prekje dhe dëmit të shkaktuar?

Karakterizimi i riskut

Cili është risku i përgjithshëm për një popullsi të caktuar?

Alpha

Metoda e vlerësimit të riskut është quajtur “modeli linear jo prag”. Pretendohet se nuk ka prag të nivelit të ekspozimit, poshtë të cilit rreziku është zero. Gjithashtu, pretendohet se rreziku rritet proporcionalisht me ekspozimin. Në qoftë se qëndrimi në punë dyfishohet dhe rreziku gjithashtu dyfishohet. Rreziku që rezulton nga një qëndresë e gjatë ose nga mos zbatimi i masave të sigurimit teknik do të shkaktojë një efekt të madh ose të vogël në shëndetin e njeriut, që varet edhe nëse varësia është direkte ose indirekte (i brendshëm ose i jashtëm). Skenarët realë të ekspozimit të marrësve potencialë të rrezikut jepen në tabelën 6.

Tabela 5

Rrugët e ekspozimit	Skenari i ekspozimit	Marrësit e rrezikut
a	Kontakti nëpërmjet lëkurës me ujë të ndotur	Personat që punojnë në zonë, banorët përreth
b	Gëlltitja e ujit të ndotur nëpërmjet pirjes	Personat që punojnë në zonë, banorët përreth
c	Gëlltitja e ujit të ndotur nëpërmjet larjes	Personat që banojnë në rrethinat e saj
d	Kontakt nëpërmjet lëkurës me dhera ose mbeturina të ndotura	Personat që punojnë në zonë
e	Gëlltitja e rastësishme e dheut ose mbeturinave të ndotura	Personat që punojnë në zonë
f	Thithja e ajrit të ndotur në kontakt me dheun e ndotur	Personat që punojnë në zonë dhe banorët përreth

Ndikimi i ndotësve të ajrit tek njeriu vërehet kryesisht mbi lëkuren dhe mukozat. Grimcat dhe molekulat e ndotësve depërtojnë në organizmin e njeriut nëpërmjet:

- inhalimit (rruga respiratore)
- absorbimit (me anë të aparatit tretës) ose
- prekjes, kontaktit (nëpërmjet lëkurës dhe mukozave).

Si rezultat i ekspozimit ndaj ndotësve të ndryshëm, edhe shenjat që shfaqen në organizmin e njeriut janë të ndryshme. Të renditura sipas rëndësisë (gravitetit) së tyre ato kanë pamjen e mëposhtme.

1. Erë e pakëndshme; Irritim i syve' hundës e grykës' Prekje e rrugëve të sipërme të frymëmarrjes; Frymëmarrje e rëndë, kolle; Dëmtim i funksioneve

pulmonare; Sëmundje bronko-pulmonare kronike; Infeksion i rrugëve të frymëmarrjes; Kriza të astmës; Kancer.

Analiza e Kostos Mjedisore

Kërkimet mbi kontabilitetin e kostove mjedisore kanë filluar nga viti 1970 nga korporata e kontabilistëve mjedisor. Nga 1998, shumë organizata të mëdha të kontabilitetit të Amerikës së Veriut kanë botuar librin e kontabilitetit të mjedisit. Instituti 'Kanadez i Ekspertëve Kontabël' kanë botuar librin "*Kostot dhe Detyrimet Mjedisore*" dhe Shoqata e Kontabilistëve të Menaxhimit të Kanadasë ka prodhuar një sërë udhëzuesish, duke përfshirë "*Mjetet dhe Teknikat e Kontabilitetit të Mjedisit*" për vendimet e biznesit (1996) dhe "*Kontabiliteti për zhvillimin e qëndrueshëm*". Kontabiliteti mjedisor ka të

bëjë me përkufizimin, vlerësimin dhe ndarjen e kostove mjedisore dhe shpenzimeve për qëllime të koston dhe menaxhimit të burimeve, raportimit të përputhshmërisë, dhe buxheti i kapitalit, planifikimin, dhe marrjen e vendimeve operationale. Kontabiliteti i Mjedisit përcaktohet në dy fusha kryesore:

1. kontabiliteti financiar mjedisor;
2. kontabiliteti menaxherial mjedisor.

Kontabiliteti financiar i mjedisit thekson analiza dhe raportim të komponentit të kostove dhe detyrimeve që lidhen me çështjet e mjedisit të brendshëm dhe është fusha e një kontabilisti, i cili përgatit raportet financiare për huadhënësit dhe investitorët, raportimin e rreziqeve dhe detyrimeve mjedisore (kapitalizimin për shpenzimet e lidhura me mjedisin dhe trajtimin e borxhit të mjedisit). Në këto çështje kontabilistët udhëzohen nga standardet profesionale të kontabilitetit, si Parime të Kontabilitetit të Pranuar në Përgjithësi - PKPP (GAAP).

Kontabiliteti menaxherial i mjedisit ka një fokus të ndryshëm. Ai mbështet menaxhimin e brendshëm dhe procesin e vendimmarrjes përmes teknikave të ndryshme të përcaktimit të koston, matjen e performancës dhe analizën e biznesit. Ky lloj kontabiliteti është ndërdisiplinor, nga njëra anë janë këshilltarët dhe shkencëtarët dhe nga ana tjetër ekonomistët. Për të llogaritur koston e plotë të mjedisit është e domosdoshme të

bëhet dallimi midis *kostove të brendshme* (ato që barten nga ndërmarrja) dhe *kosto të jashtme* (ato që kalojnë në komunitet, p.sh., kostot mjedisore dhe shëndetësore). Në këtë qasje, shpenzimet e brendshme mjedisore të firmës janë të përbërë prej *kostove direkte*, *kostove indirekte* dhe shpenzimeve kontingjente, që përfshijnë kostot e rehabilitimit, shpenzimet e restaurimit dhe menaxhimit të trajtimit të mbetjeve e ujërave të përdorura nga procesi i prodhimit.

Kostot direkte përfshijnë koston e impiantit shtesë për parandalimin e ndotjes (p.sh., menaxhimin e mbeturinave ose kostot e rehabilitimit në një vend të veçantë).

Shpenzimet indirekte, të tilla si trajnimi i stafit për çështjet mjedisore, aktivitetet me komunitetin, filantropi, etj.

Kostot e jashtme janë kostot e dëmtimit të mjedisit jashtë kompanisë.

Analiza e koston mjedisore merret me kostot mjedisore për të arritur një kontabilitet të plotë të koston së prodhimit d.m.th., identifikimin, vlerësimin, kostot mjedisore dhe kostot sociale të proceseve, produkteve dhe aktiviteteve. Faktorët motivues të llogaritjes së kostove mjedisore janë:

- Përputhshmëria me ligjet dhe standardet;
- Angazhim moral për administrimin e mjedisit;

- Promovimi i marrëdhënieve të mira me banorët e komuniteteve lokale.

Sipas parimit “Ndotësi paguan” në bazë të Ligjit Nr. 10 431, datë 9.6.2011 “*Për mbrojtjen e mjedisit*”, çdo Personi fizik apo juridik, veprimet ose mosveprimet e të cilit ndikojnë në ndotjen e mjedisit, mban përgjegjësi financiare, duke përballuar kostot e shkaktuara nga ky dëmtim apo rrezik për dëmtimin e mjedisit. Kosto të tilla përfshijnë kostot e vlerësimit të dëmtimit të mjedisit, vlerësimit të masave të nevojshme, si dhe kostot e shmangies së dëmtimit të mjedisit, përfshirë kostot e rehabilitimit e të kompensimit të personave fizikë apo juridikë të dëmtuar.⁵ Termi *Kostoja e Mjedisit* ka dy dimensione kryesore:

(1) I referohet vetëm kostove që drejtpërdrejt ndikojnë në “shpenzimet private”;

(2) Gjithashtu mund të përfshijë kostot e individëve, shoqërisë, dhe mjedisit, për të cilat një kompani ka shkaktuar dëmtim apo rrezik për dëmtimin e mjedisit.

⁵Robert J. P 2001.

FunksioniMjedisor	Kompania 1		Kompania 2	
	K. Total	% e K. Total	K. Totale	% e K. Total
1) Aktivitetet mjedisore				
Licensimi;	2,500	0.41	1,500	0.5
Certifikata ISO	15,000	2.5	0	0.0
Trajnime;	2,000	0.33	500	0.16
Auditimi i vetmonitorimit	2,000	0.33	500	0.16
Auditimi iSMM	1,000	0.16	0	0.00
2) Aspektet mjedisore të operacioneve në vazhdim				
Amortizimivjetor i aseteve mjedisore	25,000	4.1	10,000	3.33
Trajtimi i ujërave të përdorura	5,000	0.83	0	0.0
Proceset e rikuperimit të pasurive mjedisore	5,000	0.83	1,000	0.33
Mirëmbajtja e aseteve mjedisore	5,000	0.83	0	0.00
Operacionet dhe Mirëmbajtja	5,000	0.83	1,000	0.33
3) Masat zbutese				
Kontraktorët / Studimet, sistemim mbetjesh	2,000	0.33	0	0.0
Amortizimi vjetor i aktiveve	20,000	3.33	10,000	3.33
Operimi dhe mirëmbajtja	10,000	1.66	5,000	1.66
Punë të tjera në terren / zbatim	5,000	0.83	1,000	0.33
4) Aspektet mjedisore me komunitetin				
Marrëdhëniet me publikun	1,500	0.25	0	0
Problemet e komunitetit				
Filantropi				
Grupet industriale				
5) Aspektet mjedisore të produktit & Proceset e zhvillim				
Plani i menaxhimit të mjedisit	3,000	0.5	0	0
Proceset inxhinierike	7,000	1.16	2,000	0.66
Marketing	1,500	0.25	0	0
Totali	117,500	19.6 %	32,500	10.8%

Përfundime dhe Rekomandime

- Rritja e kostos së brendshme mjedisore deri në 20% ka garantuar vlerat e emetimeve brenda normave dhe standarteve aktuale, pra duke shmangur ndotjen e mjedisit përreth aktivitetit të Kompanisë 1, ndërsa kostoja e brendshme mjedisore në vlerën 10% të Kompanisë 2 ka gjeneruar emetime dhe ngarkesën e ndotjes mbi normat dhe standardet aktuale, pra duke shkaktuar ndotjen e mjedisit përreth aktivitetit.
- Nga zbatimi i menaxhimit mjedisor, së pari përfiton personeli menaxhues i ndërmarrjes i cili njihet me komponentët e menaxhimit mjedisor dhe me kuadrin ligjor mjedisor dhe normat e shkarkimeve, duke pakësuar rreziqet mjedisore dhe shmangur kështu, ndëshkimet ligjore.
- Ndër përfitimet kryesore të ndërmarrjes nga zbatimi i menaxhimit mjedisor është fusha ekonomike, sepse përdorimi i lëndëve të para, ujit dhe energjisë përmes riciklimit nga njëra anë ulë kostot dhe nga ana tjetër zvogëlon ndikimin negativ ndaj mjedisit si edhe zvogëlon gjobat dhe eliminon kostot e transportit dhe të zhvendosjeve.
- Një përfitim që nuk mungon është edhe në Prokurimin publik për të ardhmen, sepse ndërmarrjet

përfitojnë në ndarjen e re të tregut, ku konsumatorët e vetëdijshëm dhe të ndërgjegjësuar për ambientin rrisin kërkesat për shërbime dhe produkte, të cilat dallohen përmes provave dhe shënimeve të besueshme për ambientin.

- Menaxhimi sistematik i mjedisit ndihmon në një bashkë-ekzistencë harmonike midis kompanive dhe komunitetit përreth tyre. Ajo e bën më të lehtë punën e kompanisë për të parandaluar situata konfliktuale, duke rritur angazhimin për një komunikim të hapur.
- Përfitimet e ndërmarrjes nga zbatimi i menaxhimit mjedisor janë edhe Fëmijët tanë, si edhe zhvillimi i qëndrueshëm, sepse një aktivitet ekonomik nuk duhet t'i shërbejë vetëm interesave të përfitimit në periudhën afatshkurtër, por gjithashtu të asistojë në ruajtjen dhe përmirësimin e kushteve të jetesës dhe cilësisë së jetës së brezave të ardhshëm.
- Kontabilitet e Kostove të Mjedisit (ECA) mund të sigurojnë menaxhimin me mjetet për marrjen e vendimeve të mira të brendshme, të cilat integrohen me kërkesat ekonomike dhe mjedisore.

Bibliografia

1. Goffman E., *Environmental Economics: Basic Concepts and Debates*, Prill 2007
2. European Environment Agency, *Environmental Management Tools for SMEs*, Mars 1998
3. Welford R., *Corporate Environmental Management*
4. Maria Mensah A., & Camargo Castro L., *Sustainable Resource Use & Sustainable Development: A contradiction?* Nëntor 2004
5. World Health Organization and United Nations Environmental Programme, *Managing the linkages for sustainable development*, 2008
6. *Environmental Challenge to Business Management*
7. Robert J. P. *Environment Cost Accounting and Business Strategy*, 2001
8. *Environmental & Natural Resource Economics*, Tom Tietenberg & Lynne Lewis, 2009
9. *Governance for Sustainable Development*, OECD 2012
10. Guri S., *E drejta e Mjedisit*, 2005
11. Guri S., *Menaxhimi Mjedisor i NVM* 2014.
12. Panayotou T., *Economic growth and the environment*. United Nations Economic, 2003 National Bureau of Economics Research (NBER). *Environmental Economics Working Group Website*, 2007

Nga : Msc. Aulent GURI

**Doktorant në UET–Fakulteti i
Ekonomisë, Profili Ekonomi dhe
Zhvillim i Qëndrueshëm**

INFO KONTROLLI I LARTË I SHTETIT

AKTIVITETE TË KLSH-së

PËR PERIUDHËN MAJ – GUSHT 2016

Përurohet fillimi i projektit të binjakëzimit, financuar nga BE, mes KLSH, NIK-ut të Polonisë dhe Zyrës Shtetërore të Auditimit të Kroacisë

Kontrolli i Lartë i Shtetit, Zyra Supreme e Auditimit të Polonisë dhe Zyra Shtetërore e Auditimit të Kroacisë, përuan në datën 6 maj 2016 përpara publikut shqiptar Projektin e Binjakëzimit “Forcimi i kapaciteteve të auditimit të jashtëm në Shqipëri”, me financim të fondeve IPA 2013 të Bashkimit Evropian, me vlerë 2.1 milionë euro. Lançimi dhe prezantimi i Projektit u bë në datën 6 maj në Sallën e Akademisë së Shkencave të Shqipërisë. Morën pjesë z. Krzysztof Kwiatowski, President i Zyrës Supreme të Auditimit të Polonisë, z. Ivan Klesić, Auditues i Përgjithshëm i Zyrës Shtetërore të Auditimit të Kroacisë, Ambasadorja e BE-së në Tiranë, zj. Romana Vlahutin, Ambasadori i Republikës së Polonisë në Tiranë, z. Marek Jeziorski, Ambasadorja e Republikës së Kroacisë në Tiranë, zj. Sanja

Bujas Juraga, përfaqësues të Ministrisë së Financave, të Shoqërisë Civile, të botës akademike, të mediave, auditues të KLSH-së, etj.

Ky Projekt vjen në kohën e duhur për institucionin e Kontrollit të Lartë të Shtetit, pas një periudhe katër vjeçare 2012-2015, ku u bënë të gjitha përpjekjet nga KLSH për të modernizuar veprimtarinë e tij audituese, përmes partneriteteve me SAI-t evropiane të zhvilluara, trajnimeve të shumta brenda dhe jashtë vendit dhe zbatimit me rigorozitet të standardeve ISSAI, në bazë të objektivave të Strategjisë së tij të Zhvillimit 2013-2017, të përgatitur me ndihmën e ekspertëve të Programit SIGMA të BE dhe OECD. Projekt vjen pas miratimit nga Parlamenti shqiptar në nëntor 2014 të ligjit të ri integral të KLSH i

cili, sipas opinionit të Drejtorisë së Përgjithshme të Buxhetit DG-Budget të Bashkimit Evropian është tërësisht në përputhje me standardet e INTOSAI-t dhe hap perspektiva të gjera për institucionin, duke forcuar pavarësinë e tij.

Kryetari i KLSH-së, z.Bujar Leskaj u shpreh se KLSH e sheh me shumë besim të ardhmen e Projektit të Binjakëzimit “Për Forcimin e kapaciteteve të Auditimit të Jashtëm në Shqipëri”, sepse sikurse e ka theksuar Sekretari i Përgjithshëm i INTOSAI-t dhe President i Gjykatës së Auditimit të Austrisë, Dr. Josef Moser, në fjalën e tij në Simpoziumin e 21-të, të OKB-INTOSAI «Si me çdo partneritet të vërtetë, bashkëpunimi mes SAI-ve është reciprokisht i dobishëm. Nëse SAI-t nëpërmjet bashkëpunimit menaxhojnë të ndihmojnë njëri-tjetrin me eksperiencat e tyre më të mira, për të mbrojtur veten e tyre si institucione të pavarura dhe objektive të auditimit publik, ata do të jenë në gjendje të forcojnë pavarësinë e tyre brenda kuadrit kushtetues, me mbështetjen e marrë nga qytetarët».

Në fjalën e saj, zj. Vlahutin shprehu vlerësimin për arritjet e deri tanishme të KLSH, si dhe bindjen se me kontributin e Institucioneve të Auditimit Suprem të Polonisë dhe të Kroacisë, të cilat janë shumë të zhvilluara, Projekti i Binjakëzimit do të jetë një vlerë e shtuar në rrugën e modernizimit të plotë të institucionit shqiptar.

Zyra Supreme e Auditimit të Polonisë, e njohur dhe me emrin NIK, së bashku me Zyrën Shtetërore të Auditimit të Kroacisë, do të punojnë për këtë projekt të përbashkët me Kontrollin e Lartë të Shtetit për një periudhë dy vjeçare. SAI polak është një nga SAI-t më aktivë në arenën ndërkombëtare, duke zgjeruar njohuritë e tij të standardeve të auditimit dhe praktikave të mira, si dhe duke ndarë përvojën dhe arritjet e tij me SAI-e të shumta partnerë, ndër të cilët është dhe KLSH. NIK bashkëpunon intensivisht në kuadër të EUROSAI-t. Audituesit e tij kanë ndihmuar audituesit e Gjykatës Evropiane të Audituesve në misionet e tyre të auditimit të kryera në Poloni dhe kudo në vendet e Bashkimit Evropian. Që nga viti

2010, NIK ka qenë SAI kryesues i Nënkomitetit të INTOSAI-t për Standardet e Auditimit të Brendshëm. Në vitin 2012, NIK u emërua auditues i jashtëm i Organizatës Evropiane për Kërkime Bërthamore (CERN).

Nëpërmjet Projektit, ekspertët evropianë do të kontribuojnë në forcimin e drejtimit dhe kapaciteteve teknike të KLSH-së për planifikimin dhe kryerjen e auditimeve në përputhje me standardet dhe metodologjitë e BE-së dhe ato ndërkombëtare.

Transferimi i njohurive dhe aftësive tek KLSH do të përmirësojë standardet dhe transparencën e metodave të punës. Kontrolli i Lartë i Shtetit do të mbështetet tek një personel me kualifikime të larta dhe sisteme e procese moderne menaxhimi.

Zoti Leskaj theksoi në fund të fjalës së tij se *“..dobia më e madhe dhe vlera e shtuar e këtij Projekti, të financuar nga BE, qëndron në faktin se ai projekton audituesin suprem publik shqiptar të viteve 2020-2025, kohë kur sigurisht vendi ynë do të jetë bërë vend anëtar me të drejta të plota në Bashkimin Evropian...”*.

Jo më pak i rëndësishëm dhe cilësor do të jetë kontributi në Projekt i Zyrës Shtetërore të Auditimit të Kroacisë. SAI kroat është një SAI modern, që ka njohur në këto vitet e fundit rritjen më të fortë dhe cilësore në auditimet e tij dhe në bashkëpunimin ndërkombëtar në kuadër të EUROSAT-t, sidomos pas anëtarësimit të Kroacisë në Bashkimin Evropian. Objektivi i përgjithshëm i Projektit është përmirësimi i llogaridhënies në përdorimin e fondeve publike. në administratën publike shqiptare.

Presidenti Nishani dekoron drejtuesit e Institucioneve Supreme të Auditimit të Polonisë dhe të Kroacisë

Në datën 6 maj 2016, Presidenti i Republikës së Shqipërisë, SH.T.Z. Bujar Nishani, në vlerësim të bashkëpunimit dhe të kontributit konkret që kanë dhënë për Kontrollin e Lartë të Shtetit dhe për forcimin e kapaciteteve të audituesve të këtij institucioni, u akordoi Titullin “Për Merita të Veçanta Civile” zotit Krzysztof Kwiatowski, Presidenti i Zyrës Kombëtare të Auditimit të Polonisë, zotit Ivan KLEŠIĆ, Auditues i Përgjithshëm i Zyrës Supreme të Auditimit të Kroacisë dhe zotin Wojciech Kutyla, Zv/President i Zyrës Kombëtare të Auditimit të Polonisë, me motivacionin:

Z. Krzysztof Kwiatowski, për kontributin e tij të spikatur në sigurimin e vijimësisë së një raporti intensiv bashkëpunues ndërmjet Kontrollit të Lartë të Shtetit dhe Zyrës Supreme të Auditimit të Polonisë, pas zgjedhjes së tij në korrik të vitit 2013 si President i kësaj Zyre, për iniciimin dhe nënshkrimin e një Deklarate të Përbashkët mes KLSH-së dhe Zyrës Supreme të Auditimit të Polonisë në mars 2016, në Krakow, Poloni, që synon angazhimin e stafit të të dy institucioneve në implementimin me sukses të projektit të binjakëzimit IPA për Kontrollin e Lartë të Shtetit, për mundësimin e trajnimit të audituesve të Kontrollit të Lartë të Shtetit në Poloni në shumë fusha si në auditimin financiar, të përputhshmërisë, të performancës, të prokurimeve publike, etj, gjë që ka sjellë rritje të ndjeshme të dijeve të tyre në këto fusha dhe për rrjedhojë rritjen e cilësisë së auditimit suprem publik në Shqipëri.

Z.Wojciech Kutyla, për investimin e tij personal, me përkushtim të lartë dhe suport cilësor në krijimin e kushteve optimale për trajnimin e audituesve të Kontrollit të Lartë të Shtetit në Poloni në fushat kryesore dhe me më shumë të ardhme të auditimit publik dhe në shkëmbimin e eksperiencave reale të punës mes stafeve të të dyja institucioneve, duke i dhënë një shtysë të ndjeshme përmirësimit të kapaciteteve audituese të stafit të Kontrollit të Lartë të Shtetit si dhe për kontributin e qenësishëm dhe konstant gjatë katër viteve të fundit në promovimin e marrëdhënieve reciproke, të ngushta, të drejtpërdrejta dhe transparente ndërmjet KLSH dhe Zyrës Supreme të Auditimit të Polonisë.

Z.Ivan Klešić, për zgjerimin dhe optimizimin e partneritetit dhe marrëdhënieve të bashkëpunimit të

Kontrollit të Lartë të Shtetit dhe Zyrës Supreme të Auditimit të Kroacisë, për mundësimin e trajnimit të audituesve të KLSH-së në Kroaci, të cilët nën përkujdesjen personale të tij dhe të stafit që ai drejton kanë kryer trajnime në fushën e auditimit të performancës dhe kanë shkëmbyer eksperiencë me mjaft vlerë për auditimin në fusha të tjera kryesore, si në prokurimet publike, auditimet financiare, etj., duke përmirësuar dhe shtuar ndjeshëm dijet e tyre në këto fusha dhe për rrjedhojë, duke sjellë rritjen e cilësisë së punës audituese të KLSH dhe një kontribut të shtuar në mirëqeverisjen e vendit, për ndihmesën në angazhimin e stafit të Zyrës Supreme të Auditimit të Kroacisë në zbatimin me sukses të projektit të binjakëzimit IPA për Kontrollin e Lartë të Shtetit.

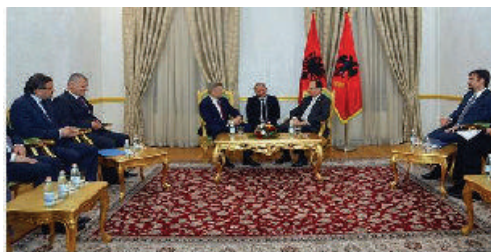

Në ceremoni morën pjesë Kryetari i Kontrollit të Lartë të Shtetit, z.Bujar Leskaj, përfaqësues të Presidencës, pjesëtarët e delegacioneve të SAI-ve të Polonisë dhe të Kroacisë, si edhe disa drejtues të KLSH-së.

Presidenti i Zyrës Kombëtare të Auditimit të Polonisë, z. Krzysztof Kwiatkowski zhvilloi një vizitë zyrtare në Shqipëri

Presidenti i Zyrës Kombëtare të Auditimit të Polonisë, z. Krzysztof Kwiatkowski zhvilloi në datat 4-7 maj 2016 një vizitë zyrtare në Shqipëri, në kuadër të përrurimit të Projektit të Binjakëzimit, IPA 2013, të fituar nga KLSH dhe të financuar nga BE.

Gjatë kësaj vizite, zoti Kwiatkowski së bashku me Kryetarin e KLSH-së, z.Bujar Leskaj dhe Ambasadorin e Polonisë në Shqipëri, z.Marek Jeziorski zhvilluan disa takime të rëndësishme me drejtues të Institucioneve të Pavarura, Ministra, Deputetë, etj. Në datën 4 maj 2016 zoti Kwiatkowski, së bashku me delegacionin që e shoqëronte u prit në një takim të veçantë nga Presidenti i Republikës SH.T.Z. Bujar Nishani.

Presidenti i Republikës i uroi delegacionit për zemërsisht mirëseardhjen në Institucionin e Presidentit të Republikës, duke shprehur respekt dhe mirënjohje personale për mbështetjen që Polonia ka dhënë ndër vite për integrimin evropian të Shqipërisë. Kreu i Shtetit nënvizoi rëndësinë që kanë institucionet e auditimit për mbarëvajtjen e jetës në një shtet demokratik si dhe në luftën ndaj korrupsionit. Presidenti i Zyrës Kombëtare të Auditimit të Polonisë, zoti Krzysztof

Kwiatkowski, pasi e falënderoi Kreun e Shtetit Shqiptar për pritjen e ngrohtë dhe miqësore, theksoi se bashkëpunimi mes institucioneve homologe në fushën e auditimit do të vijojë të forcohet edhe nëpërmjet bashkëpunimeve të tjera, veçanërisht projektit të Binjakëzimit “Për forcimin e kapaciteteve të Auditimit të Jashtëm”, projekt i cili do të implementohet nga KLSH dhe dy SAI Evropiane, SAI Polak dhe Kroat.

Pas takimeve të zhvilluara në Presidencë zoti Kwiatkowski pati një takim me Kryetarin e Gjykatës Kushtetuese zotin Bashkim Dedja. Pas prezantimit të organizimit dhe funksionimit të Gjykatës Kushtetuese të Shqipërisë, Kryetari Dedja iu përgjigj interesimit të zotit Kwiatowski për sa i përket efektit të vendimeve të Gjykatës Kushtetuese dhe theksoi rëndësinë që kanë institucionet e auditimit në mirë-funksionimin e një shteti demokratik. Presidenti i Zyrës Supreme të Auditimit të Polonisë Krzysztof Kwiatowski, shprehu kënaqësinë e bashkëpunimit me institucionet homologe shqiptare në fushën e auditimit në funksion të luftës ndaj korrupsionit dhe konfirmoi se ky bashkëpunim do të vijojë të forcohet duke ofruar mbështetje konkrete për rritjen e kapaciteteve audituese.

Në datën 5 maj në ambientet e Kuvendit të Shqipërisë, u zhvillua një takim me Kryetarin e Kuvendit, z.Ilir Meta.

Gjatë takimit Kryetari i Kuvendit theksoi rëndësinë që ka për Parlamentin e Shqipërisë funksionimi në mënyrë profesionale i Kontrollit të Lartë të Shtetit. Zoti Meta theksoi se Kontrolli i Lartë i Shtetit si institucion kushtetues i pavaruar ka rritur shkallën e përgjegjshmërisë për të përmbushur jo vetëm objektivat afatshkurtër e afatmesme institucionale, por edhe ngritjen në një nivel më të lartë të shkallës së bashkëpunimit dhe bashkëveprimit me institucionet ligjzbatuese si edhe përfaqësimin në strukturat ndërkombëtare, INTOSAI dhe EUROSAI. Kuvendi i ka dhënë mbështetjen maksimale veprimtarisë së Kontrollit të Lartë të Shtetit me miratimin e ligjit të ri të institucionit, tërësisht në përputhje me standardet ndërkombëtare të fushës, duke hedhur bazat e një institucioni të depolitizuar dhe të departizuar.

Nga ana e tij, Presidenti i NIK-ut zoti Kwiatowski vlerësoi mbështetjen që Parlamenti i jep Kontrollit të Lartë të Shtetit dhe theksoi se bashkëpunimi Parlament- KLSH është një garanci për pavarësinë e plotë të institucionit dhe për rritjen e përgjegjësisë së administratës shtetërore në administrimin e fondeve publike dhe mirëqeverisjen e vendit.

Gjithashtu, në datën 5 maj në ambientet e Kuvendit të Shqipërisë, u zhvillua një takim edhe me Kryetarin e Komisionit për Ekonominë dhe Financat, z. Erion Braçe. Gjatë takimit u evidentuan marrëdhëniet shumë të mira mes Komisionit për Ekonominë dhe Financat dhe Kontrollit të Lartë të Shtetit, veçanërisht miratimi i Ligjit të Ri të KLSH-së nga Kuvendi i Shqipërisë vitin e kaluar, për të cilin kontributi i këtij Komisioni ka qenë shumë i rëndësishëm. Mbështetja e Komisionit dhe e Kuvendit në tërësi për miratimin e Ligjit ka siguruar që veprimtaria e KLSH-së të jetë në përputhje të plotë me standardet e INTOSAI-t.

Në datën 5 maj 2016 zoti Kwiatkowski zhvilloi një takim me Ministrin e Drejtësisë, zotin Ylli Manjani. I pranishëm në këtë takim, Kryetari i Kontrollit të Lartë të Shtetit, z. Bujar Leskaj, vlerësoi me mjaft pozitivitet përfaqshuesin e Ministrisë së Drejtësisë ndaj aktivitetit të Kontrollit të Lartë të Shtetit. Gjatë takimit zoti Manjani dhe zoti Kwiatkowski, që ka mbajtur më parë edhe postin e Ministrit të Drejtësisë së Polonisë, kanë ndarë disa ide lidhur me disa elementë të rëndësishëm të reformës në drejtësi, veçanërisht duke u ndalur tek sistemi gjyqësor.

Referuar përvojës së tij në krye të Ministrisë së Drejtësisë, z. Kwiatkowski vlerësoi se në çdo shoqëri demokratike një pjesë e shoqërisë do të jetë e pakënaqur ndaj gjyqësorit, ndaj dhe çdo ndryshim është i mirëpritur. Ai cilësoi me rëndësi që çdo ndryshim që përfshin këtë sistem duhet argumentuar mirë dhe gjithashtu ka mjaft rëndësi që të qartësohet se nuk ka interesa politike për ndryshimet e ndërmarra.

Ndër të tjera, gjatë takimit bashkëbiseduesit vlerësuan se koncepti i auditimit të performancës është një proces i domosdoshëm dhe z. Manjani u shpreh se do t'i ndjekë me interes rezultatet që do të prodhohen. Në vijim të vizitës së tij, Presidenti i Zyrës Kombëtare të Auditimit të Polonisë, z. Krzysztof Kwiatkowski zhvilloi dhe një takim me Prokurorin e Përgjithshëm, z. Adriatik Llalla.

Për zotin Llalla, bashkëpunimi ndërmjet Prokurorisë dhe KLSH-së duhet të shërbejë si shembull që duhet ndjekur për të arritur suksesin e pritshëm në vënien para përgjegjësisë ligjore të zyrtarëve të përfshirë në veprime antiligjore gjatë detyrës.

Prokurori i Përgjithshëm shprehu në takim angazhimin e institucioneve ligj-zbatuese në Shqipëri për të luftuar korrupsionin. Ai theksoi se *“të gjithë bashkë po mundohemi që të forcojmë institucionet, kryesisht ato audituese, për të goditur fenomenin e korrupsionit dhe abuzimit me detyrën. Në këtë sfidë, është shumë i rëndësishëm bashkëpunimi ndërmjet Prokurorisë dhe Kontrollit të Lartë të Shtetit”*.

Z. Kwiatkowski, i cili më parë ka mbajtur edhe detyrën e Prokurorit të Përgjithshëm të Polonisë, shprehu vlerësimet për rezultatet konkrete, si edhe, nisur nga përvoja e tij personale, e konsideroi shumë të rëndësishëm bashkëpunimin e ngushtë ndërinstitucional.

Në datën 4 maj, zoti Kwiatowski bëri një vizitë në Bashkinë e Elbasanit dhe zhvilloi një takim me Kryetarin e Bashkisë, z.

Qazim Sejдини. Z. Sejдини u tregoi të pranishmëve për historinë e pasur të Elbasanit dhe vlerave të këtij qyteti, pa harruar edhe resurset e mëdha turistike që ofron ky qytet me tradita. Z. Sejдини përmendi gjithashtu edhe mënyrën e funksionimit të Bashkisë së Elbasanit dhe bashkëpunimin me Këshillin Bashkiak duke u ndalur tek "Buxhetimi me Pjesëmarrje". Kryebashkiaku i shpjegoi Z. Kwiatowski se buxhetin e Elbasanit e përcaktojnë qytetarët duke vetëvendosur për problemet e tyre parësore.

Z. Krzysztof Kwiatowski duke treguar edhe eksperiencën e tij si ish-nënkryetar bashkie vlerësoi punën e z. Sejдини në krye të Bashkisë së Elbasanit. Ai tha se vetëm një kryetar që punon fort për qytetin e tij dhe nuk bën dallime mes qytetarëve për shkak të bindjeve politike, merr besimin e qytetarëve për një mandat të tretë. Z. Kwiatowski, në datën 4 maj u nderua nga Këshilli Bashkiak i Elbasanit për kontributin e shquar në rritjen e kapaciteteve profesionale të audituesve të Kontrollit të Lartë të Shtetit dhe administratës publike në përgjithësi me titullin "Qytetar Nderi" i Elbasanit.

Në fjalën e tij para të pranishmëve në ceremoninë e organizuar në teatrin "Skampa", z. Kwiatowski u shpreh i vlerësuar për këtë vendim të Këshillit Bashkiak të Elbasanit. Ai tha se, përveç Kryetarit të Bashkisë, z. Qazim Sejдини, i cili është mik i tij, tashmë miq të tij janë edhe të gjithë qytetarët e Elbasanit.

Në datën 5 maj, Presidenti Krzysztof Kwiatkowski dhe Kryetari i KLSH-së, zoti Leskaj bënë homazhe dhe vendosen kurora me lule në Varrezat e Dëshmoreve të Kombit në respekt të ditës së dëshmorëve.

Kryetari i KLSH-së, zoti Leskaj dhe Delegacioni Polak, në respekt të bashkëkombësit të tyre, Atit të Shenjtë Papa Gjon Pali II, bënë një vizitë dhe vendosen lule në monumentin e vendosur për nder të tij, në periferi të qytetit të Tiranës. Trashëgimia e Papës i kalon caqet e kishës katolike. Ati i Shenjtë ishte një njeri, i cili me shpresën dhe besimin e tij ndihmoi në transformimin e botës. E gjithë Bota katolike, por edhe ajo e besimeve të tjera ka nderuar njeriun, që

kontribui për Paqen në Botë dhe për shembjen e Komunizmit. Krahas shumë të tjerëve, një nderim i veçantë, Papa Gjon Palit të II-të i është atribuar edhe nga Shteti Shqiptar, për të cilin ai ka kontribuar direkt me besimin e tij. Papa Gjon Pali II-të ka vizituar Shqipërinë në 25 Prill të vitit 1993.

Në ditët e qëndrimit në Shqipëri Zoti Kwiatkowski dhe delegacioni polak gjithashtu vizituan dhe qytetet e Vlorës, Durrësit, Elbasanit dhe Krujës.

KLSH merr pjesë në takimin e përvitshëm me Njësitë Audituese Kompetente Kombëtare (CNAB)

Në datën 10 Maj 2016 u zhvillua në Bruksel, Belgjikë, takimi me Njësitë Audituese Kompetente Kombëtare (CNAB) me qëllim diskutimin rreth Raportit Vjetor të aktivitetit të Bordit Ndërkombëtar të Audituesve (IBAN) për NATO-n. Tashmë prej disa vitesh, Kontrolli i Lartë i Shtetit merr pjesë aktive në këtë aktivitet të përvitshëm, si Institucioni Suprem i Auditimit të Shtetit Shqiptar, anëtar i NATO. Këtë vit, në analizën vjetore të IBAN-it morën pjesë: Z. Bujar Leskaj, Kryetar i Kontrollit të Lartë të Shtetit, Z. Ermal Yzeiraj, Drejtor i Departamentit Juridik, Kontrollit të Zbatimit të Standardeve dhe Etikës dhe Zj. Aulona Jonuzi, Auditese e Lartë. Një prezantim i përgjithshëm i raportit vjetor u bë fillimisht nga Zj. Lyn Sachs, Kryetare e IBAN-it. Zj. Sachs theksoi se një ndër prioritetet e NATO-s është rritja e llogaridhënies dhe transparencës me qëllim përmirësimin e efikasitetit dhe efektivitetit si edhe cilësisë së qeverisjes së saj. Në këtë kontekst, Bordi i Audituesve të NATO-s (IBAN) duke qenë një njësi auditimi e jashtme, e pavarur, e përbërë nga 6 anëtarë, e që raporton në Këshillin e NATO-s, është përgjegjës për auditimet financiare dhe ato të performancës për të gjitha njësitë, programet dhe trupat shumë-kombëshe të NATO-s. Në vijim të prezantimit të këtij raporti, u theksua se, IBAN gjatë vitit 2015, ka përgatitur 37 auditime financiare që përfshijnë 51 opinione auditimi mbi

pasqyrat financiare dhe mbi përputhshmërinë, nga të cilat 33 ishin opinione të pakualifikuar dhe 18 (ose 35%) rezultuan në opinione të kualifikuar, kundërshtues ose mohues. Gjithashtu në këtë raport, nga IBAN konstatohet se NATO vijon ende të shfaq disa probleme në raportimin e Aseteve Fikse, si edhe kontrole të brendshme të dobëta në disa fusha specifike.

Një prioritet tjetër i IBAN, i konstatuar edhe në raportin e paraqitur, për vitin ushtrimor 2015, ka qenë edhe zgjerimi i kapaciteteve të auditimit të performancës, me qëllim rishikimin e efikasitetit dhe ekonomicitetit të aktiviteteve të NATO-s. Gjatë vitit 2015, rreth 30% e burimeve të IBAN-it u përdorën për kryerjen e auditimeve të performancës, ku u paraqitën për aprovim në Këshill, tre të tilla e konkretisht: (1)Programi Shkencor i NATO-s, Për Paqe dhe Siguri, (2)Nevoja për reformë në qeverisjen e Programin Për Investimin e Sigurisë së NATO-s, dhe (3) nevoja për veprim për sigurimin e Programit të Tranzicionit të Agjencisë së Komunikimit dhe Informacionit të NATO-s, për mirëson performancën e agjencisë. Këto tre raporte performance u vlerësuan nga Këshilli, i cili parashtroi kërkesën për rritjen e auditimeve të performancës për vitin e ardhshëm.

Në fjalën e saj. Zj. Sachs theksoi se ndërsa janë bërë përmirësime të konsiderueshme gjatë këtyre viteve, IBAN beson se tani ka ardhur koha për konsolidimin e pasqyrave financiare të njësive të NATO-s, për njësitë

e themeluara me fonde të përbashkëta. Pasqyrat financiare të konsoliduara do të paraqesin një pamje të përgjithshme të pozicionit financiar, performancës, flukseve të parasë dhe buxheteve. Këto pasqyra do t'i mundësojnë lexuesve të tyre, përfshirë edhe vendet anëtare, njësitë qeverisëse të NATO-s dhe publikut, që të kenë një dokument të vetëm, i cili do t'u mundësojë leximin më qartë të parave të marra dhe atyre të shpenzuara.

Ndërkohë që, në vijim të seksionit të diskutimeve të CNAB-it, për aktivitetin e raportuar të NATO-s u prezantua çdo kapitull i veçantë i raportit si edhe u paraqitën kërkesa sa i takon riformulimit apo paraqitjes së disa çështjeve. Gjithsesi parimisht, puna e IBAN-it u vlerësua maksimalisht nga të gjithë pjesëmarrësit. Gjatë këtij seksioni çështja kryesore e diskutimit, e cila u reflektua edhe në materialin final ishte dakordësia e SAI-e me propozimin e IBAN-it për përpilimin e pasqyrave financiare të konsoliduara për të gjitha njësitë e NATO-s me fonde të përbashkëta. Gjithashtu një çështje e rëndësishme, që u trajtua në këto diskutime ishte edhe numri i shtuar i gjetjeve që kishin të bënin me regjistrimin e asetëve fikse dhe kuadri raportues i përdorur prej tyre, i cili shpesh ndryshonte, duke vështirësuar konsolidimin në të ardhmen, por edhe krahasueshmërinë në kushtet aktuale. Gjithashtu një pjesë të diskutimit mori edhe çështja e auditimeve të performancës, si një risi në aktivitetin e CNAB-së gjatë vitit 2015, ku SAI-t përfaqësues përgëzuan punën e IBAN-it

në këtë kontekst. Me qëllim maksimizimin e impaktit të raporteve të veta, SAI-t rekomanduan që IBAN:

- Për vitet që vijnë të ofrojë informacion mbi mënyrat e zgjedhjes së disa temave të veçanta të auditimeve të performancës;
- Të komunikojë në mënyrë më të qartë dhe më efektive, në raportet që përgatit, në mënyrë që këto të fundit të jenë më të kuptueshme dhe të ofrojnë mesazhin e qartë për një audiencë të gjerë; dhe
- Të ndjekë në mënyrë të vazhdueshme, rekomandimet (follow-up) e auditimeve të performancës, duke theksuar impaktin pozitiv të raporteve të IBAN-it, si një mënyrë më e mirë për të informuar grupet e interesit dhe publikun e gjerë.

Në përfundim Z. Brett Hare (Auditues i Lartë në IBAN) ritheksoi edhe njëherë rëndësinë e ngritjes dhe monitorimit të një kuadri kontabël të aplikuar në mënyrë të njëjtë nga të gjitha njësitet dhe agjencitë e NATO-s. Sa më sipër shkon në linjë edhe me konstatimet e IBAN-it në raportin e auditimit, ku theksohet domosdoshmëria e konsolidimit të pasqyrave financiare, si një mjet thelbësor në kuadër të rritjes së transparencës dhe llogaridhënies, si dy shtyllat kryesore të auditimit në sektorin publik.

KLSH merr pjesë në takimin e VII-të për Auditimin e Etikës, organizuar nga grupi Task Force (EUROSAI) për Auditimin e Etikës

Në cilësinë e anëtarit të grupit Task Force të EUROSAI-it për “Auditimin dhe Etikën” (TFA&E), KLSH mori pjesë në takimin e VII-të të këtij grupi, organizuar në Madrid, Spanjë, në datat 19-20 maj 2016. Edhe në këtë takim të radhës u trajtuan probleme të etikës dhe integritetit dhe u diskutua mbi dyshimet dhe dilemat me të cilat ndeshen audituesit në punën e tyre të përditshme.

KLSH u përfaqësua në këtë takim të EUROSAI-t nga Kryetari i KLSH-së, z.Bujar Leskaj, Sekretarja e Përgjithshme, zj. Luljeta Nano dhe Drejtoresha e Drejtorisë së Komunikimit, Botimit dhe Marrëdhënieve me Jashtë, zj. Irena Islami. Aktiviteti ishte në vijimësinë e takimeve të radhës së TFA&E dhe Gjykata Spanjolle e Llogarive ishte SAI mikpritës. Fjala përshëndetëse u mbajt nga z. Ramón Álvarez de Miranda Garcia, President i Gjykatës Spanjolle të Llogarive dhe Sekretar i Përgjithshëm i EUROSAI-it. Zoti Ramón Álvarez de Miranda Garcia pasi u uroi pjesëmarrësve mirëseardhjen theksoi rëndësinë që ka EUROSAI për të gjitha vendet e rajonit dhe rolin e veçantë të Task Forcës për auditimin dhe Etikën, e cila është pa dyshim një vlerë e shtuar për të gjithë anëtarët e kësaj organizate.

Në ditën e parë të aktivitetit, pas fjalës përshëndetëse të Presidentit të SAI-t Spanjoll, zonja Helena Abreu Lopes,

drejtuese e TFA&E (SAI Portugez) bëri një përmbledhje të shkurtër të punës së këtij grupi pune të EUROSAI-t që nga krijimi i tij në vitin 2011 dhe vlerësoi kontributin e pjesëmarrësve dhe punën profesionale të tyre gjatë gjithë kësaj periudhe. Zonja Lopes u ndal veçanërisht në dy objektivat kryesorë të kësaj Task Force, Promovimi i Etikës si një nga shtyllat kryesore të SAI-t dhe Promovimi i sjelljes etike në organizatat e sektorit publik përmes auditimeve të SAI-ve.

Takimi u kombinua me sesione plenare të përgjithshme dhe workshop-e të ndara në grupe sipas objektivave të TFA&E me qëllim ndarjen e përvojave dhe eksperiencave të punës në këto fusha.

Sesionet e punës ishin organizuar si një seri diskutimesh me grupe të vogla pjesëmarrësish. Diskutimet u përqendruan rreth temave të tilla si: identifikimi i problemeve të etikës brenda SAI-ve, menaxhimi i konfliktit të interesit, eksperiencat e ndryshme të SAI-ve pjesëmarrëse për përgatitjen dhe implementimin e Kodit të Etikës, etj. Në seancën plenare të datës 20 maj 2016, u diskutua për etikën në SAI-e, auditimin e

etikës, metodat për realizimin e auditimit, shembuj konkretë të auditimit të etikës, problemet dhe dilemat etike, etj.. Këto diskutime u mbajtën nga përfaqësues të SAI-ve të Spanjës, Portugalisë, ECA-s dhe Kroacisë.

Në këtë pjesë, pjesëmarrësit ndoqën me interes prezantimin e z.Jacek Jezierski, SAI Polonisë, lidhur me ndryshimet e fundit që i ka bërë grupi i Punës që ai drejton ISSAI 30. Këto ndryshime do të miratohen në dhjetor të 2016 në Kongresin e INTOSAI-t në Abu Dhabi. Në këtë grup pune një kontribut ka dhënë edhe KLSH, si anëtar i Grupit të Punës për rishikim e ISSAI 30.

Dita e dytë e takimit filloi me çështjen e rëndësisë që ka për etikën rritja e përgjegjshmërisë dhe e transparencës. Shembuj të shumtë u sollën nga SAI-et e Hungarisë, Izraelit, Çekisë, Holandës, ECA-s, Turqisë, Shqipërisë, Moldavisë, etj. Nga të gjithë pjesëmarrësit u theksua nevoja e trajnimeve për ndërgjegjësimin e stafit për çështjet e etikës. Në këtë takim morën pjesë 19 SAI dhe 35 pjesëmarrës, si edhe përfaqësues të vendit mikpritës të aktivitetit, auditues të SAI-t Spanjoll. Pjesëmarrja e tyre ishte shumë pozitive dhe frytdhënëse dhe i dha takimit më shumë ritëm dhe diversitet.

Takimi ia arriti qëllimit dhe në fund u miratuan konkluzionet, ku u përcaktuan SAI-et që do të punojnë për udhëzuesin e auditimit të Etikës që do të miratohet në takim e ardhshëm të TFA&E Ethics, në shkurt të vitit 2017. Në këtë udhëzues do të merret në konsideratë që risqet që

lidhen me integritetin vijnë edhe nga ndërveprimi midis sektorit publik, privat, shoqërisë civile dhe qytetarëve në të gjitha fazat e procesit. Ky ndërveprim duhet trajtuar si një i plotë me qëllim që të forcohet integriteti dhe të zvogëlohet korrupsioni. Kjo varet së pari nga përpjekjet e zyrtarëve publikë për të frenuar korrupsionin por një qasje e bazuar në risk ndaj integritetit duhet të marrë në konsideratë edhe rolin e biznesit dhe të qytetarëve në lidhjet jo etike që mund të krijohen mes tyre. Përpjekjet për të zvogëluar korrupsionin e zyrtarëve publikë mund të jenë efektive vetëm nëse bizneset dhe qytetarët e shikojnë këtë sjellje si të papranueshme. Për këtë arsye, është e nevojshme që të vendosen “rregullat e lojës” për qytetarët, bizneset, qeverinë, shoqërinë civile me qëllim mbrojtjen e interesave publike. Rëndësia e vlerave etike është e padiskutueshme në ditët tona sepse ndikon në sigurimin e besimit të publikut tek puna e SAI-ve dhe institucioneve publike. Lidhur me këtë mund të citojmë thënien e z. Ubaldo Nieto de Alba, ish-President i SAI-t spanjoll, i cili ka thënë se sfida është *“që auditimi i jashtëm të kontribuojë që etika të jetë pjesë e kornizës ligjore të sektorit publik”*.

Kryetari i KLSH-së takon Ambasadorin e Austrisë në Shqipëri

Në datën 31 maj 2016, Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leskaj u takua me ambasadorin e ri të Austrisë në Shqipëri, z. Johann Sattler. Në fjalën e tij, z. Leskaj vlerësoi marrëdhëniet e shkëlqyera mes Shqipërisë dhe Austrisë, të cilat kanë një bazë historike të

thellë. “Të gjithë shqiptarët i janë mirënjohës qeverisë austriake dhe popullit austriak, që nga koha e Perandorisë Austro-Hungareze, për mbështetjen konkrete dhe të vazhdueshme të aspiratave shtet formuese dhe integruese të popullit tonë, veçanërisht për mbështetjen që i dhanë themeluesit të shtetit shqiptar Ismail Qemal Vlora”, theksoi Leskaj.

Më tej, z. Leskaj përmendi marrëdhëniet e bashkëpunimit, të shtrira thellë në ekonominë dhe kulturën shqiptare, të cilat kanë vijuar dhe me një partneritet cilësor në fushën e auditimit suprem publik, me marrëveshjen e nënshkruar tre vite më parë mes KLSH dhe Gjykatës Austriake të Auditimit. Kryetari i KLSH nënvizoi kontributin në këto marrëdhënie të një prej figurave qendrore të auditimit suprem shtetëror në botë, Presidentit të Gjykatës Austriake të Auditimit dhe njëkohësisht Sekretar i Përgjithshëm i INTOSAI-t, Dr. Josef Moser.

SAI austriak, krahas së qenit një nga institucionet supreme të auditimit më të zhvilluara në Evropë dhe më gjerë, është

gjithashtu partner i KLSH-së në procesin e rishikimit mes kolegëve “Peer Review”. Nga ana e tij, Ambasadori i Austrisë, z. Johann Sattler shprehu vlerësimin dhe theksoi rëndësinë e punës dhe kontributit të një institucioni si KLSH në mirëqeverisjen e vendit dhe shtimit të kërkesës së llogarisë në administrimin e fondeve publike. Z. Sattler ju referua bashkëpunimit të KLSH me Gjykatën Austriake të Auditimit si një model i suksesshëm i fitimit të eksperiencës së duhur dhe përvetësimit të standardeve ndërkombëtare të auditimit. Ai theksoi se reforma në drejtësi, në rast se do të miratohet në kohë, do të zgjidhë edhe shumë probleme të investuesve të huaj, sidomos atyre austriakë në Shqipëri.

Në fund të takimit, Kryetari i KLSH-së e uroi Ambasadorin e Austrisë, z. Johann Sattler për detyrën e re dhe i dhuroi tre botime të Kontrollit të Lartë të Shtetit që lidhen me Performancën e aktivitetit të institucionit në vitet 2012,2013,2014 si edhe doracakun “KLSH në shifra, 2012-2015”.

KLSH nënshkruan marrëveshje bashkëpunimi me Komisionerin për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil

Në datën 2 qershor 2016, në mjediset e Kontrollit të Lartë të Shtetit, u nënshkrua Marrëveshja e Bashkëpunimit mes KLSH-së dhe Komisionerit për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil, znj. Pranvera Strakosha.

Marrëveshja vjen në kuadër të angazhimit të dy institucioneve për të bashkëpunuar në rritjen respektive të kapaciteteve dhe njohurive profesionale. Ky bashkëpunim thekson faktin që për Kontrollin e Lartë të Shtetit, shtimi i cilësisë së punës audituese është thelbësor dhe për Komisionerin për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil, dhënia e asistencës teknike për përmirësimin e funksionimit të institucioneve që përfshihen në fushën e shërbimit civil paraqet një interes të veçantë. Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leskaj e vlerësoi këtë marrëveshje si të një lloji të veçantë, për shkak të natyrës së saj, si një sinergjizim mes dy institucioneve të pavarura dhe të depolitizuara, të cilat mbulojnë fusha me risk të lartë të veprimtarisë shtetërore.

Në këtë prizëm, Kryetari Leskaj nënvizoi se kjo sinergji mes dy institucioneve do të reflektohet në vendimet e KLSH-së, ku do të parashikohet një pikë e veçantë për t'i përcjellë fakte dhe rekomandime Komisionerit për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil, për çështje që kanë të bëjnë me mbikëqyrjen e shërbimit civil, në kompetencë e vlerësim tërësisht të Komisionit dhe Komisionerit për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil, Znj.Strakosha.

Në përfundim, z.Leskaj u shpreh se marrëveshjet e këtij formati, larg klisheve të deritanishme, mes institucioneve të pavarura, do të sjellin produkte konkrete dhe do të funksionojnë mbi bazën e reciprocitetit, duke i shërbyer transparencës, llogaridhënies dhe mirë qeverisjes në sektorin publik.

Nga ana e saj, Komisioneri për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil, znj. Strakosha e konsideroi marrëveshjen e bashkëpunimit me KLSH-në të një rëndësie të veçantë për institucionin që ajo drejton. Duke vlerësuar punën e Kontrollit të Lartë të Shtetit, znj. Strakosha vuri në dukje se raportet e KLSH-së kanë shërbyer, në disa raste, si udhërrëfyes dhe kanë sjellë rezultate për punën e Komisionerit për Mbikëqyrjen e Shërbimit Civil. Në këtë kuadër, Znj. Strakosha theksoi se rekomandimet përkatëse të KLSH-së do të verifikohen brenda 30 ditëve. Në përfundim të fjalës së saj, znj. Strakosha nënvizoi se marrëveshja do të kontribuojë në forcimin e shtetit ligjor. Në këtë takim merrnin pjesë drejtues e zyrtarë të Komisionerit për Mbikëqyrjen e

Shërbimit Civil dhe drejtues e auditues të KLSH-së.

Zhvilloi punimet Konferenca e IV-t Shkencore Vjetore e KLSH-se “Analiza e Riskut”

Në mjediset e hotel “Tirana International”, Kontrolli i Lartë i Shtetit çeli punimet tre ditore (20-22 qershor) të Konferencës së Katërt Vjetore Shkencore me temë “Analiza e Riskut”. Viti i katërt i konferencës nuk përbën thjesht një rutinë kalendarike, porse konfirmon suksesin e saj në kapërcimin e riskut të vet, duke u konfirmuar si një forum i mendimit shkencor, shqiptar e të huaj. Konferenca tërhoqi vëmendjen edhe të Parlamentit Evropian, përfaqësuar nga eurodeputeti Dr. Igor Šoltes, zv/Kryetar i Komitetit për Kontrollin e Buxhetit në PE. Në të morën pjesë 150 përfaqësues nga SAI-t partnere të Polonisë, Turqisë, Kroacisë, Kosovës dhe Malit të Zi, personalitete të njohura dhe me eksperiencë nga Institucionet Supreme të Auditimit dhe EUROSAT, akademikë, profesorë dhe ekspertë të fushave të ndryshme, dhe “Analiza e Riskut” u projektua nën moton e INTOSA-it “Experientia mutua omnibus prodest” (Nga eksperiencia e përbashkët fitojnë të gjithë).

Konferenca u drejtua nga Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leskaj, nga Dr. Igor Šoltes, Deputet i Parlamentit Evropian (ish-President i Gjykatës Sllovene të Auditimit) dhe z. Wojciech Kutyla, Zv/President i Zyrës Supreme të Auditimit të Polonisë ndërkohë që u përshëndet nga Ministri i Financave, z. Arben Ahmetaj dhe Prof. Dr. Anastas Angjeli, në emër të Akademisë së Shkencave. Gjatë fjalës së tij, Kryetari i KLSH-së, Bujar Leskaj nënvizoi se një nga arsytet themelore për organizimin e kësaj konference është mungesa e theksuar në Shqipëri e analizave të riskut në institucionet publike, duke identifikuar si kryerisk korrupsionin e ngritur në sistem. Në këtë prizëm, prezantoi një hartë të zonave të riskut në Shqipëri, ku ndër të tjera përmendi riskun që i kanoset Shqipërisë nga borxhi i lartë, nga shfrytëzimi pa kriter i pasurive natyrore dhe nga mungesa e rregullave të qarta për koncesionet dhe Partneritetin Privat Publik, duke i bërë jehonë edhe shqetësimeve të ngritura nga FMN, Banka Botërore dhe USAD-i për këto sektorë. Në përfundim, kryetari i KLSH-së kërkoi trajtimin e këtyre risqeve me profesionalizëm dhe integritet, duke ofruar kontributin maksimal të

institucionit të tij për njohjen dhe zbutjen e risqeve.

Lufta kundër korrupsioni ishte në fokus të fjalës së eurodeputetit slloven, Dr. Igor Šoltes, i cili vlerësoi përpjekjet e KLSH-së në këtë fushë duke u shprehur se duhen ngritur grupe pune për të luftuar këtë fenomen që rrënon financat publike. “Ne, që të gjithë duhet të luajmë rolin tonë për të luftuar korrupsionin”, tha Šoltes, “pse në këto dy vitet e fundit ai është përhapur edhe më shumë edhe në BE në fusha si ndërtimet, energjia, transporti, mbrojtja, mjekësia publike, etj”. Sipas tij, është shumë e rëndësishme edhe edukimi i stafit, i cili ka si detyrë auditimin dhe se KLSH luan një rol të rëndësishëm në forcimin e besimit të qytetarëve ndaj institucioneve shtetërore. Në këtë kuadër, eurodeputeti Šoltes u bëri thirrje autoriteteve të vendit që të forcojnë institucionet e tyre që të jenë më të pavarura, sepse qëllimi i pavarësisë së institucioneve është që të sigurojnë se përdorimi i taksave dhe fondeve publike realizohet në funksion të interesit publik. Eurodeputeti përfundoi duke theksuar se është shumë e rëndësishme që Parlamenti Shqiptar të vlerësojë punën e KLSH-së si dhe të ndjekë zbatimin e rekomandimeve

të këtij institucioni, pasi vetëm kështu mund të vendoset në Shqipëri një sistem efikas kontrolli dhe llogaridhënieje për fondet publike.

Akademiku Anastas Angjeli, duke përshëndetur çeljen e konferencës shkencore të KLSH-së, vlerësoi temën e përzgjedhur nga KLSH si interesante, dëshmi e faktit që të rejtat e shkencës dhe teknologjisë mund të përdoren me efektivitet në analizat e auditimit, duke shfrytëzuar arritjet e mendimit shkencor vendas dhe të partnerëve të huaj. “Ne kemi 133 institucione dhe njësi shkencore. Shumë prej tyre kanë mbijetuar dhe disa syresh janë aktive, por edhe shumë të tjera janë institucione apatike, që vegjetojnë”, theksoi z. Angjeli duke u shprehur më tej se KLSH ka marrë mbështetjen maksimale nga Kuvendi për përmirësimin e punës së tij audituese. Akademik Anastas Angjeli tha se audituesit kanë një rol të rëndësishëm në përafrimin e vendit në Bashkimin Evropian. “Një konferencë e tillë reflekton progresin institucional të KLSH, si dhe rritjen dhe thellimin e fuqisë së tij audituese, duke dëshmuar se ky institucion është në rrugën e duhur të

përmbushjes së detyrave të tij ligjore”, përfundoi z. Angjeli.

Në fjalën e tij, Ministri i Financave Arben Ahmetaj kërkoi që harta e risqeve të sjella nga Kryetari i KLSH të riadresohej në bazë të kulturës së re të adresimit të risqeve, të cilën qeveria po përpiqet ta vendosë. Ministri i Financave, z. Arben Ahmetaj, e përgëzoi KLSH-në për organizimin e një konference për analizimin e riskut dhe vlerësoi koordinimin e sotëm mes dikasterit të tij dhe KLSH-së. Z. Ahmetaj theksoi se po negociohet një marrëveshje bashkëpunimi, ku puna e përbashkët mes audituesve të Kontrollit të Lartë të Shtetit dhe strukturave të auditit të brendshëm të Ministrisë së Financave në të ardhmen e afërt do të jetë më e thellë dhe më intensive, duke u siguruar të gjitha njësive shpenzuese të Buxhetit të Shtetit komantarë precedentësh nga auditimet e KLSH, në formën e standardeve për mirëqeverisjen.

Punimi i parë i Konferencës u prezantua nga Dr. Milan Dabović, President i Senatit të SAI-t të Malit të Zi, i cili ofroi një analizë të detajuar mbi përcaktimin e riskut, materialitetit dhe kampionit në fazën e planifikimit të auditimit. Në kumtesën e tij, Dr. Dabović ndau me pjesëmarrësit eksperiencën e SAI-t të Malit të Zi, duke theksuar se analiza e riskut është themelore për planifikimin e auditimit dhe i shërben kryerjes së një pune audituese me cilësi. Kumtesa e Dr. Milan Dabović u pasua nga punimet e Dr. Verica Akrap nga SAI Kroat dhe znj. Özlem Özcelik nga SAI Turk, të cilat i njohën pjesëmarrësit me

eksperiencën e vendeve të tyre përkatëse në analizimin e riskut. Zyra e Auditorit të Përgjithshëm të Kosovës u prezantua në ditën e parë nga punimi i z.Enver Boqolli, me temë “Përgatitja e planit të auditimit bazuar në risk”, ku u vu theksi mbi planifikimin si një fazë vendimtare për punën audituese. “Analiza e Riskut” në punimet e ditës së parë nuk u shtrua vetëm në trajtën e një “paragjykimi” ndaj subjekteve apo fushave të ndryshme, porse u analizua edhe në formën e një vetëvlerësimi për SAI-t, siç do të trajtohej nga z.Jacek Jazierski, Këshilltar i Presidentit të SAI-t të Polonisë, në punimin e tij me temë “Risqet etike në Auditim”. Ish-Presidenti i NIK Polak evidentoi risqet e sjelljes jo-etike, të konfliktit të interesit, të përfshirjes në abuzim dhe korrupsion, etj. Z. Jezierski solli eksperiencën e pasur të grumbulluar nga procesi i rishikimit dhe përmirësimit të Kodit të Etikës (ISSAI 30) të INTOSAI-t.

Risku u analizua edhe në këndvështrimin e sistemit bankar, nga znj.Natasha Ahmetaj, zv/ Guvernatorja e Bankës së Shqipërisë, e cila prezantoi temën “Sistemi bankar dhe mbrojtja nga risqet”. Zonja Ahmetaj vuri në dukje se në kushtet e peshës kryesore të sektorit bankar në sistemin financiar, kontributi i tij është i rëndësishëm për stabilitetin financiar në tërësi, ndaj kanë prioritet njohja e rreziqeve që ai prodhon dhe ndërtimi në kohë i instrumenteve mbrojtës prej tyre. Në vijim të konferencës, “Analiza e Riskut” u trajtua nën optikën akademike të Prof. Dr. Skënder Osmanit dhe Dr. Bujar Leskaj, në kumtesën me temë “Performanca,

Sistemi, Risku dhe vendimmarrja Fazi në grup me shumë kriteret”. Ky punim shkencor trajton problemet e auditimit, veçanërisht për performancën, riskun, vendimmarrjen dhe adresimin e tyre duke zbatuar metodat Fazi si interes praktik për optimizimin e burimeve, në kushtet e përdorimit masiv të teknologjisë së informacionit.

Nga Kryetari i Këshillit Kombëtar të Kontabilitetit, Prof. Dr. Jorgji Bollano “Analiza e Riskut” u elaburua në këndvështrimin e transparencës së munguar në procedurat e auditimit, si faktorë risku në menaxhimin e shoqërive publike. Transparenca, theksoi Prof. Dr. Bollano, është një nga shtyllat kryesore të auditimit. Pas pyetjeve dhe diskutimeve që shoqëruan mbylljen e panelit të parë, të moderuar nga Dr. Milan Dabović, nisi punimet panelit i 2-të, moderuar nga z. Jacek Jezierski, ku referuan personalitete të shquara të botës akademike.

Prof.Dr. Omer Stringa prezantoi në këtë konferencë punimin shkencor me temë “Vlerësimi i riskut në auditimin e pasqyrave financiare”. Pof.Dr. Stringa theksoi se kushti i parë që duhet plotësuar për të pasur një auditim me cilësi është përqasja me bazë riskun, e cila i lejon audituesit të përqendrohet në kontrollin e atyre “zonave të nxehta”, të cilat kanë mundësinë më të lartë për të patur pasaktësi. Auditimi me bazë risku, vuri në dukje akademiku i shquar, përforcon transparencën, llogaridhënien dhe qeverisjen e mirë në sektorin publik. Studimi akademik i riskut vijoi më pas me referimet e Prof. Dr. Hysen Çelës, kryetar i

Bordit IEKA, Prof. Ass. Dr. Adriatik Kotorrit dhe Dr. Bujar Ramajt për të përfunduar me një studim të Prof. Dr. Aurela Anastasit, ku për herë të parë risku u analizua në këndvështrimin e reformimit të sistemit ligjor.

Punimet nxitën diskutime konstruktive mes pjesëmarrësve dhe dita e parë e konferencës u mbyll me konkluzionet e Dr. Igor Šoltes, i cili bëri një sintezë të kumtesave dhe e konsideroi Konferencën tepër produktive në qëllimin e saj, duke shprehur dëshirë për të vijuar bashkëpunimin në zhvillimin e strategjive dhe praktikave më të mira.

Axhenda e ditës së dytë përfshinte analizimin e riskut nga akademikë dhe profesorë të shquar të Fakultetit të Gjeologji-Minierave, anëtarë të shoqërisë civile dhe lektorë nga fakultetet e ndryshme të universiteteve private dhe shtetërore.

E moderuar fillimisht nga znj. Özlem Özcelik, dita dytë u çel me punimin shkencor të Prof. Dr. Thoma Korinit dhe Prof. Dr. Skënder Osmanit, me temë: “Zbatimi i metodës TOPSIS Fazi, si alternativa më e mirë në përzgjedhjen e burimeve njerëzore dhe projekteve”. Prof. Dr. Korini në konkluzionet e tij theksoi se përdorimi i teknikave bazuar në logjikën Fazi duhet të gjejë gjithmonë e më shumë vend në menaxhimin efikas të burimeve. Një tjetër risi e konferencës ishte punimi i Akademikeve, Prof. Dr. Niko Panos, Prof. Dr. Gudar Beqirajt dhe Prof. Dr. Salvador Bushatit ku u trajtuan efektet mjedisore

dhe ekonomike që shkakton veprimtaria njerëzore në sistemin liqenor të Prespës, i cili përbën një komponent të rëndësishëm hidrik të Kaskadës Hidroenergjetike të lumit Drin, respektivisht për 2 hidrocentrale të ndërtuar në Maqedoni (Glloboshica dhe Spile) si dhe 4 hidrocentrale të ndërtuara në Shqipëri (Fierzë, Koman, Vau i Dejës dhe Ashta). Punimi u përshëndet nga eurodeputeti, Dr. Igor Šoltes, i cili tha se kjo kumtesë do të trajtohet nga Parlamenti Evropian në një forum që do të ketë në fokus lumenjtë e Ballkanit ndërsa kryetari i KLSH-së, z.Bujar Leskaj, duke e cilësuar veprimtari anti-shqiptare çdo dëmtim që i bëhet mjedisit, theksoi se Kontrolli i Lartë i Shtetit do të kryejë një auditim performance duke shfrytëzuar ekspertizën e profesorëve përkatës për të adresuar këtë problematikë. Nga shoqëria civile, Prof. Dr. Sazan Guri prezantoi punimin me temë “Taksat ndaj Komunitetit-Performancë shërbimi apo risk menaxhimi”, i cili nxori në pah se shqiptarët paguajnë disa taksa për shërbime që nuk i marrin. “Analiza e Riskut” u shtjellua me profesionalizëm nga Dr. Gafur Muka i cili referoi mbi rolin e hartave të riskut në sistemet e menaxhimit”. Dr. Muka trajtoi rastet e rajonizimit të riskut në nivel ndërmarrjesh dhe në nivel sektorësh duke u fokusuar tek gjeometria e paraqitjes. Problemet e përmytjeve në zonën bregdetare u trajtuan në këndvështrimin e analizimit të riskut nga Prof. Dr. Sherif Lushaj dhe Prof. Dr. Ago Nezha, të cilët rekomanduan që menaxhimi i faktorëve të riskut në mjedis, mund të jetë objekt auditimi për të parë

efektivitetin e investimeve, si janë menaxhuar faktorët gjatë procesit të planifikimit të fondeve, implementimit të projekteve dhe çfarë risku përmbajnë.

Nën moderimin e Dr. Verica Akrap, përfaqësuese nga SAI kroat, si fushë me risk të lartë u trajtuan kontratat koncesionare në kumtesën e Dr. Zef Preçit, i cili referoi mbi problemet kryesore të koncesioneve, duke dhënë ndër rekomandime të tjera edhe auditimin periodik nga ana e KLSH të koncesionareve dhe procedurave specifike të këtij procesi. Në fushën e sigurimeve shoqërore, risku u analizua nga Drejtori i Përgjithshëm i ISSH-së, z.Astrit Hado. Në kumtesën e tij, z.Hado theksoi se ulja e lindshmërisë dhe ndikimi politik përbëjnë ndër faktorët kryesorë të riskut në sektorin e sigurimeve shoqërore. Gama e studimeve mbi bazë risku u shtri me tej në Strategjinë e Sigurisë Kombëtare, trajtuar nga Prof.Dr. Pajtim Ribaj, në efektet e kursit të këmbimit mbi bilancin tregtar nga Prof. Dr. Tonin Kola dhe Prof. Assoc. Dr. Elida Liko, në kërkimin e naftës nga Prof. Dr. Irakli Prifti, në vlerësimin e rreziqeve natyrore në “Rrugën e Kombit” nga Prof. Dr. Gjovalin Gruda dhe në analizimin e riskut në performancën e investimeve publike nga Dr. Aulent Guri dhe Marianthi Guri.

Në vazhden e saj, Konferenca u moderua nga Prof. Dr. Sazan Guri dhe studimi i riskut u pasua nga punimet e Sekretares së Përgjithshme të KLSH, znj. Luljeta Nano, Drejtorit të Departamentit të Auditimit të Performancës, Dr. Rinald Muça për të

vijuar më tej me kumtesat e Prof. Ass. Dr. Arbi Agalliut dhe Msc. Megi Kurishit, Dulian Zeqirajt dhe Esmeralda Zeqos si dhe në analizimin e faktorëve të riskut shëndetësor nga mjekët Juliana Gjerazi, Jul Bushati dhe Bilbil Hoxha. Punimet nxitën diskutime konstruktive mes pjesëmarrësve dhe dita e dytë e konferencës u mbyll me konkluzionet e z. Wojciech Kutyla, i cili bëri një sintezë të kumtesave duke shprehur vlerësimin e tij më të lartë për traditën që ka krijuar KLSH në Shqipëri në organizimin e përvitshëm të konferencave shkencore.

Punimet e ditës së tretë u zhvilluan në sallën e Akademisë së Shkencave, nën moderimin e Kryetarit të KLSH-së, z.Bujar Leskaj, ku në axhendën e punimeve u përfshinë kumtesat e audituesve të KLSH-së dhe të audituesve të Zyrës së Auditorit të Përgjithshëm të Kosovës (ZAP). Ekspertet dhe audituesit e ZAP-it të Kosovës, pjesëmarrës në Konferencë ishin të shumtë dhe sollën disa tema interesante si “Përgatitja e planit të auditimit bazuar në risk”, “Vlerësimi i riskut në planifikimin e auditimit”, ‘menaxhimi i riskut korporativ në organizatat e sektorit publik në Kosovë”, “Risqet në shëndetin buxhetor të qeverisjes lokale të Republikës së Kosovës”, etj.. KLSH u përfaqësua me punimet e Prof. Ass. Dr. Manjola Naços dhe z.Kozma Kondakçiut, znj. Luljeta Nano dhe znj. Aulona Jonuzi, z. Alush Zaçe dhe Dr. Idlir Dervishi, znj. Albana Agolli dhe Dr. Edvin Stefani, z. Sali Agaj dhe z. Pëllumb Beqiraj, z.Gjovalin Preçi dhe z. Andi Buzo si dhe nga punimi i z. Bajram Lamaj,

ndërsa ZAP-i nga punimet e audituesve z. Fikret Ibrahimit dhe z. Evetar Zeqiri, znj. Ardita Salihut, znj. Aida Podrimaj, z. Muhamed Balaj dhe z. Ramadan Gashit. Në përfundim të konferencës, Kryetari z. Bujar Leskaj bëri një përmbledhje të konkluzioneve të punimeve të paraqitura, duke u shprehur se KLSH do t'i studiojë ato dhe do t'i bëjë pjesë të rekomandimeve të saj. Në funksion të kësaj, Kontrolli i Lartë i Shtetit do të publikojë një komentuar mbi Analizën e Riskut dhe do të hartojë hartat e riskut për vitet 2017-2018.

Konferenca u mbyll me ceremoninë e promovimit të librit të z. Nuredin Skrapari "Tragjedia e Inteligjencës së naftës". Z. Skrapari ndau me pjesëmarrësit e konferencës historinë tragjike të tij dhe grupit elitare të inxhinierëve që u burgosën nga regjimi komunist. KLSH e përzgjodhi këtë libër për dy arsye.

Së pari për të sjellë në vëmendje se forcimi i kujtesës historike eliminon çdo risk për rikthimin diktaturës dhe se rekomandimet e zotit Skrapari janë të

njëjtat me rekomandimet e dhëna nga KLSH në raportin e auditimit për Agjencinë Kombëtare të Burimeve Natyrore dhe Ministrinë e Energjisë dhe Industrisë, si rishikimi i marrëveshjeve koncesionare dhe ringritja e Institutit Shkencor të Naftës.

Konferenca përcolli mesazhin qendror që, duke qenë se kemi një përvojë modeste në fushën e analizës së riskut, shkak themelor në prapambetjen e vendit dhe në cilësinë e dobët të menaxhimit dhe vendim-marrjes publike, institucionet kryesore të Shtetit, në bashkëpunim me partnerët e tyre evropiane, duhet të organizojnë takime pune, tryeza të rrumbullakëta, seminare dhe konferenca për shkëmbimin e përvojave të përparuara, si dhe të metodave dhe teknologjive të reja që përdoren në analizën e riskut, në auditim dhe në përditësimin e bazës së të dhënave për një vendim-marrje profesionale dhe koherente.

Përgjatë ditëve të Konferencës, pjesëmarrësit u njohën me librat e Prof. Dr. Skënder Osmanit si dhe me librat e

kolanës së KLSH-së të botuar dy vitet e fundit. Punimet e konferencës do të pasqyrohen të plota në botimin e KLSH-së: “Konferenca e IV Shkencore Vjetore: Analiza e Riskut”. Konkluzionet dhe rekomandimet e konferencës, së shpejti do të përcillen për të gjithë pjesëmarrësit dhe të interesuarit. Në një variant të përmbledhur përgjatë ditës së dytë dhe të tretë u përcollën për pjesëmarrësit në konferencë nga Kryetari i KLSH-së dhe bashkë drejtuesit e konferencës Dr. Igor Šoltes dhe nga z. Wojciech Kutyla.

Një grup nga KLSH merr pjesë në Kongresin e II-të të Prokurimeve Publike zhvilluar në Protoroz, Slloveni.

Në datat 6-7 Qershor 2016, znj. Albana Agolli, Drejtore e Departamentit të Auditimit të Investimeve dhe Projekteve me Financimet e Huaja, Shoqërive Publike, z. Ildir Dervishi, z. Skëndër Muça dhe z. Luan Kuka, auditues, morën pjesë në Kongresin e II-të të Prokurimeve Publike zhvilluar në Protoroz, Slloveni.

Ky Kongres kishte si qëllim shkëmbimin e eksperiencave nëpërmjet pjesëmarrësve,

në lidhje me prokurimet publike dhe përdorimin e Direktivës Evropiane për Prokurimet nga secili shtet pjesëmarrës. Në kongres ishin të ftuar përfaqësues nga institucionet përgjegjëse për proceset e prokurimit të Sllovenisë, Italisë, Austrisë, Kroacisë, Serbisë, Malit të Zi, Bonje Hercegovinës dhe Maqedonisë. Fokusi kryesor i Kongresit ishte prezantimi i praktikave më të mira të prokurimit të këtyre shteteve, ku secili pjesëmarrës do të përfitonte nga këto praktika. Në kongres gjithashtu kishte përfaqësues nga komitetet që rakordojnë aplikimin e Direktivës Evropiane për Prokurimet dhe ekspertë të kompanive të ndryshme të cilët zhvillojnë procedura prokurimi duke u bazuar në legjislacione të vendeve të ndryshme. Në pjesën e parë të Kongresit pati një ndërhyrje nga z. Boris Koprivnikar, Ministër i Administratës Publike të Sllovenisë, i cili theksoi rëndësinë e shkëmbimit të eksperiencave më të mira në lidhje me prokurimet publike midis shteteve anëtare të Bashkimit Evropian dhe shteteve të cilat janë kandidatë për tu bërë pjesë e BE. Gjithashtu ai u shpreh për rëndësinë që ka unifikimi i direktivave të prokurimeve publike të shteteve të BE, duke marrë si referencë Direktivën Evropiane të Prokurimeve, në mënyrë që të rritet efienca dhe të mënjanoen devijimet e procesit të prokurimit. Sipas z. Koprivnikar një sistem i mirë prokurimi do të sillte një mirëfunksionim të shtetit në tërësi, ku shërbimet për qytetarët do të ishin më të mira dhe gjithashtu zhvillimi ekonomik i vendeve të pësonte një rritje jo të vogël. Prezantimi i znj. Dana Mitea, Drejtore e Departamentit të Kooperimit të

Brendshëm, në qeverinë austriake, në lidhje me Njësinë Qendrore të Prokurimit Publik në Austri. Kjo njësi nga dita që ka nisur të funksionojë ka shmangur në mënyrë konstante parregullsitë në proceset e prokurimit, ka standardizuar shërbimet dhe mallrat e furnizuara dhe ka rritur transparencën e proceseve tenderuese. Gjithashtu rregullat e aplikuara nga kjo njësi kanë bërë që të lehtësohen procedurat e prokurimit, në mënyrë që të jenë pjesëmarrës edhe kompani të shteteve të ndryshme të Bashkimit Evropian (Cros Border Procurement).

Zoti Marco Tanferna, përgjegjës i zyrës ligjore të CONSIP, bëri një prezantim të zyrës, e cila është një zyrë në varësi të Ministrisë së Zhvillimit Ekonomik të Italisë, me fuqi të plotë juridike për të kontrolluar dhe rregulluar veprimtarinë e administratës publike italiane, duke përfshirë dhe prokurimet publike. Z. Marco Tanferna theksoi rëndësinë e Njësies Qendrore të Prokurimit, ku monitorimi nga ana e saj i procedurave të prokurimit, ka ulur në mënyrë progresive nivelin e abuzimit në tenderat publikë. Duke u bazuar edhe tek Direktiva Evropiane 2014/24 për prokurimet, Njësia Qendrore e Prokurimeve do të zhvillojë të gjithë procedurën e prokurimit tërësisht në mënyrë elektronike duke filluar nga viti 2017. Zoti Saso Matas, Drejtor i Përgjithshëm i Prokurimeve Publike në Slloveni theksoi rëndësinë e strategjisë të zhvillimit ekonomik evropian EU 2020, cila thekson rëndësinë e zhvillimit të procedurës së prokurimit publik në mënyrë elektronike. Prokurimi elektronik

do të sjellë një përfshirje më të madhe të kompanive të mesme dhe të vogla në procedurat e prokurimit, do të risë shkëmbimet ekonomike midis vendeve anëtare dhe gjithashtu procedura e prokurimit do të bëhet “green”, ku shpenzimet operative do të zvogëlohen. Gjithashtu një sfidë e rëndësishme është bërja e Direktivës EU 2014/24 për prokurimet një ligj kombëtar për të gjitha vendet anëtare. Thjeshtësimi i procedurave të prokurimit do të sjellë në Bashkimin Evropian një menaxhim dhe eficiencë më të mirë të këtyre proceseve.

Gjatë prezantimit të tij zoti Andreas Nemec, Drejtor i Agjencisë Federale të Prokurimit të Austrisë, vuri theksin tek procedura elektronike e prokurimit publik, e cila do të rriste pjesëmarrjen e operatorëve ekonomikë, por gjithashtu do të rrisë transparencën dhe menaxhimin e procesit të prokurimit. Në ditën e dytë të Kongresit u kryen prezantime nga zyrat respektive të Agjencive të Prokurimit Publik të Kroacisë, Sllovenisë, Serbisë, Bonje Hercegovinës, Malit të Zi dhe

Maqedonisë, të cilët bënë një pasqyrë të mënyrave të zhvillimit të procedurave të prokurimit publik në vendet e tyre.

Kryetari i KLSH takon Ambasadorin Vlahutin dhe Ambasadorin Austriak

Në datën 07 korrik, 2016, Kryetari i KLSH Bujar Leskaj takoi në zyrën e tij Ambasadorin e Bashkimit Evropian në Shqipëri, zj. Romana Vlahutin dhe Ambasadorin e Austrisë në Shqipëri z. Johann Sattler.

Kryetari Leskaj falenderoi në mënyrë të veçantë Ambasadorin Vlahutin për ndihmën konstante dhe të çmuar të dhënë nga BE për institucionin më të lartë të auditimit publik në Shqipëri, të kulmuar me projektin e binjakëzimit IPA 2013 për modernizimin e kapaciteteve audituese të KLSH-së, i cili ka nisur të zbatohet. Zoti Leskaj cilësoi se tani kjo ndihmë është parësore për institucionin që ai përfaqëson, për forcimin e kapaciteteve audituese sipas praktikave më të mira evropiane dhe pikërisht për këtë Projekti IPA për KLSH bashkon institucionin suprem të auditimit-SAI-n e Polonisë (NIK) me Zyrën Shtetërore të Auditimit të Kroacisë, ndër SAI-t më të zhvilluara të Evropës. Mbështetja e BE-së me Projektin IPA vjen pas përkrahjes së dhënë një vit më parë nga Drejtoria e Përgjithshme e Buxhetit DG-Budget në Bruksel dhe nga ekspertët të angazhuar nga Delegacioni i BE në Tiranë, për miratimin e Ligjit organik të ri të KLSH-së tërësisht në përputhje me standardet ndërkombëtare të INTOSAI-t.

Nga ana e saj, Ambasadorja Vlahutin konfirmoi angazhimin e plotë të Bashkimit Evropian në modernizimin dhe forcimin e kapaciteteve audituese të KLSH dhe theksoi interesin që ka BE në përdorimin me efektivitet të parësor publik në Shqipëri. “Në këtë drejtim”, theksoi ajo, “transparenca dhe cilësia e raportimit të auditimit shtetëror për paratë publike të harxhuar është me shumë rëndësi për shëndoshjen e financave publike në vend”. Ajo përmendi mbështetjen financiare të BE-së për Buxhetin e Shtetit të Shqipërisë dhe u shpreh se kjo asistencë ka si kusht për disbursimin e saj kontributin e efektshëm dhe sipas standardeve ndërkombëtare të kërkuara të mbikëqyrjes së jashtme ndaj financave publike, të përfaqësuar më së miri nga institucioni i KLSH-së. Ambasadori i Austrisë z. Johann Sattler vlerësoi bashkëpunimin e suksesshëm që KLSH ka me Gjykatën Austriake të Auditimit, pas marrëveshjes së nënshkruar në Vjenë nga këto dy institucione partnere, si dhe përmendi kontributin e fundit të SAI-t austriak me raportin e Peer Review (Rishikimit mes Kolegëve), raport të cilin KLSH e ka marrë ditët e fundit dhe që i shërben institucionit për të matur dhe krahasuar performancën e tij sipas standardeve më të mira evropiane të fushës. Zoti Leskaj e cilësoi Strategjinë e Menaxhimit të Financave Publike 2014-2020 si themelore për arritjen e objektivave të zhvillimit makroekonomik të vendit. Ai përmendi se kjo Strategji është e përgatitur me ndihmën e ekspertëve të BE-së dhe të SIGMA-s dhe theksoi mendimin që KLSH ka paraqitur dhe në

Komisionin e Kuvendit për Ekonominë, sipas të cilit përgjegjësia për zbatimin e objektivave dhe treguesve të Strategjisë nuk duhet të ngelet tek një njeri i vetëm, Ministri i Financave, por të shtrihet tek të gjitha institucionet kryesore zbatuese, duke përfshirë edhe KLSH. *“Ne si KLSH jemi të përkushtuar për zbatimin me sukses të Shtyllës së Gjashtë të Strategjisë, mbikëqyrjen e financave publike”,* përfundoi ai.

Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leksaj vizitë zyrtare në Kosovë

Në datën 11 korrik, një delegacion i KLSH-së i kryesuar nga Kryetari, z. Bujar Leksaj, zhvilloi një vizitë një ditore në Kosovë dhe u prit nga Auditori i Përgjithshëm i Zyrës Kombëtare të Auditimit (ZKA) të Republikës së Kosovës, z. Besnik Osmani, Ministri i Financave, z. Avdullah Hoti, zv/Kryetari i Kuvendit të Kosovës, njëkohësisht Kryetar i Komisionit për Mbikëqyrjen e Financave Publike, z. Fikrim Damka dhe Kryetari i Komisionit për Buxhetin dhe Financat, z. Naser Osmani.

Gjatë takimit me homologun e tij, Kryetari i KLSH-së, z. Leksaj, e ka uruar z. Besnik Osmani për detyrën e re si Auditor i Përgjithshëm i Kosovës si edhe i ka uruar suksese në arritjen e rezultateve të synuara në përmbushjen e mandatit që i ka besuar Kuvendi i Kosovës. Zoti Leksaj u shpreh i bindur se bashkëpunimi i arritur me ZKA nën drejtimin e Auditorit të Përgjithshëm z. Large Olofsson, do të njohë arritje më të mëdha nën drejtimin e

z. Osmani, duke bërë sinergjizimin e përpjekjeve të dyanshme.

Më tej, kreu i KLSH-së, z. Leksaj, theksoi se KLSH do të llobojë për anëtarësimin e ZKA-së në EUROSAI dhe INTOSAI duke përshëndetur idenë e Auditorit të Përgjithshëm të ZKA së Kosovës për mbajtjen e një Samiti Rajonal të Presidentëve të SAI-ve. Kryetari Leksaj dhe Auditori i Përgjithshëm i ZKA, z. Osmani u shprehën se, në kuadër të konsolidimit të marrëdhëniet dy palëshe, KLSH do të rinovojë marrëveshjen e firmosur në vitin 2012 me ZAP-in e Kosovës, duke shtuar pika për përmirësimin e bashkëpunimit, ku një rëndësi të veçantë do t'i kushtohet realizimit të auditimeve të përbashkëta për fusha të ndryshme, bazuar në standardet INTOSAI.

Nga ana e tij, z. Besnik Osmani, ka falenderuar lidhshkrimin e Kontrollit të Lartë të Shtetit të Shqipërisë për përkrahjen e vazhdueshme për Zyrën e Auditorit të Përgjithshëm të Kosovës dhe ka shprehur bindjen që një përkrahje e tillë nuk do të mungojë edhe për anëtarësimin e institucionit të Auditorit të Përgjithshëm të Kosovës në mekanizmat

ndërkombëtare të auditimit, INTOSAI dhe EUROSAI. Zoti Osmani ka shprehur zotimin institucional për të thelluar më tej bashkëpunimin ndërmjet dy institucioneve supreme të auditimit, përmes zhvillimit të aktiviteteve të përbashkëta në fushën e auditimit dhe implementimit të programeve për zhvillimin e vazhdueshëm profesional.

Krerët e të dy SAI-ve theksuan se jo vetëm auditimi por edhe ofrimi i këshillave për organizatat e audituara është një mekanizëm i rëndësishëm në rritjen e efikasitetit në adresimin e rekomandimeve që dalin nga Institucionet Supreme të Auditimit dhe ranë dakord që të hartohet një kalendar i aktiviteteve të përbashkëta me qëllim të shkëmbimit të përvojave reciproke, bazuar në moton e INTOSAI-t "Experientia Mutua Omnibus Prodest".

Në takimin që delegacioni i KLSH-së zhvilloi në Komisionin për Buxhetin dhe Financat të Kuvendit të Kosovës me kryetarin z. Naser Osmani, z. Bujar Leskaj foli për nevojën e rritjes së bashkëpunimit ndërmjet dy Institucioneve Supreme të Auditimit të Shqipërisë dhe Kosovës. Në fokus të diskutimit ishin problemet që ka hasur ky komision dhe ekonomia e Republikës së Kosovës në përgjithësi, në lidhje me miratimin e Buxhetit.

Në këtë takim zoti Leskaj bëri një përmbledhje të punës së deritanishme të Kontrollit të Lartë të Shtetit duke vënë theksin edhe tek bashkëpunimi i komisioneve parlamentare me SAI-t. Kreu i KLSH-së tha se shqyrtimi i raporteve të

auditimit nga komisionet parlamentare përforcon transparencën dhe llogaridhënien në sektorin publik. Në fjalën e tij, z. Naser Osmani vlerësoi punën e KLSH-së dhe kujdesin që ky institucion ka treguar për të forcuar bashkëpunimin me Zyrën Kombëtare të Auditimit të Kosovës.

Bashkëpunimit ndërmjet Institucioneve Supreme të Auditimit të Shqipërisë dhe Kosovës, u diskutua edhe në takimin me zëvendëskryetarin e Komisionit të Mbikëqyrjes së Financave Publike z. Fikrim Damka dhe anëtarin e komisionit z. Naim Fetahu. Ky komision merr në shqyrtim raportet e audituara nga ZAK dhe miraton këto raporte, duke bërë edhe rekomandimet përkatëse për institucionet e audituara.

Në kuadër të vizitës së tij në Kosovë, në bazë të axhendës së përgatitur nga ZKA e Kosovës, Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leskaj është pritur në një takim edhe nga Ministri i Financave, z. Avdullah Hoti. Ministri Hoti e njohu zotin Leskaj me procesin e buxhetit të shtetit të Republikës së Kosovës dhe me planet dhe vizionin e Qeverisë së Republikës së Kosovës në menaxhimin sa më të mirë të parasë publike.

Me këtë rast, zoti Hoti gjithashtu shprehu gatishmërinë e institucionit që drejton për të bashkëpunuar sa më ngushtë me

shtetin shqiptar në shkëmbimin e përvojave të të dy vendeve në forcimin e menaxhimit dhe eficiencës në shpenzimin e parasë publike.

Nga ana e tij, Kryetari i Kontrollit të Lartë të Shtetit z. Bujar Leskaj, shprehu gatishmërinë për një bashkëpunim sa më produktiv ndërmjet dy institucioneve për të ndihmuar qeverinë dhe organizatat e audituara në menaxhimin e mirë të parasë publike. Gjithashtu u nënvizua edhe nevoja e bashkëpunimit ndërmjet SAI-ve dhe Ministrisë së Financave të dy vendeve, në mënyrë që puna e SAI-t, si agjent i Kuvendit, të kontribuojë në përmirësimin e qeverisjes, transparencës dhe llogaridhënies në sektorin publik. Në këtë këndvështrim, Kryetari i KLSH-së nënvizoi se lufta kundër korrupsionit është një sfidë edhe rajonale, që kërkon një angazhim të shumë aktorëve ndërshtetërore, në mënyrë që vendet të ecin në ato linja që kërkon integrimi në Bashkimin Evropian.

Në këtë vizitë, Kryetari i KLSH-së shoqërohej nga z. Alush Zaçe, Drejtori i Departamentit të Auditimit të Administrimit të Aseteve, Kontrollit të Territorit dhe Mbrojtjes së Mjedisit dhe krye-audituesit z. Muhamet Kavaja, z. Selfo Zeneli dhe z. Niko Nako.

Z. Leskaj takon z. Franklin de Vrieze, ekspert mbi Zhvillimin Parlamentar dhe Qeverisjen

Në datën 12 korrik, 2016, Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leskaj takoi në zyrën e tij z. Franklin De Vrieze, ekspert mbi Zhvillimin Parlamentar dhe Qeverisjen i kontraktuar nga Ambasada Zvicerane për programin e saj të mbështetjes afatgjatë të zhvillimit institucional të Kuvendit të Shqipërisë, si dhe z. Gledis Gjipali, Drejtor i Lëvizjes Evropiane të Shqipërisë, partner i KLSH.

Kryetari Leskaj falenderoi z. De Vrieze për projektin e Ambasadës Zvicerane që do të mbështesë zhvillimin institucional të Parlamentit me programe të asistencës teknike dhe theksoi rëndësinë e bashkëpunimit parlamentar me institucionet e pavarura kushtetuese të vendit. Zoti Leskaj prezantoi një panoramë të përgjithshme të raporteve të Kontrollit të Lartë të Shtetit me institucionin e Kuvendit të Shqipërisë, duke i vlerësuar si shumë korrekte. Z. Leskaj theksoi kontributin e Parlamentit një vit e gjysëm më parë për miratimin e Ligjit të ri të KLSH-së, i cili është tërësisht në përputhje me standardet e INTOSAI-t (Organizata Ndërkombëtare e Institucioneve Supreme të Auditimit), duke veçuar kontributin e Kryetarit të Komisionit Parlamentar për Ekonominë dhe Financat dhe të deputetëve të këtij Komisioni. “Në tërësi, deputetët e Parlamentit janë të ndërgjegjësuar për rëndësinë e raporteve dhe të mbështetjes së tyre ndaj institucioneve të pavarura të vendit”, u shpreh z. Leskaj. KLSH nga ana e tij zbaton me rigorozitet rekomandimet e Rezolutave të Parlamentit për KLSH, duke përgatitur Plane Veprimi të detajuara për këto

rekomandime, me afate të caktuara, personat përgjegjës dhe fondet që kërkohen për zbatimin e rekomandimeve. Kryetari i KLSH cilësoi se më shumë vëmendje duhet nga ana e deputetëve të Kuvendit për ndjekjen parlamentare të rekomandimeve të KLSH-së, sikurse ka kërkuar edhe BE në Progres Raportin e tij të fundit të vitit 2015 për Shqipërinë. Ai u shpreh i hapur për çdo bashkëpunim dhe ndihmë që mund të kërkohet nga projekti që drejton z. De Vrieze, duke vlerësuar kontributin e z. Gledis Gjipal në këtë projekt, një prej partnerëve më të kualifikuar dhe më aktivë të KLSH-së nga Shoqëria Civile Shqiptare.

Zoti De Vrieze e falenderoi zotin Leskaj për informacionin e dhënë në lidhje me raportet e KLSH-së në Kuvend, si dhe për idetë për marrëdhëniet e Parlamentit me institucionet e tjera të pavarura të vendit dhe u shpreh se do të kishte gati në gusht raportin e tij për Ambasadën Zvicerane, me drejtimet strategjike të asistencës për Parlamentin e Shqipërisë për 10 vitet e ardhshme (2018-2028). Ai vlerësoi faktin që të gjitha raportet që KLSH i kalon Parlamentit janë të publikuara në faqen e internetit të institucionit (www.klsh.org.al). Zoti Leskaj ofroi mbështetjen e stafin të KLSH-së për çdo dokument ose material shtesë që mund t'u nevojitet ekspertëve për realizim e raportit final.

KLSH merr pjesë në "Panairin Ndërkombëtar të librit shqip" në qytetin e Durrësit

Nga data 2-7 gusht në qytetin e Durrësit, përgjatë Shëtitores "Taulantia", u zhvillua "Panairi Ndërkombëtar i librit shqip", i organizuar nga Shoqata kulturore artistike "DURANA" dhe Bashkia e Durrësit. Në panair morën pjesë rreth 70 shtëpi botuese nga 7 vende, si: Shqipëria, Greqia, Italia, Kosova, Maqedonia, Mali i Zi dhe Rumania. Ky panair u ndoq me shumë interes nga qytetarët e Durrësit si dhe pushuesit e shumtë.

Interes shfaqti për vizitorët edhe stenda e botimeve të KLSH-së, në të cilën ishin ekspozuar 57 botimet e periudhës 2012-2016 të KLSH-së. Botimet e Kontrollit të Lartë të Shtetit, krahas regjistrimit besnik të përmbajtjes së auditimeve të institucionit, të gjetjeve dhe rekomandimeve të çdo auditimi kryesor, përçojnë drejtimet strategjike të reformimit të tij, që janë rritja e kontributit për përmirësimin e qeverisjes publike, nëpërmjet

thellimit të luftës kundër korrupsionit dhe ngritja e kapaciteteve të audituesve të KLSH-së në nivelin e një audituesi modern evropian.

Në kuadër të rritjes së transparencës së veprimtarisë së institucionit, KLSH ka marrë pjesë në 5 vitet e fundit në disa panairë të librit, duke paraqitur tek lexuesi gjithnjë botime të reja. KLSH në këtë panair prezantoi për herë të parë 10 botime, të periudhës nëntor 2015 – qershor 2016, si analiza vjetore e punës së institucionit për vitin 2015, dy botime që lidhen me shkrimet e audituesve të KLSH-së në median e shkruar, dy numra të Revistës Shkencore “Auditimi Publik”, etj.

KLSH nëpërmjet pjesëmarrjes së vazhdueshme në panairët e librit me kolanën e botimeve të saj në gjuhën shqipe, rrit transparencën e aktivitetit të KLSH-së, e cila është një nga treguesit kryesorë të modernizimit të institucionit dhe të komunikimit të saj shumë dimensional me qytetarët.

Kryetari i KLSH-së organizon një pritje për nder të ambasadorit të Polonisë në Shqipëri, zotit Marek Jeziorski

Kryetari i Kontrollit të Lartë të Shtetit, zoti Bujar Leskaj organizoi në datën 30 gusht 2016 në ambientet e “Art Hotel” në Tiranë një ceremoni të veçantë për të shprehur mirënjohjen institucionale për Ambasadorin e Republikës së Polonisë në Republikën e Shqipërisë, Sh.T.Z. Marek Jeziorski, i cili pas pak ditësh përfundon misionin e tij diplomatik në Shqipëri. Në këtë ceremoni zoti Marek Jeziorski shoqërohej nga bashkëshortja e tij zonja Tereza Garbacik-Jeziorska.

Në fjalën e tij zoti Leskaj shprehu vlerësimin e kontributit të dhënë nga zoti Jeziorski gjatë shërbimit diplomatik në Shqipëri, duke e cilësuar zotin Marek Jeziorski si një ambasador me përvojë dhe staturë të lartë, i cili ka qenë prezent në problemet dhe gëzimet e popullit Shqiptar me idetë dhe mbështetjen që ka dhënë. Në katër vjet të misionit të tij diplomatik në Shqipëri, Ambasadori Jeziorski, ka pasur një veprimtari të shkëlqyer diplomatike dhe ka dhënë një kontribut të çmuar në avancimin e gjithanshëm të marrëdhënieve dypalëshe, si dhe ka mbështetur institucionet shqiptare në kuadrin e procesit të integritetit evropian. Pak ditë më parë Presidenti i Republikës, SH. T .Z Bujar Nishani dekoroi zotin Marek Jeziorski me Titullin e lartë “Për merita të veçanta civile”, duke vlerësuar zotin Jeziorski si njohës i shkëlqyer i gjuhës shqipe, Ambasadori Jeziorski ka nxitur edhe më

tej, marrëdhëniet shumë të mira që ekzistojnë mes dy vendeve, duke i dhënë një dimension të ri veçanërisht bashkëpunimit kulturor. Prania e tij në mediat vendase me një shqipe të përsosur, ka depërtuar në memorien e shumë shqiptarëve dhe përfaqësuesve të medias. Këtë pritje sot e kam organizuar jo vetëm si kryetari i KLSH-se por dhe si qytetar i Republikës së Shqipërisë.

Ne, një grup audituesish dhe drejtuesish të KLSH-së i shprehim mirënjohjen për atë çka ka bërë për Shqipërinë dhe institucionet Shqiptare këto vite të qëndrimit të tij në Shqipëri. Ceremoninë e përshëndeti dhe Grupi i Polifonisë Labe “Çipini” me një këngë polifonike, vargjet e

së cilës vlerësonin kombin polak dhe figurën e ambasadorit Marek Jeziorski.

Zoti Marek Jeziorski në fjalën e tij u shpreh, duke ju drejtuar z.Leskaj dhe audituesve të KLSH-së, se ndihej shumë i emocionuar nga kjo pritje, e cila është një nga dhuratat më të bukura që i kanë ofruar në këto ditë të fundit të qëndrimit të tij në Tiranë. Në fund të përshëndetjes së tij, Ambasadori u shpreh, “ Shqipëria është dhe do të mbetet përgjithmonë në zemrën time dhe ky takim është një dëshmi për këtë. Jam shumë i kënaqur që kisha mundësinë të takohem me të gjithë ju, me grupin Çipini dhe me auditues e drejtues të KLSH-se. Keni pasur një bashkëpunim shumë të mirë me NIK-un Polak, në kuadër të projektit IPA, të financuar nga BE. Jam i bindur që në vijim të këtij bashkëpunimin me stafin e NIK, ju do të bëni më të mirën e mundshme përforcimin institucional ”.Zoti Jeziorski falenderoi Kryetarin e KLSH-së dhe vlerësoi shumë vendosmërinë, këmbënguljen dhe kontributin e tij personal për zhvillimin e këtij bashkëpunimi. Pritja u mbyll me një koktej gjatë të cilit pjesëmarrësit patën mundësi të shkëmbejnë ide dhe të ndajnë opinionet e tyre.

Kryetari i KLSH-së takon përfaqësues nga Kosova të Projektit “Rritja e Transparencës nëpërmjet promovimit të rolit të Audituesit të Brendshëm në zinxhirin e llogaridhënies”

Në datën 30 gusht 2016, Kryetari i KLSH-së, z. Bujar Leskaj takoi në zyrën e tij zj.

Mimoza Krasniqi, koordinatore e Projektit “Rritja e Transparencës nëpërmjet promovimit të rolit të Audituesit të Brendshëm në zinxhirin e llogaridhënies” si edhe zj. Mejreme Ymeri, eksperte e Auditimit të Brendshëm. Ky Projekt financohet nga “The Balkan Trust for Democracy” dhe zbatohet nga “Instituti për Kontabilitet, Auditim dhe Financa », KAF në Kosovë.

Takimi u organizua në kuadrin dhe vazhden e takimeve që përfaqësues të këtij projekti kanë bërë dhe po bëjnë me institucionet dhe aktorët e ndryshëm që rregullojnë ose monitorojnë punën e audituesve të brendshëm në Kosovë, Maqedoni dhe Shqipëri.

Kryetari falenderoi zj. Krasniqi dhe zj. Ymeri për interesin që treguan për të bashkëpunuar me Institucionin Suprem të Auditimit në Shqipëri dhe theksoi rëndësinë që i ka dhënë KLSH bashkëpunimit me organizatat e shoqërisë civile, organizatave të profesionistëve të fushës së auditimit, të ekonomisë dhe më gjerë për shkëmbimin e informacionit dhe të eksperiencave të punës, me qëllim përmirësimin e punës në auditim dhe rritjen e transparencës së veprimtarisë së institucionit.

Palët ranë dakord që do të nënshkruajnë një marrëveshje bashkëpunimi, në të cilën do të vendosen fushat dhe termat konkretë të bashkëpunimit. Ekspertët e të dy institucioneve do të punojnë për ta finalizuar shumë shpejt marrëveshjen.

Trajnimi të stafit

Trajnimi i stafit të KLSH-së ka vijuar të jetë prioritet edhe në periudhën maj-gusht 2016, gjatë së cilës janë realizuar brenda vendit 1588 ditë/trajnimi nga stafi i KLSH-së. Këto trajnime janë realizuar brenda Departamenteve të KLSH-së, në shkallë institucioni, në kuadër të projektit IPA, në bashkëpunim me institucione të tjera, veçanërisht me Ministrinë e Financave.

Temat më të rëndësishme të trajtuara janë :

- Procedurat e prokurimit publik;
- Rregullorja e brendshme e funksionimit të KLSH-së;
- Manuali i Auditimit Financiar;
- Manuali i Auditimit të Përputhshmërisë;
- Kontrolli i brendshëm financiar;
- Manuali i Auditimit të IT;
- Analiza e riskut në procesin e auditimit;
- Identifikimi i risqeve në auditimin e kombinuar;
- Auditimi i prokurimeve në fushën e pasurive të patundshme, etj.

Gjatë kësaj periudhe, maj-gusht 2016 janë realizuar edhe trajnime, workshop-e, seminare jashtë vendit :

Në datat 23-26 Maj 2016, në Luksemburg, në ambientet e Gjykatës Evropiane të Audituesve (ECA) u organizua trajnimi me

temë: “Qasja audituese e audituesve të Gjykatës” (The Court’s Auditor’s Audit Approach).

Qëllimi primar i këtij trajnimi ishte përgatitja e stafit të rekrutuar rishtazi në ECA si dhe audituesve të SAI-e nga vende anëtare të Komunitetit Evropian e më gjerë, në lidhje me praktikat audituese të Gjykatës Evropiane të Audituesve.

Pjesëmarrësit në trajnim ishin nga Luksemburg, Kosova, Shqipëria dhe kolegë nga Dhoma të ndryshme të ECA, me eksperiencë, njohuri e profile të ndryshme auditimi. Kontrolli i Lartë i Shtetit u përfaqësua nga znj. Eva Leka, audituese. Trajnimi kishte në fokus prezantimin e mënyrës së organizimit dhe funksionimit të Gjykatës Evropiane të Audituesve, mbi misionet dhe sektorët e auditimit të secilës Dhomë të ECA dhe mbi sfidat që has çdo auditues gjatë punës së tij, pavarësisht llojit të auditimit, qoftë ky financiar, përputhshmëri apo performancë.

Çdo seancë trajnimi, trajtoi çështje të ndryshme që lidhen drejtpërdrejtë me punën e audituesit, duke filluar që nga identifikimi i çështjes për auditim e deri

tek përgatitja e dokumentacionit përkatës për përcjelljen e auditimit të përfunduar në Parlamentin Evropian dhe Komisionin Evropian.

Në datat 23-27 Maj 2016 në Gjykatën Turke të Llogarive (TCA-Turkish Court of Accounts) u zhvillua trajnimi me temë “Auditimi i Teknologjisë së Informacionit-Eksperiencia e TCA”. Në këtë aktivitet KLSH u përfaqësua nga znj. Aulona Jonuzi dhe znj. Yrjada Jahja, audituese. Ky trajnim u realizua nga sektori i auditimit të IT në TCA, një ekip prej dhjetë audituesish të cilët përcollën tek pjesëmarrësit njohuritë e përgjithshme dhe të detajuara mbi auditimin IT, të cilat ishin përmbledhur në mënyrë të tillë që të ishin të kuptueshme edhe për pjesëmarrësit jo të specializuar në teknologji informacioni.

Trajnimi për auditimin e teknologjisë së informacionit, u shtri në fusha të ndryshme, si më poshtë. Trajnimi nisi me një prezantim të teknologjisë së informacionit, historikut të saj, dyzimeve që njerëz të fushës kanë pasur në zhvillimin që do të kishte, rëndësinë që ka zënë sot si dhe risqet që e shoqërojnë atë.

Sot ai që përbën objekt auditimi për audituesit publik IT është ofrimi i shërbimeve publike nëpërmjet teknologjive. Risqet me të cilat përballët përhapja e madhe e teknologjisë në sektorin publik përfshijnë: çështje të lidhura me sigurinë e informacionit, mbrojtjen e të dhënave, keqmenaxhim i fondeve publike, mungesë e ligjeve dhe rregullave mbi IT, mungesë e vizionit të përshtatshëm të e-shërbimeve (shërbime publike që ofrohen nëpërmjet portaleve online), mungesë e integritetit horizontal midis institucioneve publike, çështje që lidhen me integritetin e të dhënave, vazhdueshmëria e biznesit, etj.

Rëndësi gjatë trajnimit iu dha edhe teknikave CAAT (Computer Assisted Audit Tools), të cilat në KLSH dhe në TCA kanë një shtrirje të gjerë në auditim. Si program i përgjithshëm auditimi i cili ndihmon në analizën e të dhënave, në TCA përdoret ACL, i cili është shumë i ngjashëm në funksionet që kryen dhe në interaktivitetin me përdoruesin, me IDEA i cili përdoret në KLSH. Funksionet bazë dhe më të përdorshmet të këtyre dy programeve auditimi, janë: importim, renditje, total/ nëntotal, analizë sekuencash, analizë e hendeqeve, analizë e publikimeve, filtrimi i të dhënave, llogaritje matematikore, grupim/klasifikim, bashkim bazash të dhënash dhe kamponim. Në fund të trajnimit, organizatorët kishin ftuar ekspertë të jashtëm të cilët shpjeguan dhe dhanë raste konkrete të ndihmës që ata kanë dhënë në auditimin publik, ndihmë e cila është përqendruar më shumë në testimet

teknike mbi sigurinë e infrastrukturës kompjuterike dhe sigurinë e të dhënave që një institucion mban, proceson dhe gjeneron. Si konkluzion, pjesëmarrësit me profile të ndryshme audituesi (auditues të teknologjisë së informacionit, financiar, performance) u njohën me një panoramë të gjerë dhe të detajuar të auditimit IT si dhe në përfundim të trajnimit u pajisën me një certifikatë të lëshuar nga TCA.

Në datat 2-3 qershor 2016, në Pragë u mbledh Grupi i Punës së EUROSAT-t për Teknologjinë e Informacionit, takim i cili u organizua nga Institucioni i Auditimit Suprem të Polonisë-NIK. Grupi i Punës së EUROSAT-t mbi Teknologjinë e Informacionit (Working Group on IT-ITWG), që kryesohet nga NIK që prej vitit 2014, trajton teknologjinë e informacionit.

Në takimin e 11 të këtij grupi në Pragë, Kontrolli i Lartë i Shtetit u përfaqësua nga z. Rinald Muça, Drejtor i Departamentit të Auditimit të Performancës, zj. Yrjada Jahja dhe z. Benard Haka, Auditues të Parë të Drejtorisë së Auditimit të Teknologjisë së Informacionit. Takimi i Grupit të Punës u hap nga Presidenti i SAI-t të Republikës Çeke, z. Miloslav Kala, i cili bëri një prezantim të situatës së teknologjisë së informacionit në administratën çeke, duke theksuar se ka sisteme të avancuara por me regjistra ende në formën bazë. Z. Kala rekomandoi një sistem të qendëruar të shërbimit të teknologjisë së informacionit në administratën publike, gjë që i sjell procesit të auditimit këto përfitime: përsheptim, reduktim të kufijve të subjekteve, identifikim të lëvizjeve me

ndikim negativ ekonomik, përmirësim në planifikimin e auditimit dhe rritje të nivelit të rezultateve të auditimit.

Çështje shumë e rëndësishme për Grupin e Punës, ishte edhe evidentimi i avancimit të projektit “The Cube” (Control Space for e-Government Audit), i cili është një mjet për të lehtësuar auditimet e e-Qeverisjes. Qëllimi i këtij mjeti është të jetë një bazë të dhënash Inteligjente në Internet për të mbledhur raporte auditimi nga SAI të ndryshëm. Gjithashtu akses në të nuk do të kryhet vetëm për informacion mbi raportet e auditimit për e-Qeverisje, por Cube do të përmbajë artikuj, prezantime, metodologji, bazë të dhënash dhe materiale të tjera. Ideja është që krahas grumbullimit të burimeve të informacionit të ofrojë gjithashtu edhe analiza bazë. Për vitin 2016, Grupi i Punës, evidentoi si problematikë mungesën e burimeve njerëzore në funksion të Cube, prandaj u la si zgjidhje shtim i formave të gatshme në program për planifikim/ ekzekutim të auditimit.

Prezantime të tjera të punëve të kryera përfshinë:

-Auditimin paralel mbi Mbrojtjen e të Dhënave, i cili po kryhet nga Belgjika, Estonia, Hungaria dhe Moldavia. Ky auditim bazohet mbi Standardet Ndërkombëtare Cobit 4.1 dhe ISO 27002. Çështjet që kanë përparësi dhe do të auditohen janë Plani i Sigurisë së Sistemeve IT dhe përgjegjësitë përkatëse, Aksesit Logjik, Detyrat dhe Përgjegjësitë e punonjësve të shërbimit civil, Plani i Rimëkëmbjes nga Katastrofat, Menaxhimi i Ndryshimit dhe Dokumentimi i Operacioneve të IT. Në këtë auditim paralel, çdo shtet do të hartojë raportin e tij të auditimit bazuar në rregullat kombëtare, dhe më tej Gjykata Belge e Auditimit do të bëjë një raport përmbledhës me problematikat e hasura. Ky auditim nisi në nëntor 2015 dhe pritet të përfundojë në pranverë të vitit 2017.

-Planifikim të auditimeve të koordinuara, të cilat do të jenë në fushat: Open Data, vizualizim i të dhënave (Big data), auditim i kontrolleve mbi Cloud dhe mediat sociale, praktikë më të mira në vlerësimin e riskut, vlerësim i shkallës së zbatimit të rekomandimeve, përfshirja e publikut në përcaktimin e programit të auditimit të një SAI, pyetësorë elektronikë për të përmbyllur hendeqet e pritshmërive, auditim paralel mbi nënshkrimin elektronik, etj.

-Prezantim i bazës së të dhënave të EUROSAT-t, e cila deri më tani përfshin 700 raporte auditimi nga 19 SAI. Për vitet e ardhshme, në këtë bazë të dhënash pritet

të bëhen përmirësime të tilla si vendosje të video-manualeve mbi mënyrën sesi kryhet procesi i hedhjes së raporteve në të, zgjerim i filtrave të kërkimit dhe zgjerim i tematikave të subjekteve.

- Prezantim i Vetë-Vlerësimeve të Auditimit të IT (ITASA- IT Audit Self Assessment) në shtetet që e kanë zhvilluar. Gjatë zhvillimit të ITASA-s në SAI të ndryshme, janë hartuar plane veprimi me këto masa: zhvillim i strategjisë së SAI-t, trajnim për programe auditimi (ACL/IDEA), publikim i prezantimit të ITASA-s në internet, letra pune të reja/ përmirësuara për auditimet IT që mbështesin raportet e auditimeve financiare, azhurnim i metodologjisë së auditimit IT, etj. Në muajin Maj të 2016, edhe KLSH zhvilloi ITASA-n, e cila do të prezantohet në takimin e radhës të Grupit të Punës së EUROSAT-t mbi teknologjinë e Informacionit.
- Prezantim i Vetë-Vlerësimeve të IT në SAI (ITSA-IT Self Assessment) në shtetet që e kanë zhvilluar. Çështja që u theksua për këtë proces, është se edhe në zhvillimin e një auditimi IT, audituesit jo gjithnjë do të bazojnë konkluzionet e tyre në gjetje, shpesh mund të nxirret një konkluzion edhe nga risku që paraqitet në një situatë.

Në fund të takimit, të gjithë pjesëmarrësit dhanë mendimin e tyre lidhur me strategjinë e Grupit të Punës mbi IT për vitet e ardhshme. Çështje të cilat do të merren në konsideratë për tu përfshirë në

planin strategjik ishin: rritje e potencialit të IT në SAI, prezantim praktik i auditimeve të kryera nga SAI dhe implementimi i infrastrukturës IT në SAI-e të ndryshëm, kryerje e ITSA dhe ITASA në të gjitha SAI-t anëtare të EUROSAT, kryerje e auditimeve të koordinuara mbi teknologjinë e informacionit, hedhje e raporteve dhe materialeve të tjera në sistemin Cube, ndarje njohurish dhe eksperiencash mbi teknologjitë e reja si dhe ndarje e praktikave më të mira mbi komunikimin me palët e interesit (përfshirë me mediat sociale).

Gjatë datave 12-13 qershor 2016, në Gjykatën Evropiane të Audituesve u zhvillua trajnimi 2 ditor, me temë “Analiza ekonomike e projekteve dhe vendimet që lidhen me politikat”, moderuar nga Zj. Gisele Hites, profesore në IESEG School of Management, Francë, për llogari të Komisionit Evropian. Trajnimi vjen në një moment kur analizat e kosto-perfitimeve (dhe të tjera të trajtuara më poshtë si pjesë e analizës ekonomike), po marrin gjithmonë e më tepër rëndësi në sektorin publik. Kështu qëllimi i analizës ekonomike është të ofrojë një procedurë të vazhdueshme për vlerësimin e vendimeve në terma të pasojave që këto vendime kanë.

Për të marrë njohuri mbi këtë temë, nga Kontrolli i Lartë i Shtetit morën pjesë Zj. Manjola Naço, Drejtore në Departamentin e Qeverisjes Qendrore, Administratës Publike, Menaxhimit Financiar dhe Auditimit të Brendshëm, dhe Zj. Aulona

Jonuzi, Audituese e Lartë në këtë Departament.

Objektivat e këtij trajnimi konsistojnë në realizimin në mënyrë kritike të vlerësimeve ekonomike dhe financiare të projekteve; zhvillimin e kapaciteteve brenda kontekstit të vlerësimit të projekteve dhe vendimmarrjes, me qëllim zgjedhjen e mjetit të duhur dhe implementimin e këtij mjeti në mënyrën e duhur në mënyrë që rezultatet të interpretohen saktë. E konkretisht, tre ishin mjetet, të cilat u analizuan gjatë dy ditëve të trajnimit: CBA (analiza e kosto-përfitimeve), CEA (analiza e kosto-efektivitetit), dhe MCA (analiza e shumë kriterëve). Gjatë ditës së parë, trajnimi u fokusua në analizën financiare dhe ekonomike, trajtimin konceptual, terminologjik dhe funksional të këtyre dy analizave, dallimet dhe lidhja e këtyre dy analizave, duke theksuar rëndësinë e analizës ekonomike nga pikëpamja e shoqërisë si e tërë. Kështu gjatë këtij seksioni bashkërisht eksploruam analizën financiare, duke u ndalur në analizat e kosto-përfitimeve dhe të kosto-efektivitetit, me anë të shembujve konkretë mbi ndërtimin e dy qendrave të trajnimit, me qëllim ilustrimin e procedurave konkrete. Ajo që vlen për tu theksuar këtu është dallimi mes analizës financiare dhe asaj ekonomike, pavarësisht faktit se të dyja vlerësojnë përfitimin neto të një projekti investimi, bazuar mbi diferencën mes skenarit “me projekt” dhe atij “pa projekt”. Por ndërsa analiza financiare e një projekti krahason kostot dhe përfitimet e një investitori

privat (ose publik), analiza ekonomike krahason kostot dhe benefitet për shoqërinë në tërësi. Ndërsa analiza financiare merr në konsideratë çmimet e tregut, për të krahasuar balancat e investimeve dhe qëndrueshmërinë e projektit, analiza ekonomike përdor “çmimin ekonomik”, që është çmimi i tregut pa taksat, përfitimet, subvencionet, etj, me qëllim matjen e legjitimitetit të përdorimit të burimeve kombëtare, të disa projekteve të veçanta.

Gjatë pjesës së dytë të ditës, trajnimi vijoi me analizën ekonomike, si një vijimësi e analizës financiare) duke eksploruuar edhe njëherë analizat e kosto-përfitimeve dhe të kosto-efektivitetit, por në këtë rast procedurat u ilustruan nëpërmjet shembullit të një investimi industrial me fondet e Kohezionit të BE-së, nga një prej vendeve anëtare. Në këtë pjesë të trajnimit, rëndësi të veçantë mori trajtimi i “çmimeve hije”. Kështu ndërsa çmimet e tregut nuk reflektojnë vlerën aktuale të të mirave dhe shërbimeve, ose për këto të fundit nuk ekziston asnjë çmim tregu, atëherë mund të përdoren “çmimet hije”. Gjatë ditës së dytë të trajnimit, fokusi ishte në analizën mbi vendimet e bazuara në shumë kriterë, si mjeti i tretë në procesin e analizës së projekteve. Trajnimi nisi me një qasje teorike për të kaluar pastaj tërësisht në analiza reale, të mbështetura në 4 raste studimore, të cilat ilustronin hap pas hapi procedurat e ndjekura gjatë analizës ekonomike. Ky trajnim jo vetëm ofroi bazë të gjerë informacioni, sa i takon procedurave dhe mjeteve që përdoren në procesin e analizës së vlerësimit të

projekteve dhe vendimeve të marra, mbështetur mbi këto të fundit, por gjithashtu u bazua mbi diskutime dhe ndërveprimin konstruktiv mes pjesëmarrësve, të cilët sollën eksperiencën të ndryshme në këtë fushë. Politikat e suksesshme dhe të mbështetura mbi evidenca, kërkojnë marrjen e vendimeve, mbështetur mbi metoda objektive dhe të verifikueshme. Pikërisht për të përmbushur këtë objektiv, 3 analizat e mësipërme po gjejnë gjithmonë e më shumë përdorim në vendet e BE-së e më gjerë. Kështu analiza e kosto-përfitimeve konsiston në, matjen në “terma monetare” të përfitimeve dhe kostove të projekteve, por për llogari të shoqërisë në tërësi tashmë. Ajo që edhe Komisioni Evropian rekomandon sot (konkretisht DG REGIO, nëpërmjet Politikës Legjislative të kohësionit për periudhën 2014-2020), duhet shndërruar tashmë në një mjet të vërtetë menaxhimi për autoritetet rajonale dhe kombëtare. Zgjedhja e projekteve më cilësore, të cilat maksimizojnë vlerën e parasë, impakti i të cilës ndikon ndjeshëm në krijimin e vendeve të punës dhe rritjes ekonomike, duhet parë si një element kyç i strategjisë së politikës në përgjithësi. Në këtë kontekst analizat e kosto-përfitimeve konsiderohen si një mjet analitik, që duhet përdorur për të vlerësuar vendimet mbi investimet, me qëllim vlerësimin e mirëqenies së shtuar që i atribuohet pikërisht këtij vendimi, e rrjedhimisht edhe kontributin e këtij vendimi konkret mbi objektivat e politikave. Pra analiza ekonomike (pavarësisht mjetit që përdoret për realizimin e saj) synon një

shpërndarje sa më efeciente të burimeve, duke demonstruar bindjen (dakordësinë) e shoqërisë mbi një alternativë specifike, krahasuar me disa alternative të tjera. Në këto kushte, gjykohet se kryerja e analizës ekonomike mbi projekte të investimeve me impakte sociale, merr rëndësi jetike, jo vetëm për rritjen e mirëqenies sociale por edhe për qëndrueshmërinë afatgjatë të kësaj të fundit.

Nga data 28.6.2016 deri me 30.6.2016 u zhvillua në Prishtinë workshopi për “Auditimin paralel të performancës në fushën e prokurimeve publike”.

Workshopi organizohet në kuadër të Projektit të II, PPA nga Zyra e Auditimit të Suedisë (SNAO) e cila në këtë takim u përfaqësua nga z. Hazim Sabanovic, z. Tony Angleryd dhe z. Eirikur Einarsson si dhe z. Jussi Bright i Gjykatës Europiane të Auditimit.

Nga Kontrolli i Lartë i Shtetit morën pjesë audituesit Altin Tafilaj dhe Miranda Haxhia. Të pranishëm në këtë workshop ishin pjesëmarrës dhe përfaqësues nga SAI-t të tjera si Turqia, Bosnja, Kosova, Maqedonia, Mali i Zi dhe Serbia. Qëllimi i këtij takimi ishte paraqitje nga ana e SAI-ve pjesëmarrëse të një draft plani para studimor, në lidhje me auditimin paralel në fushën e prokurimeve publike. Kontrolli i Lartë i Shtetit u paraqit në këtë takim dhe prezantoi temën “Auditimi i performancës mbi përdorimin e procedurës negocim pa shpallje paraprake të njoftimit të kontratës”. Tema e prezantuar nga përfaqësuesit e KLSH-së u ndoq me mjaft interes nga pjesëmarrësit.

Në ditën e dytë të takimit temat e prezantuara nga përfaqësuesit e SAI-ve u rishikuan dhe u shqyrtuan mes kolegëve. Prezantimi i temës së paraqitur nga KLSH-së sipas këtij formati u rishikua dhe u shqyrtua nga NAO e Bosnjes, e cila shprehu konsideratat e saj për këtë punim.

KLSH bëri rishikimin dhe shqyrtimin e temës së përzgjedhur nga SAI Turk, ku përfaqësuesit e saj shprehën opinionin e tyre.

Në datat 29 qershor – 1 korrik nga Center for Excellence in Finance (CEF) në Lubjanë u zhvillua workshop-i me temë “Menaxhimi i Projekteve të Biznesit”. Në këtë trajnim morën pjesë audituesit e KLSH-së, z. Shefki Jaupi, z. Aldo Kume, z. Redi Ametllari dhe z. Xhein Xhindoli.

Workshop-i mbuloi parimet kryesore të menaxhimit dhe përzgjedhjes së projekteve, nëpërmjet planifikimit, analizës së riskut dhe monitorimit. Trajnimi ishte hartuar për menaxherët dhe personelin e organizatave qeveritare dhe jo qeveritare dhe u zhvillua në formë interaktive, duke pasur në qendër

eksperiencën e përbashkët mes pjesëmarrësve.

Në ditën e parë, pjesëmarrësit u njohën me konceptin e një projekt biznesi dhe çfarë e dallon atë nga një projekt “politik”. Më tej, bazuar në një rast studimor, trajnuesit u ndanë në grupe pune për të hartuar një projekt konkret duke marrë kështu rolet e menaxherëve në përcaktimin e qëllimeve dhe strategjive sipas formulës input-output. Gjatë workshop-it u theksua se një projekt nënkupton një ide të re, një angazhim për të qenë gjithmonë pararojë e ndryshimeve si brenda organizatës ashtu edhe jashtë. Në këtë këndvështrim, projekti vjen si një domosdoshmëri e përmirësimit të vazhdueshëm të institucioneve, në mënyrë që të arrijnë efikasësinë.

Në ditën e dytë, pjesëmarrësit hynë në fazën e planifikimit, ku një rëndësi të veçantë ju kushtua analizës së riskut dhe përfitimeve që vijnë nga kjo analizë, si një etapë kyçe në planifikimin e një projekti. Të vlerësosh riskun, së pari duhet të kesh një njohje konceptuale të tij dhe workshop-i u përkujdes të dallonte konceptin e “riskut” me atë të “ngjarjes së pasigurt”. Bazuar në rastin studimor, risku u analizua në formën e pyetjeve të tilla si - “Cilat janë risqet për qëllimet? Nga derivojnë ato? Çfarë i shkakton? - duke vënë theksin tek ekzistenca e një regjistri risku dhe një plani për të reduktuar impaktin e riskut. Një tjetër element i rëndësishëm i planifikimit të një projekti është menaxhimi i burimeve njerëzore,

bazuar në Modelin Gantt, me qëllimin që burimet të alokohen në vendin dhe kohën e duhur përgjatë realizimit të projektit.

Ditën e tretë, pas përcaktimit të strategjive, planifikimit dhe menaxhimit të burimeve njerëzore, trajnuesit nisën implementimin “virtual” të projektit, duke shqyrtuar nëse objektivat janë arritur dhe përfitimet do të realizohen. Në përfundim të trajnimit, nën patronazhin e CEF-it, pjesëmarrësit zhvilluan një tur turistik në Ljubjanë ku u njohën me historinë e qytetit.

Workshopi u prezantua dhe u drejtua nga Akademik Brendan McCarron, anëtar i Institutit Mbretëror të Inxhinierëve në Britani. McCarron drejton Akademitë e Leadershipit të CIPFA-s dhe është hartuesi i shumë workshop-eve për nivelet e larta drejtuese shtetërore në shërbimin civil të Mbretërisë së Bashkuar. Në sektorin privat, ai ka punuar së fundmi për projektin e sponsorizimit të kompanisë botërore Rolls Royce plc, që merret me prodhimin e motorëve dhe pjesëve të ndryshme inxhinierike për avionë dhe anije.

Në datat 23-24 qershor 2016, u organizua në Bruksel, Belgjikë, trajnimi i katërt i përbashkët për këshilltarët rezidentë të projekteve IPA dhe homologët e tyre përfaqësues të vendeve kandidate dhe fqinjë të BE, me qëllim një implementim sa më të suksesshëm të projekteve të Instrumentit të Paraasociimit (IPA) nga Drejtoria e Përgjithshme e Negociatave për Zgjerimin dhe Fqinjësinë e Komisionit Evropian (DG NEAR) u organizua Ky

trajnim kishte si qëllim t’u mundësonte pjesëmarrësve të njihnin më nga afër politikat e BE për zgjerimin dhe fqinjësinë si dhe me procedurat konkrete për implementimin e projekteve të binjakëzimit. Në këtë trajnim morën pjesë përfaqësues nga Shqipëria, Kroacia, Maqedonia, Serbia, Ukraina Algjeria, Azerbajxhani, Maroku, Tunizia dhe Turqia.

Drejtuesja e Njesisë për Ngritjen e Institucioneve e TAIEX dhe Twinning në DG NEAR, znj. Heike Berstbrein bëri një prezantim të politikave të BE për zgjerimin dhe fqinjësinë duke u përqendruar në çështjet specifike për çdo rajon. Specialisti i njesisë së DG NEAR, z. Christophe Casillas në prezantimin e tij i njohu pjesëmarrësit me metodat e punës dhe çështjet e menaxhimit në terren të projekteve të binjakëzimit. Një rëndësi e veçantë gjatë trajnimit ju kushtua gjithashtu edhe çështjes së vizibilitetit të projekteve për ti bërë prezent institucioneve dhe publikut ecurinë e implementimit të projekteve të binjakëzimit.

Një nga instrumentet e tjerë mjaft frytdhënës të prezantuar gjatë këtij trajnimi ishte edhe instrumenti i asistencës teknike dhe shkëmbimit të informacionit të komisionit Evropian (TAIEX). TAIEX mbështet administratat publike me lidhje me përafrimin, aplikimin dhe zbatimin e legjislationit të BE-së, si dhe lehtësimin e shkëmbimit të praktikave më të mira të BE-së. Vendet kandidate mund të aplikojnë për përfitimin e financimit për organizimin e workshop-

eve, ekspertiza e thelluar e ekspertëve në një fushë të caktuar për përafrimin e legjislacionit vendas me atë të BE dhe vizitat studimore në administratën e një shteti anëtar të BE.

KLSH në këtë trajnim u përfaqësua nga Sekretari i Përgjithshëm dhe njëkohësisht drejtuese e projektit në KLSH, znj. Luljeta Nano, Drejtore e Drejtorisë së Komunikimit, Botimit dhe marrëdhënieve me Jashtë, si dhe RTA Couterpart, znj. Irena Islami dhe Specialiste e implementimit të projektit, znj. Alma Shehu.

Kontrolli i Lartë i Shtetit është përfitues i financimit nga fondet IPA 2013 të Bashkimit Evropian, me vlerë 2.1 milionë euro të Projektit të Binjakëzimit “Forcimi i kapaciteteve të auditimit të jashtëm në Shqipëri”. Institucionet e vendeve anëtare të BE që do të implementojnë këtë Projekt në KLSH janë Zyra Supreme e Auditimit të Polonisë dhe Zyra Shtetërore e Auditimit të Kroacisë. Objektivi i përgjithshëm i Projektit është përmirësimi i llogaridhënies në përdorimin e fondeve publike në administratën publike shqiptare. Nëpërmjet Projektit, ekspertët evropianë do të kontribuojnë në forcimin e drejtimit dhe kapaciteteve teknike të KLSH-së për planifikimin dhe kryerjen e auditimeve në përputhje me standardet dhe metodologjitë e BE-së dhe ato ndërkombëtare.

Projekti i binjakëzimit ka filluar të implementohet në KLSH prej 16 marsit 2016.

KONTROLLORI DHE AUDITUESI I PËRGJITHSHËM I IRLANDËS

OFFICE OF THE
COMPTROLLER AND AUDITOR GENERAL

Puna kryesore e Zyrës është zhvillimi i auditimeve financiare që arrin kulmin me publikimin vjetor mbi të gjitha llogaritë e shtetit dhe të organizmave të sponsorizuara nga shteti, që janë pjesë e kompetencave të auditimit të Kontrollorit dhe Audituesit të Përgjithshëm (C & AG).

Informacion i përgjithshëm

Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm luan një rol qendror në procesin e llogaridhënies publike, duke ofruar siguri për Dhomën e Ulët të Parlamentit Irlandez rreth mënyrës së administrimit të fondeve publike, duke e informuar atë me raporte mbi çështje që dalin nga kontrollet dhe ekzaminimet e tjera statutore. Këto raporte janë konsideruar nga Komiteti i Llogarive Publike (PAC).

Puna kryesore e Zyrës është zhvillimi i auditimeve financiare që arrin kulmin me publikimin vjetor mbi të gjitha llogaritë e shtetit dhe të organizmave të sponsorizuara nga shteti, që janë pjesë e kompetencave të auditimit të Kontrollorit dhe Audituesit të Përgjithshëm (C & AG).

Kjo punë kërkon shqyrtimin e llogarive, të rregjistrave themelorë dhe transaksioneve të këtyre njësive në mënyrë që të sigurohet që:

- llogaritë të pasqyrojnë transaksionet;
- transaksionet e regjistruara në llogari të jenë të rregullta – janë aplikuar për qëllimet e synuara dhe në përputhje me rregullat që i drejtojnë ato.

Për çdo llogari bëhet një ekzaminim për marrëveshjet e kontrollit të brendshëm financiar.

Zyra gjithashtu kryen një sërë punësh të tjera, të cilat janë projektuar për të provuar në mënyrë diskrete nëse:

- janë aplikuar parimet e mirë menaxhimit financiar në administrimin e fondeve publike;
- janë aplikuar për qëllimin e synuar fondet e paguara në organet që marrin më shumë se 50 për qind të financimit të tyre nga shteti;
- është kryer si duhet biznesi publik.
- të mundësojë siguri në sistemin e kontrollit të brendshëm financiar, i caktuar nga çdo organ;
- të shqyrtojë nëse çdo organ administron burimet e tij në mënyrë ekonomike dhe eficiente dhe se në vend ka mekanizma për të vlerësuar efektivitetin e operacioneve;
- të autorizojë lirim të fondeve nga Thesari për qëllime të përcaktuara nga ligji.

Si Kontrollori i Thesarit, C & AG autorizon lëshimin e fondeve nga Thesari nëpërmjet një kërkesë me shkrim nga Ministria e Financave ose Agjencia Kombëtare e Menaxhimit të Thesarit. Kërkesa me shkrim për fondet duhet të jetë për qëllime që lejohen me ligj dhe mund të tërhiqen vetëm kur Komiteti i Llogarive Publike e autorizon.

Misioni

Të mundësojë siguri të pavarur, që paratë publike të menaxhohen siç duhet, të shpenzohen në mënyrën e duhur, për të kontribuar në përmirësimin e administratës publike.

Roli i Zyrës është:

- të kontrollojë dhe të raportojë për llogaritë e organeve publike;
- të konstatojë se transaksionet e organeve publike janë në përputhje me autoritetet ligjore që i rregullojnë ato dhe se fondet janë aplikuar për qëllimet e synuara;

Gjatë zbatimit të këtij mandati merret në konsideratë menaxhimi i fondeve publike, përfshirë këtu edhe kërkesat e ndershmërisë dhe qeverisjes së shëndoshë të korporatave.

Dispozitat kushtetuese dhe statutore

Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm është zyrtari që mban postin kushtetues, sipas nenit 33 të Kushtetutës.

Neni 33

1. Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm kontrollon në emër të shtetit të gjitha daljet dhe të gjitha llogaritë e parave të administruara nga ose nën autoritetin e Parlamentit të Republikës së Irlandës.
2. Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm do të emërohet nga Presidenti pas kandidimit nga Komiteti i Llogarive Publike.

3. Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm nuk mund të jetë anëtar i Dhomës së Parlamentit të Republikës së Irlandës dhe nuk mund të mbajë ndonjë post tjetër.
4. Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm duhet t'i raportojë Komitetit të Llogarive Publike në periodha të përcaktuara me ligj.
- Kontrollori dhe Audituesi i Përgjithshëm nuk mund të largohet nga detyra për sjellje të keqe apo paaftësisë, ai mund të largohet vetëm me rezolutë të miratuar nga Komiteti i Llogarive Publike dhe nga senati.
 - Kryeministri i Republikës së Irlandës duhet të njoftojë rregullisht Presidentin për ndonjë rezolutë si ajo e sipërpërmendur, e miratuar nga Komiteti i Llogarive Publike dhe nga senati. Ai duhet t'i dërgojë atij një kopje të çdo resolute të tillë për të vërtetuar se Kryetari i Dhomës së Parlamentit të Republikës së Irlandës e ka miratuar.
 - Pas marrjes së një njoftimi të tillë dhe kopjeve të rezolutave, Presidenti urdhëron menjëherë shkarkimin e Kontrollorit dhe Audituesit të Përgjithshëm nga detyra.
5. Në varësi të sa është përmendur më sipër, termat dhe kushtet e zyrës së Kontrollorit dhe Audituesit të Përgjithshëm përcaktohen me ligj.
- Legjislacioni që rregullon punën e kontrollorit dhe Audituesit të Përgjithshëm dhe Zyrës së tij janë si më poshtë:
- Ligji për Thesarin dhe Departamentin e Auditimit 1866;
 - Ligji për Kontrollorin dhe Audituesin e Përgjithshëm 192;3
 - Ligji për Kontrollorin dhe Audituesin e Përgjithshëm (Amendimi) 1993;
 - Ligji për Kontrollorin, Audituesin e Përgjithshëm dhe Komitetet e Dhomave të Parlamentit të Republikës së Irlandës (Dispozitat e posaçme) 1998.

Marrëdhëniet me Parlamentin

Rezultatet e aktivitetit të auditimit raportohen në Komitetin e Llogarive Publike në dy mënyra kryesore:

- përmes çertifikatave të auditimit apo raporteve që japin një opinion auditimi mbi saktësinë e pasqyrave financiare / llogaritë;
- përmes raporteve mbi menaxhimin financiar të subjekteve individuale dhe çështjeve të tjera që mund të përbëjnë shqetësim për Komitetin e Llogarive Publike .

Komiteti i Llogarive Publike luan gjithashtu një rol kyç në procesin e llogaridhënies publike. C & AG merr pjesë në mbledhjet e Komitetit të Llogarive Publike si dëshmitar i përhershëm. Rezultatet e kontrollit të pavarur të C & AG-së mundësojnë një themel të fortë për hetimin e Komitetit të Llogarive Publike. Efektiviteti i Komitetit është zgjeruar nga ana e tij, duke pasur si pikënisje raportet e C & AG-së.

Komiteti i Llogarive Publike kontrollon dhe i raporton Dhomës së Ulët të Parlamentit Irlandez për shqyrtimin e llogarive të audituara nga C & AG dhe raportet e tij mbi ta. Këto përfshijnë llogaritë e ndarjeve buxhetore të departamenteve qeveritare, zyrat dhe llogaritë e Bordeve të Shëndetit, si dhe pasqyrat financiare të organeve të sponsorizuara nga shteti.

Komiteti i Llogarive Publike gjithashtu shqyrton raportet e tjera ligjore të C & AG sipas ligjit për Kontrollorin dhe Audituesin e Përgjithshëm (Amendimi) 1993.

DHOMA E LLOGARIVE E AZERBAJXHANIT

Azərbaycan Respublikası
Hesablama Palatası

Zhvillimi progresiv dhe i sukseshëm i Azerbajxhanit, kërkonte edhe zhvillimin dhe përmirësimin e kontrollit shtetëror në të gjitha sferat me rëndësi, veçanërisht në fushën e financave dhe ekonomisë. Kështu, ndryshimet themelore ekonomike, krijuan nevojën e krijimit të një sistemi kontrolli financiar të bazuar në parimet e reja të unifikuara dhe që të mbulojë të gjitha aspektet e jetës ekonomike.

Krijimi dhe Zhvillimi i Dhomës së Llogarive

Dekada e fundit e shekullit të XX-të ishte periudhë e ndryshimeve në krijimin e fondacioneve politike dhe ekonomike në Republikën e Azerbajxhanit. Rënia e parimeve të vjetra të ekonomisë sovjetike, formimi i një sistemi ekonomik të ri dhe më efektiv dhe ngritja e shoqërisë moderne civile, ishin një domosdoshmëri. Zhvillimi progresiv dhe i sukseshëm i Azerbajxhanit, kërkonte edhe zhvillimin dhe përmirësimin e kontrollit shtetëror në të gjitha sferat me rëndësi, veçanërisht në fushën e financave dhe ekonomisë. Kështu, ndryshimet themelore ekonomike, krijuan nevojën e krijimit të një sistemi kontrolli financiar të bazuar në parimet e reja të unifikuara dhe që të mbulojë të gjitha aspektet e jetës ekonomike. Përvoja ndërkombëtare ka

treguar se sisteme të tilla financiare duhet të mbështeten normalisht në kontrollin e jashtëm shtetëror, i cili i raporton pushtetit legjislativ dhe nuk varet nga asnjë kontroll i brendshëm (kontrolli financiar i kryer nga organet ekzekutive përkatëse për zbatimin efektiv të pushtetit të tyre në publik) ose autoritete ekzekutive. Ky kontroll i jashtëm i gjendjes financiare, i cili është i pavarur nga menaxhuesit e burimeve financiare të shtetit dhe mban përgjegjësi para ligjit dhe publikut, është pranuar si një mjet themelor për respektimin e legjislacionit financiar dhe disiplinën në vend.

Kuadri ligjor

Dhoma e Llogarive është organ krejtësisht i ri për Republikën e Azerbajxhanit. Statusi ligjor i këtij institucioni bazohet në Kushtetutën e Republikës së Azerbajxhanit

(neni 92) dhe është pasqyruar edhe në Ligjin e Republikës së Azerbajxhanit “mbi Dhomën e Llogarive”, miratuar në vitin 1999. Në këtë ligj janë bërë edhe ndryshime dhe amendime të rëndësishme, për ta sjellë atë në përputhje me standardet ndërkombëtare. Sipas mandatit statutor, Dhoma e Llogarive është një organ i përhershëm i buxhetit të shtetit, i cili i raporton parlamentit (Milli Majlis) mbi kontrollet financiare të ushtruara. Dhoma e Llogarive ka pavarësi organizative dhe funksionale. Duke qenë një organizëm demokratik, Dhoma e Llogarive të Republikës së Azerbajxhanit, e ndërton punën e saj mbi parimet e ligjshmërisë, pavarësisë, objektivitetit, kolegjalitetit, publicitetit dhe drejtësisë. Ajo i paraqet raportet e aktivitetit në parlament dhe është përgjegjëse për kryerjen e detyrave dhe funksioneve të specifikuar nga legjislacioni.

Sipas legjislacionit në fuqi, Dhoma e Llogarive përbëhet nga Kryetari, zëvendëskryetari dhe 7 auditues, mandati i të cilëve është nga 7 vjet. Pavarësia e aktiviteteve profesionale të Kryetarit, Zëvendës-Kryetarit dhe Audituesve të Dhomës së Llogarive është e garantuar nga shteti. Në bazë të ligjit, aktivitetet organizative, logjistike, informative, financiare dhe ekonomike, kryhen nga stafi i Dhomës së Llogarive, i cili udhëhiqet nga Kryetari i Dhomës së Llogarive. Struktura, rregullat e punës dhe numri i stafit përcaktohen në vlerësimin e shpenzimeve nga Dhoma e Llogarive.

Aktivitetet dhe Procesi i Auditimit

Sipas Ligjit të Republikës së Azerbajxhanit “për Dhomën e Llogarive”, miratuar më 2 Korrik 1999, si dhe ndryshimet dhe plotësimet e bëra në vitet e fundit, Dhoma kryen funksionet e mëposhtme:

- jep mendim për draftin e Buxhetit të Shtetit dhe fondet shtetërore shtesë;
- mbikëqyr vëllimin, strukturën, si dhe ekzekutimin në kohë të të ardhurave dhe shpenzimeve të Buxhetit të Shtetit, si dhe të fondeve ekstra – buxhetore;
- jep mendim për raportin vjetor mbi zbatimin e Buxhetit të Shtetit dhe projektligjet;
- analizon nëse financimi i buxhetit është kryer sipas parashikimeve, bën propozime për eliminimin e devijimeve të zbuluara dhe përmirësimin e procesit dhe ia paraqet ato parlamentit;
- mbikëqyr administrimin e pronës shtetërore dhe të parave të gjeneruara nga privatizimi i tyre;
- kryen ekzaminimin financiar të projektligjeve që lidhen me buxhetin e shtetit dhe fondeve ekstra, si dhe marrëveshjet ndërkombëtare të miratuara nga parlamenti, me udhëzim të parlamentit dhe të komisioneve të tij;

- merr dhe analizon informacione nga Banka Qendrore e Azerbajxhanit, nga banka të tjera të autorizuar dhe nga institucione të kredive në lidhje me rrjedhën e financave të Buxhetit të Shtetit dhe të fondeve ekstra, si dhe jep propozimet përkatëse për parlamentin;
- informon parlamentin për gjetjet gjatë auditimit;
- punon në bashkëpunim me organet e tjera të kontrollit shtetëror.

Bashkëpunimet Ndërkombëtare

Në fillimet e veprimtarisë së saj, Dhoma e Llogarive vendosi kontaktet e para me organet shtetërore dhe subjektet që kryejnë kontrollin shtetëror financiar dhe buxhetor. Ajo u bë anëtare e organizatave ndërkombëtare dhe rajonale të Institucioneve Supreme të Auditimit dhe përmbush detyrat e saj në fushën e bashkëpunimit dypalësh me institucione të ngjashme homologe. Dhoma e Llogarive është pranuar në organizata ndërkombëtare të ndryshme, të tilla si INTOSAI (Organizata Ndërkombëtare e Institucioneve Supreme të Auditimit), ASOSAI (Organizata Aziatike e Institucioneve Supreme të Auditimit) dhe ECOSAI (Kontrolli i Institucioneve Supreme të Shteteve Anëtare të Organizatës së Bashkëpunimit Ekonomik) në vitin 2002.

Nënshkrimi i marrëveshjeve dypalëshe ka për qëllim të organizojë dhe të kryejë kontrolle të jashtme të veprimtarive

financiare shtetërore, për të përmirësuar trajnimin profesional dhe aftësishtë e stafit të auditimit, të kryejë aktivitete të auditimit të përbashkëta, hulumtime, seminare, konferenca dhe takime, si dhe shkëmbimin e informacioneve dhe dokumenteve përkatës për të kryer auditime të përbashkëta veçanërisht kur marrëdhëniet dypalëshe tregtare dhe ekonomike janë në rritje. Hartimi dhe zbatimi i planeve të punës së Dhomës, ka për qëllim të kryejë funksionet dhe detyrat e specifikuar në Ligjin e Republikës së Azerbajxhanit “Për Dhomën e Llogarive” dhe në statutin e saj dhe i konsideron të ndryshme llojet e auditimit dhe punën analitike për krijimin e mekanizmit të nevojshëm të kontrollit mbi përdorimin e fondeve shtetërore. Planet e punës përfshijnë mendime dhe informacione për hartimin e aktiviteteve funksionale të Dhomës dhe zgjidhjen e çështjeve mbi rregullshmërinë, metodologjinë dhe ligjin. Në planin e punës përfshihen gjithashtu edhe çështjet e aktiviteteve ndërkombëtare dhe të logjistikës.

Bashkëpunimi mes KLSH-së dhe Dhomës së Llogarive të Azerbajxhanit

Dhoma e Llogarive të Azerbajxhanit dhe KLSH kanë bashkëpunuar në kuadër të grupeve të punës së EUROSAT-t dhe konkretisht në datat 5-7 prill 2015, në Baku, Azerbajxhan u zhvillua takimi i Dytë i Grupit të Punës së EUROSAT-t për Auditimin e Fondeve të Alokuar për Fatkeqësitë dhe Katastrofat, i cili u fokusua në sfidat e implementimit të

suksesshëm dhe zbatimin praktik të ISSAI-ve 5500-5599 “Udhëzime mbi Auditimin e ndihmës për Katastrofat: risqet për mashtrim financiar dhe korrupsion, duke përdorur metodat e reja të marrjes së të dhënave”.

Dhoma e Llogarive e Azerbajxhanit ishte SAI mikpritëse dhe mundësoi realizimin e aktivitetit.

Në takimin e këtij Grupi Pune krahas përfaqësuesve të Gjykatës Evropiane të Audituesve (ECA), SAI-eve të Italisë, Turqisë, Polonisë, Letonisë, Moldavisë, Bullgarisë, Rumanisë, Rusisë, Serbisë dhe Indonezisë, morën pjesë edhe përfaqësues të KLSH-së : zj. Manjola Naço, Drejtore Departamenti dhe zj. Amantja Patozi, specialiste në Drejtorinë e Komunikimit, Botimeve dhe Marrëdhënieve me Jashtë.

ZYRAT E AUDITIMIT TË QIPROS

Sipas nenit 116 të Kushtetutës, Audituesi i Përgjithshëm, i ndihmuar nga Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm, është përgjegjës për auditimin, në emër të Republikës, të të gjitha pagesave dhe arkëtimeve, për kontrollin dhe inspektimin e të gjitha llogarive, pasuritë e tjera të administruara dhe detyrimet e shkaktuara nga ose nën autoritetin e Republikës.

Zyra e Auditimit të Republikës së Qipros është një zyrë e pavarur dhe nuk varet nga asnjë Ministri. Audituesi i Përgjithshëm dhe Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm emërohen nga Presidenti i Republikës.

Sipas nenit 116 të Kushtetutës, Audituesi i Përgjithshëm, i ndihmuar nga Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm, është përgjegjës për auditimin, në emër të Republikës, të të gjitha pagesave dhe arkëtimeve, për kontrollin dhe inspektimin e të gjitha llogarive, pasuritë e tjera të administruara dhe detyrimet e shkaktuara nga ose nën autoritetin e Republikës. Për këtë arsye, Audituesi i Përgjithshëm ka të drejtë të inspektojë dhe të kontrollojë të gjitha librat përkatës, arkivat, deklaratat dhe vendet ku janë mbajtur pasuritë e mësipërme.

Gjithashtu, Audituesi i Përgjithshëm zbaton çdo pushtet tjetër, kryen punë të tjera ose përgjegjësi të parashikuara apo të përcaktuara për atë me ligj. Përveç kësaj, në vijim të auditimit të llogarive të qeverisë, Audituesi i Përgjithshëm është përgjegjës, në përputhje me dispozitat e ligjeve të veçanta ose masat administrative, për auditimin e organeve statutore, fondet e veçanta, autoritetet lokale dhe organizatat e tjera publike.

Në përputhje me Ligjin 113 (I) të vitit 2002 (sigurimi i provave dhe informacionit për Audituesin e Përgjithshëm, ky i fundit ka të drejtë të kërkojë prova dhe informacione nga të audituarit në çfarëdo forme dhe çdo person që refuzon të japë informacionin e kërkuar, që jep dëshmi të rreme ose të pasakta ose nxit ndonjë person të mbajë të fshehura provat dhe informacionin duke kryer një vepër penale dhe dënohet, nëse shpallet

fajtor, me një gjobë prej 1000 £ dhe/ose burgim deri në një vit. Gjithashtu sipas këtij ligji Audituesi i Përgjithshëm ka të drejtë të kërkojë nga çdo person, fizik ose juridik, i cili merr një subvencion shtetëror, garanci ose hua për të siguruar të gjitha provat e nevojshme lidhur me lëvrin e fondeve.

Kompetencat dhe detyrat e Audituesit të Përgjithshëm ushtrohen prej tij personalisht apo nga nëpunësit e tij, të cilët veprojnë në përputhje me udhëzimet e tij.

Vizioni

Të kontribuojë në menaxhimin efektiv dhe eficient të fondeve publike.

Misioni

Të promovojë standardet më të larta në menaxhimin e sektorit public financiar dhe atë të raportimit, përgjegjshmërinë dhe vlerat për paranë.

Vlerat

Pavarësia, Objektiviteti, Profesionalizmi, Besueshmëria.

Kuadri Ligjor

Kompetencat dhe detyrat e Audituesit të Përgjithshëm janë përcaktuar në Kushtetutën e Republikës. Në bazë të kësaj dhe legjislacionit tjetër përkatës, Audituesi i Përgjithshëm është përgjegjës për auditimin e llogarive të qeverisë

qendrore, të organeve statutore, të autoriteteve lokale, të fondeve të veçanta dhe të agjencive të tjera. Audituesi i Përgjithshëm ka gjithashtu autoritetin për të kërkuar dëshmi ose informacion nga përfituesit e granteve, garancive ose kredive nga fondet publike në mënyrë që të konstatojnë se si ata janë përdorur.

- Kushtetuta
- Ligji statutor
- Komunitat
- Autoritetet lokale
- Sigurimi i provave dhe informative për Audituesit e Përgjithshëm.

Kushtetuta

Pjesa 6, Kapitulli 2- Audituesi i Përgjithshëm dhe Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm.

Neni 115

1.Presidenti dhe Zëvendës Presidenti i Republikës emërojnë të dy bashkërisht personat e duhur për të qenë njëri Audituesi i Përgjithshëm dhe tjetri Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm: Me kusht që Audituesi i Përgjithshëm dhe Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm nuk i përkasin të njëjtit komunitet.

2.Audituesi i Përgjithshëm, i cili ndihmohet nga Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm, duhet të ushtrojë të gjitha

kompetencat dhe të kryejë të gjitha funksionet dhe detyrat që i janë dhënë ose përcaktuar me ligj.

3.Kompetencat, funksionet dhe detyrat e Audituesit e Përgjithshëm të parashikuara në këtë kapitull mund të ushtrohen nga ai personalisht ose nga nëpunës që veprojnë nën dhe në përputhje me udhëzimet e tij.

4.Audituesi i Përgjithshëm duhet t'i paraqesë Presidentit dhe Zëvendës Presidentit të Republikës çdo vit një raport mbi ushtrimin e funksioneve dhe detyrave të tij, që përcaktohen në këtë Kapitull.

Neni 117

1.Zv/Audituesi i Përgjithshëm do të ketë kompetenca të tilla dhe do të kryejë funksione të tilla dhe detyra që zakonisht i përkasin zyrës së tij dhe gjithashtu duhet që në përputhje me drejtimit e Audituesit të Përgjithshëm, të ushtrojë të gjitha kompetencat dhe të kryejë të gjitha funksionet dhe detyrat e dhëna nga ai në bazë të dispozitave kushtetuese ose me ligj.

2.Zëvendës Audituesi i Përgjithshëm duhet të veprojë në vend të Audituesit të Përgjithshëm në rast të mungesës së tij apo paafësisë së tij të përkohshme për të kryer detyrat e tij.

Shënim :

Në datat 20-21 tetor u zhvillua në kryeqytetin e Sllovakisë, Bratislavë takimi i Komitetit të Kontaktit të Institucioneve

Supreme të Auditimit (SAI) të vendeve anëtare të BE. Në këtë takim morën pjesë si vëzhgues edhe SAI-t e vendeve kandidate dhe para-kandidate për në BE. Morën pjesë gjithashtu përfaqësues të EUROSAI, SIGMA dhe IDI-t. Në këtë takim morën pjesë 34 SAI europiane dhe 104 pjesëmarrës.

Gjatë zhvillimit të punimeve të takimit, Kryetari i KLSH-së takoi përfaqësues dhe drejtues të shumë SAI-ve, midis të cilëve edhe Audituesin e përgjithshëm të Republikës së Qipros, z. Odysseas Michaelides, me të cilin zhvilloi një bisedë miqësore dhe ranë dakort që së shpejti të nënshkruajnë një marrëveshje bashkëpunimi mes Institucioneve Supreme të Auditimit të të dy vendeve.

The Contact Committee Meeting, Bratislava, 20 – 21 October 2016

CONTENT

TITLE	AUTHOR	Page
Acting globally for a sustainable future	Dr. Josef Moser INTOSAI, Secretary General Published in <i>INTOSAI Journal</i> , Summer 2016	145
As I see it, I have three key tasks: to implement the reform of the ECA, to reform our products, and to boost the ECA's external impact	Interview with Klaus-Heiner Lehne, the newly appointed ECA President Published in <i>ECA Journal</i> , number 10, October 2016	149
Performance, system, risk and group fuzzy decision making with many criteria	Prof.Dr.Skënder Osmani Geology Mining Faculty, Bujar Leskaj, Chairman, State Supreme Audit Institution	153
Factors for a successful consulting engagement success –the consultant perspective	Prof.Dr. Ingrid Shuli PhD. Linda Gjika Faculty of Economy, University of Tirana	177
Performance auditing:Current methods and future prospects	Luc T'Joen Senior Administrator in Chamber II, ECA Published in <i>ECA Journal</i> , number 9, September 2016	187
Material misstatements due to fraud the role of test of controls in the prevention and detection of fraud	Edlira Luçi Lecturer at the Faculty of Economy, University of Tirana Ezida Dako Auditor, Deloitte Albania	193

Environment cost analysis based on environment performance of enterprises in Albania	PhD. Aulent Guri	205
--	------------------	-----

Events and activities of ALSAI during May –August 2016	INFO	219
--	------	-----

Comptroller and Auditor General of Ireland	Profile	259
--	---------	-----

Accounts Chamber of Azerbaijan	Profile	263
--------------------------------	---------	-----

Audit Office of the Republic of Cyprus	Profile	267
--	---------	-----

ACTING GLOBALLY

FOR A SUSTAINABLE FUTURE

In this regard, I would like to thank all those involved in the successful outcome of the on-site audits, which have brought many cultures and different SAI systems together to further enrich the experiences of our community.

**By: Dr. Josef Moser, Secretary General,
INTOSAI**

**(International Journal of Government
Auditing – Spring 2016)**

“When I assumed office as Secretary General of INTOSAI, the organization was shaped by new visions and the spirit of renewal and innovation.”

It is a great privilege and gives me deep pleasure to seize this opportunity at the end of my 12-year term as Secretary General of INTOSAI to reflect on the past decade's milestones and to take an outlook on future opportunities and the challenges that lie ahead.

When I assumed office as Secretary General of INTOSAI, the organization was shaped by new visions and the spirit of renewal and innovation. My appointment

to office coincided with the adoption of INTOSAI's first Strategic Plan, which set out innovative forms of interaction and leadership. This milestone document, together with the second Strategic Plan, helped to raise the profile and status of INTOSAI by defining four essential goal areas and introducing the development and coordination of professional auditing standards, thus rendering INTOSAI into a professional standard setter and a model organization. As such, INTOSAI has not only advanced its operational structure but also extended its activities and interactions globally. This includes an intensified cooperation with the organization's external partners, namely the United Nations (UN), the Donor Community, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) and the Inter-Parliamentary Union (IPU). These partnerships have all been shaped by a spirit of great collegueship and mutual respect.

In the past twelve years, I have always tried to devote the activities of the General Secretariat to the service of our common cause. It was, in particular, through the organization of the UN/INTOSAI symposia that I tried to strengthen the cooperation of all participants. These symposia served not only to substantially enhance our position as a partner of the UN, but again and again to take on emerging issues, which have left an imprint on the work and the achievements of INTOSAI:

- The 19th Symposium on the value and benefits of government audit in 2007, which eventually resulted in the adoption of ISSAI 12, thanks to which the value and benefits of SAIs have become more visible than ever;
- The 20th Symposium on the fight against corruption in 2009, which called, for the first time, for strengthening the independence of SAIs via a UN Resolution;
- The 21st Symposium on effective practices of cooperation between SAIs and citizens in 2011, which identified successful practices of cooperation and innovative new approaches;
- The 22nd Symposium on audit and advisory activities by SAIs in 2013, which shed light on means of deepening the impact of SAIs' audit work; and
- The 23rd Symposium on the Sustainable Development Goals, which successfully resulted in the fact that capacity building for SAIs and the strengthening of transparency of budgeting, fed into the Addis Ababa Action Agenda of the UN, and eventually into the UN 2030 Agenda.

In the meantime, the INTOSAI initiative on strengthening SAI independence, which had received firm and dynamic support by the whole INTOSAI community, resulted in as many as three UN General Assembly Resolutions. These resolutions not only champion the implementation of the principles of independence laid down in the Lima and Mexico Declarations, but also the improvement of public accounting systems. Furthermore, they have the potential of smoothing the way towards attaining the necessary prerequisites that SAIs need to have in order to improve good governance and the transparency of public funds.

All these trailblazing results were only possible thanks to the INTOSAI community's active participation and the involvement of all. It is therefore not only the great milestones that define the value of an organization, but also the way its members interact with each other. This spirit of constructive cooperation is something that I wanted to upkeep and strengthen via the implementation of the Communication Policy, the elaboration of the INTOSAI Communication Guideline and the INTOSAI Communication Strategy.

While steering the organization through times of increasing challenges in a fast-paced environment, it has been gratifying to observe that INTOSAI's members time and again joined forces and drew on their cultural diversity and their multifaceted systems to advance government audit worldwide.

**By: Dr. Josef Moser, Secretary
General, INTOSAI**

A further proof of INTOSAI's readiness to evolve is the fact that its member SAIs never ceased to critically look at their organizational structures and their audit processes. Both the SAI Performance Measurement Framework, carefully elaborated by the Working Group on the Value and Benefits of SAIs in collaboration with the INTOSAI Capacity Building Committee and the INTOSAI-Donor Steering Committee, and the peer reviews conducted by a number of SAIs are an excellent example of that. One of the most recent peer-review projects was initiated by the General Secretariat and encompassed, in the spirit of inclusiveness, all INTOSAI Regions, of which I am particularly proud. In this regard, I would like to thank all those involved in the successful outcome of the on-site audits, which have brought many cultures and different SAI systems together to further enrich the experiences of our community.

*International Journal of Government
Auditing – Spring 2016*

AS I SEE IT, I HAVE THREE KEY TASKS: TO IMPLEMENT THE REFORM OF THE ECA, TO REFORM OUR PRODUCTS, AND TO BOOST THE ECA'S EXTERNAL IMPACT

I believe that the reforms made in recent years have indeed been crucial and was a step in the right direction in terms of reforming internal structures and, by extension, improving the performance of the ECA as a whole.

Interview with Klaus-Heiner Lehne, the newly appointed ECA President

By Rosmarie Carotti

On 13 September 2016 the ECA Members elected Klaus-Heiner Lehne, the German Member, to serve as President for a three-year term. He takes up his post on 1 October 2016.

R.C.: Dear Mr Lehne, Mr President, as you will be taking up your duties in a few days' time, may I offer my sincerest congratulations on your appointment. A Member of the Court of Auditors since 2014, you have previously served as a Member of the European and German Parliaments and worked as a business lawyer. What was it that prompted you to put yourself forward as a candidate for the Presidency of the European Court of Auditors?

Klaus-Heiner Lehne: When you assume a role such as this, then of course you hope to make a difference and be in a position to exert influence, introduce changes and shape the future.

I sometimes feel that the ECA is something of a "hidden champion", that we can do more. I believe that the reforms made in recent years have indeed been crucial and was a step in the right direction in terms of reforming internal structures and, by extension, improving the performance of the ECA as a whole. But now we need to focus on reforming our products. In particular, we need to better tailor the annual report to match stakeholder needs and increase its relevance on performance issues.

Initially, I didn't rate my chances particularly highly when considering perhaps standing for President at the beginning of next year. And then came our President's unexpected decision to

return to Portugal earlier, on 1 October 2016, and to schedule the election in September. Before the summer holidays I discussed it with many people at the ECA and was given the impression that I had their support and backing. Of course, I also discussed this move with my family.

R.C.: You have already touched on this issue, but what else would you like to achieve?

Klaus-Heiner Lehne: I also think that there is still room to improve public perception. The problem lies with the impact of our work. My goal is to be able to say at the end of these three years that we have made progress and improved performance in key fields. This concerns not only public perception, but also support for future legislation. Of course, since we are not legislators, we can only do the latter indirectly, by specifically pointing out where the problems lie and providing assistance.

R.C.: If I think of the new areas in which the ECA now finds itself working, particularly in relation to economic governance, I wonder how we might increase our visibility here?

Klaus-Heiner Lehne: This is a new area of responsibility for the EU, which emerged as a result of the 2008 financial crisis. Naturally, we need to respond to this, particularly as regards performance. There is a whole series of reports dealing with this area currently being prepared. Previously such activities were based in Chamber IV, which dealt with the area

alongside auditing the institutions. We now have a fifth Chamber, which has taken over auditing the institutions. Chamber IV now focuses more on economic governance. The credibility of the entire European project essentially depends on these governance processes working.

Around 50% of the EU's GDP is made up of public sector spending. Only 1% of this money is spent by the EU, and the rest by the Member States. And this is not set to change. It would be unrealistic to assume that a significantly larger percentage of public money will end up with, and then be spent by, the EU. It will always be the case that most activities will remain at Member State level. Yet this requires coordination. That is why economic governance is so crucial.

R.C.: Does your appointment signal an increase in Germany's influence in the EU?

Klaus-Heiner Lehne: From an outsider's perspective, this may appear to be the case. This is honestly not how I see things. However ECA Members think as Europeans. I do not represent my government, but am an independent Member of this Court and have to act and think like a European. This was my approach in the European Parliament too. My appointment doesn't enhance Germany's direct influence.

R.C.: Will the administrative reform recently implemented at the ECA alter the collegial system, or the relationship

between the ECA President and the other Members or between the Members?

Klaus-Heiner Lehne: The Chambers were created upon my predecessor's initiative. The system has proved its worth, but has also resulted in the Chambers operating very independently. This means that the overall interest of the ECA was not always the top priority when the work programme was drawn up. The reform that I have seen taking place here over the past two years is aimed precisely at reinforcing once again the ECA's overall interest. The latest reform affecting the way in which the Chambers work, their responsibilities and how resources are used, is specifically designed to further reinforce the ECA's capacity to plan and devise strategy more centrally. The Chambers decide on the substance, but, under the new rules, it is primarily down to the College to decide which audits are carried out and by whom.

Reform is one thing, but culture is another. We now need to see that our culture also evolves as the reform is implemented. That process will surely take several years. As I see it, I have three key tasks over the next three years: firstly, to implement the reform while reshaping our internal culture; secondly, to reform our products, particularly the annual report, but also to have more landscape reviews and quick special audits; thirdly, to boost the ECA's external impact.

R.C.: Will Brexit alter our audit culture or the way we work at the ECA?

Klaus-Heiner Lehne: It is far too early to say. The British Government has not yet triggered Article 50. We are talking about a period that could probably lie beyond 2019.

In any case, as the smallest institution we will have a relatively small role to play in the proceedings. The Commission is preparing the negotiations, the European Council will issue the mandate for negotiations and the European Parliament must agree at the end.

An interinstitutional working group was set up long ago to deal with staffing matters. On the subject of English as a working language, all I can say is that it is very difficult to change an internal linguistic culture. That goes for us just as much as for the European Court of Justice, where cases are heard in French. English will therefore remain a main language.

R.C.: What aspect of your current post will you miss most as President?

Klaus-Heiner Lehne: Strange as it may sound coming from someone from the Parliament who has never actually worked as an auditor, I will miss auditing, for the simple reason that I have learnt a lot during my two and a half years at the ECA. I have worked on things with which I had never before had any dealings. Whereas previously I was primarily legislating for the European internal market, I have had to work in a field in Chamber III — and

have enjoyed doing so — that was previously a complete unknown for me: development aid.

To suddenly look at things from a global perspective, rather than solely from a national or European perspective, opened up an entirely different way of viewing the world's problems; things that are hotly debated in the media suddenly became banal. That was a very important experience in my life.

R.C.: “Global economy” is a buzzword. Is this worth pursuing?

Klaus-Heiner Lehne: In principle, I believe that, yes, it is worth seeking to eliminate boundaries to trade, since this ultimately leads to more jobs and a better economy. Of course this needs to happen in a balanced manner. I think that the two large economic blocks, namely North America and Europe, should, as far as possible, remember as they work together that today's decisions will continue to influence the world's standards in 50, 60 or 100 years' time. If the two large economic blocks, whose significance, if we look at global developments, is fading in terms of population size, fail to cooperate more closely, then there is a grave danger that we will no longer have a say in shaping these standards in the next generation or the generation after that.

(Journal European Court of Auditors, no.10, October 2016)

**Interview with Klaus-Heiner Lehne,
the newly appointed ECA President**

PERFORMANCE, SYSTEM, RISK AND GROUP FUZZY DECISION MAKING WITH MANY CRITERIA

A possible project for risk assessment and management can be one of the most important development of the country given the backwardness (or greater risk) and duties on an EU perspective.

By: Prof.Dr.Skënder Osmani, Geology and Mining Faculty,

**Dr. Bujar Leskaj, Chairman,
State Supreme Audit Institution**

Abstract

Our country has a huge backlog in many sectors, therefore must accelerate the development stages.

The financial and economic crisis of the recent years in different countries has increased government efforts and control for reducing unemployment and increasing the number of jobs, reduce corruption and risk, increase the efficiency of policy reforms and integrated global etc.

Even in our country in the field of auditing there are some problems, many of which are included in the strategy of ALSAI, for which we are working, especially for

performance, risk, and decision making, etc. So on paper are some considerations that can help perhaps to an audit of progress in the future.

We will deal with these concerns:

- Introduction
- Performance a unity with three economic principles or a complex problem with many criteria?
- System and Risk
- Projectization and systematization
- Human and and computer decision making with many criteria
- An eventual project to reduce risk

In conclusion we will provide some conclusions that show the 3E performance is necessary to the audit. Generally speaking, it is not enough, especially for complex problems with many criteria, risk,

etc. for which optimisation over fuzzy efficiency should be the goal of a near future.

A possible project for risk assessment and management can be one of the most important development of the country given the backwardness (or greater risk) and duties on an EU perspective.

Key Words:

Performance, risk, system with risk, projectization, sistematization, decision making, fuzzy, problem, criteria, systemic risk.

1. Introduction

According to INTOSAI includes 3E audit performance:

- a) audit of the economy, which means minimizing the cost of resources used in a public event, without prejudice to its quality.
- b) audit of the efficiency, implying optimization of resources-results ratio of public activity, modifying processes, structures and entire economic value chain, in accordance with national and international standards and best practices.
- c) audit of effectiveness, which means the evaluation of the final results and objectives, in accordance with the policies of the audited entity.

It is well acknowledged that the meaning and principles that underpin performance have changed over time, they have been completed and are still expanding with new standards as it happened with the principle of accounting, then financial principle and recently with the introduction of systemic risk in financial - banking system, etc.

In these circumstances, even when there are several audit theories that are emerging, what can we say about performance according to INTOSAI, is it an adequate reflection of reality, and the audit in any case are in conformity with the guidelines of INTOSAI, regardless of developments in the economic and financial crisis?

1.1 Performance a unity with three economic principles or a complex problem with many criteria?

Before answering the question, we present some modest considerations (in the absence of a genuine scientific literature) considering the following assumptions:

1. An audit of economy 'means' the realization of a product in the maximum amount (or minimum cost) for certain inputs. If we mark with $f(x)$ the cost of the product and the corresponding input vector x then Economy, expressed by the relation:

$$\min f(x) \quad (1)$$

Since the extreme of a function is called objective, then Economy is an objective.

2. Audit efficiency means 'optimization' of resources (inputs), then the realization of the objective conditions of the relevant production processes. If we then consider the efficiency expressed in terms of the totality of relations

$$\min f(x) \quad (2)$$

conditions $k_i, i=1, 2, \dots, n$

We mention in passing that the objective $f(x)$ and conditions $k_i, i=1, 2, \dots, n$, are linear, then the block of function (2) simply is called linear program. The efficiency of the above conditions is considered an objective.

2. Effectiveness audit means the acquisition or realization of product attributes according to the needs, requirements or other circumstances of specific performance. Thus effectiveness is a final coronation of the objective and efficiency. If these requirements to be met by efficiency are ef_1 we call them for simplicity, $EF_2, \dots, EFK$, then rough model of performance by the above hypotheses is formulated in the form:

$$\begin{cases} \min f(x) \\ \text{Conditions } k_1 \dots k_n \\ \text{Conditions } ef_1 \dots efk \end{cases} \quad (3)$$

For simplicity the conditions were considered separately, i.e. separately for efficiency and effectiveness. (Realistically

the condition of efficiency belong to manufacturing processes of outputs which simultaneously express the demands, needs, etc.) The above division was done in order to show that the principle of efficiency has a meaning distinct from that of effectiveness, because in literature (not INTOSAI) and in the Internet there are different meanings and different discussions about effectiveness and efficiency and vice versa.

Having carefully reviewed the above interpretation of 3E input performance according to the hypothesis of the construction structure (3), we can distinguish "two centers of gravity" in an unexplored form:

- Product manufacturing (income)
- Use of the product

Slightly differently every human activity is the unity of these two attributes. On this occasion, we remember that:

- Each attribute (quality, features, etc.) is a condition.
- Change of status is a process.
- A set of attributes (condition) is an object.

Hence, it appears that performance (INTOSAI) is an object with three economic attributes (principles), economy, efficiency, effectiveness. So understanding these three principles as

the underlying development, change of conditions, i.e. manufacturing processes and use.

We mention that on performance principles in the literature (not those of INTOSAI) there are different views, opinions and attitudes, (tens, hundreds of works on the Internet) that go from denial of effectiveness and performance, or skepticism regarding performance as the darkest of days, or as an incorrect understanding, etc. In contrast to these views, our thoughts on the above categories are purely hypothetical interpretations of 3E and "nothing more before the time has its say".

So what can we say about the reality of the 3E principles (criteria)?

Firstly, the realization of the output should be optimal (or nearly optimal) such as maximizing production, minimizing costs etc. but this optimization generally can not and should not be limited only to economic terms, but it also meets the other conditions that depend on the specifics of the production activity (output) such as social, energy, physical, biological, engineering, etc.

Secondly, performance problems can have more than one objective, even opposite objectives, such as max - min as maximizing production, minimizing costs, etc. Not only that but the goals can be incompatible for example the fulfillment of one rejects the fulfillment of the other etc. This fact raises more complex

character performance, consequently the difficulty of a theoretical solution (not only with mathematical models of operational research) but also with approximate models as Pareto, etc. In short, in these circumstances, the audit is not "as simple" as it may seem from the wording of 3E's.

Thirdly, performance does not have a static sense, but it varies in time and space as in terms of production as well as its use. So it is a dynamic problem with the initial conditions, etc. Which again increases the complexity of the implementation of the solution, including its audit.

Fourthly, product performance according to 3E was considered only the production and use of the product. Naturally such an attitude is not complete if the implemented product is not safe or with a risk within permissible limits.

Shortly, performance according to 3E product safety (income) can and should be the first condition discussed for the realization and use of it. The latest INTOSAI documents mention the risk of an entity and not an object (or class, etc.). this subject could be discussed, but falls outside our scope. These documents speak of the systemic risk (financial system, banking). This immediately raised the question: systemic risk is characteristic only for finance, or for any system, or for certain 'entities'? (See below).

Fifthly, each output (realized) is conditioned by inputs and processes of their processing. Input nature entails a range of features (according to their specifications) of 3E principles that are left in silence. Little different inputs introduce supplementary "performance model" conditions which further increases the complexity of the implementation and performance of its audit.

Sixthly, the 3E principle do not deal with the existence of solving the performance (in any case it has a solution). In case it does not exists, the audit faces trouble because no steps can and must be done, otherwise it is "nothing," or worthless. If the solution exists and is difficult, practically it is aimed at reaching an approximate solution, i.e. efficiency close to the optimal one. And this is not a relatively simple problem, much less if we consider that theory (mathematics) of the efficiency is in progress, i.e. It is not considered complete, even regarding basic concepts such as Pareto dynamic, etc.

Seventh, lack of understanding of alternatives in the formulation of the principles of performance, dynamics of risk, or of some basic meanings for efficiency etc., Are risk factors i.e. reduce (damage) the intended performance.

We will not further investigate on the 'non benefits' of 3E. However the 3E principles are necessary, regardless of the type of audit and the type of object, but are generally not sufficient, much less for

complex performance. Otherwise they are not always applicable when the requirements (attributes) of performance are sophisticated and require the application of information technologies, the intelligent methods of mathematics (stochastic, fuzzy, etc.).

Despite these considerations, the INTOSAI principles are fundamental for auditing and every SAI conducts its activities according to relevant guidelines and specific policies. Thus, it may accelerate a more advanced audit, that reviews alternatives that make imperative the drafting of a project ALSAI in order to increase performance audit capacity in quantity and quality, optimization of decision - making (see below) with intention to shift from traditional to modern audit to increase the level of government or the dynamics of human and natural resources, geostrategic position, tend to accept as a candidate and then member of the EU, etc.

2. System

Let us recall that in the simplest case an attribute is an object. When we talk about the process, in other words change the attribute (object) on the latter operates a facility or some other objects. If we consider one or several processes that produce a output (income), then in his estimation (the output) is important to know not only their facilities and processes, but also the connection of objects of interaction. This conjunction (functional) we call it *structure*, while the

entirety of their buildings structure that produces an output (income) we call it *system*. Since development is a positive change that is produced by a system, the meaning of system nowadays is considered the main element of the culture of the individual. therefore of the auditor as well. In a more general sense, *the system is under development*.

Each system has its own specifics to be determined by the type of the process that produces its output. The community object, necessary and sufficient to produce an output we call it a manufacturer system. A system is itself an object which in turn can interact with one or several other systems for producing a "bigger" output. So by coupling these systems we have a bigger system in which its components are already subsystems.

Continuing the reasoning in this line is not difficult to achieve a cell is a system, then a body is a system composed of cells that are subsystems of the body, so the man is a system that consists of bodies (subsystems order view) the latter consisting of subsystems ranked second and so on to a human system in a family, community, province, municipality, state, etc. From the above it appears that the project is a community element system.

In the simplest case the system has one element, i.e. a project (subsystem) and in general the system has several subsystems. In one community (systems, subsystems or projects) element "best" (optimal and safe) that carries one or

more purposes in the conditions of their realization call community project or strategy. From this point of view each strategy, regardless of its specific political, financial, economic, engineering, environmental, health, etc., has relevant project, or more precisely its system.

As we know the meaning of the system is rarely used or the manner specified in the literature of INTOSAI, the financial systemic risk. We think that this understanding is important not only for the theory of auditing and beyond, but also for complex problems independently from the form of their static, dynamic, global, without risk or risk, even for more complicated strategies to operate without with objects but with derivative categories or "broader" them.

As mentioned above, the project is a simple case of one system element, eg energy system may have some elements eg hydro resources, non-renewable resources, renewable, nuclear sources, etc., one of these elements is one subsystem of the energy system. Mention that structure is important because the system contains certain attributes or objects: mathematical (patterns), information (databases), information systems, expert systems, etc.

In the INTOSAI literature financial system except when considering systemic risk, the meaning of the system is considered that of the entity, which within the meaning given in the dictionary is an object that is separated from the rest of

reality. In contrast to this perception we think that the meaning of system is essential and indispensable not only for financial performance, but for every performance whether it is static, dynamic, without risk, with risk, etc. much more if it is modeled mathematically with initial conditions, homogeneous, heterogeneous or more properties (attributes) other spatial features that are physical, dynamic, etc. system and other attachments. From this point of view the introduction of understanding of the system (not the entity) in auditing literature is indispensable and a potential for increasing the effectiveness of audit related to the time factor, increasing security performance.

With the agreement performance is called dynamic, if at least one of the elements of its system (eg buildings), various the conditions physical, biological, etc., are a function of time.

It is known, mathematically speaking, modeling of dynamic control problems is complex compared to static ones. This difficulty is increased by the initial the conditions of performance boundary geometry processes fully defined, unified interactions with objects according to their specifications, etc. these premises that could not have originated without previously established system "inside" processes which vary in space and time. Still more complex and a necessary understanding of the system is presented with risk.

2.1 System with risk

Every human activity with one purpose or many purposes is embodied in practice with the implementation of the relevant products and their use. Human society is interested on safe or safer manufactured products i.e. have standard production to exclude losses, damages, risks, failures, epidemics, etc.

So in a more rigorous society, production companies want their goods and earnings to be safe and optimal, i.e. without risk or with the smallest amount of risk possible.

In literature there are several definitions of risk which mainly differ on the specifics of the activity to which they refer. Here the risk is considered as the probability (chance) of damage from the activity. According to this definition:

Man creates the concerned activity and he is one that faces risk, damages, loss etc. In that sense the individual is the subject and object of risk. More:

The individual event is change and every change is a process, therefore the risk basis is the detrimental process.

The process is changing one (or several) feature (object) in space and time. So one must genuinely provide not only the process but also the probability of that damage. So risk is the damage at a certain point and the probability of damage.

Since the risk, as the process varies in space and time, understanding the performance risk is broader and deeper than the usual performance.

In order to explain a little bit the width, depth and performance of risk etc. are some some considerations as far as we know since we do not have any right reference due to the fact that the Theory of Audit Risk is still under development and quite limited.

First, the definition of performance by INTOSAI noted that:

- Performance has a static character because the definition does not mention the key word dynamics
- Ordinary performance is deterministic because it is treated independently from the case, i.e. untreated probable
- Definition of performance features such meanings or puzzy phrases in English 'sound administrative Principle', 'Performance Measures' 'procedure' 'remedying', 'deficiencies', etc.
- In addition to these risk we can mention that the system has no limits (geometric) fixed and static but dynamic that vary in space and time (see below).

Obviously these considerations have an approach perhaps by consolidating the general theory of risk, regardless of systemic risk in finance this year celebrates its 10th anniversary.

To concretize a little bit the above suggestions we are considering one example: the production performance of one apple orchards, or simply (perhaps because of the lack of generalization 'lose a little bit ") referring to apple root. We assume that the processes simultaneously in other orchard roots are roughly the same as the root under consideration.

Production (output, income) root apple depends on the type (variety), age, etc. so apple wood from soil, water, manure or other environmental factors all of these are inputs conditions or criteria. Apple production system can be examined with the terms of two hypotheses which are:

- Deterministic hypothesis
- Random hypothesis

Basically each of these hypotheses can lead to one product without damage or injury. If we accept the hypothesis of random damage and this damage is ongoing, assume comes from the action of one external factor in the 'system', ie biological organism (insect), atmospheric factors (hail), etc. or other factors pedological or technological quality of land, water, fertilizer, etc.

If the apple performance would be reviewed under deterministic conditions i.e. this would eliminate the existence and action of the causal factors, then performance audit will be able to apply 'at least' the principles of 3E, eventually perhaps other quantitative and qualitative

criteria related to attributes of inputs in our example (land, water, climate, technology, etc.).

In contrast to the system without risk, in the risky one we distinguish the area of processes without risk (the apple fruit that does not break) and the area of processes with risk (part of the apple fruit with risk). Both of these dynamic areas can be complementary. In addition to the apple - risk area can be distinguished subspaces of breaking apple (the overall processes and damages) and probability subspaces (subspace of events (probabilities) fault.

Here arises a question that has to do with risk factor: a system risk, external risk factor (such as for apple biomarker (insect pests)) or demolition of buildings or other objects above surface by oil extraction (factor underground) system operates off of buildings, should be considered a component of the system at risk?

We think that he should be considered, because it directly or not (directly) interacts with the internal system objects. Despite the rigor of understanding the system response to risk is not closed as in normal performance, he is open in connection with the facilities "can bring" damage.

This is one side of the complexity of systems with risk. The other side is the dynamics of the affected area in that system. As can be understood areas of demolition of fruit apple changes, spreads, evolves over time, quite like

disease in the body of the sick man, or diffusion of dirty money in a market polluter thrown into the lake, sea or River (Lana), point of dyes (ink) in one glass container with water (diffusion Einstein), etc.

From these examples it seems that in areas of risk, the meaning of its borders and the dynamics of their development (change in space and time) are very important for estimating damages in space and time, which differs substantially from the performance. Simultaneously meaning the system is for the identification, assessment and management of risk.

We can mention that the study of risk systems is very broad and not particularly elementary in terms of control, mathematical model, etc. and it goes beyond the scope of giving. However in the literature risk systems in many cases deal with under relatively 'simple' hypotheses such as the Markowitzit model, that of Black, Scholes, stochastic diffusion equation convection, or other models (stochastic).

In these models, as well as other stochastic processes in finance, medicine, engineering, etc. risk calculation required for accurate data and complete with that Construction and determination of the probability distributions. This is the necessary condition of computing risk who is violated when data and reasoning are fuzzy.

Risk is determined by the appropriate processes and systems. Many of these risks are global, operating in many countries around the globe and the magazine World Economic Forum counted in the world 31 global risks among which it is mentioned the fiscal crises in the economy, failures in financial mechanisms or institutions, high structural unemployment, the shock of oil prices throughout the world economy, etc. In 2014, global risks that pose the greatest concern are:

- The fiscal crisis in key economies
- Structural unemployment
- Water crisis
- Strong inequality of income
- Failures of mitigating climate change and adapting to it
- Damage from floods, droughts, frosts
- Global government failures
- Food crisis
- Failures by senior financial mechanisms
- Deep political instability and social

Many of these risks operate in our country and the consequences (damage) in the development of the country have been and are relatively high. In that context, identification of risks is an important problem for which is needed one greater

commitment at least in sectors or projects involving high investment, energy, infrastructure, environmental pollution or health, tourism, environment, etc. Listing of risks and moreover the construction of diagrams or maps concerned with the most basic features of their object, place, expected damage and measures its possible preventive measures, can be one subject of study and action in the country's future.

As mentioned above, in the literature (not the INTOSAI literature) there are have many authors who have different opinions on efficiency, effectiveness and performance. We think that the risk processes are the most significant example or argument to cut down their thoughts. In processes with risk stand emphatically the meaning of efficiency, the process content from its use that in this case is its damage. Effectiveness in the process with risk has a negative character and therefore forecast of objects with risk has a high precedence. From this point of view there is no process to be efficient, not carry an object (new) and in one sense not to be effective (positive, negative).

Even zero effectiveness that can happen is considered negative because the product has not been used (zero). there have been no consumed inputs, natural resources, human (physical energy, mental, etc.). Thus the efficiency and effectiveness are united in one wider plan where there is no performance without the 3E. In general performance can not rely simply and only

on the three classical criteria of 3E, because today the realization of one product (income), requires the fulfillment of not only economic conditions (which are essential), but also many other criteria that depend on other specifications, the nature of the process of preparing standards of input and output, the certainties of their requirements not only quantitative but also qualitative, long output preparation and without environmental impact or other specific consequences, etc.

Today we must be careful not only to active risk (dynamic) but also "passive" risks. This is one subject that comes out of our goal, because the risk is one dynamic process with a duration determined by the period of impairment, and measures his intensity (damage) with time, etc. These attributes or other risks that characterize the underlying stochastic processes research and development in their span of time that today are under development that have recently begun to be addressed in the theory of INTOSAI.

In addition, there are other times when the risk is too lethargic. For example leaving the tranquility of one unfinished infrastructure, or a road, or the implementation of one reform in time and standards, or relationships, contract, etc. (ie Kosovo or the European Union), etc. All these are risks that passive or lethargic, but they should wake up and put into action as soon as possible. It is understood that in circumstances when most

definitely is need to accelerate steps, the performance problem is complex, dynamic, and requires strategy, reform, increasing applications, solutions development. Naturally, we consider primarily the requirements of the INTOSAI, the specifics of the processes that depend on the place, time, etc.

3. Projectization dhe sistematization

The projectization of society or the development of human activity on the basis of projects is a necessity of the time. In the paper [] it is stated that life is a project. It is thought that in the future the company will be managed and run by projects produced mainly by giant computers (operating the warehouse or larger structures for databases).

Some of the project activities in our country are programmed, automated or modest effort that they can be electronical, robotic etc. or transmitted and digitalized etj. In that direction we have much to do considering the backwardness of our country and the fact that it is the fundamental basis for the further projectization development in every field, the sector discipline, etc.

As we have mentioned above, the production in the field of thought and action has a complex nature. The required product is to be carried out safely. The optimality (determinative, stochastic, fuzzy etc.) stands in the front line of study, research and development performance. In these circumstances optimization

(management) of the relevant problems to the field of projects 'individual' goes on one wider scope, which is the community development systems, where the system already have many projects together.

In this context, we believe that projectization and systematization (development projects and systems) are two basic objects of the national strategy of the SAI and the institutions that he audits. Understandably projectization is a necessary condition but not sufficient for the existence of systematization. Hence in the first stages acceleration must start from projectization and all lines of development, electronization, digitizing, programming, computerization, etc. However, it is time to begin the study, research, especially for strategic systems, and those with systemic risk, such as:

- Power System
- System of national assets
- System of natural resources
- Environmental system
- Health system
- Financial system
- Educational system
- State system (political)
- System infrastructure.

In general, we should pay great attention to the restructuring of the economy on the basis of a system, especially when it comes to reform, development effectiveness, risk reduction or elimination of risk.

The system itself is characterized by a complexity of risks such as the risk of its constituent elements (objects), communication channels (entry and exit), the interaction of objects internal and external, etc. From the functional point of view one system, just like human beings, is characterized by functions (process) of every organ and system - wide functionality. Thus operational risk system (the body) is fundamental to its effective study.

In connection with operational risk we have brought an example: Recently in our country was enacted an administrative territorial reform which reassigned 61 and territorial units. Each of these is a complex production system (more functional), in which the administrative subsystem, alongside other subsystems such as energy, real estate, natural resources, education, health, is just one of them. Naturally laying a problem with one, two or three and no more functional, raises "more and more" the bill of risk over time, and it questiones the optimisation of the separation of subsystems or the malfunction of some of them (61).

Likewise, the educational reform when it reviewed only within higher education and not in conjunction with other systems and subsystems. We think that now is

beginning to confirm the fact expressed by the authors that "the reform of higher education is the great hope with very high risk" (if it is not treated as community of projects, i.e. as a system).

Noteworthy to mention that although the general systems theory, theoretically is evolving and has certain specifications, today it has become important culture of individual decision makers, manager, auditor, etc. not only for the biggest three social systems, biological and physical (natural) and beyond. We note that in many systems, the culture of rigorous disciplines (especially mathematics, informatics, etc.) and different technologies have a primary place in general in the implementation of different systems development processes and their effectiveness.

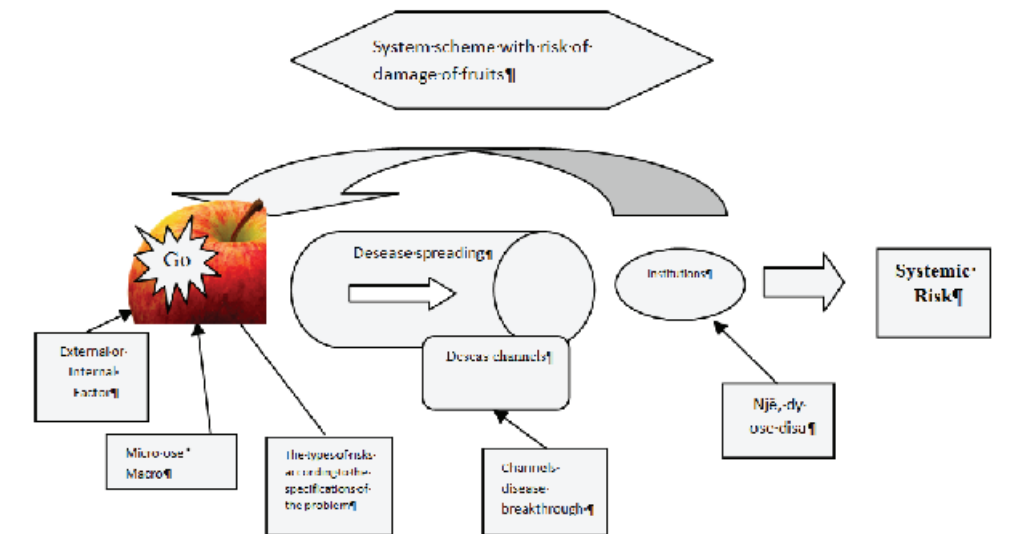
Even in the context of risk, the structuring of society on the basis of systems is a quite significant need for the study of reducing risk which is the major reserve for potential development. Whatever the specifics of risk damage, it begins from risk objects or the attachment structure of the system and its operation.

While the risk of the object has a local character and is a result of interaction with other objects in its surrounding area,

structural risk has an integral character and is very functional. Given the structural risk and optimizing and operating systems in 2001 in lectures management, some issues were raised: how many districts, universities, ministries, are needed in the country? (Which then included in the text that "linear programming enhancements," published in 2008).

We mention these facts, because structural risk, although very important, is a disease that does not heal quickly and requires time, operational culture in strategic development. Besides, structural risk is the subject of building new structures or any reform, system, etc. for their retraining. So how should this country structure and which will also be their dynamics is a national problem that requires permanent attention and concentration.

In this political system, which for years has shown a decisive risk, it can and should be investigated, studied and perhaps be reconstructed to increase its effectiveness in terms of content, reducing the political struggle, increasing requirements for qualification of staff for further political decision making.

3. Decision Making with Many Criteria

Decision making has an important role in everyday life. We do not exaggerate when we say that every policy of human resources, natural, environmental, educational, health, technology, any government, local or central, energy, industry, infrastructure, agriculture, business, auditing, in one way or another is the decision or assessment of alternatives in relation to certain criteria. This assessment may be manual, analytical, mathematical, computing based on computer programs. This latest is call computer decision. In the past two decades has a visible development decision - making (or fuzzy optimization)

In conditions when the quality of data and general information does not correspond to good claims many deterministic and stochastic methods search operational

implementation of the relevant fuzzy methods is of practical interest (at least to experiment) especially for the efficiency of rough (optimization) resources, projects, and even systems.

Here we present you some of the basic fuzzy considerations on theoretical methods, because algorithms the reader must find in the literature that is dense enough in internet.

Optimal decision making or simple optimization is a general class of operational research (Operational Research, OR), i.e. Mathematical models of multi-criteria optimization (Multi - Criteria Decision Making MCDM).

The typical problem of multi-criteria decision making MCDM has to do with a set of options for a community decision-

making criteria. According to the authors MCDM is divided into two groups:

- Decision making with multiple objectives or MODM (Multi - Objective Decision Making,)
- Decision making with many attributes or MADMA (Multi - Ottribute Decision Making).

4.1 MADM Alternatives

Alternatives represent different choices of activities provided by the decision maker. The number of alternatives can be fickle. These supposedly reflected granted, priority and eventually in special cases and ranked ones.

MODM study problems in which decision-making space is continuous, while in MADMA space is discrete. Pal with MODM differencies has an infinite number of alternatives. Every MADMA problem has a finite number of alternatives.

Every problem MADMA has a finite number of alternatives and a considerable number of attributes (more than a dozen), which can be ranked in a hierarchical order. Some attributes are on the upper level and each of these consists of several sub attributes third level, and so on. So in general MADMA methods have a hierarchical structure. Noteworthy to mention that many Madma have attributes on one level, so they have no hierarchical structure.

The Conflict between the Attributes

Many attributes represent different dimensions of alternatives, thus they can conflict with each other, cost can conflict profit etc.

Decision Weight

Many of the methods require MADMA attributes weighed in importance. Usually attributes weight is normalizes as we will show below.

Matrica e vendimit

A MADMA problem can easily be expressed in the form of a matrix. A decision matrix has m rows and n columns, that is $A_{m \times n}$

Where a_{ij} shows the performance of the alternative $A_i, i = 1, 2, \dots, M$ for the criterion $c_j, j = 1, 2, \dots, N$. Also it assumes that the decision maker has determined performance relative weights of the decision criteria $W_j, j = 1, 2, \dots, N$

Criterion

$$\begin{matrix} Alt. & C_1 & C_2 & \dots & C_N \\ & W_1 & W_2 & \dots & W_N \end{matrix}$$

A_1	a_{11}	a_{12}		a_{1n}
A_1	a_{21}	a_{22}		a_{2n}
$\vdots$	$\vdots$			
A_1	a_{m1}	a_{m2}		a_{mn}

Fig 1. Typical Decision Making Matrix

We note that often in literature purposes q_i , are called the decision criteria or criteria (since alternatives are evaluated on the basis of the purposes). Another equivalent term are attributes. So MADMA and MCDM terms often tend to combine the same class of models (ie MADMA). Below we will hold precisely this agreement.

4.2. MCDM Methods Ratings

In literature there are many methods Madma. Each method has its own characteristics. There are several ways to Madma classification, such as classify data by using methods. From this point of view, they are classified into: **deterministic, stochastic and fuzzystic methods.**

However there are times when these can also be combined, fuzzy and stochastic methods etc.

Another way of the classification MADMA methods is the number of people in the decision making process, that we approach with a decision MADMA and with a group of stakeholders. Below we will consider deterministic MADMA methods with a decision. Even in this case,

this type of methods can be classified according to the type of information and salient features of the latter such as WSM, AHP, WPM, Topsis etc.

In the circumstances of our country, where the measurement technology in many processes, databases, methodologies, and the data handling are modest, then fuzzystic take advantage.

4.3. Decision Making Methods with Many Criteria

General knowledge

These methods, with their constant changes have a significant development in terms of resolving problems, models, criteria, techniques and technologies that they use. From this point of view is valuable information for however short their development. Thus the model of weighted sum (sum weight models, WSM) is probably the first and most widely used. Later have been proposed other weighted model products (product weight model, WPM) to avoid some of the drawbacks that the WSM had showed. Saaty proposed an analytical model hierarchy (hierarchy analyzed the process, AHP, 1980, 83, 90, 1994) and today this method has become quite popular and has changed quite a bit from its previous model in the works of Prof. Belton, Gear etc.

ELECTRE methods has been a great development (proposed by Benayoun, etc., 1966), so as Topsis methods (Hwang, Yoon 1981, etc.). These methods will be discussed (in detail) below.

4.4 Description of some methods MCDM

From the viewpoint of numerical analysis of alternatives, techniques, these methods have three steps:

1. Determination of the relevant criteria and alternatives,
2. Determination (attachment), the numerical values of the relative importance of the criteria and the impact of alternatives on these criteria,
3. Processing of assigning numerical values to rank each alternative.

Below it will be discussed only the third step on the effectiveness of the four methods.

Specifically, given a set of supposedly M alternatives: $A_1, A_2, \dots, A_M$, a set N, criteria $C_1, C_2, \dots, C_N$ and the data matrix as in figure 1. It is requested to calculate the ranking of alternatives regarding total preferences when considering all criteria sequentially.

4.5 The Model of the amount of weights

This model is probably the most used one, especially in one - dimensional problems. If there are M alternatives and N criteria then the best option is the one that satisfies (the maximum case) the following expression

$$A_{VSM}^* = \max_i \sum_{j=1}^N q_{ij} w_j \quad \text{for } j = 1, 2, 3, \dots, M$$

where A_{VSM}^* is WSM of the best alternative, N the number of decision making criteria, q_{ij} the actual value of the i_t alternative related to the criterion, j_{et} and w_j is the weight of importance (severity) of criteria j_{et} .

The assumption (hypothesis) that characterizes this basic model is that of weakness sum, that is the total value of the each alternative as the sum of the products provided by expression 1. Obviously in the case of a one dimensional space where units are the same (dollar, seconds etc.) WSM calculation can be done without difficulty, otherwise the work is in the decision-making problems with many dimensions. In this case the above hypothesis is violated and the result of the above is "the collection of apples with pears".

4.6 Model of the product weights WPM

This model (WPM) is very similar to WSM. The main difference is that instead of the

"sum we have multiplication". Each option is compared with others by multiplying the quotient for each criterion. Each quotient rises into force equal to the weight of gravity of criteria j .

If the term $R(A_k/A_L)$ is bigger than 1, then the A_k alternative is preferred to the A_L alternative (in the maximisation case). The best option is what is best or equal to each of all other alternatives.

WPM often is called free size analysis because its structure eliminates any unit of measurement. Thus WPM can be used in decision-making problems with size and more. One advantage of the method in question is that instead of the current value, the method may use relative value.

$$\frac{a_{Kj}}{a_{Lj}} = \frac{\frac{a_{Kj}}{a_{Lj}} \sum_{i=1}^N a_{Ki}}{\sum_{i=1}^N a_{Li}} = \frac{a_{Kj}^i}{a_{Lj}^i}$$

A relative value a_{Kj} is calculated using

the formula $a_{Kj}' = a_{Kj} / \sum_{i=1}^N a_{Ki}$ where a_{Kj}' are actual values. $A_1 > A_2 > A_3$

An alternative method is the one that provides products without quotient, in this case the formula to be used is number 2 below.

$$P(A_K) = \prod_{j=1}^N (a_{Kj})^{w_j}$$

4.7 The Analytical Hierarchy Process

This process in a reduced form is known as AHP and has been studied for the first time by Saat (1980, 83, 90, 1994). It is based on the disintegration of a MCDM problem in a system hierarchy and the last step AHP has to do with the structure of a matrix $M \times N$ (where M is the number of alternative dhe N number of criteria). This matrix is built using relative significances of alternatives for each criterion. The vector $(a_{i1}, a_{i2}, \dots, a_{iN})$ for every i is the main vector of reciprocal matrix $M \times N$ determined by comparing the pairs impact of the M alternatives on the criteria i_{te} (moreover this will be indicated by the conditions in paragraph 6).

Some numerical estimates of qualitative phenomena by experts and decision-makers are shown in Saaty T.L. "The analytical hierarchy process Mc Grow-Hill International, New York, NY 1980". However, we do not consider the advantages and disadvantages of the use of comparing pairs of vectors and methods for determining the values of a_{ij}

Below we examine the AHP method that meets the values of a_{ij} after they have been determined. The element a_{ij} in the matrix $M \times N$ displays and alternative of

the matrix A_i when it is considered along with matrix C_j . In the origina AHP, the sum $\sum_{i=1}^N a_{ij}$ is equal to 1. According to the AHP, the best alternative (the case of the maximisation is provided by)

$$A_{AHP}^* = \max_i \sum_{j=1}^N q_{ij} w_j \quad p\ddot{e}r \quad i = 1, 2, 3, \dots, M$$

Evidently it is noted the similarity between WSM and AHP. When AHP uses the relative values instead of current values, the method can be used in decision-making problems with single and many sizes.

4.8. Analytical Hierarchy Process Revised

In 1983 Belton and Gear proposed the revision of AHP. They proved that an inconsistency can occur when using AHP. They showed a numerical example that has to do with three criteria and three alternatives. In this example the indicator of the best alternative option changes when an identical 1, suboptimal alternative is introduced by creating four alternatives. According to the authors, the root of this inconsistency is the fact that relative the values of for each criterion have as much 1. So instead of having a relative value of options equal to 1, they propose the division of each relative value to the maximum value of relative values. Especially those elaborated in the following example.

Example

Assume that the actual data of the three alternatives MCDM problem and three criteria are as follows:

Criteria

	C_1	C_2	C_3
Alternative	1/3, 1/3, 1/3		
A_1	1	9	8
A_2	9	1	9
A_3	1	1	1

It is noted that in the real life problems the decision maker never knows the real consecutive data. When AHP is applied in previous records It results in the following matrix of the values.

Criteria

	C_1	C_2	C_3
Alternative	(1/3) (1/3) (1/3)		
A_1	1/11	9/11	8/18
A_2	9/11	1/11	9/18
A_3	1/11	1/11	1/18

Then it can be verified that the final vector is (0.15, 0.47, 0.08).

The three alternatives have this order: $A_2 > A_1 > A_3$.

In addition we introduce a new option, which is the alternative that duplicates A

(A_2, A_4). Further we assume that the relative importance weight of the three criteria remains the same (1/3, 1/3, 1/3).

When we consider alternative A_4 it can be easily verified that the new decision making matrix is:

Criteria

	C_1	C_2	C_3
Alternative	1/3	1/3	1/3
A_1	1/20	9/12	8/27
A_2	9/20	1/12	9/27
A_3	1/20	1/12	1/27
A_4	9/20	1/12	9/27

Just like before the result, AHP is (0.37, 0.29, 0.06, 0.29), which means that the four alternatives are listed below.

$A_1 > A_2 \cdot A_4 > A_3$

The authors claim that this result is a logical contradiction with the previous results for which $A_2 > A_1$

With the revised AHP applied to the latest data, is obtained this decision making matrix.

Criteria

	C_1	C_2	C_3
Alternative	(1/3	1/3	1/3)
A_1	1/9	1	8/9
A_2	1	1/9	1
A_3	1/9	1/9	1/9
A_4	1	1/9	1

The Final vector: (2/3, 19/27, 1/9, 19/27) the objectives listed below $A_2 * A_4 > A_1 > A_3$. This order is already what we want.

The AHP result has strongly been criticized by Saaty (1990) who claims that identical alternatives should not be considered in the decision making process. However Triantaphyllon and Mann, 1989 have proved logical contradictions similar to the original regenerated AHP, when introduced not identical alternatives.

Finally, operational research methods are deterministic, stochastic and fuzzystic. Fuzzy complex problems, are generally more simple because the data and

reasoning are fuzzy. This is why generally they stay above the basic theoretical elements necessary for their implementation. For certain fuzzy methods as Electre, Topsis, Prometh, DELPH the reader may consult the relevant literature.

5. A Possible Project for Risk

This project may include the following:

- Facilities, activities, projects and systems at risk in our country;
- Increase of employee training in the field of identification, assessment, risk management of the its audit;
- Advanced methods for studying the performance, risk and audit;
- Mathematical Applications, computing, programming, expert systems;
- Study for of the systematization and projectization of the economy implementation
- Study on expert systems, electronic auditing, continuous and related technologies.

Conclusions

- The 3E performance is a necessary audit condition, but in general it is not sufficient especially for complex problems with many criteria and risks, for which the optimization of the fuzzy efficiency

alongside other methods should be the goal of the near future.

- Projectization and systematization of the economy especially on auditing risky and dynamic activities should be the two basic objects of the ALSAI strategy in order to increase the performance and security.

- In the conditions when the quality of data and the general information does not correspond to good claims many deterministic and stochastic methods search operational implementation of the relevant fuzzy methods of practical interest (at least to experiment) especially for the approximate efficiency of (optimization) resources, projects, and even systems.

There is no:

- performance without a project
- a project without a system
- a system without risk. So the system is a prerequisite for identifying, assessing and managing risk.

Any resource policy (human, natural), aach local government, central, is decision making of the assessment of alternatives in relation to one or several criteria. Thus fuzzy decision making (computer) with many criteria needs to experimented and developed by individuals or focus groups dealing with human decision-making.

Since we have a modest experience in the field of risk, a fundamental reason for in the backwardness of the country and the poor quality of management and public decision making, leading institutions in cooperation with their European partners, should organize workshops, round tables, seminars and conferences to exchange advanced experiences, as well as new methods and technologies used in risk analysis and auditing.

Literatura

- London School of Economic and Political Science, U.K.
- R. Kalman (1985), *What is sistem theory* 001K, KP_LE_Aen.doc
- J. Ganoulis, (2009), *Risk Analysis of Water Pollution* Second Edition Wiley-Ych GmbH Co, KGAA, The Netherlands
- M. Emmerich, A. Deutz, (2006), *Multicriteria Optimization and Decision Making*, Internet
- Mc Namee, J. Celona (2008), *Decision analysis for the professionals* Smart Org. Inc, USA
- E. Triantaohyllou, B. Shu, S. N. Sanchez (1988), *Multicriteria Decision Making: An Operation Research Approach* Encyclopedia of Electrical and Eletronic Engineering, John Wiley 4 Sons, Vol. 15, New York
- J. Landsale, P. Wilkins, T. Ling (2011), *Conclusions: performance audit-an effective force in difficult times in Performance Auditing* Edward Elgar Publishing Inc, Northampton, MA, USA
- J. Landsale (2011), *Introduction in Performance Auditing* Edward Elgar Publishing Inc, Northampton, MA, USA
- J. E. Furubo (2011), *Performance auditing: audit or misnomer?* *Performance Auditing* Edward Elgar Publishing Inc, Northampton, MA, USA
- Australian Government Productivity Commision (2013), *On efficiency and effectiveness, some definitions*
- *Standardet e Auditimit INTOSAI, ISSAI* (2012), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *Manuali i Departamentit të Auditimit të Performnacës* (2015), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *Manuali i Auditimit Financiar* (2015), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *Manuali i Auditimit të Përputhshmërisë* (2015), Kontrolli i Lartë i Shtetit
- *INTOSAI Strategic Plan 2011-2016* (2010), INTOSAI
- South East Europe 2020 *Anti-Corruption Assessment of Laws* Project founded by European Union
- D. Chen, W. Stropu (1993) *General System Theory: Toward a Conceptual Framework for Science and Technology. Education for All Journal of Science and Technology*, Vol. 2, nr. 3
- P. Smaga (2014), *The concept of Systemic Risk*

-
- J. Bartuseviciene, E. Sakalyte (2013), *Organizational assessment. Effectiveness vs. Efficiency* Nicolas Romeris University, Lithuania
 - J.H. De Soto (2009), *The theory of dynamic efficiency* Rotledge, New York
 - M. Salehi (2009) *Application of Fuzzy Techniques Topsis Technique for Evaluation of Project* World Applied Science Journal, 6
 - S. Mahmoodzaleh, J. Shahrabi, M. Pariazar, M. S. Zaeri (2007), *Project Selection by Using Fuzzy AHP and Topsis Technique* World Academy of Science Engineering and Technology, 6
 - Ch. T. Chen (2009), *Extension of the Topsis for Group Decision Making Under Fuzzy Environment* Fuzzy Sets and Systems Elsevier, 144
 - G.A. Auditimi i Performancës, fq. 66
 - Mouzas *Conclusions and implications*, fq. 7, 8
 - S. Mouzas (2006), *Efficiency and Effectiveness in business networks* Journal of Business Research, Volume 59
 - R. Radhakrishnan, A. Kalaichelvi (2014), *Selection of the best school for the children, A decision making model using extent analysis method of fuzzy analytic hierarchy process* Vol. 3, Nr. 5, Ijirset
 - M.Erdogan, I. Kaya (2014) *A type-2 Fuzzy, MCDM Method for Ranking Private Universities in Istanbul* Proceeding of the World Congress on Engineering Vol. 1, U.K
 - T. L. Saaty (2008), *Decision Making with the Analytic Hierarchy Process* Int. J. Services Sciences, Vol 1, Nr. 1
 - ISSAI 3000 *Standards and Guidance for Performance Auditing Based on INTOSAI's Auditing Standards and Practical Experience*
 - *Global Risk*, (2014) North Edition, World Economic Forum, Switzerland
 - *Udhëzues i Auditimit të Performancës*, (2012) ISSAI 3000 dhe 3100, Tiranw
 - V. Rykov, (2005) *Element of General Risk Theory* Dept. of Appl. Mathematics and Comp. Modelling, Russian State University of Oil and Gas, Russia
 - M. Ehrgolt, Speinger Auckland (2005) *Multicriteria Optimization* New Zeland
 - V. Tomic, Z. Marinkovic, D. Janosevic (2011), *Promote Method Implementation with Multi Criteria Decisions* Facta Universities Serie Mechanical Engineering, Vol. 9, Nr. 2
 - A. Awasthi, S. Chautian, S. Goyal (2011), *A Multi Criteria Decision Making Approach for Location Planning for Urban Distribution Centers Under Uncertainty* Mathematical and Computer Modelling, Elsever 53

- D. Lombardi, R. Bloch, M. Vasaheyli (2014), *The Future of Audit* Journal of Information Systems Technology Management, Vol. 11, Nr. 4
- A. R. Afshari, M. Nicolie, D. Cockalo (2014), *Applications of Fuzzy Decision Making for Personnel Selection Problem- A Review* Journal Engineering Management and Competitiveness, Vol. 4, Nr. 2
- J. Mendel (2003), *Typ-2 Fuzzy Sets* IEEE Neural Network Society CA, USA 39.
- Bujar Leskaj (2015), *Analiza vjetore e KLSH për vitin 2014 në frymën e INTOSAI-t*
- Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 10
- B. Leskaj (2013), *Performanca e KLSH 2012 drejt një institucioni modern suprem auditimi publik* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 4
- B. Leskaj (2013), *Mirëqeverisja, paradigma e re në administrimin publik* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 5
- S.Osmani, B. Leskaj (2015), *Vendimmarrja dhe teknologjia inteligjente* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 10
- S. Osmani, B. Leskaj (2014), *Zvogëlimi i riskut një potencial i zhvillimit të vendit*, Konferenca e III-të Shkencore: Auditimi Kombëtar në Shërbim të Qeverisjes Kombëtare, Volumi I
- S. Osmani, B. Leskaj (2015), *Inxhinieri Financiare Stokastika* Sh. B. Mirgeeralb, Tiranë
- S. Osmani, B. Leskaj (2015), *Hyrje në Inxhinieri Financiare* Sh. B. Mirgeeralb, Tiranë
- A. Minga (2015), *Tri sprova për matematikën* Botimet, IDK, Tiranë
- S. Osmani (2014), *Optimizimi. Elementë të Fazistikës* Sh. B. Mirgeeralb, Tiranë
- S. Osmani (2013), *Imazhe dhe vizione për menaxhimin dhe projektizimin* Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 5
- S.Osmani (2013), *Optimizimi i dinamikës së burimeve, bazë e politikës kombëtare*, Revista Shkencore Auditimi Publik nr. 4
- S. Osmani (2004), *Modele Matematikore në Menaxhim* Sh.B. Pegi, Tiranë

**By: Prof.Dr.Skënder Osmani,
Geology and Mining Faculty,**

**Dr. Bujar Leskaj, Chairman, State
Supreme Audit Institution**

FACTORS FOR A SUCCESSFUL CONSULTING ENGAGEMENT SUCCESS THE CONSULTANT PERSPECTIVE

Consultancy can change businesses and make a big contribution to the economy. The consulting services are not considered just as inovative services in areas such as finance, taxation, accounting, management, IT, but mostly as an imperative need for business succes.

By: Prof.Dr. Ingrid Shuli

PhD. Linda Gjika

Faculty of Economy, University of Tirana

Abstract

During the last years,an increased need for consuting services has been ascertained. The revenues of consulting companies, their performance, productivity and profits of their clients have improved.

In our daily life we can easily give advices, but giving the right advices and thinking of the problem as its own it's not so easy. That's why the consulting services are not considered just as inovativeservices in several areas (such as finance, taxation, accounting, management, IT), but mostly as an imperative need for business succes and a sustainable growth of teh economy

in general. In Albania, as in other countries, these services are provided mainly by large accounting and audit companies as part of the variety of services they provide to their clients.

There are various views about the nature of key success factors that influence client satisfaction in consulting engagements. This paper reviews both academic and practitioner literature together with exploratory interviews with partners and officers of the best-known consulting firms in Albania to address the main factors that are seen as impacting significantly on the success of a consulting engagement.

One of the main conclusions that we derived from our research is that the factors related to project team skills, values and competencies are more appreciated (valued) than the factors

relating to project management such as: project scope, implementation process and expectations.

Key words: Consulting engagement, key success factors, consulting purposes.

Introduction

Consultancy can change businesses and make a big contribution to the economy. The consulting services are not considered just as inovative services in areas such as finance, taxation, accounting, management, IT, but mostly as an imperative need for business succes. During the last years, an increased need for consuting services has been ascertained. The revenues of consulting companies, their performance, productivity and profits of their clients have improved. Large auditing and accounting firms in the world are expanding the range of consulting services they offer to their clients. The growth of the sector has also its challenges. The failure of high-profile companies has put the spotlight on consulting companies and their respective role. Economic recessions and financial crisis have also damaged the industry and increased competition, combined with growing expectations and the need for greater know-how of managers.

In this context, our purpose was to identify some of the main key factors that contribute to a successful consulting engagement. This paper reviews both academic and practitioner literature

combined with a “best practices” research. Exploratory interviews with partners and officers of the best-known consulting firms in Albania are used in order to address the main factors that are seen as impacting significantly on the success of a consulting engagement.

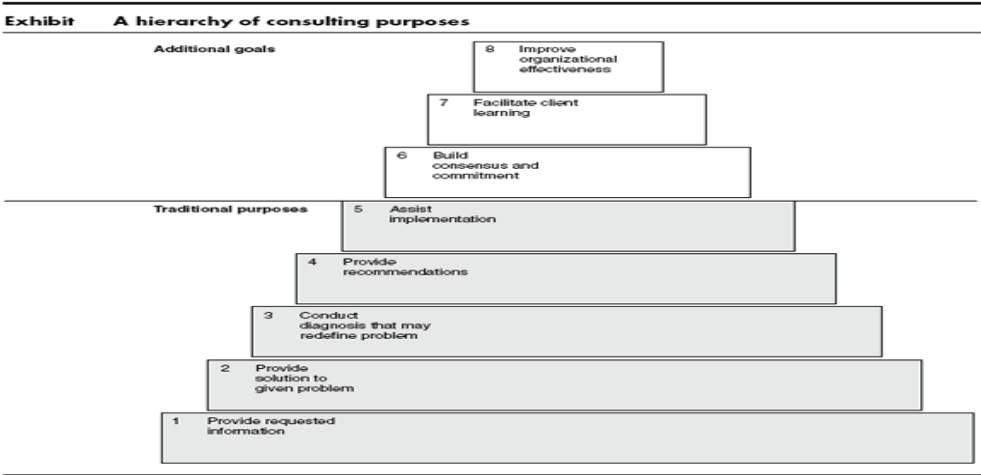
A consulting engagement may be considered as successful when the client is satisfied with the consultant’s work, the consultant fulfills the client’s expectations and the consultant is satisfied with his/her performance and reward. As in every good recipe there are basic ingredients in successful projects there are basic factors leading to project success. We do not pretend to find a magic formula for consulting success but we hope that this study may serve as an incentive for project managers to better manage their consulting projects and academics to keep on researching while supporting the profession in practice. We believe that the consulting services are a good opportunity for Albanian accounting and auditing firms to consolidate or expand their position in the market by investing in developing consulting services, training their project members with know-how skills and competencies while relying on core values of the profession such as ethics, integrity, standards and regulation.

The hierarchy of consulting purposes

One way of analyzing the process of a consulting engagement is to consider its objectives and purposes. Below we show a classical hierarchy of eight main

objectives as per a Harvard Business Review.

Figura 1. The hierarchy of consulting purposes

Source: Turner.A, Harvard Business Review

The traditional purposes of a consulting engagement are more requested by clients and more used in practice. In fact professionals have a basic responsibility to explore and respond to the underlying needs of their clients such as providing information, providing solution, conducting diagnosis, providing recommendations and assisting implementation. An effective consulting requires additional goals such as building consensus and commitment, facilitating client learning and improving

organizational effectiveness. Moving up the pyramid toward more ambitious purposes requires increasing professional skills in the processes of consulting and in managing the consultant-client relationship. Increasing consensus, commitment, learning, and future effectiveness should not be seen as substitutes for the more customary purposes of management consulting but as necessary outcomes of any effective consulting process.

In our research we intend to find out how this hierarchy of purposes is related to the factors contributing to a successful project. In order to study how the respective factors depend on which "purpose scale" you are or want to be we conducted a "best practices" research.

With the intent to find out some main factors contributing to a successful consulting engagement we started by investigating the practices of the top world consulting firms. We went through some of their best known experiences of successful consulting engagements, reviewed respective literature and compared their vision statements, services offered and analyzed their consulting engagement purposes. Then we conducted some exploratory interviews with representatives of the best consulting firms in Albania and compared overall results.

Top world consulting firms* – A "BEST PRACTICES" Research

[Vault.com](http://www.vault.com), the career website, has released a [ranking](#) of the most prestigious consulting firms during 2015¹. In the top of this list we may see [1.McKinsey & Company](#) [2.The Boston Consulting Group](#)[3. Bain &Company](#). According to a Management Consulted study (2013) there's a reason why McKinsey, Bain, and

BCG are the top firms in the management consulting industry. **History, prestige, and expertise** are a few of the elements that are mentioned in this study.

Moving down the list we have searched for the biggest consulting firms that are accounting and auditing firms. We have focused our "best practices" research in these four companies as the leaders of the accounting and auditing firms which widely offer consulting services. According to Harriet Agnew the consulting arms of the Big Four professional services firms continue to grow faster than the wider market, in a sign that their investment beyond the core business of audit is paying off (Agnew.H, 2016). As the audit market has matured in the past few years the Big Four have expanded into consulting services, encroaching on the terrain of management consultants such as Bain and McKinsey.

Regulators have called attention to the growth in consulting services questioning issues like the integrity of financial statement audits, independency of the auditors etc. James Doty, chairman of the Public Company Accounting Oversight Board, and staff members at the Securities and Exchange Commission have questioned whether firms are adequately committed to their audit work if their growth strategy relies on consulting services. In response to these questions, Ernst and Young representative say that the assurance practice remains their largest service line and as we they grow,

¹ Published in
<http://www.vault.com/company-rankings/consulting/best-consulting-firms-prestige/>

they will continue to invest in the quality and risk management processes that protect the integrity and independence of their role as independent auditors.

For the purpose of our study we will present a brief overview of their consulting areas and areas of expertise then we will focus on the main factors contributing to a successful consulting engagement.

[Deloitte Consulting](#) (4th place in the list). They consult in three key areas: human capital, strategy & operations, and technology. They have 15,000 employees in the consulting practice and are headquartered in New York with 50 offices worldwide. With more than 70,000 professionals, Deloitte LLP is the largest private professional services provider in the United States. Its teams provide global experience and local knowledge enabled by world-class technology solutions to help clients focus on the big picture and succeed in public or private business environments.

[PricewaterhouseCoopers](#) (6th place in the list). Headquartered in New York, PWC's consulting arm addresses issues related to finance, operations, forensic accounting, organizational structure, crisis management, and IT. Their engagements and focus largely emerge from their roots as an accounting firm. The firm's offerings and expertise have expanded primarily by developing deep skills and top talent from within.

[Ernst & Young](#) (7th place in the list) The world's second-largest accounting firm, Ernst & Young's 144,000 employees around the world offer advisory, assurance, tax and transaction advisory services via offices in 140 countries. Headquartered in London, E&Y's consulting function provides advisory and insurance services for clients across all industries. A Big Four audit firm, E&Y has particular expertise in operational risk and compliance issues.

[KPMG](#) (9th place in the list) Headquartered in the Netherlands, KPMG's management consulting group tackles four key areas: Business Effectiveness, Financial Management, People and Change, and IT. They are well known for their strong reputation for quality and integrity. Today, KPMG's advisory practice generates more than one-third of the company's overall revenue in the U.S.

Main factors contributing to a successful consulting engagement

We started our research with a literature review on factors that contribute to a successful consulting engagement. What we found was more practitioner studies and insights related to management consulting and less academic researches in this regard. Researchers like Kellogg and McKinney (1984), O'Driscoll (1993), Schein. E. (1997) and O'Mahoney, J. (2010) highlight some key factors that impact the success of a consulting engagement. Many of the factors

proposed by the literature are specific for some kind of consulting engagements or for some specific industries. We have tried to analyze some general key factors.

We have combined this literature review with a “best practices” research. In doing so we analyzed some of the project reports and published insights of these companies and we summarized some of the main factors contributing to a successful consulting engagement as follows:

Factor 1: Project scope is well defined, approved by stakeholders, aligned with organizational strategy and effectively managed

A clear agreement between the consultant and the client showing the expected outputs of the engagement helps the client and the consultant to be assured about the quality of the service.

Factor 2: Processes for implementation are well established and flexible

Technical consultants must often improvise, since every client, project and resources are different. The methods used and reports should be kept simple. The project managers should use scheduling software and continue good communication throughout the changing landscape of the project.

Factor 3: Solution is in compliance with the client’s organization objectives

The objectives of the client’s organization should be identified and understood from the start. The consultant must take into account the reasons, goals and priorities of the client.

Factor 4: Client’s executives are supportive in the process

If the client is not actively involved and ready to change the consulting engagement has fewer chances to be successful. The client’s senior management should be involved initially and throughout the project then when a problem arises, or a critical decision needs to be made, the executive can be contacted. The hierarchy of authority within the organization should be identified and the project sponsor should be consulted about how decisions can be made quickly. Project sponsors and stakeholders should be informed regularly. (Mohe, M, & Seidl, D. ,2011)

Factor 5: Expectations of the project are realistic and do not change

The project manager must manage the client’s expectations and make sure that there are no surprises for the client. Expectations can be managed by identifying the deliverables and by specifying what is not included. The project manager should periodically review expectations with the client.

Factor 6: Project team skills are sufficient

Managing a successful project requires much discipline. The project manager should be involved in the selection of the team and be sure to match the project scope and tasks to each person's skill set and vice-versa. Team members should fit well with each other and the project manager should help team members develop new skills. With a solid commitment from team members, the project should run more smoothly.

Factor 7: The consultant integrity (ethics, objectivity, honesty, confidentiality)

A consulting engagement will have fewer chances for success if the consultant does not have the good will to serve the clients' needs and see the problem through his eyes. Putting clients' needs in the first place does not always mean to do whatever the clients ask for. Sometimes integrity means to tell the client that he may be wrong, or that long term solutions are far better than short term ones.

Factor 8: The consultant competencies

A successful consultant needs strong knowledge of the client's business, its industry and of the specific problem to be solved (Hicks, J., Padmakumar N., & Wilderom, P.M., 2009). The communication skills are indispensable. He must have professional skills and knowledge (such as standards, techniques etc.) New technologies and new ways of working are creating a skills gap. Many companies are unprepared to meet this

challenge. (Deloitte Business Confidence Report, 2016) Investing in cutting edge, continuous learning and development programs, instead of products and services for innovation, is an efficient and effective strategy companies can use to solve this issue.

Factor 9: The pricing structure

The pricing structure makes a difference to how that project is conducted. Value based pricing is the way to move forward to deliver projects that are truly valuable to the clients.

Based on the factors that we derived from the literature review and the "best practice" research we conducted exploratory interviews with the representatives of the best accounting and auditing firms in Albania that offer consulting services. We asked them questions about their consulting practice with the intent to find out the factors that are more relevant for the Albanian consulting management. They were asked to rank the above mentioned factors as per their experience with consulting services and their perception. They were also asked about the hierarchy of the purposes of their consulting engagement.

65 % of the representatives interviewed think that "The consultant competencies" and "The pricing structures" are the most important factors for a successful consulting engagement. The factors related to project team skills, values and

competencies were more appreciated (valued) than the factors relating to project management such as: project scope, implementation process and expectations.

Table 1. Key factors contributing to a successful consulting engagement as ranked by the interviewers

Contributing factor	Ranking
Project scope well defined	6
Well established process	7
Solution in compliance with clients’ objectives	8
Client’s support	5
Realistic expectations of the project	9
Project team skills	3
The consultant integrity	4
The consultant’s competencies	1
The pricing structure	2

As regards the hierarchy of consulting purposes the interviewers stated that in most of their engagements they have had traditional purposes rather than additional goals but almost all of them agreed on the fact than an effective consulting process may beenhanced by additional goals.

Conclusions and recommendations

Large auditing and accounting firms in the world are expanding the range of consulting services they offer to their clients. As the audit market has matured in the past few years the Big Four firms have expanded their consulting services. Their market share is growing fast and they are getting ranked as the most prestigious consulting companies in the world. The revenues of consulting companies, their performance, productivity and profits of their clients have improved.In Albania, the big accounting and the auditing firms are also leading the market of consulting services.

Comparing the results of the literature review and of the “best practices” research with the results of the interviews conducted with representatives of some of the biggest consulting companies in Albania we may conclude that as regards the hierarchy of consulting purposes most of the services offered by Albanian big accounting and auditing firms have traditional purposes rather than additional goals.

The factors related to project team skills, values and competencies are more appreciated (valued) than the factors relating to project management such as: “project scope, implementation process and expectations”.

Finally, we believe that the consulting services are a good opportunity for Albanian accounting and auditing firms to

consolidate their position in the market while firmly relying and benefiting from their core values and high professional standards as accountants and auditors.

In this paper, both the literature review and the interviews have been oriented towards the consultants' perspective. In the future, the study may be extended in order to include the clients' opinions, expectations and needs. Further research may be needed in order to statistically support the relevance of these success factors in the consulting engagement.

References

- Agnew.H (2016), Big Four accountancy firms muscle into consultancy, Financial Times, Issue March 2016
- Cheng.V (2012), Big 4 Consulting vs. Mckinsey, Bain & BCG, Case Interview.com Retrived at: <http://www.caseinterview.com/big-4-vs-mckinsey-bain-bcg/>
- Deloitte Business Confidence Report (2016), The bold organization—innovate, lead, attract, Deloitte Consulting LLP
- Hicks, J., Padmakumar N., & Wilderom, P.M. (2009) What if We Shifted the Basis of Consulting from Knowledge to Knowing? Management Learning, Vol. 40, No. 3, pp. 289-310
- Kellogg McKinney, D., (1984) Contrasting Successful and Unsuccessful OD Consultation Relationships, Group & Organizational Management, Vol. 9, pp. 151-175
- Management Consulted study (2013) <https://managementconsulted.com/management-consulting/mckinsey-bain-bcg/>
- Mohe, M, & Seidl, D. (2011) Theorizing the Client-Consultant Relationship from the Page 41 (58) Perspective of Social-Systems Theory, Organizations, Vol. 18, No.1, pp. 3-22

O'Mahoney, J. (2010) Management Consultancy, Oxford University Press, ISBN: 978-0- 19-957718-7

Schein, Edgar. (1997) The Concept of "Client" from a Process Consultation Perspective: a Guide for Change Agents, Journal of Organizational Change, Vol. 10, No. 3, pp. 202-216

Turner.A,(1982), Consulting is more than giving advice, *Harvard Business Review*, September 1982 issue.

By: Prof.Dr. Ingrid Shuli,

PhD. Linda Gjika

Faculty of Economy, University of Tirana

PERFORMANCE AUDITING:

CURRENT METHODS AND FUTURE PROSPECTS

The ECA has launched the EKA (Enabling Knowledge for Audit) initiative with the aim of promoting a corporate culture of knowledge - sharing and collective learning. An important part of this initiative is the preparation of Subject Briefs in which staff members set out and share their professional knowledge on specific subjects. This Subject Brief contains a number of personal suggestions for further developing performance audit knowledge. Audit is a knowledge-based activity.

By: Luc T'Joen senior administrator in Chamber II, ECA

Introduction

This brief highlights the importance of using performance auditing in addition to other forms of auditing to further improve the quality of EU spending. Increased performance auditing knowledge, new ways of sharing the knowledge and better use of performance audit results are key to better spending, and to convincing policy-makers and the general public of the possibilities offered by performance auditing.

Performance auditing

Currently, most of the Commission's attention regarding policy and audit matters is directed towards the legality

and regularity of EU expenditure. Policy incentives for rewarding performance in cohesion policy are limited (a 6 % performance reserve has existed since the 2007- 2013 programme period) but in practice these reserves are hardly used.

In the context of an increased public expectation to prove that every euro of the EU budget spent is used to deliver tangible results, there is growing consensus on the relevance of using performance audit methods. This was acknowledged by the new Juncker Commission, which explicitly recognised that there is a need for a budget aimed at results, rather than rules: "A road to nowhere, built according to the rules, is still a road to nowhere" and "the budget for us is therefore not an accounting tool,

but a means to achieve our political goals”¹.

The Commission considers that the progressive development of a performance culture will take several years to come to full effect, and there is a “limited development of mechanisms to reward performance and penalise non-effective use of the funds.”²

Some progress has been noted over time in the form of recent small steps towards assessing results, or at least paving the way to obtaining better results. While these changes were not always directly connected to previous ECA performance audits, the Commission has used some of the ECA's performance audit outcomes as a basis for proposing policy directed towards greater performance orientation. For example:

The ECA's Special Report on seaports³ provided support for the Council and Parliament to adopt legislation for the 2014-2020 period which included “ex-ante conditionality”, meaning that future EU-funding for transport infrastructure, amongst other investment areas, must be framed within a long-term strategic plan

which must be submitted to, and assessed by, the European Commission before any EU funding can be provided from the 2014-2020 framework period;

The same report was one reason why 11,3 billion euro in EU funding for transport investment, originally allocated to the Member States and regions to be spent under the “shared management” umbrella, were transferred to the Commission for direct centralised management by the Commission via its Innovation and Networks Executive Agency (INEA) through the Connecting Europe Facility (CEF) instrument;

Procedures for assessing the underperformance of Cohesion Fund projects in the programming period 2000-2006 were adopted to assist Commission desk officers in the closure process. These set out a consultation procedure for possible financial corrections;

A new Cost-Benefit Analysis (CBA) guide has been published, building upon the experience gained over time;

The “JASPERS” instrument will provide technical assistance at EU-level for major projects and Cohesion fund projects.

However, although these are steps in the right direction, they are only small steps since there is, as yet, no clear focus on sound financial management in the ERDF and CF policy or its practical implementation:

¹ *Speech by Commission President Juncker at the Conference “EU budget focused on results” – Brussels, 2015.*

² *Commission reply to paragraph 10.1 of the ECA “Annual Report concerning the financial year 2012”.*

³ *See Special report No 4/2012: “Using Structural and Cohesion Funds to co finance transport infrastructures in seaports - an effective investment?”*

- Indicators (common indicators and programme-specific indicators) will be set for each priority in the 2014-2020 cohesion policy framework to assess progress towards achieving objectives. However, this will not solve future ineffective spending practices, as the information available at project level will not feed in to the higher level strategic framework information (the indicators do not match).

In other words, whilst it is true that bad performers will not get money out of the reserve, bad performance will still be rewarded with the full amount of EU money, as the rules only provide for outputs to be assessed. If these outputs have been built, the money will be paid, and there is no penalty, other than... not getting a bonus. This means that EU project management is vulnerable to flaws, and the Commission's responsibility for sound management is still at high risk for the years to come.

So far, the Commission's auditors have not carried out any of the performance checks on projects using risk-based sampling to target audit topics, scope and population, as recommended by the Court in 2012. Commission audit teams do not work on performance and continue to give priority to lowering the historical error rate.

INEA project officers and Managing Authority officials have not been trained in performance measurement and still sign off invoices as soon as a construction

has been completed, even if the output would not be in use. In addition, the legal annexes to the grant agreements have not been amended. As a result, empty port quays, airports which are too large and unused or underused, roads which are empty for most of the day and so on, would therefore still get the EU funding agreed upon at the start of the project.

There are several ways to significantly improve the future value of money implemented in the EU budget. For example:

Increased use of repayable instruments (e.g. loans and guarantees), with fewer unconditional grants, which are often perceived by the beneficiaries as 'free money'. For the 2014-2020 periods the Commission is already exploring this option by increasing the share of the EU budget spent through repayable forms of financial support, implemented through financial instruments which are managed by the European Investment Bank (EIB), the European Investment Fund (EIF) or financial intermediaries in Member States.

The spread of performance audit methods and their use for financial decisions should be pursued. Internal control bodies (such as the audit authorities checking cohesion policy expenditure) and programme managers in Member States or the Commission should become more performance-oriented in their work. To do so, they could apply the methods used by the ECA and other supreme audit institutions. Not all Member States need

help, but training in our methodology could, and should, be provided upon request;

- Financial and compliance audits at Member State level could also collect more performance information from the management systems and projects and could include a focus on assessing the impact of irregularities on performance rather than just reporting on irregularities, which often have little to do with whether the intended results have been achieved or not.
- While performance audits are generally carried out ex-post (“after the harm has been done”), audit bodies could get involved earlier in the EU funding process. They could examine, for example, whether there is a robust performance measurement process in place before projects selected for EU funding are implemented, i.e. whether SMART⁴ objectives and RACER⁵ indicators have been set. They could also check to what extent the cost-effectiveness concept has been systematically applied when selecting the projects⁶.
- Considering that 80 % of the EU budget flows through shared management, in which the Member States have direct responsibility for a

number of key activities (e.g. needs assessment, project selection, management, reporting), the ECA could get more involved with Member State authorities by presenting more performance audit reports before national parliaments⁷, more regularly.

As suggested by the European Parliament⁸, the ECA could also seek closer cooperation with national Supreme Audit Institutions to cross-fertilize knowledge, harmonize audit approaches, and carry out the following: o “coordinated” audits, where the activities of various audit teams are coordinated. There are recent examples of some of these audits in Chamber II (e.g. JASPERS performance audit being coordinated between ECA, the Polish SAI, the Croatian SAI and ...), and o “joint” performance audits. In this case, ECA auditors would take part in Member State performance

⁴ SMART = Specific, Measurable, Achievable, Realistic, Time-based.

⁵ RACER = Relevant, Acceptable, Credible, Easy, Robust.

⁶ L. Pirelli, “The added value of the European Court of Auditors’ performance audits”, *ECA Journal* N°11/2015, page 21.

⁷ Some ECA performance audit reports have already been presented in national parliaments in the past. For example: (i) Mr Brenninkmeijer (NL ECA Member) sent 16 performance audit reports to the Dutch Parliament in 2014-2015. This led to several presentations, 23 parliamentary questions to the Dutch Ministers and 6 motions to the Dutch Government related to ECA performance audit reports; (ii) Mr Herics (AT ECA Member) presented the ECA’s performance audit work to the Austrian Parliament’s Rechnungshofausschuss on several occasions, usually combined with discussions on the annual report. For example, on 6.11.2014, 3.12.2014, 24.6.2015 and 14.4.2016.

⁸ European Parliament, “Report on the future role of the Court of Auditors” (2014) paragraph 17-19 and 31.

audits of nationally-funded projects (e.g. an audit of national roads with methodologies discussed and agreed upfront), and Member State auditors would take part in ECA performance audits of similar EU co-funded projects. This would increase the horizons of the work of ECA auditors, since EU-funded projects are usually only a very small part of the overall picture in a given field and give them a better overall view of the things we report upon. This would also give national auditors an increased understanding of how the ECA applies its methods in practice, and enable both parties to collect important information on the quality and management of EU co-funded projects compared with nationally-funded projects (are the EU-funded projects better, or worse, and why?)

Conclusions

The EU budget remains a mystery to many Europeans⁹: while 80 % of the EU budget is managed at Member State level, only 34 % of Europeans have heard about EU co-financed projects to improve the area in which they live¹⁰.

The Commission has recognised politically that more needs to be done to move from being a spending body to being an effective spending body. Political will has

been demonstrated at the highest level by the recent Juncker Commission, and EU cohesion policy has been adapted for the 2014-2020 periods to reflect the search for results, but work on this is by no means complete yet. As long as EU budget disbursements remain largely disconnected from results, particularly in relation to CEF, ERDF and CF payments, and no active efforts are made to pursue and implement real incentives for effective spending (or sanctions based on negative performance audit outcomes, such as empty and unused infrastructures), clearly positive results will remain just a “noble aim” of the EU budget.

Although the Commission monitors the implementation of its policies and provides evaluations on the performance and impact of these policies, the ECA - in its role of external auditor - is in a prominent position to provide EU policymakers and citizens with independent opinions on results achieved. This has been acknowledged by the European Parliament when it asked the ECA to “devote more resources to the examination of whether economy, effectiveness and efficiency have been achieved in the use of public funds entrusted to the Commission”¹¹.

Performance audit can help a lot to restore confidence in what the EU is trying to do. For instance, in 2003 the European

⁹ G. Cipriani, *“The EU budget: responsibility without accountability?”* (2010, p. 66) – CEPS.

¹⁰ European Commission, *“Spotlight on European public opinion in 2013”* – Eurobarometer (2013:31).

¹¹ European Commission, *“Spotlight on European public opinion in 2013”* – Eurobarometer (2013:31).

Parliament noted that “the focus actually given to the legality and regularity of the spending does not help to inform the legislator and the public as to whether the money has been spent effectively”¹².

At this point in time, and based on the follow-up of earlier recommendations in the transport field, the most promising prospect for performance audit seems to be its development as a widespread tool to be used not only for ex-post examination of EU spending by (too few) ECA performance auditors, but also to improve future funding allocation and project selection and move towards a performance-based reward system.

By increasing the visibility of its performance audit reports in Member States and by demonstrating the usefulness of performance audit methods to assess the relevance of EU spending, by working together and, more generally, by spreading a performance culture, the ECA may significantly help to bridge the gap between the EU's citizens and its institutions and restore the citizens' trust in the EU.

Whatever the future priorities for it, performance auditing will be a key contributor to ensuring better quality and more efficient spending of EU funds.

There is still room to enhance the role of performance audit and share knowledge

about it, in which the ECA can play a pioneering role.

Or, as the great Mahatma Ghandi once said:

“Be the change that you wish to see in the world”

(Journal European Court of Auditors, no.9, September 2016)

By: Luc T'Joel, Senior Administrator in Chamber II, ECA

¹² *European Parliament, 2003 discharge: section III of the general budget, par. 32(d).*

MATERIAL MISSTATEMENTS DUE TO FRAUD

THE ROLE OF TEST OF CONTROLS IN THE PREVENTION AND DETECTION OF FRAUD

There is a risk that financial statements will be subject to overstatement and understatement of the financial information. The most common misstatements are due to timing differences and improper asset valuation, whereas the most dangerous types of fraud are due to concealed and overstated liabilities and expenses.

By: Edlira Luçi
Lecturer at the Faculty of Economy,
University of Tirana
Ezida Dako
Auditor, Deloitte Albania

Abstract

During an audit engagement, it is likely for an auditor to identify material misstatements due to fraud that affect the true and fair presentation of financial statements. In accordance with International Standards on Auditing, an auditor must report on whether financial statements are free from material misstatements, hence, the process of detecting and preventing fraud in an organization becomes vital. For this purpose, which are the main procedures an external auditor must follow to detect and prevent fraud? What is the role of test of controls and are they sufficient for obtaining reasonable assurance over

financial reporting? The applied methodology is based on the literature's review on fraud definitions and fraudulent schemes, whereas quantitative data are collected by ACFE's report on Fraud and Abuse for year 2016⁵. Statistics have shown that fraud in organizations has increased by both frequency and amount. Banking and financial services comprise 17% of fraudulent cases worldwide, followed by government of 11% and manufacturing of 9%. Executives and managers are more likely to undertake fraudulent actions, such as misappropriation of assets and management override of controls. In order to obtain reasonable assurance over financial reporting, auditors perform test of controls for evaluating the design, implementation and operating

effectiveness of internal control system. Therefore, test of controls are used to certify the reliability of financial reporting, compliance with applicable laws and operating effectiveness of control procedures.

Keywords: Audit, fraud, material misstatements due to fraud, test of controls

JEL: M42 – Auditing

Introduction

Within an entity, there is always a possibility that financial statements will be subject to intentional misrepresentation. Management can perpetuate financial reporting by overriding established controls and recording unauthorized or inappropriate journal entries, therefore accounting fraud is strongly related to a miss-implementation of internal controls.

In a risk-based audit approach, an auditor performs test of controls to evaluate the presence of material misstatements. Test of controls are conducted based on the type, significance and complexity of a control procedure, for obtaining a comprehensive overview of the entity's daily operations.

Management is in a unique position to perpetrate financial statements because of management's ability to manipulate accounting records and prepare fraudulent financial statements by overriding controls that otherwise appear

to be operating effectively. Although the risk of management override of controls will vary from an entity to another, the risk is nevertheless present in all entities. Due to the unpredictable way in which such override could occur, it is a risk of material misstatement due to fraud and thus a significant risk.

This paper aims to identify all potential material misstatements due to fraud, by setting forth the concept of accounting fraud, circumstances that leads to fraud and its effect on financial statements. In addition, the paper aims to emphasize the role of test of controls in detection and prevention of fraud.

The applied methodology is based on the literature's review on fraud definitions, types and causes of fraudulent actions. Quantitative data on fraudulent schemes are collected by ACFE's report on Fraud and Abuse for year 2016⁵. In addition, guidance governing the work of external auditors in performing test of controls are based on international standards on auditing (ISAs).

The paper is structured in three main sections: the first section will introduce the concept of fraud and its effect on financial statements. It will also provide an understanding of the auditor's approach towards material misstatements due to fraud. The second section will describe test of controls and their role in detecting and preventing material misstatements due to fraud over financial

reporting. The conclusions will be submitted in the third section.

What is fraud and how does it affect financial statements?

Fraud definition

Fraud is a general term, which involves various types of manipulation depending on fraudulent actions. Fraud is considered as an act, intentional concealment, omission or perversion of truth in order to gain unlawful or unfair advantage, induce another party to surrender a valuable item or a legal right and/or to inflict injury (Albrecht, Albrecht, Albrecht, & Zimbleman, 2011)⁶. Fraud is subject to penalties varying from light to severe penalties differing by the purposes and consequences of the fraudulent action.

As presented in the ACFE's Report on Fraud and Abuse for year 2016¹ (Association of Certified Fraud Examiners, 2016)⁵, the most popular form of fraud is fraud in organization. Even though the frequency of committing fraud in organization is lower, compared to corruption or theft and yet the median loss is higher. This type of fraud does not

only affect the organization itself, but it also affect the industry, economy, state laws and relevant stakeholders.

Albrecht and Zimbleman (Albrecht, Albrecht, Albrecht, & Zimbleman, 2011)⁶ state that: *"Fraud is very costly to organizations and to economies because it reduces net income on a monetary unit basis, therefore the amount of additional revenue needed to restore the stolen funds is many multiples of the fraud amount"*.

Statistics indicate that fraud has increased in both frequency and amount. As per ACFE's data⁵, banking and financial services, followed by public administration and manufacturing were the most representative industries of fraud cases. Thereby, banking system comprise 17% of all cases worldwide followed by government of 11% and manufacturing of 9%. Whereas, other industries comprise an average of 3,2% fraud cases related to health care and education. Most of the fraudulent actions are due to corruption, non-cash transactions and billing.

¹ ACFE is the world's largest anti-fraud organization and premier provider of anti-fraud training and education Founded in 1988 by Dr. Joseph T. Wells, CFE and CPA located in Texas, USA. Each year the ACFE prepare and release a detailed report on fraud and abuse. The report for year 2016 refers to the investigation and study of 2401 fraudulent cases worldwide from January 2014 – October 2015, including one case from Albania.

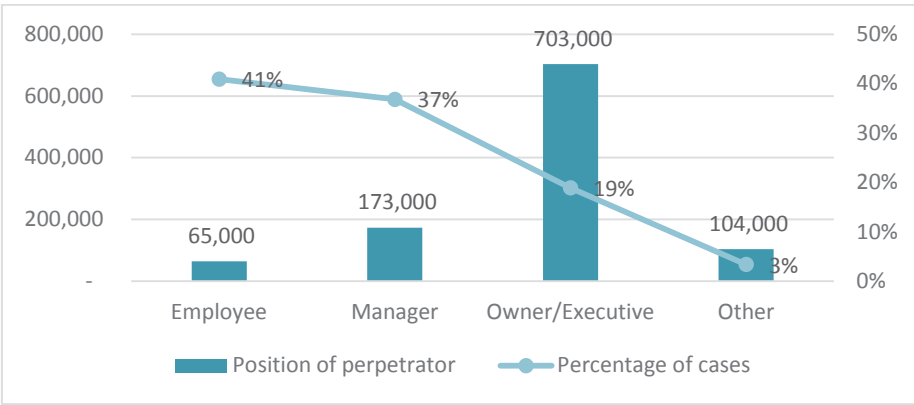

Figure 1: Correlation between perpetrator’s authority and frequency and median loss due to fraud. Source: ACFE Report on Fraud and abuse, Year: 2016

ACFE’s studies on fraud perpetrators⁵ assume that people aged between 36 to 45 years old comprise the largest group of fraudsters. In addition, the size of the fraud is strongly correlated to a perpetrator’s level of authority. ACFE’s statistics⁵ show that the median loss in a scheme committed by an owner/executive was \$703,000. This was more than four times higher than the median loss caused by managers (\$173,000) and nearly 11 times higher than the loss caused by employees (\$65,000).

High-level perpetrators are generally better equipped to override anti-fraud controls and their schemes are harder to detect, thus they last longer than those due to a lower level of authority. As per 2016 statistics on fraud and abuse, the

typical fraud committed by an employee lasted one year before it was detected, whereas the typical fraud committed by an owner/executive lasted twice as long. Frauds committed by managers instead, had a median duration of 18 months.

Types of fraud in organizations

One simple way to classify fraud in organizations is in accordance with the fraudulent action carried out. Such criteria classify fraud in fraud committed against organizations by an employee and fraud committed on behalf of one committed by management (Albrecht, Albrecht, Albrecht, & Zimbleman, 2011)⁶.

A second criterion uses ACFE's definition⁵ on occupational fraud² to classify fraud as a misconduct of employees, managers or executives contributing in the following fraudulent schemes:

- (a) Misappropriation of asset – theft or misuse of assets that are property of an organization;
- (b) Corruption – use of influence in a business transaction for ensuring benefit for themselves or other people, contrary to their duty to their employer or the rights of another party, and;
- (c) Fraudulent financial statements – the entity does not represent faithfully the financial performance and position through financial statements.

Misappropriation of asset was by far the most common form of occupational fraud, occurring in more than 83% of cases, but causing the smallest median loss of \$125,000. Financial statement fraud comprised less than 10% of the cases causing a median loss of \$975,000. Corruption fell in the middle, with 35.4% of cases and a median loss of \$200,000 (Association of Certified Fraud Examiners,

² According to ACFE's report on fraud and abuse the occupational fraud is the use of one's occupation for personnel enrichment through the deliberate misuse or misapplication of the employing organization's resources or assets (Association of Certified Fraud Examiners, 2016).

2016). Therefore, statistics show that fraud in financial statements (otherwise called accounting fraud) is considered the most expensive type of fraud. Management may manipulate intentionally financial statements to give a better representation of the company, in order to ensure a higher year-end bonus, attract more investors, artificially increase the stock market price etc.

The fraud triangle

For the detection and prevention of fraud in an organization, it is necessary to understand the main reasons why perpetrators commit fraud. Thus, engagement team members should identify all potential sources of fraud.

Fraud triangle is a useful tool in this process by providing a top-down analysis on all factors that induce perpetrators to commit fraud. The fraud triangle is a common tool used to determine the circumstances under which people are induced to commit fraud. As per the Academy of Accounting and Financial Studies Journal (Roden, Cox, & Kim, 2016)¹², the fraud triangle can also predict the corporate fraud.

The fraud triangle is composed by three potential areas that affect people's red flags behavior: pressure, rationalization and opportunity.

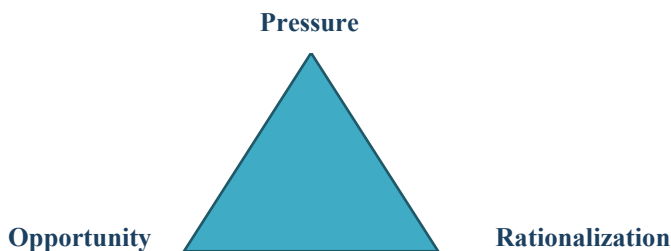

Figure 2: The Fraud Triangle. Source: ACFE Report on Fraud and abuse; Year: 2016

ACFE's (Association of Certified Fraud Examiners, 2016)⁵ definition on fraud triangle explain these circumstances as following:

- (a) Pressure due to personal debts, need to achieve financial goals and desire for status and welfare can easily influence on taking fraudulent actions;
- (b) Opportunity of committing fraud while not being detected by others. A lack of internal controls, monitoring and segregation of duties are considered as the best opportunity to commit fraud;
- (c) Rationalization as a behavioral promoter that assume that the perpetrator must justify the action to himself in a way that makes it acceptable and justifiable.

Material misstatement due to fraud

What are material misstatement due to fraud?

As defined by ISA 450 "Evaluation of Misstatements Identified during the Audit", a misstatement is: *"a difference between the amounts, classification, presentation or disclosure of a reported financial statement item and the amount, classification, presentation or disclosure that is required for the item to be in accordance with the applicable financial reporting framework"*.

Accounting fraud has been defined as an intentional misrepresentation of an organization financial statements (National Commission on Fraudulent Financial Reporting, 1987)¹¹. After detecting fraud in financial statements, an entity and/or a fraudster will be subject to penalties such as financial sanctions, license suspensions and even criminal prosecution.

ACFE's Report on Fraud and Abuse for year 2016⁵ has provided the major types of material misstatement due to accounting fraud:

Figure 3: Types of fraud in the financial statements. Source: ACFE's report on fraud and abuse; Year: 2016

There is a risk that financial statements will be subject to overstatement and understatement of the financial information. The most common misstatements are due to timing differences and improper asset valuation, whereas the most dangerous types of fraud are due to concealed and overstated liabilities and expenses. It is important to emphasize that all types of fraudulent actions are correlated with each other, since one simple fraudulent scheme may involve more people within an organization, putting in jeopardy the representation of financial statements.

Auditor's approach on material misstatement due to fraud

ISA 200 gives an overview of the overall objectives and requirements that an auditor should consider as being an engagement team member³:

³ ISAs refer to International Auditing Standards in accordance to IFAC Handbook of

- (a) ISA 210: Agreeing the terms of audit engagement
- (b) ISA 220: Quality control for an audit of financial statements
- (c) ISA 230: Audit documentation
- (d) ISA 240: The auditor's responsibilities relating to fraud in the financial statements
- (e) ISA 250: Consideration of laws and regulations
- (f) ISA 260: Communication with those charged with governance

ISA 240 (IAASB, 2016)⁹ describe the overall process of risk assessment of material misstatement due to fraud from the determination of significant risks to auditor's responses. First, by referring to ISA 240: "The primary responsibility for the prevention and detection of fraud rests with both those charged with governance of the entity and management".

However, by the perspective of an engagement, the responsibility of the auditor is to obtain reasonable assurance on whether financial statements are free from material misstatement. According to ISA 240⁹, the main objectives of an auditor

International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements — 2015 Edition – Volume 1, pg. 78-257.

related to material misstatements due to fraud are:

- (a) Identifying and assessing the risks of material misstatement due to fraud;
- (b) Obtaining sufficient and appropriate audit evidence regarding the assessed risks;
- (c) Respond appropriately to fraud or suspected fraud identified during the audit to address the risk at assertion level and at financial statement level.

ISA 240 states that if the auditor identifies a misstatement, whether material or not, and the auditor has reason to believe that it is or may be the result of fraud and that management is involved, the auditor shall reevaluate the assessment of the risks of material misstatement due to fraud and its resulting impact on the nature, timing and extent of audit procedures to respond to the assessed risks. The auditor shall also consider whether circumstances or conditions indicate possible collusion involving employees, management or third parties when reconsidering the reliability of evidence previously obtained.

Introduction to test of controls

Test of control definition

Test of controls are the main audit procedures for the prevention and detection of fraud in financial statements. The prevention of fraud reduces the opportunity of fraud committing and

fraud deterrence, whereas detection can identify the fraud scheme and fraudster.

“A test of control is an audit procedure to test the effectiveness of a control used by a client entity to prevent or detect material misstatements. Depending on the results of this test, auditors may choose to rely upon a client's system of controls as part of their auditing activities”. (IAASB, 2016)⁹

Nevertheless, test of controls are used to test the internal control system of an entity. According to ISA 240 (IAASB, 2016)⁹ an internal control consists on policies and procedures designed, implemented and developed to provide management with reasonable assurance that the company achieves its objectives and goals including reliability of financial reporting, compliance with applicable laws and regulations, and effectiveness and efficiency of operations.

The updated framework of COSO issued in 2013 (COSO & IMA, 2013)^{10, 7} has provided a new approach of internal controls components. An internal control system is structured in three areas such as operations, reporting and compliance⁴

⁴ COSO refers to the “Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission”- a joint initiative of the five private sector organizations dedicated to providing thought leadership through the development of frameworks and guidance on enterprise risk management, internal control and fraud deterrence. The latest version of the framework regarding internal control is “The 2013 COSO

and five components such as control environment, risk assessment, control activities, information and communication, monitoring activities. According to ISA 315 (IAASB, 2016)⁸ the auditor should obtain a sufficient understanding of each component of internal control in order to identify the potential misuse, evaluate the risks of material misstatement and design further audit procedures.

The role of test of controls in prevention and detection of fraud

According to IFAC (IFAC, 2016)¹⁰ organizations face a wide range of uncertain internal and external factors that may affect achievement of their strategic, operational or financial objectives. The purpose of understanding internal control is to identify all risks that an entity faces and plan the proper response to address those risks (IAASB, 2016)⁹. Understanding internal control means that an auditor can identify deficiencies in internal controls that might compromise the true and fair presentation of financial statements. We should be aware that all internal controls have limitations or weaknesses, mostly due to a lack of a clear designing and proper implementation.

In several cases, performing test of controls by an engagement team is difficult due to the internal control

limitations. The main reasons may include poor understanding of internal control, inability to address risk, existing but not properly documented internal controls and lack of audit evidence.

However, test of controls provide an overview of the entity as a whole, by understanding how daily operations are carried out. During an audit engagement, an auditor must perform test of controls for the following purposes:

- (a) Evaluating of the entity's control procedures – test of controls are useful to evaluate all areas composing an entity and their effectiveness of addressing the relevant risk;
- (b) Evaluating compliance with accounting standards, policies and other regulations – evaluate if the entity complies with national/international accounting standards and other requirements;
- (c) Obtaining assurance at a financial statement level – test of controls are used to obtain a reasonable assurance at both assertion and financial statement level. For material misstatement due to management override of controls, substantive audit procedures are not do not provide a reasonable assurance;
- (d) Designing substantive audit procedures – results of test of controls stipulates the work of auditors in designing further audit procedures;

framework & SOX Compliance" published on June 2013.

(e) Preventing and detecting fraud – further audit procedures can only detect omission in financial reporting, whereas test of control contribute in preventing fraud and detecting fraudsters by understanding control procedures;

(f) Issuing the proper audit opinion – An auditor's opinion is a certification that accompanies financial statements based on an audit of the accountant's opinion of the procedures and records used to produce the financial statements. The audit opinion has a legal responsibility according to state law, therefore an auditor must obtain the reasonable assurance over financial reporting.

Preventive test of controls

Preventive test of controls are designed to keep errors or irregularities from occurring in the first place. The main types of preventive control procedures are:

(a) Test for completeness - The objective is to ensure that no valid transactions have been omitted from the accounting records;

(b) Test for accuracy - The objective is to ensure that all valid transactions are accurate, consistent with the originating transaction data and information is recorded on a timely basis;

(c) Test for authorization – The objective is to verify general permissible authorization for routine events for which there are policies to follow. In several cases, specific authorizations are needed on a case-by-case basis;

(d) Segregation of duties – The objective is to identify the separation of the functions of authorization, recordkeeping, and custody. It is also important to separate IT duties from User Departments;

(e) Test for security in IT systems – Testing passwords, user profiles, administrative users and management access on accounting records;

(f) Adequate documents and records – Testing the pre-numbered consecutive documents for identifying missing items and testing design of controls in accordance with clear and documented instructions.

Detective test of controls

Detective test of controls are mostly used to obtain reasonable assurance over financial reporting at a financial statement level. The main types of detective control procedures are the following:

(a) Verification of physical conditions - Verification of access controls for detecting unusual access on computer systems, backup and recovery procedures and testing physical conditions of fixed assets;

(b) Reconciliations – review of accounting records by performing reconciliations in accordance with the principle of double entry bookkeeping;

(c) Management reviews - Personnel are likely to forget or intentionally fail to follow procedures, or they may become careless unless management observes and evaluates their performance periodically.

Conclusions

Due to management's ability to manipulate accounting records and override controls that otherwise appear to operate effectively; the financial statements are often subject to manipulation and fraudulent schemes. The risk of committing and not detecting fraud is always present within an entity, therefore there it is a risk of material misstatement due to fraud and thus a significant risk.

The ACFE's Report on Fraud and Abuse for year 2016⁵ has shown that banking system, government and manufacturing are the most representative industries of fraudulent cases comprising 37% of worldwide fraud cases among 23 industries. The fraud schemes committed by executives and managers caused the highest median losses worldwide of respectively \$ 703.000 and \$ 173.000 from January 2014 to October 2015. The most popular forms of fraud were misappropriation of assets and fraud in financial statements (accounting fraud).

Management can perpetuate financial reporting by overriding established control procedures within internal control, therefore deficiencies in internal control are the main source of material misstatement due to fraud. The objective of understanding internal control is to identify all the risks that an entity faces and plan the proper response to address those risks (IAASB, 2016)⁹.

Since an auditor's responsibility is to report on whether financial statements are free from material misstatements, therefore he must perform all relevant procedures for obtaining reasonable assurance over financial reporting. In a risk-based audit approach, an auditor performs test of controls to evaluate the presence of material misstatements. Such tests are conducted based on the type, significance and complexity of a control procedure, in order to obtain a comprehensive overview of the entity's daily operations.

Test of controls are used to evaluate the design, implementation and operating effectiveness of internal controls over financial reporting, in order to certify the reliability of financial reporting and compliance with applicable laws. Test of controls are classified into two main categories: preventive and detective tests. The most representative preventive tests are test for authorization, segregation of duties and test for security within IT systems, whereas the most representative detective tests are review of physical

conditions related to fixed assets and inventories and management reviews of financial statements.

Performing test of controls contributes in preventing and detecting fraud in an organization. Material misstatements due to fraud have an impact not only on the financial statements, but they may also affect the entity on a going concern basis.

References

Albrecht, S., Albrecht, C., Albrecht, C., & Zimbleman, F. (2011). Part 1 Introduction to Fraud. In A. S.W., A. O. Ch., A. C.C., & Z. F.M., *Fraud Examination, 4th Edition* (p. 3-69). Mason, Ohio: Cengage Learning (ref. num. 6).

Association of Certified Fraud Examiners. (2016). *REPORT TO THE NATIONS*

ON THE OCCUPATIONAL FRAUD AND ABUSE. 2016 GLOBAL FRAUD STUDY. Austin, Texas USA (ref. num. 5).

COSO & IMA. (2013, September 19). *Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission.* Tratto da http://coso.org/documents/COSO%20McNallyTransition%20Article-Final%20COSO%20Version%20Proof_5-31-13.pdf (ref. num. 7).

IAASB. (2016). 2015 Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements. In *ISA 315 (Revised) Identifying and assessing the risks of material misstatement through understanding the entity and its*

environment. New York, New York 10017, USA: International Federation of Accountants (IFAC) (ref. num. 8).

IAASB. (2016). Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements — 2015 Edition. In *The auditor's responsibilities relating to fraud in an audit of financial statements* (p. 162-205). New York, New York 10017 USA: International Federation of Accountants IFAC (ref. num. 9).

IFAC. (2016). *International Federation of Accountants IFAC.* (I. F. IFAC, A cura di) Tratto il giorno September 20, 2016 da <https://www.ifac.org/global-knowledge-gateway/risk-management-internal-control?overview&discussions> (ref. num. 10).

National Commission on Fraudulent Financial Reporting. (1987). *Report of the national commission on fraudulent financial reporting.* Washington, D.C.: Government Printing Office (ref. num. 11).

Roden, D., Cox, S., & Kim, J. (2016). The fraud triangle as a predictor of corporate fraud. *Academy of Accounting and Financial Studies, Volume 20, Num. 1*, 80-92 (ref. num. 12)

**By: Edlira Luçi, Faculty of Economy,
University of Tirana
Ezida Dako, Auditor, Deloitte Albania**

ENVIRONMENT COST ANALYSIS BASED ON ENVIRONMENT PERFORMANCE OF ENTERPRISES IN ALBANIA

Case Study: Production of plastic products

The moderate use of natural resources and the preservation of the environment are amongst the most fundamental means to developing the economy of an enterprise which together with a balanced social growth make what is known as sustainable development.

By: Msc. Aulent GURI

**European University of Tirana, Faculty of
Economy, Department of Economy and
Sustainable Development**

Abstract

The moderate use of natural resources and the preservation of the environment are amongst the most fundamental means to developing the economy of an enterprise which together with a balanced social growth make what is known as sustainable development. And it is the latter that makes an enterprise decide and differ between the economic evolution or the environmental degradation by successfully integrating the social, economic and environmental sectors and by preventing long-term damage to the nature or human well-being. This study aims to calculate the internal

environmental cost of two enterprises undertaking same activities for "Processing plastic to its final product" but with different environmental performances by comparing and evaluating the internal environmental costs. This paperwork describes the process and the product of the comparison made in accounting the environmental costs to define the current environmental performances of the enterprises. The environmental performance is proportional to the internal environmental costs of the enterprises and looking at the results, the raise of this growth by 20% has guaranteed the emission values within laws and standards by avoiding pollution in the surroundings of enterprise¹. However the internal cost of 10% in

¹ Guri S. 2014

enterprise² has generated emissions breaking the laws and standards, therefore causing pollution in its surroundings.

Key words- *Environment performance, Sustainable Development, Environment Management, Small Medium Enterprises-SME, Environment Cost.*

Introduce

The environmental development is related to the moderate use of natural sources in order to boost the economy and in the same time obtain stable development for the next generations can have the same opportunities to grow. This development aims to describe the human behaviours towards natural resources as well as environmental management towards economic activities, which actually have a big influence in nature, especially when the directives cross the lines of limitations and standards. One other purpose of the environmental development is the use of renewable energy sources and improvement of its natural and social efficiency. All the above mentioned contribute to a better economical, environmental and social performance. The analysis of the types of consumption binds the use of natural resources to environmental social and economic influences in respect to the given context or observation. Therefore the idea of the use of materialized resource (the total amount of resources needed to get to a

product or service), the intensity of the resource (the amount of resources needed for every expenditure in dollar to get a service or a product) and the productivity of the resource (the amount of product or service you get per input from the given resource) are crucial means to understand the influence of the consumption with easy but important categories of resource which show the need of the people for food, energy, material and water. Environmental elements run in harmony with the economy of a certain enterprise via ecological economy, thermodynamics and resource economy, as well as social elements via the matrix measure between the residents well-being by using the index of sustainable environmental development and the index of the environmental performance.

Environmental Management of Small and Medium Enterprises (SMEs) is the management of business activities with environmental impact, preventing negative impacts on the environment, preserving natural resources, and limiting emissions of pollutants and hazardous components to the environment. Economic activities can have a significant impact on the environment such as the production which requires the raw materials from the environment as well as water and energy consumption or activities related to the production process, such as packaging, transport and maintenance. In many cases, products end up as waste after their using, relatively having a short time of utilitarian.

² *Environmental Challenge to Business Managment.*

Successful and efficient environmental management is a continuous and dynamic process, which includes a better communication between the customer and employees, as well as the local communities affected by the businesses activities. Environmental management requires a methodical system which comprises planning, implementing, reviewing and reacting to outcomes in a structured way in order to achieve a continuous improvement in environmental and social performance.

The aim and purpose

The aim of this study is to draft or show that protecting the environment is important for businesses as it helps them reduce the risks and add up capital gains. The evaluation of the importance of environment managing in private companies with influences through estimation of environmental cost analysis is the main purpose of this project. The evaluation of environment management is tightly related to factors as below:

- The integrated treatment of solid and industrial waste;
- Water waste treatment;
- Atmospheric emissions;
- Use of resources: material, energy and water.

The Hypothesis and Methodology

Along with research methodology and analysis of fulfilling the environmental performance from the companies taken

under this study the deductive methodology is used as well as comparative. The hypothesis of the thesis is "The evaluation of economical - environmental cost on the performance of environment management" that every company has. The necessary questions to be asked while preparing this study are:

- 1- If applied, does the system of environment management help increasing the income of a company?
- 2- Are the employers and the community living in the surroundings of such companies under health risks?
- 3- Do international certifications or certificates affect in expanding the market of this companies (ISO 9001, ISO 14001 etc.)?
- 4- Are activities as such considered to be a danger for the living community or are they a profit opportunity?

The basic concept on environmental costs and EMS

Environmental Costs are expenditures made in harmony with the regulations. These expenditures are made to reduce or remove the emission of dangerous substances and to minimize the influence in the environment. Environmental costs are categorized as:

1. **Operational environmental costs** are a category of operational costs of a business. Whenever the substance thrown into air, water or land is

marked as dangerous and according to regulations extra investigations are going to be made in devices or training due to unfitting's of external factors of the environment or because of the fines and penalties; these costs are considered as external social cost

2. **External environmental costs** are extra costs a business has for new installations needed whenever new regulations are applied. These should be included in capital costs in order for the expenses to remain accurate, for example, the cost of waste processing should be part of the costs of products responsible for producing waste.

The analysis of environmental costs is focused on improving the division of costs from expenses related to environmental processes to achieve the product. The capital costs stand against operational costs. The differences between the operational and capital costs in time, size and observation are:

- The effect on differences in the abusive process
- The effect on management behaviour;

The Environmental Management System (EMS) consists on a series of specific steps, to achieve a certain purpose: preservation of the environment. By applying EMS, a company that runs its activity will reduce the consequences on people as well as environment. EMS provides identification and solution to problems by methods of managing its products, services and assistance to fulfill

their environmental obligations and objectives. EMS provides on regular basis the addressing and immediate management as well as long term influence of the products of the organization, services and the process on environment and by doing so, helping find the responsible and evaluating the practice. EMS can be applied in various ways, depending on the sectors and activities or necessities that might come up during management³. There are three types of government behaviour. 1) Governments that don't want to get involved in applying protective regulations of the environment from corporations, 2) Governments that have understood the value of CSR politics to protect the environment. 3) Governments that work fine, with strong environmental regulations which make companies work in equal terms and conditions⁴.

Companies description

The Activity of Company in Vora-Rinas Km 4 (Company 1)

Vora-Rinas Company (Company 1) applies a modern technology linear polyethylene and containers for drinking water and food. Using special it can produce a slight and resistant product to chemicals. The raw material used in the manufacture of these products is pure plastic granulate that comes imported from European countries, with

³Guri S. 2014

⁴Environmental Challenge to Business Managment.

European standards and certifications. Another raw material which is used is recycled plastic, by which are produced large deposits of oil and ecological toilets. Location of the plant is optimal, because it meets the norms of entry and exit of vehicles at the station, makes water drainage and has a sewage and power supply network. There are also water supply network with the city of Vora. In this factory there are carried out production processes and printing polyethylene items.

Air pollution

Lost from evaporation, are caused by factors that occur during the work. Leakage and cracks of pipeline are not visible. In both companies involved in this study there are no sources of quantitatively pollution.

Solid and industrial waste management

All solid waste is deposited in the appropriate containers. In this factory there are some containers, which perform the function of waste accumulation. Waste that fall back into production, are jumped into separately containers and then come back to work, while different waste of various packaging products that the company uses for the production process and other wastes are thrown into special containers, to be led at certain destination by rules.

Environmental System Protection from pollution

To ensure a clean environment without problems for service personnel, it operates a system of pipes, sterile collection, which co-orient the technological and naturally waters to proceed further with the water process treatment, according to EC standards.

Maintenance of the factory territory and greenery

All surrounding areas are paved factory and also more than enough with decorative tree.

**Activity of Company in Vora
(Company 2)**

The company in Vora applies a common technology for polyethylene objects production as linear plastic pipes for drinking water. The raw material used in production of these products is pure plastic granulate that is imported from European countries, with the relevant standards and certifications, which produces linear tubes especially for drinking water. Other subjects which are used are recycled plastic materials. The location of the factory is in not optimal conditions, near to the town of Vora, very near to the highway, and surrounded by other businesses and

residential homes. The road network of car movements has many troubles. The drainage network is not in optimal standard and does not have treatment plants of used water. Odors and emitted emissions are not treated by the filters which should have been specially placed near soaking chimneys. Solid waste management is not done in the best possible way. The territory near the plant is not paved and covered with decorative plants as compensatory measures to this land use.

Table 1. Analysis of the Environmental Management System of two companies under consideration

		Company 1	Company2
I	Standard plant		
	1.The management of the company 1. New incentives	Compliance with environmental norms and laws for the entire line of the plant Highly integrated environmental functions (waste management, air and noise monitoring, treatment of industrial and waste water) It has ISO 9001 It has ISO 14001 Focus on management of environmental cost and benefits. Zero emissions	Limited compliance Limited environmental functions (lack of waste and waste water treatment, lack of air and noise monitoring) It doesn't have ISO 9001 It doesn't have ISO 14001 It doesn't have focus on management of environmental costs and benefits It doesn't have any goal for emissions
	Costs management system		
	1. The system of environmental costs	Cost element detailing on product forms; Description of environmental	There are addressed only general costs. Description of mixed

		equipment and mixed assets; Rehabilitation costs are included Training costs are included	assets Rehabilitation costs are not comprised.
	2. Help System	Reports of measurements of water, air and soil contamination regarding to the environmental protection law	Not specified

Table 2 Measurements made within the territory of two companies

Type of measurement	Company 1	Company 2	
	The measured value mg/m ³	The measured value mg/m ³	Allowed rate mg/m ³
Total particles	0.24	12	10
CO	1.5	30	20
HC	40	297	300

As we see at table no 2, in the company no. 1 the level of particles and general polluted gases is lower than the standard of Albanian legislation (*the allowable limits list of gases, vapours and dust toxic concentrations in the working air, the*

Ministry of Health, Tirana 1998). In the company no. 2 the level of gases is higher than Albanian standards.

The noise level in dB (A) at different distance								Allowed rate for industrial areas
	Company 1			Company 2				
On source	500 m	1000m	1500m	Tek burimi	500m	1000m	1500m	85
100 dB	54 dB	46 dB	40 dB	102	50	42	35	85

Source: PHI, Studio G&G Group, Mars 2014

The representative data of noise monitoring outlined above, indicate that the above activities (with all components of the noise produced) have the

characteristics of industrial activity. So, the level of noise within their territory is higher than in areas categorized as source areas. But, on the other hand, the noise

level inside their territory is lower than the limit for industrial working environments of 85 dB (A).

Water contamination

Contamination of surface water

Contamination of surface water is mainly from the surrounding environment

washing factories, where these waters flow into wells. For this it has been taken measures have to rehabilitate these waters by building a collection channel. In this channel will be measured levels of pollutants, which come from polyethylene and when they will be above on rates they will stabilize.

Table 4. Analysis of environment impact on companies under consideration

	Company 1	Company 2
Impact Target	Impact type	Impact type
Air emissions	+ +, No emissions of pollutant gases in the air of the surrounding areas;	- - -, Air pollution from fuels emissions;
Human source	+ ++, Employing 10 people around the area	+ +, Employing 5 people around the area
Employees health	+ +, guarantee the health of workers from occupational diseases;	- - -, increasing the number of employees threatened by hazardous disease ;
Local economy	+++ , growth and strengthening of domestic Business	+ , development of domestic business.
Road quality	+ +, reduction of polluted effects that cause bad roads	- -, rising of polluted effects that cause bad roads
Waster production and management	++, rigorous management regarding to standards and environmental law	- --, non-management of waste water and rising of urban waste
Area development	+++ , Increased access to the area	++ , Increased access to the area
Planting	+++ , increase of the green areas to	+ , increase of the green areas to
ornamental plants	protect the land from erosion	protect the land from erosion.

Risk evaluation

Risk is defined as a combination of a given probability and a severity escalation of the same result through "risk matrix" given in Table 5. The risk assessment procedure consists of the following activities:

- Identification and determination the risks and their potential effects;
- Assessment of risks and impacts which come from the identified, qualitative or quantitative risks in terms of an event occurring;
- Assessment of risk tolerance for employees, environment, assets and public, by comparing the level of risk with the type of activity.

Presentation of the target

What is the objective of risk assessment?

Identification of risks

Which pollutants pose risks?

Exposure Assessment

What will be taking the risk as a result of exposure time?

Risk characterization

What will be the effect on people?
What is the relationship between dose in touch and damage caused?

Risk characterization

What is the overall risk to a given population?

Risk assessment method is called "linear model - no threshold ". It is claimed that there is no threshold level of exposure below the risk is zero. Also, it is claimed that the risk is proportionally increased with exposure. If you stay at work double, the risk also is double. The risk which results from a long endurance or non-application of technical security measures will cause a major or small effect to human health, which depends whether it is direct or indirect dependence (internal or external). Real scenarios risk potential exposure is given in the table no 5.

Table 5

<i>Ways of exposure</i>	<i>Exposure scenarios</i>	<i>Risk receivers</i>
a	Contact through skin with contaminated water	People who work in the area, surrounding residents
b	Ingestion of contaminated water through drinking	People who work in the area, surrounding residents
c	Ingestion of contaminated water by washing	People who live in its surroundings
d	Contact through skin with contaminated soil or waste	People who work in the area
e	Accidental ingestion of contaminated soil or waste	People who work in the area
f	Inhalation of contaminated air in contact with contaminated soil	People who work in the area, surrounding residents

The influence of air pollutants to humans is mainly observed on the skin and mucous. Particles and pollutant molecules penetrate into the human body through:

- Inhalation (respiratory route)
- Absorption (through the digestive tract) or
- Touch, contact (through skin and mucous membranes).

As a result of exposure to various pollutants, signs that appear in the human body are different. Below they are sorted by relevance (gravity).

- Odor;

- Irritation of the eyes,
- Nose throat;
- Heavy breathing,
- Cough;
- Impairment of pulmonary function;
- Chronic broncho-pulmonary disease;
- Respiratory infection;
- Crisis of asthma;
- Cancer.

Environment cost analysis

Research on environmental costs account has started since 1970 by environmental accountant corporation. From 1998, many large accounting organizations of North America have published environmental accounting book. The "Accounting Experts Canadian" Institute has published costs

and environmental obligations book. The Accounting Organization of Canada Management has produced a series of guidelines, including "Tools and Techniques of Environment Accounting for business decisions (1996) and "Accounting for sustainable development Environmental accounting deals with definition, evaluation and allocation of environmental costs as well as expenses for the purposes of resource management, compliance reporting, capital budgeting, planning and operational decisions. Environmental accounting is determined in two main areas:

1. Environmental financial accounting;
2. Environmental management accounting.

Environmental financial accounting focus on analysis and costs component reporting as well as liabilities related to internal environmental issues. The accountant is the one who prepares financial reports for lenders and investors, reporting risks and environmental liability (the capitalization of costs treatment related to the environment and environmental debt). In these matters accountants are instructed by professional accounting standards, as Generally Accepted Accounting Principles (GAAP).

Environmental Management Accounting has a different focus. It supports the internal management and decision-making through various techniques of

determining cost, performance measurement and business analysis. This type of accounting is interdisciplinary, on one side there are scientists and consultants and on the other side economists. To calculate the full environmental costs is essential to distinguish internal costs (those borne by the company) from external costs (those that spend in the community, e.g., environmental and health costs). In this approach, internal environmental costs of the company are composed of direct, indirect and contingency costs, which include costs of rehabilitation, restoration and treatment of waste and waste water.

Direct costs include the cost of additional plant for pollution prevention (eg, waste management or rehabilitation costs at a particular location).

Indirect costs, such as staff training for environmental issues, community activities, philanthropy, etc..

External costs are the costs of environmental damage outside the company.

Environmental cost analysis deals with environmental costs to achieve a full accounting of the production cost i.e., identification, evaluation, environmental and social costs. Motivational factors of calculating environmental costs are:

- Compliance with laws and standards;
- moral commitment to environmental management;

- Promotion of good relations with the residents of local communities.

According to the principle of "polluter - pays" based on Law no. 10 431, dated 9.6.2011 "On environmental protection" means any juridical or natural person, whose acts or omissions affect the environmental pollution, hold out financial responsibility, facing with costs incurred from this damage or risk. Such costs include the costs of environmental damage assessment, evaluation of the necessary measures, and the costs of avoiding environmental damage, including

the costs of rehabilitation and compensation to individuals or legal persons affected. Environment term cost has two main dimensions:

(1) It refers only to costs that directly affect "private spending";

(2) It can also include the costs of individuals, society and the environment, for which a company has caused an environmental damage or risk.

Environment function	<i>Kompania 1</i>		<i>Kompania 2</i>	
	K. Total	% e K. Total	K. Totale	% e K. Total
1) <u>Environment Activities</u>				
Licensing;	2,500	0.41	1,500	0.5
ISO Certificate	15,000	2.5	0	0.0
Trainings;	2,000	0.33	500	0.16
Self-monitoring audit	2,000	0.33	500	0.16
EMS Audit	1,000	0.16	0	0.00
2) <u>Environmental aspects of ongoing operations</u>				
Annual amortization of	25,000	4.1	10,000	3.33
environmental assets	5,000	0.83	0	0.0
Waste water treatment	5,000	0.83	1,000	0.33
Processes of environmental	5,000	0.83	0	0.00
assets recovery	5,000	0.83	1,000	0.33
Maintenance of environmental				
assets				
Operations and Maintenance				
3) <u>Mitigation measures</u>				
Contractors/studies, waste	2,000	0.33	0	0.0
disposition	20,000	3.33	10,000	3.33
Tools annual amortization	10,000	1.66	5,000	1.66
Operations and Maintenance	5,000	0.83	1,000	0.33
Other field work/implementation				
4) <u>Environmental aspects with community</u>				

Public Relations				
Community problems	1,500	0.25	0	0
Philanthropy				
Industrial groups				
5) <u>Environmental aspects of the product and development processes</u>				
	3,000	0.5	0	0
Environmental management plan	7,000	1.16	2,000	0.66
Engineering processes	1,500	0.25	0	0
Marketing				
Total	117,500	19.6 %	32,500	10.8%

Conclusions and recommendations

- Increasing of environmental internal cost to 20% has guaranteed emission values within the current norms and standards, avoiding contamination of the environment surrounding the activity of the Company 1, while the internal environment cost in Company 2 has generated emissions and pollution above current norms and standards, causing environmental pollution around activity.
- From the implementation of environment management, first benefits go to enterprise management staffs that are recognized with environmental management components, environmental legal framework and emission rates, reducing and avoiding environmental risks and legal penalties.
- Among the main benefits of the enterprise from the implementation of environmental management is economic area, because the use of raw materials, water and energy through recycling reduce costs and negative impact on the environment as well as penalties.
- Also the public procurement for the future is a benefit, because companies benefit in a new division of the market, where conscious and aware consumers of the environment increase demand for services and products, which are distinguished by evidence and reliable data.
- Systematic environmental management helps a harmonious co-existence between companies and their surrounding communities. It makes it easier for the company to prevent conflicts, increasing commitment to open communication.
- Enterprise benefits from the implementation of environmental management are our children, as well as sustainable development, because an economic activity should not only serve the interest of profitability in the short term, but also to assist in the preservation and improvement of living conditions and quality of life for future generations.

- Environmental Cost Accounting (ECA) can provide management with tools for making good decisions that integrate economic and environmental requirements.

13. *National Bureau of Economics Research (NBER). Environmental Economics Working Group Website, 2007.*

Literature

1. *Goffman E., Environmental Economics: Basic Concepts and Debates, April 2007*
2. *European Environment Agency, Environmental Management Tools for SMEs, Mars 1998*
3. *Welford R., Corporate Environmental Management*
4. *Maria Mensah A., & Camargo Castro L., Sustainable Resource Use & Sustainable Development: A contradiction? November 2004*
5. *World Health Organization and United Nations Environmental Programme, Managing the linkages for sustainable development, 2008*
6. *Environmental Challenge to Business Management*
7. *Robert J.P. Environment Cost Accounting and Business Strategy, 2001*
8. *Environmental & Natural Resource Economics, Tom Tietenberg & Lynne Lewis, 2009*
9. *Governance for Sustainable Development, OECD 2012*
10. *Guri S., E drejta e Mjedisit, 2005*
11. *Guri S., Menaxhimi Mjedisor i NVM 2014.*
12. *Panayotou T., Economic growth and the environment. United Nations Economic, 2003*

By : Msc. Aulent GURI

**European University of Tirana,
Faculty of Economy, Department of
Economy and Sustainable
Development**

NEWS IN BRIEF FROM ALSAI

ALSAI'S ACTIVITIES MAY – AUGUST 2016

Start-up of the twining project financed by EU between ALSAI, the Polish NIK and the SAI of Croatia

On May 6, 2016 it was introduced for the public opinion the Twining Project “Strengthening the external audit capacity in Albania” funded by EU under the IPA 2013 (2.1 million euro). This event was attended by Mr. Krzysztof Kwiatowski, President of the Supreme Audit Office of Poland, Mr. Ivan Klesić, Auditor General of the State Audit Office of Croatia, the EU Ambassador in Tirana, Ms. Romana Vlahutin, the Ambassador of the Republic of Poland in Tirana, z.Marek Jeziorski, the Ambassador of the Republic of Croatia in Tirana, and Mrs. Sanja Bujas Juraga, as well as from representatives from the Ministry of Finance, civil society, academic field, media, etc.

This project comes at the right moment for ALSAI after a four-year period of efforts to modernize its audit activity through partnerships with the most developed European SAIs, the numerous

trainings at home and abroad and the strict application of ISSAI standards, based on the objectives of its Development Strategy 2013-2017. The project comes after the approval by the Albanian Parliament in November 2014 of the new integral Law which according the opinion of the DG-Budget of the European Union is fully in accordance with the standards of INTOSAI by leading to a broad prospect for the institution, and strengthening its independence.

The Chairman of ALSAI stated that ALSAI is very confident about the future of the Twining Project because as it was emphasized by the Secretary General of INTOSAI and President of the Austrian Court of Audit, Dr. Josef Moser, at the 21st Symposium of INTOSAI "The cooperation between SAIs is mutually

beneficial. If SAIs through cooperation manages to help each other with their experience to defend themselves as independent and objective institutions of public audit, they will be able to strengthen their independence within the constitutional framework with the support received from the citizens”.

In her speech Ms. Vlahutin expressed her appreciation for the achievements of ALSAI as well as the conviction that the contribution of the Supreme Audit Institutions of Poland and Croatia, to this Twinning Project will be an added value in the modernization of this Albanian institution.

The Polish and the Croatian SAIs will work on this joint project with the Albanian Supreme State Audit for a two years period. The Polish SAI is one of the most active SAIs in the international arena, expanding his knowledge of auditing standards and best practices, as well as sharing experiences and achievements with many partner SAIs. Its auditors have helped their colleagues from the

European Court of Auditors on their audit missions carried out in Poland and throughout the European Union. Since 2010, NIK has been chairman of the subcommittee of the INTOSAI Standards of Audit. In 2012, NIK was appointed the external auditor of the European Organization for Nuclear Research (CERN).

Not less important will be the quality and contribution to the project of the State Audit Office of Croatia. The Croatian SAI is a modern institution which has known in the recent years a strong growth and quality in its audits and in the international cooperation within EUROSAI, especially after the accession of Croatia to the European Union. The overall objective of the Project is to improve accountability in the use of public funds. Through this project, the European experts will contribute to strengthening the management and technical capacities of

ALSAI in planning and conducting audits in accordance with standards and methodologies.

Transferring knowledge and skills to ALSAI will improve the transparency standards and the working methods. ALSAI will rely on a highly qualified personnel and modern management systems and processes.

At the end of his speech Mr. Leskaj stated that *"...the greatest added value of this project remains the fact that it designs the Albanian public supreme auditor for the years 2020-2025, when of course our country will be a member of the European Union ..."*

President Nishani awards the chairmen of the Supreme Audit Institutions of Poland and Croatia

In assessment of the cooperation and concrete contribution given to ALSAI and strengthening the auditors capacity on May 6, 2016, the President of the Republic of Albania, Mr. Bujar Nishani awarded the

title "For Special Civil Merits" to Mr. Krzysztof Kwiatowski, President of Polish NIK, to Mr. Ivan KLEŠIĆ, Auditor General of the Supreme Audit Office of Croatia and to Mr. Wojciech Kutyla, Vice / President of the National audit Office of Poland, with the motivation:

Mr. Krzysztof Kwiatowski for his outstanding contribution in ensuring the continuation of an intensive collaborative relation between ALSAI and the Polish NIK. Initiating and signing of a joint declaration between both institutions in March 2016, in Krakow, aimed at engaging the staff of the two institutions in the successful implementation of the twinning project IPA to facilitate training events for the Albanian auditors in many fields such as financial, compliance, and performance audits, as well as public procurement, etc.

Mr. Wojciech Kutyla for his personal investment, dedication and high quality support for setting optimal conditions for the training of ALSAI auditors and exchanging experiences in the real work between both institutions, giving a valuable impetus to improving audit staff capacity as well as for the inherent and constant contribution over the last four years in the promotion of mutual and

transparent relations between our institutions.

Mr. Ivan Klešić for the expansion and optimization of partnership and cooperative relations, to facilitate the training of ALSAI auditors in Croatia, which under his personal care and the staff he leads have been trained in the field of performance audit and have shared experiences on auditing in other key areas by improving and adding significantly their knowledge in these areas and consequently bringing increased quality of the audit work of ALSAI, as well as for the contribution to the commitment of the staff of the Supreme Audit Office of Croatia in the successful implementation of the twinning project IPA.

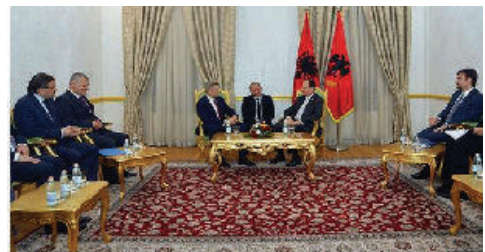
The ceremony was attended by the Chairman of the Supreme State Audit, Mr. Bujar Leskaj, from representatives of the

Presidency, members of the delegations of the SAs of Poland and Croatia, as well as Directors from ALSAI.

President of the National Audit Office of Poland, Mr. Krzysztof Kwiatkowski paid an official visit to Albania

On May 4-7, 2016, the President of the National Audit Office of Poland, Mr. Krzysztof Kwiatkowski held an official visit in Albania in the framework of the inauguration of the Twinning Project IPA 2013.

During this visit, Mr. Kwiatkowski together with the ALSAI Chairman Mr. Leskaj and the Polish Ambassador in Albania, Mr. Marek Jeziorski held several important meetings with leaders of independent institutions, Ministers, MPs, etc. On May 4, 2016 Mr. Kwiatkowski and his accompanying delegation received a special meeting by the President of the Republic Mr. Bujar Nishani.

The President of the Republic wished the delegation a warm welcome and expressed his respect and personal gratitude for the Polish support over the years for the European integration of Albania. The Head of State underlined the importance of audit institutions for the

maintenance of life in a democratic country and the fight against corruption. Mr. Kwiatkowski thanked the Head of the Albanian State for the warm and friendly reception and stressed that the cooperation between counterpart institutions in the field of auditing will continue to be strengthened through other collaborations, especially the Twinning project.

After the meeting at the Presidency, Mr. Kwiatkowski met with the President of the Constitutional Court Mr. Bashkim Dedja. After the presentation of the organization and functioning of the Constitutional Court of Albania, Mr. Dedja answered to Mr. Kwiatowski regarding the impact of the decisions of the Constitutional Court and stressed the importance of the audit institutions in a well-functioning democratic state. Mr. Kwiatowski expressed his satisfaction on the cooperation with the Albanian counterpart institutions in the field of auditing in the fight against corruption and confirmed that this cooperation will continue to be strengthened by providing concrete support for increasing the audit capacity.

On May 5, in the premises of Parliament, it was held a meeting with the Spokesman of the Parliament, Mr. Ilir Meta.

Mr. Meta emphasized the importance that ALSAI activity has on the Albania's Parliament professionally functioning. He also stressed that ALSAI has increased the accountability level to meet not only short-term objectives but also increasing at a higher level of collaboration and cooperation with institutions as well as representation in the international structures of INTOSAI and EUROSAI. The Parliament has given the maximum support to the ALSAI activities with the adoption of a new institutional Law in full compliance with the relevant international standards, having laid the foundations of an apolitical institution. From his part, Mr. Kwiatowski appreciated the support that the Parliament gives to ALSAI and stressed that the cooperation is a guarantee of full independence of the institution to increase the accountability of public administration in the management of public funds and the good governance.

On May 5, 2016 it was held also a meeting with the Chairman of the Economic and Financial Commission, Mr. Erion Brace. During the meeting they highlighted the excellent relations between the Economic and Financial Commission and ALSAI. The support of this Commission for the

adoption of the new Law has ensured ALSAI activity to be in full compliance with the standards of INTOSAI.

On May 5, 2016, Mr. Kwiatkowski held a meeting with the Minister of Justice, Mr. Ylli Manjani. At this meeting Mr. Leskaj appreciated the approach of the Ministry of Justice to the ALSAI activity. During the meeting Mr. Manjani and Mr. Kwiatkowski (as a former Minister of Justice in Poland) shared some ideas about some important elements of the judicial reform, particularly focusing on the judicial system.

Referring to his experience Mr. Kwiatkowski stated that in any democratic society a part of the society will be disappointed from the judiciary, therefore any change is welcomed. He also emphasized the need of arguing every change made to the system and describing very clear that the changes undertaken has no political interest.

Among other the interlocutors praised that the concept of performance auditing is a necessary process and Mr. Manjani said he would follow with interest the results to be produced. Following his visit

Mr. Kwiatkowski held a meeting with the Prosecutor General, Mr. Adriatik Llalla. For Mr. Llalla the cooperation between the Prosecution and ALSAI should serve as an example to be followed to achieve the expected success in placing liability of officials involved in illegal actions while in office.

The Prosecutor General expressed the commitment of law enforcement institutions in Albania to fight corruption. He stressed that "together we are trying to strengthen institutions, mainly the audit ones, to hit the phenomenon of corruption and abuse of officers. In this challenge it is very important the cooperation between the Prosecutor and ALSAI".

Mr. Kwiatkowski (also as a former Prosecutor General) expressed his estimates for the concrete results, as well

as, based on his personal experience, and considered very important the close inter-institutional cooperation.

On May 4, Mr. Kwiatowski paid a visit to the Municipality of Elbasan and held a meeting with the Mayor Mr. Qazim Sejдини. Mr. Sejдини informed the audience about the rich history of Elbasan city and its values without forgetting the main touristic resources that provides this city with tradition. Mr. Sejдини mentioned the functioning of the Municipality of Elbasan and the cooperation with the City Council focusing on the "Participatory Budgeting". The Mayor explained that the budget of Elbasan city is defined by its own citizens according their primary concerns.

Mr Kwiatowski praised the work of Mr. Sejдини noting that only a Chairman that does not discriminate between citizens because of their political convictions wins their faith for a third term mandate. During this visit Mr Kwiatowski was honored by the Municipal Council with the title "Honorary Citizen" of Elbasan for his outstanding contributions in enhancing the professional capacities of ALSAI auditors and public auditors in general.

In his speech at the ceremony held in the "Skampa" Theatre, Mr. Kwiatowski said that he felt much appreciated for this decision of the City Council of Elbasan. He also stated that, besides Mr.Sejдини who is already his friend, now his friends are also all the citizens of Elbasan city.

On May 5, Mr. Kwiatkowski and Mr. Leskaj paid homage and placed wreaths at the National Martyrs Cemetery in respect of the martyr's day.

During his visit in Albania Mr. Kwiatkowski and the Polish delegation also visited the cities of Vlora, Durrës, Elbasan and Kruja.

ALSAI participates in the annual meeting with the National Competent Audit Units (CNAB)

Mr. Leskaj and the Polish delegation, in respect of their compatriots the Holy Father Pope John Paul II paid a visit and laid flowers at the monument located in his honor. The Holy Father was a man who with his hope and faith helped transform the world. The entire Catholic world, but also of other religions has honored the man who has contributed to world peace and the collapse of Communism system. Pope John Paul II visited Albania on 25 April 1993.

On May 10, 2016 it took place in Brussels, the meeting with the National Competent Audit Units (CNAB) in order to discuss about the Annual Report of the International Board of Auditors (IBAN) for NATO. For several years, ALSAI has participated in this annual event as a member Supreme Audit Institution of NATO. This year the annual analysis of IBAN was attended by Mr. Bujar Leskaj, Chairman of ALSAI; Mr. Ermal Yzeiraj,

Director of the Department of Law Enforcement Audit Standards and Ethics and Ms. Aulona Jonuzi, Senior Auditor. A general presentation of the annual report was originally held from Ms. Lyn Sachs, President of IBAN. Ms. Sachs said that one of the NATO's priorities is to increase accountability and transparency in order to improve the efficiency and effectiveness as well as the quality of its governance. In this context the IBAN is responsible for the financial and performance audits for all units, programs and multi-national troops of NATO. Following the presentation of this report it was noted that in 2015, IBAN has prepared 37 financial audits involving 51 audit opinions on compliance and financial statements of which 33 were unqualified opinions and 18 (or 35%) resulted qualified opinions. Also in this report NATO concluded that there are still some problems in reporting of fixed assets, as well as poor internal controls in specific areas.

Another priority of the IBAN for 2015 has been the expansion of the performance audit capacity in order to review the efficiency, effectiveness and economy of the activities of NATO. During 2015, approximately 30% of the IBAN resources were used for conducting performance audits, which were presented for approval to the Council as follows:

(1) Scientific Program of NATO on peace and security,

(2) The need for governance reform of the Security Investment Programme for NATO, and

(3) The need for action to ensure the Transition Programme of the Communication and Information Agency of NATO.

These three performance reports were assessed by the Council which filed a request to increase performance audits for the next year. In her speech Ms. Sachs said that although there have been significant improvements over recent years IBAN believes that the time has come to consolidate the financial statements of NATO units. The consolidated financial statements will present an overview of the financial position, performance, cash flows and budgets. These statements will enable their readers to have a single document, which will enable clearer reading of the money received and expended.

The following session of the discussions presented each separate chapter of the report and a request was submitted in terms of reformulating or presentation of some issues. Basically the IBAN work was highly appreciated by all participants. During this session of the discussion the main issue was the consent from all SAIs for the designing of consolidated financial statements for all NATO units in mutual funds. Also an important issue was the increased number of findings pertaining to the registration of fixed assets and the reporting framework used by them, which often changes by making it difficult to

consolidate in the future these statements but also the comparability in the current conditions. Part of the discussions were also the issues of performance audits as an innovative activity for 2015. In order to maximize the impact of its reports the SAI recommended that IBAN:

- In the future should provide information on ways of choosing some particular topics of performance audits;
- To communicate more clearly and effectively, to prepare reports, so that the latter may be more understandable and provide a clear message to a wide audience; and
- Follow steadily recommendations (follow-up) from the performance audits, highlighting the positive impact of IBAN reports as a better way to inform stakeholders and the public in general.

In conclusion Mr. Brett Hare (Senior Auditor in IBAN) once again reiterated the importance of establishing and monitoring an accounting framework applied in the same manner by all units and NATO agencies.

ALSAI participates in the VIIth meeting of the Audit Task Force on Ethics organized by the Ethics Audit group (EUROSAI)

ALSAI attended the VIIth meeting of this group organized in Madrid on May 19-20, 2016. At this meeting there were discussed issues of ethics and integrity and also the doubts and dilemmas faced by auditors in their every day activity.

ALSAI was represented at this meeting by the Chairman Mr. Bujar Leskaj; the Secretary General Ms. Luljeta Nano and the the Director of the Communication, Publication and External Relations Unit Ms. Irena Islami. The event was the continuation of the previews meetings of the TFA & E and the Spanish Court of Auditors was the host SAI. The welcome speech was held by Mr. Ramón Álvarez de Miranda Garcia, President of the Spanish Court of Auditors and the Secretary General of EUROSAI. Mr. Ramón Álvarez de Miranda Garcia stressed the importance of EUROSAI for all countries of the region and the role of the special Task Force on Ethics which is definitely an added value to all members of the organization .

On the first day of this activity Ms. Helena Abreu Lopes, head of TFA & E (SAI of Portugal) made a brief summary of the work of this working group since its creation in 2011 and praised the contribution of participants and the professional work during all this period. Mrs. Lopes focused especially on two main objectives of this Task Force, the Promotion of Ethics as one of the main pillars of the SAI and the promotion of ethical behavior in public sector organizations through audits.

The meeting was combined with general plenary sessions and workshops divided into groups according the TFA & E objectives in order to share experiences in these fields.

The working sessions were organized as a series of discussions with small groups of participants. The discussions focused on topics such as: identifying the problems of ethics within SAIs; management of conflicts of interest; experiences of on drafting and implementation of the Code of Ethics, etc. These discussions were held by representatives of SAIs of Spain, Portugal, ECA and Croatia.

In this session the participants followed with interest the presentation of Mr. Jacek Jezierski from the Polish SAI regarding the recent changes his leading group has done on ISSAI 30. These changes will be adopted in December 2016 at the Congress of INTOSAI in Abu Dhabi. In this working group ALSAI also has provided a contribution as a member of the Working Group to review the ISSAI 30.

The second day of the meeting began with the issue of the importance of ethics in increasing accountability and transparency. Numerous examples were brought by the SAIs of Hungary, Israel, Czech Republic, Netherlands, ECA, Turkey,

Albania, Moldova, etc. All the participants emphasized the need for awareness and training of staff on ethics issues. The meeting was attended by 19 SAIs and 35 participants, as well as representatives of the host country of the activity the Spanish SAI. Their participation was very positive and productive and gave more pace and diversity to the meeting.

The meeting achieved its goal and adopted the conclusions which defined the SAIs that will work on the Audit of Ethics guideline to be adopted at the next meeting of TFA & Ethics, in February 2017. This guideline will take in consideration the risks associated with the integrity as a result of the interaction between the public, private, civil society and citizens at all stages of the process. This interaction should be treated in a uniform manner in order to strengthen integrity and reduce corruption. This depends primarily on the efforts of public officials to curb corruption but a risk-based approach to integrity should also consider the role of business and citizens in unethical connections that can be established between them. The efforts to reduce corruption of public officials can be effective only if businesses and citizens see this as an unacceptable behavior. For this reason it is necessary to establish "rules of the game" for citizens, businesses, government, and civil society in order to protect public interests. The importance of ethical values is indisputable because it affects our day. In this regard we can cite the statement of Mr. Ubaldo Nieto de Alba, former

President of the Spanish SAI who noted that the challenge is "the external audit should contribute so that ethics becomes part of the legal framework of the public sector".

The Chairman of ALSAI meets the Austrian Ambassador in Albania

On May 31, 2016 the Chairman of ALSAI met the new Austrian Ambassador to Albania, Mr. Johann Sattler. In his speech Mr. Leskaj praised the excellent relations between Albania and Austria which have a deep historical basis. "All Albanians are grateful to the Austrian government and the Austrian people since the time of the Austro-Hungarian Empire for the concrete and continuous support for strengthening our country and the integration of our people especially their support to the country's founder Ismail Qemal Vlora" said Mr. Leskaj. Further Mr. Leskaj mentioned the cooperative relationships lying deep in the economy and culture of Albania which have continued with a good partnership in the field of public supreme audit institutions started with the agreement signed three years ago between ALSAI and the Austrian Court of Audit. The Chairman of ALSAI highlighted the contribution to this relationship of one of the central bodies of the supreme state audit in the world the President of the Austrian Court of Audit and also the Secretary General of INTOSAI, Dr. Josef Moser.

In spite of being one of the more developed supreme audit institutions in Europe and beyond the Austrian SAI is also a partner of ALSAI in the "Peer Review" process. On his part Mr. Johann Sattler expressed his appreciation and stressed the importance of the work and contribution of an institution like ALSAI in the country's governance and increasing accountability in the management of public funds. Mr. Sattler referred to the mutual cooperation as a successful model of acquiring the right experience and the acquisition of international auditing standards. He stressed that if the reforms in justice will be approved in time it will solve many problems of foreign investors, especially those of the Austrians in Albania.

At the end of the meeting the Chairman of ALSAI congratulated the Ambassador of Austria, Mr. Johann Sattler on his new assignment and gave him three editions of ALSAI related to the activity of the institution in the years 2012, 2013, 2014 as well as the report "ALSAI in figures, 2012-2015".

ALSAI signed a cooperation agreement with the Commissioner for the Supervision of the Civil Service

On June 2, 2016, at the premises of the Supreme State Control it was signed the Cooperation Agreement between ALSAI and the Commissioner for the Supervision of the Civil Service, Mrs. Pranvera Strakosha.

The agreement comes within the commitment of both institutions to cooperate in enhancing the respective capacities and professional knowledge. This collaboration highlights the fact that to ALSAI the incensement of the quality of the audit work is essential and to the Commissioner for Supervision of the Civil Service to provide technical assistance to

improve the functioning of the institutions involved in the field of civil service represents an interest special. Mr. Bujar Leskaj praised the agreement as a specific type due to its nature as cooperation between the two independent and depoliticized institutions which cover high-risk areas of state activity.

In this context Mr. Leskaj underlined that this cooperation between the two institutions will be reflected in the decisions of ALSAI and there will be provided a special point to convey facts and recommendations to the Commissioner for the Supervision of Civil Service Mrs. Strakosha.

In conclusion, Mr. Leskaj said that agreements of this format so far away from clichés between independent institutions will bring concrete products and will operate on the basis of reciprocity, serving transparency, accountability and good governance in the public sector.

On her part Mrs. Strakosha considered the cooperation agreement of particular importance to the institution she leads. Praising the work of ALSAI Mrs. Strakosha noted that its reports have served in some cases as a guide and have brought results to the work of the Commissioner for Supervision of the Civil Service. In this context, Mrs. Strakosha stressed that the relevant recommendations of ALSAI will be verified within 30 days. At the end of her speech Mrs. Strakosha underlined that the agreement will contribute to strengthening the rule of law.

The meeting was attended by directors and officers of the Commissioner for Civil Service Supervision and directors and auditors from ALSAI.

ALSAI held the IVth annual Scientific Conference "Risk Analysis"

In the premises of the hotel "Tirana International" ALSAI started a three-day works (20 to 22 June) on the Fourth Annual Scientific Conference entitled "Risk Analysis". The fourth year of the conference is not merely a routine calendar but confirms its success in overcoming the risk of being confirmed as a forum of scientific thought in Albanian and abroad. The conference also drew attention to the European Parliament, represented by Dr. Igor Soltes, Deputy / Chairman of the Budget Control in PE. The Conference was attended by 150 representatives from the partner SAIs of Poland, Turkey, Croatia, Kosovo and Montenegro, eminent personalities and professionals from the Supreme Audit Institutions and EUROSAI, academics, professors and experts in various fields. The Conference was designed under the motto of INTOSAI "Experientia Mutua Omnibus Prodest".

The Conference was chaired by the Chairman of ALSAI Mr. Leskaj, by Dr. Igor Soltes Member of the European Parliament (former President of the Slovenian Court of Audit) and by Mr. Wojciech Kutyla, Vice / President of the Supreme Audit Office of Poland while it was greeted by the Minister of Finance Mr. Arben Ahmetaj and Prof. Dr. Anastas Angjeli on behalf of the Academy of Sciences.

In his speech Mr. Leskaj underlined that one of the main reasons for organizing this conference is the clear gap on risk analysis in the public institutions, identifying corruption as the main risk raised in the system. In this context he presented a map of the risk areas in Albania, where among others mentioned the risk that threatens Albania by high debt, the rational exploitation of natural resources and the lack of clear rules on concessions and public-private partnership by mentioning also the concerns raised by the IMF, World Bank and USAD on these sectors. In conclusion the Chairman urged addressing these risks with professionalism and integrity offering the maximum contribution to his institution on risks recognition and mitigation.

The fight against corruption was the focus of the Slovenian MEP speech, Dr. Igor Soltes, who praised the efforts of ALSAI in this field and said that working groups should be established to combat this phenomenon that undermines public finances. "We all must play our role to fight corruption," said Soltes, "although in these last two years it has spread even more in the EU in areas such as construction, energy, transportation, defense, medicine, public etc. It is very important the staff education and ALSAI audit plays an important role in strengthening citizens' trust in state institutions". In this context Mr. Šoltes urged the country's authorities to strengthen their institutions to be more independent, because the goal of independence of institutions is to ensure that taxes and the use of public funds are performed in view of public interest. The MEP concluded by stressing the need that the Albanian Parliament should assess the work of ALSAI and follows the implementation of the recommendations of this institution; thus it can be placed in Albania an effective system of control and accountability for public funds.

The Academic Anastas Angjeli praised the topic selected by ALSAI as an interesting

evidence of the fact that the latest science and technology improvements can be used effectively in the audit analysis, using the achievements of scientific thought. "We have 133 institutions and scientific units. Many of them have survived and some of them are active, but many others are apathetic institutions, to vegetate" he stressed. Mr. Angjeli further stated that ALSAI has received maximum support from the Assembly to improve its audit work. He also said that auditors have an important role in bringing the country into the European Union. "Such a conference reflects the institutional progress, and the growth and deepening of its audit power proving that this institution is on track to fulfill its legal duties," concluded Mr. Angjeli.

In his speech the Minister of Finance Mr. Arben Ahmetaj asked that the map of risks presented by the Chairman of ALSAI to be readdressed under new the culture of addressing the risks, which the government is trying to impose. Mr. Arben Ahmetaj congratulated ALSAI on the organization of the conference and assessed the current coordination between his department and ALSAI. Mr. Ahmetaj said that a cooperation agreement is being negotiated where the joint work between the auditors of the Supreme State Control and the internal audit structures of the Ministry of Finance in the near future will be deeper and more intense.

The first paper was presented by Dr. Milan Dabović, President of the Senate of the SAI of Montenegro, who provided a

detailed analysis on the definition of risk, materiality and sampling at the planning stage of the audit. In his statement Dr. Dabović shared with the participants the experience of the SAI of Montenegro, noting that the analysis of risk is fundamental to the audit planning and serves a quality audit work. The presentation of Dr. Dabović was followed by the work of Dr. Verica Akrap by the Croatian SAI and Mrs. Özlem Özçelik from the Turkish SAI, which introduced participants to the experience of their respective countries in the risk analysis. The Office of the Auditor General of Kosovo was presented with the paper of Mr. Enver Boqolli entitled "Preparation of the audit plan based on risk", with the emphasis laid on planning as a crucial stage for the audit work. "Risk analysis" in the proceedings of the first day was not raised only in the form of a "prejudice" against entities or different areas, but it was also analyzed in the form of a self-evaluation for SAIs, as it was addressed in the paper of Mr. Jacek Jazierski, Advisor to the President of the SAI of Poland. The NIK former Polish President highlighted the risks of unethical behavior, conflicts of interest, involvement in abuse and corruption, etc. and brought his valuable experience accumulated in the process of review and improvement of the Code of Ethics (ISSAI 30) INTOSAI.

The risk was analyzed also in the light of the banking system by Mrs. Natasha Ahmetaj, Deputy / Governor of the Bank of Albania who presented the topic "The banking system and protection from

risks." Mrs. Ahmetaj noted that in terms of the main weight of the banking sector in the financial system, its contribution is important to the overall financial stability to have knowledge of the priority risks it produces and timely construction of these hedging instruments. The "Risk Analysis" topic was addressed also under the optics of the academic Prof. Dr. Skender Osmani and Dr. Bujar Leskaj in a speech titled "The Performance, the System, the risk and the Fazy decision-making multi-criteria groups". This scientific paper deals with audit problems, especially on performance, risk, decision-making and addressing them by applying the Fazy methods as practical interest for the optimization of resources, in terms of the massive use of information technology.

The Chairman of the National Accounting Council, Prof. Dr. Jorgji Bollano addressed the "Risk Analysis" in view of the lack of transparency of audit procedures as the risk factors in the management of public companies. "Transparency is one of the main pillars of the audit" – said Mr. Bollano. After questions and discussion in the closure of the first panel moderated by Dr. Milan Dabović, the 2nd panel followed under the moderation of Mr. Jacek Jezierski.

Prof. Dr. Omer Stringa presented at this conference his paper entitled "Risk assessment in the audit of financial statements". Prof. Dr. Stringa stressed that the first condition to be met to have a quality audit approach is risk-based, which allows auditors to focus on the control of

those "hot spots" which have the highest possibility to have inaccuracies. Risk-based audit enhances transparency, accountability and good governance in the public sector. The academic study on the risk issue continued with the references of Prof. Dr. Hysen Cela Chairman of the Board of IEKA, Prof. Ass. Dr. Adriatik Kotorri, Dr. Bujar Ramaj and Prof. Dr. Aurela Anastasi who held a presentation on the risk analysis in view of reforming the legal system.

The papers encouraged constructive discussions between the participants and the first day of the conference ended with the conclusions of Dr. Igor Soltes who made a synthesis of the conference papers and considered it more productive in its purpose, expressing the desire to continue the cooperation in the development of strategies and best practices.

The second day's agenda included the analysis of risk by prominent academics and professors of the Faculty of Geology and Mining, civil society members and lecturers from various faculties of private and state universities.

The second day was moderated by Mrs. Özlem Özcelik and it started with the scientific paper of Prof. Dr. Thoma Korini and Prof. Dr. Skënder Osmani on the "Implementation of the TOPSIS Fazy methodology as the best alternative in selecting human resources and projects". Prof. Dr. Korini in his conclusions stressed that the use of techniques based on logic Fazy should always take place for a more

efficient resource management. Another innovative paper during the conference were the studies of Prof. Dr. Niko Pano, Prof. Dr. Gudar Beqiraj and Dr. Salvador Bushati which addressed the environmental and economic effects of the human activity in the lake Prespa which constitutes an important Hydro Cascade component of the Hydropower River Drin respectively for 2 hydropower stations built in Macedonia (Glloboshica and Spile) and 4 hydropower plants in Albania (Fierzë, Koman, Vau Dejes and Ashta). The paper was welcomed by the European MP Dr. Igor Soltes who said that this paper will be discussed by the European Parliament in a forum that will focus on the Balkan rivers and Mr. Bujar Leskaj declared that ALSAI also will conduct a performance audit on this issue using the relevant expertise. From the Civil society Prof. Sazan Guri presented the paper entitled "Community fees: a service to performance or a risk management," which pointed out the issues of paying fees and not getting service.

The "Risk Analysis" was elaborated expertly by Dr. Gafur Muka who briefed on the role of risk maps and management systems. Dr. Muka treated cases of the regionalization risk to the enterprise level and at the sector level by focusing on the geometry of the presentation. The problems of flooding in the coastal area were discussed in view of the risk analysis by Prof. Dr. Sherif Lushaj and Prof. Dr. Ago Nezha, who recommended that the management of risk factors in the

environment may be subject to audits to check the effectiveness of investments.

Under the moderation of Dr. Verica Akrap from the Croatian SAI, this session included discussions on the concession contracts. One of the topics was presented by Dr. Zef Preci who briefed on the major problems of the concessions issues and among others recommending the necessity of the periodic audits from ALSAI. In the field of social security the risk was analyzed by the General Director of the SSI Mr. Astrit Hado. In his statement he stressed that the reduction of fertility and political influence constitute the main risk factors in the social security sector. "The range of risk-based studies in the National Security Strategy" presented by Prof. Pajtim Ribaj; "the effects of exchange rate on trade balance" by Prof. Dr. Tonin Kola and Prof. Assoc. Dr. Elida Liko; "in search of oil from Prof. Dr. Irakli Pifti; "in the assessment of natural hazards of the National Road" by Prof. Dr. Gjovalin Gruda; and "risk analysis on the performance of public investment" by Dr. Aulent Guri and Mrs Marianthi Guri.

The last session of the Conference was moderated by Prof. Dr. Sazan Guri and the discussions followed with the papers of the Secretary General Mrs. Luljeta Nano, the Director of the Performance Audit Department Dr. Rinald Muça, Prof. Ass. Dr. Arbi AGALLIU, Msc. Megi Kurishi, Mr. Dulian Zeqiraj, Mrs. Esmeralda Zeqo, Mrs. Juliana Gjerazi, Mr. Jul Bushati and Mr. Bilbil Hoxha. These papers encouraged constructive discussions between the

participants and the second day of the conference ended with the conclusions of Mr. Wojciech Kutyla who made a synthesis of the papers presented by expressing his appreciation on the tradition that ALSAI has created in Albania in organizing the annual scientific conferences.

The sessions of the third day were organized at the hall of the Academy of Sciences and it was moderated by the Chairman Mr. Leskaj. The agenda included papers from the auditors of the Office of the Auditor General of Kosovo (OAG). The participants discussed some interesting topics such as "Preparing the audit plan based on risk", "risk assessment in audit planning", "corporate risk management in the organizations of the public sector in Kosovo", "health risks of the local government budget", etc.

ALSAI was represented by the paper works of Prof. Ass. Dr. Manjola Naco, Mr. Kozma Kondakciu, Mrs. Luljeta Nano, Mrs. Aulona Jonuzi, Mr. Alush Zaçe, Dr. Idlir Dervishi, Mrs. Albana Agolli, Dr. Edvin Stefani, Mr. Sali Agaj, Mr. Pellumb Beqiraj, Mr. Gjovalin Preci, Mr. Andi Buzo and Mr. Bajram Lamaj, while the OAG was represented by the paper works of Mr. Fikret Ibrahim, Mr. Evetar Zeqiri, Mrs. Ardita Salihu, Mrs. Aida Podrimaj, Mr. Muhammad Balaj and Mr. Ramadan Gashi. At the end of the conference Mr. Leskaj made a summary of the conclusions of the works presented stating that ALSAI will study them and make them part of its

recommendations. In this regard ALSAI will publish a commentary on risk analysis and develop risk maps for the years 2017-2018.

The papers encouraged constructive discussions between the participants and the first day of the conference ended with the conclusions of Dr. Igor Soltes who made a synthesis of the conference papers and considered it more productive in its purpose, expressing the desire to continue the cooperation in the development of strategies and best practices.

The second day's agenda included the analysis of risk by prominent academics and professors of the Faculty of Geology and Mining, civil society members and lecturers from various faculties of private and state universities.

The second day was moderated by Mrs. Özlem Özcelik and it started with the scientific paper of Prof. Dr. Thoma Korini and Prof. Dr. Skënder Osmani on the "Implementation of the TOPSIS Fazy methodology as the best alternative in selecting human resources and projects". Prof. Dr. Korini in his conclusions stressed that the use of techniques based on logic Fazy should always take place for a more efficient resource management. Another innovative paper during the conference were the studies of Prof. Dr. Niko Pano, Prof. Dr. Gudar Beqiraj and Dr. Salvador Bushati which addressed the environmental and economic effects of the human activity in the lake Prespa which constitutes an important Hydro

Cascade component of the Hydropower River Drin respectively for 2 hydropower stations built in Macedonia (Gliboshica and Spile) and 4 hydropower plants in Albania (Fierzë, Koman, Vau Dejes and Ashta). The paper was welcomed by the European MP Dr. Igor Soltes who said that this paper will be discussed by the European Parliament in a forum that will focus on the Balkan rivers and Mr. Bujar Leskaj declared that ALSAI also will conduct a performance audit on this issue using the relevant expertise. From the Civil society Prof. Sazan Guri presented the paper entitled "Community fees: a service to performance or a risk management," which pointed out the issues of paying fees and not getting service.

The "Risk Analysis" was elaborated expertly by Dr. Gafur Muka who briefed on the role of risk maps and management systems. Dr. Muka treated cases of the regionalization risk to the enterprise level and at the sector level by focusing on the geometry of the presentation. The problems of flooding in the coastal area were discussed in view of the risk analysis by Prof. Dr. Sherif Lushaj and Prof. Dr. Ago Nezha, who recommended that the management of risk factors in the environment may be subject to audits to check the effectiveness of investments.

Under the moderation of Dr. Verica Akrap from the Croatian SAI, this session included discussions on the concession contracts. One of the topics was presented by Dr. Zef Preci who briefed on the major problems of the concessions

issues and among others recommending the necessity of the periodic audits from ALSAI. In the field of social security the risk was analyzed by the General Director of the SSI Mr. Astrit Hado. In his statement he stressed that the reduction of fertility and political influence constitute the main risk factors in the social security sector. "The range of risk-based studies in the National Security Strategy" presented by Prof. Pajtim Ribaj; "the effects of exchange rate on trade balance" by Prof. Dr. Tonin Kola and Prof. Assoc. Dr. Elida Liko; "in search of oil from Prof. Dr. Irakli Prifti; "in the assessment of natural hazards of the National Road" by Prof. Dr. Gjovalin Gruda; and "risk analysis on the performance of public investment" by Dr. Aulent Guri and Mrs Marianthi Guri.

The last session of the Conference was moderated by Prof. Dr. Sazan Guri and the discussions followed with the papers of the Secretary General Mrs. Luljeta Nano, the Director of the Performance Audit Department Dr. Rinald Muça, Prof. Ass. Dr. Arbi AGALLIU, Msc. Megi Kurishi, Mr. Dulian Zeqiraj, Mrs. Esmeralda Zeqo, Mrs. Juliana Gjerazi, Mr. Jul Bushati and Mr. Bilbil Hoxha. These papers encouraged constructive discussions between the participants and the second day of the conference ended with the conclusions of Mr. Wojciech Kutyla who made a synthesis of the papers presented by expressing his appreciation on the tradition that ALSAI has created in Albania in organizing the annual scientific conferences.

The sessions of the third day were organized at the hall of the Academy of Sciences and it was moderated by the Chairman Mr. Leskaj. The agenda included papers from the auditors of the Office of the Auditor General of Kosovo (OAG). The participants discussed some interesting topics such as "Preparing the audit plan based on risk", "risk assessment in audit planning", "corporate risk management in the organizations of the public sector in Kosovo", "health risks of the local government budget", etc.. ALSAI was represented by the paper works of Prof. Ass. Dr. Manjola Naco, Mr. Kozma Kondakciu, Mrs. Luljeta Nano, Mrs. Aulona Jonuzi, Mr. Alush Zaçe, Dr. Idlir Dervishi, Mrs. Albana Agolli, Dr. Edvin Stefani, Mr. Sali Agaj, Mr. Pellumb Beqiraj, Mr. Gjovalin Preci, Mr. Andi Buzo and Mr. Bajram Lamaj, while the OAG was represented by the paper works of Mr. Fikret Ibrahim, Mr. Evetar Zeqiri, Mrs. Ardita Salihu, Mrs. Aida Podrimaj, Mr. Muhamed Balaj and Mr. Ramadan Gashi. At the end of the conference Mr. Leskaj made a summary of the conclusions of the works presented stating that ALSAI will study them and make them part of its recommendations. In this regard ALSAI will publish a commentary on risk analysis and develop risk maps for the years 2017-2018.

The conference was closed with the promotion ceremony Mr. Nuredin Skrapari's book, "The tragedy of the oil Intelligence. Mr. Skrapari shared with the

participants the tragic story of the elite group of engineers who were imprisoned by the communist regime. ALSAI chose this book for two reasons.

First to bring to attention that strengthening of historical memory eliminates any risk to restore dictatorship and the recommendations of Mr. Skrapari are similar to the recommendations given by ALSAI in the audit report to the National Agency of Natural Resources and the Ministry of Energy and Industry, as the review of concession agreements and the reestablishment of the Scientific Institute of Petroleum.

Conference conveyed the central message that while we have a modest experience

in the field of risk analysis, as a fundamental reason in the backwardness of the country and the poor quality of management and public decision-making. The main institutions of the State, in collaboration with their European partners should organize workshops, roundtables, seminars and conferences to exchange experiences, methods and new technologies used in risk analysis to achieve a professional and coherent decision-making.

Throughout the days of the Conference, the participants were introduced to the books of Prof. Dr. Skender Osmani and the books published by ALSAI in the recent two years. The conference is reflected in ALSAI's publication "IV Annual Scientific Conference: Risk Analysis".

ALSAI's auditor in the II Congress of Public Procurement, held in Protoroz of Slovenia

On 6-7 June 2016, Ms. Albana Agolli, Director of the Audit Department of Investment, Foreign Financing Projects and Public Companies and the auditors Mr. Idlir Dervishi, Mr. Skender Muca and Mr. Luan Kuka participated in the II Congress of the Public Procurement organized in Protoroz, Slovenia.

This Congress aimed at exchanging experiences by the participants, in connection with public procurement and the use of European Procurement Directive by each participating country. The congress was attended by representatives of institutions responsible for procurement processes, Slovenia, Italy, Austria, Croatia, Serbia, Montenegro, Bosnia & Herzegovina and Macedonia. The main focus of the Congress was to introduce the best procurement practices of these states. The congress also had representatives from committees that are engaged in the application of the European Procurement Directive and experts of different companies who develop procurement procedures based on legislation of different countries. In the first part of the Congress, Mr. Boris Koprivnikar, Minister of Public Administration of Slovenia, stressed the importance of exchanging best practices regarding public procurement between Member States of the European Union and countries which are candidates for joining the EU. He also expressed the importance of the unification of the public procurement directives of the EU

countries, taking as reference the European Procurement Directive, in order to increase efficiency and avoid deviations of the procurement process. According to Mr. Koprivnikar a good procurement system will bring a good functioning of the state as a whole, where services to citizens would be better and also the economic development of the countries will gain a rather small increase. Ms. Dana Mitea, Director of Cooperation Department of the Interior in the government of Austria, in connection with the Central Public Procurement Unit in Austria said that this unit since the day it was launched has worked constantly to avoid irregularities in procurement processes. Also the rules applied by the unit have facilitated procurement procedures, in order to increase the participation of companies from different countries of the European Union (Cross Border Procurement).

Mr. Marco Tanferna, head of the legal office of CONSIP, made a presentation of this office, which is an office under the Ministry of Economic Development of Italy, with full effect to control and regulate the activity of the Italian public administration, including and public procurement. Mr. Tanferna stressed the importance of the Central Procurement Unit, where the monitoring of its procurement procedures, has progressively reduced the level of abuse in public procurement. Being based on the European Directive 2014/24 procurement, the Central Procurement Unit will conduct electronically all procurement procedure,

starting from 2017. Mr. Saso Matas, Director General of Public Procurement in Slovenia emphasized the importance of European economic development 2020 strategy, which stresses the importance of developing public procurement procedures electronically. The Electronic procurement will bring a greater involvement of smaller and medium companies in public procurement and would increase economic exchanges between Member States. Also the procurement procedures will be "green", which will reduce the operating costs. A challenge is making the EU Directive 2014/24 a national procurement law for all member countries. Simplifying procurement procedures will bring an efficient management in the European Union.

During his presentation, Mr. Andreas Nemec, Director of Federal Procurement Agency of Austria, highlighted the importance of electronic public procurement procedure, which would increase the participation of economic operators, but will also increase the transparency and management of the procurement process. On the second day of the Congress were conducted presentations from the respective offices of the agencies of the Public Procurement Croatia, Slovenia, Serbia, Bosnia & Herzegovina, Montenegro and Macedonia.

The chairman of ALSAI, Mr. Bujar Leskaj, meets with the EU ambassador and the Austrian Ambassador

On July 7, 2016, President of ALSAI, Mr. Bujar Leskaj, welcomed in his office the Ambassador of European Union to Albania, Ms. Romana Vlahutin and Austrian Ambassador in Albania Mr. Johann Sattler.

Mr. Leskaj expressed his gratitude to the Ambassador Vlahutin for the constant help and valuable support given by the EU to the highest institution of public audit in Albania, culminating with the twinning project IPA 2013 for the modernization of the audit capacity of ALSAI, which has begun to be implemented. Mr. Leskaj highlighted that this assistance is a priority for the institution he represents, to strengthen the audit capacity according to the best practices of European, like those of SAI of Poland (NIK) and the Audit Office of Croatia that are part of the IPA project. The Chairman of ALSAI emphasized that the EU support to the IPA project follows the assistance given by the Directorate-General for Budget of the European Commission and by the experts of EU delegation in Tirana, for the adoption of the new Organic Law of ALSAI, in accordance to the INTOSAI standards.

On her part, Ambassador Vlahutin confirmed the full commitment of the European Union to modernize and strengthen the audit capacities of ALSAI and stressed the interest of EU in the efficient use of public money in Albania. *"In this regard," she said, "transparency*

and quality of the audit report regarding the expenditure of public money is very important for a healthier public finance in the country".

The Ambassador of Austria, Mr. Johann Sattler praised the successful cooperation that ALSAI has with the Austrian Court of Audit, following the agreement signed in Vienna by the two partner institutions, and mentioned the recent contribution of Austrian Court of Audit in the Peer Review report for ALSAI, which measures the performance of the Albanian Supreme Audit Institution in comparison to the best European standards.

Mr. Leskaj considered the 2014-2020 Strategy on Public Finance Management as fundamental to achieve the objectives of macroeconomic development of the country. He noted that this document is prepared with the help of experts of the EU and SIGMA and brought to the attention the opinion that ALSAI has submitted to the Parliamentary Committee on Economy and Finance. According to this opinion, the responsibility for implementing the objectives should not remain to a institution, the Ministry of Finance, but must be extended to all key implementing institutions, including ALSAI. *"We as the Supreme Audit Institution are committed to the successful implementation of the Sixth Pillar Strategy, supervision of public finances".*

The Chairman of ALSAI, Bujar Leskaj, pays a official visit in Kosovo

On July 11, a delegation of ALSAI headed by the Chairman, Mr. Bujar Leskaj, conducted a one-day visit to Kosovo and was welcomed by the Auditor General of the National Audit Office of the Republic of Kosovo, Mr. Besnik Osmani, Minister of Finance, Mr. Avdullah Hoti, Vice / President of the Parliament and the Chairman of the Committee on Public Finances Supervision, Mr. Fikrim Damka and Chairman of the Committee on Budget and Finance, Mr. Naser Osmani.

During the meeting with his counterpart, Mr. Leskaj, congratulated Mr. Besnik Osmani for his new post as Auditor General of Kosovo and wished him success in his work. Mr. Leskaj said he was convinced that the cooperation achieved with the SAI of Kosovo with Mr. Large Olofsson as Auditor General, will be developed further with new achievements under the leadership of Mr. Osmani.

Further, the Chairman Mr. Bujar Leskaj highlighted that ALSAI will lobby for the membership of SAI of Kosovo in EUROSAI and INTOSAI and welcomed the idea of the Auditor General, Mr. Besnik Osmani to maintain a Regional Summit with the

Presidents of SAIs. Mr Leskaj and Mr. Osmani jointly expressed that, in the context of the consolidation of bilateral relations, the SAI's of Albania and Kosovo will renew the agreement, where a special importance will be given to implementation of joint audits in various fields, based on INTOSAI standards.

Mr. Besnik Osmani thanked the leadership of the Supreme Audit Institution in Albania for their continuous support to the Office of the Auditor General of Kosovo and expressed its conviction that such support will not be lacking for the membership of the SAI of Kosovo in INTOSAI and EUROSAI. Mr. Osmani expressed the institutional commitment to further deepen the cooperation between the two supreme audit institutions, through joint activities in the field of auditing and implementation of programs for continuing professional development.

Leaders of the two SAIs emphasized that not only the audit but also the provision of advice to the audited organizations is an important mechanism to increase efficiency in addressing the recommendations arising from the Supreme Audit Institutions and agreed to draft a joint calendar activities aimed at mutual exchange of experience, based on the motto of INTOSAI "Experientia Mutua Omnibus Prodest (Mutual Experience Benefits All)

At the meeting that the delegation of ALSAI held in the Committee on Budget and Finances of the Parliament of Kosovo,

with the Chairman, Mr. Naser Osmani, Mr. Bujar Leskaj emphasized the need for increased cooperation between the two Supreme Audit Institution of Albania and Kosovo. The focus of discussion was the economy of the Republic of Kosovo in general, in connection with the adoption of the budget.

At this meeting, Mr. Leskaj gave an overview of the current work of the ALSAI, pointing out the importance of cooperation of the parliamentary committees with the SAIs. He noted that the review of audit reports by parliamentary committees strengthens transparency and accountability in the public sector. In his speech, Mr. Naser Osmani praised the work of the ALSAI and the attention that this institution has shown to strengthen the cooperation with the National Audit Office of Kosovo.

The cooperation between the Supreme Audit Institution of Albania and Kosovo was also discussed at the meeting with the deputy/chairman of the Committee on Financial Supervision, Mr. Fikrim Damka and the member of the committee Mr. Naim Fetahu. The commission scrutinizes the audit reports of the SAI of Kosovo and approves these reports, making recommendations to the audited institutions.

In the framework of his visit to Kosovo, President of ALSAI, Mr. Bujar Leskaj was welcomed at a meeting by the Minister of Finance, Mr. Avdullah Hoti. Minister Hoti briefed Mr. Leskaj about the process of the state budget of the Republic of Kosovo and the plans and visions of the Government of the Republic of Kosovo to increase the efficiency in the management of public money. On this occasion, Mr. Hoti also expressed the willingness of the institution he leads to cooperate closely with the Albanian State in the exchange of experiences in strengthening the management and efficiency in the spending of public money.

From his part, the Chairman of ALSAI, Mr. Bujar Leskaj expressed its willingness for a more productive cooperation between the two institutions to help the government and the audited organizations in the management of public money. Also it was underlined the need of cooperation between the respective SAI-s and the Ministries of Finance of the two countries, so that the work of SAI, as an agent of Parliament, can contribute in improving governance, transparency and accountability in the public sector. In this regard, President of ALSAI underlined that fighting corruption is a regional challenge that requires a multi-stakeholder engagement between the countries, as required by the EU.

In this visit, the President of ALSAI was accompanied by Mr. Alush Zaçe, Director the Audit Department of Asset Management, Territorial Control and Environmental Protection and senior auditors, Mr. Muhamet Kavaja, Mr. Selfo Zeneli and Mr. Niko Nako.

Z. Leskaj meets Mr. Franklin de Vrieze, expert on Parliamentary Development and Governance

On July 12, 2016, President of ALSAI, Mr. Leskaj welcomed in his office Mr. Franklin Devrieze expert on Parliamentary

Development and Governance contracted by the Swiss Embassy for its program of long-term institutional development of Parliament, and Mr. Gledis Gjipali, Director of the European Movement Albania, a partner of ALSAI.

Mr. Leskaj thanked Mr. Devrieze for the Swiss Embassy project which will support the institutional development of Parliament with programs of technical assistance and stressed the importance of parliamentary cooperation with the independent constitutional institutions of the country. Mr. Leskaj presented an overview of the relations of the ALSAI with the Parliament, considering them positive. Mr. Leskaj highlighted the contribution of Parliament for the adoption of the new law of ALSAI, which is entirely in accordance with the standards of INTOSAI, especially the contribution of the Chairman of the Parliamentary Committee for Economy and Finance and the Members of this Committee. "In general, the members of Parliament are aware of the importance of the audit", said Mr. Leskaj. ALSAI rigorously implements the recommendations of Parliament's Resolutions, preparing

detailed action plans for these recommendations. The chairman of ALSAI noted that more attention should be paid MPs in following-up the recommendations of ALSAI, as the EU has requested in his 2015 progress report for Albania. He expressed his willingness for any cooperation and assistance that may be required by the project that Mr. Devrieze leads and praised the contribution of Mr. Gledis Gjipali in this project, one of the most qualified partners of ALSAI from the Albanian civil society.

Mr. Devrieze thanked Mr. Leskaj for the information provided in connection with reports of ALSAI in the Parliament, as well as the ideas about the relationship of Parliament with other independent institutions and said he would have in August his report for the Swiss Embassy, which will contain assistance with strategic directions for the Albanian Parliament for the next 10 years (2018-2028). He appreciated the fact that all ALSAI's reports submitted to Parliament are published on the website of the institution (www.klsh.org.al). Mr. Leskaj expressed its willingness to provide the support of ALSAI's staff for any document or material that may need additional experts for the implementation of the final report.

ALSAI participates in International Book Fair in Durres

From 2 to 7 August in Durres, along the boulevard "Taulantia" was organized the "International Book Fair ", by the cultural

and artistic Association "DURANA" and Municipality of Durres. The fair was attended by approximately 70 publishing houses from 7 countries: Albania, Greece, Italy, Kosovo, Macedonia, Montenegro and Romania. This fair was followed with great interest by the citizens of Durres and the many tourists.

Visitors also showed interest for the publications of ALSAI, which were exposed in 57 editions of the period from 2012 to 2016. The editions of ALSAI, except being faithful with the audits of the institution, the findings and recommendations of each audit, convey the strategic directions of the institution's modernization, which is to increase the contribution to the improvement of public governance, through increasing the war against corruption by enforcing the audit capacity of ASAI's auditors at the level of a modern European auditor.

Aiming to increase the transparency, ASAI has participated in the last 5 years in several book fairs, presenting always to

the reader new editions. In this book fair, alsai presented the first 10 editions, of the period November 2015 - June 2016, as the annual analysis of the institution's work in 2015, two publications related to the articles of the auditors in the press, the two issues of the Scientific Journal "Public Audit", etc.

ALSAI through continuous participation in book fairs with its publications, increases the transparency of the audit activity, which is one of the main indicators of the modernization of the institution, in view of its multi-dimensional communication with citizens.

Chairman of ALSAI organizes a reception in honor of the Polish Ambassador in Albania, Mr. Marek Jeziorski

On August 30, 2016, Chairman of the Albanian Supreme Audit Institution, Mr. Bujar Leskaj, organized in the premises of "Art Hotel" in Tirana a special ceremony to express gratitude to the Ambassador of Poland to the Republic of Albania, Mr. Marek Jeziorski, which ended his

diplomatic mission in Albania. At the ceremony, Mr. Marek Jeziorski was accompanied by his wife Mrs. Theresa Garbacik-Jeziorska.

In his speech, Mr. Leskaj expressed appreciation of the contribution made by Mr. Jeziorski during his diplomatic service in Albania, describing Mr. Marek Jeziorski as an ambassador with a high experience and stature, which has been present on the problems and joys of the Albanian people with ideas and with his support. In four years of his diplomatic mission in Albania, Ambassador Jeziorski, has made a valuable contribution to the advancement of bilateral relations and supported the Albanian institutions in the context of the European integration process. A few days ago the President of the Republic, Mr. Bujar Nishani awarded Mr. Marek Jeziorski with the title "For Special Civil Merit", praising Mr. Jeziorski as proficient in Albanian language, Ambassador Jeziorski has prompted further, the excellent relations that exist between the two countries, giving a new dimension particularly in cultural cooperation. His presence in the local media with a perfect Albanian language has penetrated into the memory of many Albanians and media representatives.

I have organized today this reception not only as the Chairman of the ALSAI, but also as a citizen of the Republic of Albania.

një dimension të ri veçanërisht bashkëpunimit kulturor. Prania e tij në mediat vendase me një shqipe të përsosur, ka depërtuar në memorien e

shumë shqiptarëve dhe përfaqësuesve të medias. Këtë pritje sot e kam organizuar jo vetëm si kryetari i KLSH-se por dhe si qytetar i Republikës së Shqipërisë.

We as a group of auditors and executives of ALSAI express our gratitude for what he has done for Albania and Albanian institutions following years of his stay in Albania. The Ceremony was followed with the Polyphony Group of Laberia "Çipini" with a polyphony song, whose verses assess the Polish nation and the Ambassador Marek Jeziorski figure.

In his speech, Mr. Marek Jeziorski said that he was very excited by this reception, which he considered as one of the most beautiful gifts that were offered in last days of his stay in Tirana. At the end of his speech, the Ambassador said, "Albania is and will remain forever in my heart and this event is a proof of this. I'm very pleased that I had the opportunity to meet with all of you, with "Çipini" and auditors of ALSAI. You had a very good cooperation with the Polish NIK-un, within the IPA project, funded by the EU. I am convinced that following this cooperation with the staff of NIK, you will make the best in strengthening the institution".

Mr. Jeziorski thanked the President of ALSAI and highly appreciated the determination, tenacity and his personal contribution to the development of this cooperation. The reception was closed with a cocktail during which the participants had the opportunity to exchange ideas and share their opinions.

Chairman of ALASI meets with Kosovo's representatives from the Project "Increasing transparency by promoting the role of Internal Auditors in the chain of accountability"

On August 30, 2016, President of ALSAI, Mr. Bujar Leskaj welcomed in his office Ms. Mimoza Krasniqi, coordinator of the project "Increasing transparency by promoting the role of Internal Auditors in the chain of accountability" as well as Ms. Mary Ymeri, Internal Audit experts. This project is financed by "The Balkan Trust

for Democracy" and is implemented by the "Institute of Accounting, Auditing and Finance" **KAF** in Kosovo.

The meeting was organized within the framework of meetings and that representatives of this project have done and are doing with the various institutions and actors that regulate or monitor the work of internal auditors in Kosovo, Macedonia and Albania.

The Chairman thanked Ms. Krasniqi and Ms. Ymer for their interest to cooperate with the Supreme Audit Institution in Albania and stressed the importance that ALSAI has shown toward the civil society organizations, professional organizations in the field of audit to improve the audit work and increase the transparency of operations of the institution.

The parties agreed to sign a cooperation agreement, in which will be placed concrete terms of cooperation. Experts of the two institutions will work to finalize the deal soon.

Staff training

ALSAI's staff training continued to be a priority even in the period May-August 2016, during which were conducted 1588 days of training from the ALSAI staff within the country. These trainings are conducted within the ALSAI Departments, in institutional scale, under the IPA project in cooperation with other institutions, especially the Ministry of Finance.

The most important topics discussed were:

- Public procurement procedures;
- Internal rules of operation of ALSAI;
- Financial Audit Manual;
- Compliance Audit Manual;
- Internal Financial Control;
- IT Audit Manual;
- Risk analysis in the audit process;
- Identification of risks in the combined audit;
- An audit of procurements in the field of real estate, etc.

During May-August 2016, there were also organized trainings, workshops, seminars abroad:

On May 23-26, 2016 in Luxembourg, at the premises of European Court of Auditors (ECA) it was organized the training: "The auditing approach of the Court auditors"

The primary purpose of this training was to prepare the newly recruited staff in the ECA and the SAI-s auditors from the EU member countries and beyond, about the audit practices of the European Court of Auditors.

Participants in the training came from Luxembourg, Kosovo, Albania and colleagues from various ECA room, with different experiences, knowledge and audit profiles. The Supreme State Institution of Albania was represented by auditor Mrs. Eva Leka. The training was focused on the presentation of the organization and functioning of the European Court of Auditors, on the missions and the auditing sectors of each room inside ECA and on the challenges every auditor faces in his work, regardless the type of audit, whether financial, compliance or performance.

During each of the training sessions were discussed various issues directly related to the auditor's work, starting from the identification of the audit cases to the preparation and sending of documentation of the completed audit case to the European Parliament and the European Commission.

On May 23-27, 2016 at the Turkish Court of Accounts (TCA-Turkish Court of Accounts) was held the training on "Audit of Information Technology- TCA-s experience". In this activity ALSAI was represented by auditors Mrs. Aulona Jonuzi and Mrs. Yrjada Jahja. This training was conducted by the audit sector of IT at TCA, a team of ten auditors who conveyed to participants the knowledge of the general and detailed IT audit, which were summarized in a way that were understandable for participants not specializing in information technology.

The training on information technology audit included various areas, as follows:

The training started with a presentation about information technology, its history, duplicates that people relating these fields have had in the development that would have, the importance that has today and the risks that accompany it. Today what constitutes as a subject for the IT audit is offering public services throughout technologies. The risks that faces the prevalence of technology in the public sector include: issues related to information security, data protection, mismanagement of public funds, lack of laws and regulations on IT, lack of convenient vision on e-services (public services offered through online portals), lack of horizontal integration between public institutions, issues related to the integrity of data, business continuity, etc..

Importance during the training was also given to CAAT (Computer Assisted Audit Tools) techniques, which at ALSAI and TCA have a wide-spread in auditing. As a general audit program which helps in the data analysis, at TCA is used ACL, which is very similar to the functions performed

and the interactivity with the user, to the IDEA, used at ALSAI. The basic functions most used of these two audit programs are: import, ranking, total/subtotal, analysis of sequences, analysis of gaps, analysis of publications, filtering data, mathematical calculations, grouping/sorting, unification of databases and gathering.

At the end of training, the organizers had invited external experts who explained and provided concrete assistance cases they have given in public audit, which is mainly focused on technical testing security of computer infrastructure and on data security that an institution holds, processes and generates. In conclusion, participants with different auditors profiles (auditors of information technology, financial, performance) were introduced to a wide overview and detailed audit of IT and the end of the training received a certificate issued by TCA.

On June 2-3, 2016 in Prague met the Working Group of EUROSAI on Information Technology, a meeting which was organized by the Supreme Audit Institution of Poland-NIK. The Working Group of EUROSAI on Information Technology (Working Group on IT-ITWG) chaired by NIK since 2014, deals with information technology.

At the 11th meeting of this group in Prague the Supreme State Audition of Albania was represented by Mr. Rinald Muça, Director of Performance Audit Department, Mrs. Yrjada Jahja and

Mr. Benard Haka, first auditors of Information Technology Audit Department. The Working Group meeting was opened by the President of Czech Republic SAI, Mr. Miloslav Kala, who made a presentation on the situation of information technology in the Czech administration, noting that there are advanced systems but with registers still in base form. Mr. Kala recommended a centralized service system of information technology in public administration, which brings to the audit process these benefits: acceleration, reduction limits on subjects, identification of movements with negative economic impact, improvement in audit planning and increased levels of audit results.

A very important issue for the Working Group, was the highlighting of the advancement of project "The Cube" (Control Space for e-Government Audit), which is a tool to facilitate e-government audits. Its purpose is to be an intelligent database on the Internet to collect audit reports from different SAI. This access will not be carried out only for information on audit reports for e-governance, but Cube will also contain articles, presentations, methodology, database and other

materials. The idea is that in addition to the collection of information sources it also provides basic analysis. For year 2016, the Working Group identified as a problem the lack of human resources in function to Cube, so the augmentation of the templates in the program for planning/execution of audits was seen as a solution.

Other presentations of works carried out include:

- Parallel Audition on Data Protection, which is being conducted by Belgium, Estonia, Hungary and Moldova. This audit is based on the International Standards COBIT 4.1 and ISO 27002. Cases that have priority and will be audited are Security Plan of IT systems and respective responsibilities, Logical Access, duties and responsibilities of civil service workers, Recovery Plan from Disaster, Management of Change and Documentation of IT Operations. In this parallel audit, each country will develop its audit report based on national rules and then the Belgian Court of Audit will make a summary report on the problems encountered. This audit began in November 2015 and is expected to be completed in spring 2017.

- Planning of Coordinated audits, which will operate in the fields of: Open Data, visualization of data (Big Data), audit controls over Cloud and social media, best practices in risk evaluation, evaluation degree of implementation of the recommendations, public engagement in determining the audit program of a SAI, electronic questionnaires to solve the

expectation gaps, parallel audit on electronic signature, etc.

- Presentation of EUROSAI database, which so far includes 700 audit reports by 19 SAIs. In the future this database is expected to make improvements such as placing video-manuals on how to put reports in the system, extension of search filters and expansion of subjects thematic.

- Presentation of Self-Assessments of IT Audit (ITASA-IT Audit Self Assessment) in the states that have developed it. During the development of ITAS's in different SAI, were designed action plans with these measures: development strategy of SAIs, training programs, auditing (ACL/IDEA), publication of introducing of ITAS's online, new/improved paper works for IT audits that support financial audit reports, updating the methodology of IT audit etc. In May 2016, ALSAI developed ITAS, which will be presented at the next meeting of the Working Group of EUROSAI on Information Technology.

- Presentation of Self-Assessments of IT in SAI (ITSA-IT Self Assessment) in states that have developed it. The issue that was pointed out to this process is that even in the development of an IT audit, auditors do not always base their conclusions on findings, often can be drawn a conclusion even from the risk presented in a situation.

In the end of the meeting, all participants gave their opinion about the strategy of the Working Group on IT for the coming years. Issues that will be considered for

inclusion in the strategic plan were: increasing the potential of IT in the SAI, practical presentation of audits conducted by SAI and implementation of IT infrastructure in different SAIs, committing ITSA and ITASA in all SAI members of EUROSAI, committing coordinated audits on Information Technology, completion of reports and other materials in the Cube system, exchanging knowledge and experiences on new technologies and sharing of best practices on communication with stakeholders (including social media).

During June 12 -13, 2016 at the European Court of Auditors was held the training "Economic analysis of projects and related policy decisions", moderated by Mrs. Gisele Hites, professor at IESEG School of Management, France, on behalf of the European Commission. The training comes at a time when the cost-benefit analysis (and others discussed below as part of economic analysis), are taking more and more importance in the public sector. Thus the goal of economic analysis is to provide a continuous assessment of decisions procedure in terms of the impact that these decisions have.

To obtain more information on this subject, the Supreme State Audition of Albania was represented by Mrs. Manjola Naço, Director in the Department of the Central Government, Public Administration, Financial Management and Internal Audit, and Mrs. Aulona Jonuzi, Senior Auditor in this Department.

The objectives of this training consisted in the critical realization of economic and financial evaluations of projects; capacity development within the context of project evaluation and decision-making, in order to select the right tool and implementation of this tool in the right way in order to interpret the results correctly. Specifically, three were the tools that were analyzed during the two days training: CBA (cost-benefit analysis), CEA (cost-effectiveness analysis), and MCA (analysis of several criteria). During the first day, the training focused on financial and economic analysis, conceptual treatment, terminological and functional analysis of these two differences, differences and similarities of these two analyzes, emphasizing the importance of economic analysis from the standpoint of society as a whole. Thus during this section we jointly explored financial analysis, focusing on cost-benefit analysis and cost-effectiveness through concrete examples on the construction of two training centers, to illustrate the concrete procedures. What is important here to note is the difference between financial and economic analysis, despite the fact that they both estimate the net profit of an investment project, based on the difference between the situation "with a project" and that "with no project". But while the financial analysis of a project compares the costs and benefits of a private investor (or public), the economic analysis compares the costs and benefits to society as a whole. While the financial analysis takes into account market prices, to compare the balances of investments

and sustainability of the project, economic analysis uses "economic price", which is the market price without taxes, benefits, subsidies, etc., to measure the legitimacy of national resources use of some specific projects.

During the second half of the day, the training continued with the economic analysis (as a continuation of financial analysis) exploring once again the analysis of cost-benefit and cost-effectiveness, but in this case the procedure was illustrated by the example of an industrial investment with Cohesion funds from EU, by one of the member countries. In this part of the training, particular importance took the treatment of "shadow prices". Therefore while market prices do not reflect the current value of goods and services, or when there is no market price for these, then it can be used "shadow prices". During the second day of training, the focus was on the analysis of decisions based on several criteria, such as the third tool in the process of analyzing the projects. The training began with a theoretical approach to latter pass completely in a real analysis, based on four case studies, which illustrated step-by-step the procedures followed during economic analysis. This training not only provided broad base of information, in terms of procedures and tools used in the process of project evaluations analysis and made decisions based on these, but was also based on the discussions and constructive interaction between the participants; who brought different experiences in this field. Successful

policies and based on evidence require decisions making based on objective and verified methods.

Precisely to meet this target, the three analyses above are finding more and more use at the EU countries and beyond. Therefore the cost-benefit analysis consists in measuring in "monetary terms" the benefits and costs of projects, but in account of the society as a whole. What European Commission recommends today (reference: DG REGIO, through Legislative Cohesion Policy for the period 2014-2020), that it must be transformed into a real management tool for regional and national authorities. Choosing the best quality projects, which maximize the value of money, the impact of which has impacts on job creation and economic growth, it should be seen as a key element of overall policy strategy. In this context, the analysis of cost-benefits are considered as an analytical tool to be used to evaluate investment decisions in order to evaluate the adding welfare of attributable precisely to this decision, and therefore the contribution of the this concrete decision on the policy objectives. Thus, the economic analysis (regardless of the tool used for its implementation) intends a more efficient allocation of resources, demonstrating the obedience of society on a specific option, compared with some other alternatives. In these conditions, it is deemed that the conducting of economic analysis of investment projects with social impact, takes a vital importance not only for the

growth of social welfare but also for the long-term sustainability of this.

From June 28- 30, 2016 in Pristina it was held the workshop "Parallel Audit of the performance in the field of public procurement". The workshop was organized in the framework of the Second PPA Project by the Swedish National Audit Office (SNAO) which in this meeting was represented by Mr. Hazim Sabanovic, Mr. Tony Angleryd, Mr. Eirikur Einarsson and Mr. Jussi Bright from European Court of Auditors.

The Supreme Audit Institution of Albania was represented by Mr. Altin Tafilaj and Mrs. Miranda Haxhia. Attending the workshop were also representatives from the other SAIs representatives as Turkey, Bosnia, Kosovo, Macedonia, Montenegro and Serbia. The purpose of this meeting was the presentation by the participating SAIs of a draft plan before the study, about parallel audit in the field of public procurement. ALSAI was presented at the meeting with the topic "Performance audit on the use of the negotiation without prior publication of a contract notice procedure." The topic presented by representatives of ALSAI was followed with great interest by the participants.

On the second day of the meeting the topics presented by representatives of SAIs were reviewed and peer reviewed. The presentation made by ALSAI under this format was revised and reviewed by the NAO Bosnia, which expressed its appreciation for this work. ALSAI made the revision and review of the topic

selected by the Turkish SAI, where its representatives expressed their opinion.

On June 29th - July 1st, 2016 from Center for Excellence in Finance (CEF) in Ljubljana was organized the entitled workshop "The Management of Business Projects". In this training took part representatives from ALSAI, Mr. Shefki Jaupi, Mr. Aldo Kume, Mr. Redi Ametllari and Mr. Xhein Xhindoli.

The workshop covered the main principles of management and selection of projects through planning, risk analysis and monitoring. The training was designed for managers and staff of governmental and non- governmental organizations and was organized in an interactive form, bearing in mind the mutual experience between participants.

On the first day, participants were introduced to the concept of a business project and what distinguishes it from a "political" project. Further, based on a case study, trainees were divided into working groups to develop a specific project, thus taking the roles of managers in determining the goals and strategies

according the input-output formula. During the workshop it was emphasized that a project means a new idea, a commitment to be always in vanguard of changes within the organization and outside. In this regard, the project comes as a necessity of continuous improvement of institutions, in order to achieve efficiency.

On the second day, participants entered the planning stage, where a special importance was paid to the risk analysis and the benefits that come from this analysis as a key stage in the planning of a project. To evaluate risk, you first need to have a conceptual recognition of it and the workshop took care to distinguish the concept of "risk" with that of "uncertain event." Based on the case study, risk was analyzed in the form of questions such as - "What are the risks for the purposes? They derive from what? What causes them? – Pointing out the importance of a risk register existence and a plan to reduce the impact of risk. Another important element of the planning of a project is the management of human resources, based on the Gantt Model, so that the resources are allocated in the right place and time during the project implementation.

On the third day, after setting strategies, planning and human resource management, trainers began implementing "virtual" project, examining whether the objectives are achieved and the benefits will be realized. At the end of the training, under the auspices of the CEF, the participants developed a tourist tour in

Ljubljana where they were introduced to the history of the city.

The workshop was presented and moderated by the Academic Brendan McCarron, a member of the Royal Institute of Engineers in the UK. Mr. McCarron leads the Leadership Academies of CIPFA's and is the architect of many workshops for senior management in the state civil service of the United Kingdom. In the private sector, he has recently worked on the sponsorship project of global company Rolls Royce plc, which deals with the production of various engines and different engineering parts for aircrafts and ships.

On June 23-24, 2016 in Brussels, Belgium it was held the fourth joint training for resident advisors of IPA projects and their counterpart's representatives of neighboring countries and EU candidate countries, with the purpose of a more successful implementation of IPA projects from the General Directorate for Enlargement and Neighborhood Negotiations of European Commission (DG NEAR). This training was intended to enable participants to know more closely the policies of the EU enlargement and neighborhood policies as well as with the specific procedures for the implementation of twinning projects. The training was attended by representatives from Albania, Croatia, Macedonia, Serbia, Ukraine, Algeria, Azerbaijan, Morocco, Tunisia and Turkey.

Head of the Unit for the Building of TAIEX and Twinning in DG NEAR Institutions,

Mrs. Heike Berstbrein made a presentation of EU Enlargement and Neighborhood focusing on specific issues to each region. Specialist of DG NEAR unit Mr. Christophe Casillas in his presentation made known to the participants the methods of work and management issues in the field of twinning projects. A special attention during the training was also paid to the issue of visibility of projects to make public to institutions and the public the progress of the implementation of twinning projects.

One of the other very fruitful instruments presented during this training was the instrument of technical assistance and exchange of information of the European Commission (TAIEX).

TAIEX supports public administrations regarding the approximation, application and enforcement of EU legislation, as well as facilitating the exchange of EU best practices. Candidate countries can apply to get economic support for the organization of workshops, expert in-depth expertise in a particular area for the approximation of national legislation with the EU and study visits in the administration of an EU member state.

In this training ALSAI was represented by the General Secretary and at the same time head of the project Mrs. Luljeta Nano, Head of Press, Publishing and Foreign Relations Directorate, as well as RTA Counterpart, Mrs. Irena Islami and the Project Implementation Specialist, Mrs. Alma Shehu.

Supreme Audit Institution of Albania is beneficiary of funding from the European Union IPA 2013, worth 2.1 million euro of the Twinning Project "Strengthening the external audit capacity in Albania". The EU member countries institutions that will implement this project in ALSAI are Supreme Audit Office of Poland and the State Audit Office of Croatia. The overall objective of the Project is to improve accountability in the use of public funds in the Albanian public administration. Through the project, European experts will contribute to strengthening the management and technical capacities of ALSAI for planning and conducting audits in accordance with the EU standards and methodologies and international ones.

The twinning project has started to be implemented in ALSAI from March 16th, 2016.

COMPTROLLER AND AUDITOR GENERAL OF IRELAND

OFFICE OF THE
COMPTROLLER AND AUDITOR GENERAL

The main work of the Office is to develop financial audits that culminate with the publication of annual accounts of all state and state-sponsored organizations that are part of the audit powers to the Comptroller and Auditor General (C & AG).

General Information

Comptroller and Auditor General plays a central role in the process of public accountability, providing security for *Sail Éirean* (Lower House of the Irish Parliament) about the way the management of public funds, updating it with reports on issues arising from audits and other statutory examinations. These reports are considered by the Public Accounts Committee, PAC (*Dail Éireann*).

The main work of the Office is to develop financial audits that culminate with the publication of annual accounts of all state and state-sponsored organizations that are part of the audit powers to the Comptroller and Auditor General (C & AG). This job requires an examination of the accounts, registers and transactions underlying these units in order to ensure that:

- accounts reflect transactions;
- transactions recorded in the account to be fair - are applied to the purposes intended and in accordance with the rules that govern them.

For each account, is made an examination of arrangements for internal financial control.

The Office also performs a number of other works, which are designed to test discretely if:

- are applying the principles of good financial management in the management of public funds;
- have applied for the intended purpose of the funds paid to the bodies that receive more than 50 percent of their funding from the state;
- is properly conducted public business.

As Controller of the Treasury, C & AG authorizes the release of funds from the Treasury through a written request from the Ministry of Finance or the National Agency of Treasury Management. A written request for funds must be for purposes permitted by law and can only be withdrawn when authorizing Dail Éireann.

Mission

Enable independent assurance that public money is managed properly spent properly, to contribute to the improvement of public administration.

The role of the office is:

- examine and report on the accounts of public bodies;
- ascertain that the transactions of public bodies are in accordance with the legal authorities that govern them and the funds are applied for the purposes intended;
- enable security system of internal financial control, designated by each body;
- consider whether any body manages its resources economically and efficiently and that there are mechanisms in place to evaluate the effectiveness of operations;
- authorize the release of funds by the Treasury for purposes defined by law.

During the implementation of this mandate is considered the management of public funds,

including the requirements of fairness and sound corporate governance.

Constitutional and statutory provisions

Comptroller and Auditor General is a constitutional officer who holds office under Article 33 of the Constitution.

Article 33

1. The Controller and Auditor General on behalf of the state controls all exits and all cash accounts administered by or under the authority of the Oireachtas (Parliament of the Republic of Ireland).
2. The Comptroller and Auditor General shall be appointed by the President after the nomination of Dail Éireann-i.
3. The Comptroller and Auditor General can not be a member of the Oireachtas's House and can not hold any other post.
4. The Comptroller and Auditor-General shall report to the Dail Éireann in the period provided by law.
 - Comptroller and Auditor General may not be removed from office for misconduct or incompetence, it can only be removed by resolution passed by the Dail Éireann and Senate.
 - Taoiseach (Irish Prime Minister) shall inform the President on a regular basis as it aforesaid resolution, approved by

Dail Éireann and Senate. He should send him a copy of any such resolution, to prove that the Speaker of the House of the Oireachtas approved.

- Upon receipt of such notification and copies of resolutions, the President immediately orders the dismissal of the Comptroller and Auditor General from office.

5. Depending on how mentioned above, the terms and conditions of the office of the Comptroller and Auditor General shall be defined by law.

Legislation governing the Controller and Auditor General and his Office are as follows:

- Law on Treasury and Audit Department in 1866;
- Law on the Comptroller and Auditor General 192: 3
- Law on the Comptroller and Auditor General (Amendment) 1993;
- Comptroller Law, the Auditor General and Committees of the Houses of Oireachtas (Special Provisions) 1998.

Relations with Parliament

The results of the audit activity reported in Dail Éireann in two main ways:

- through audit certificates or reports that give an audit opinion on the accuracy of financial statements / accounts;
- the reports on financial management of individual subjects and other issues that may concern the Dail Éireann.

The Public Accounts Committee also plays a key role in the process of public accountability. C & AG participates in the meetings of the PAC-t as a permanent witness. Results of independent control of C & AG's provide a solid foundation for the PAC's probe. Committee effectiveness is enhanced by his side, taking as its starting point, the reports of C & AG's. C & AG shall monitor the significantly impact and effectiveness because his reports were followed by PAC's.

PAC checks and reports Dail Éireann to examine the accounts audited by C & AG and its reports on them. These include appropriations accounts of government departments and offices of the Boards of Health accounts and financial statements of state-sponsored bodies.

PAC also examines other legal relations of C & AG:

- Reports C & AG's control of the economy, efficiency and effectiveness evaluation (VFM).
- Other reports made by C & AG under the law for the Comptroller and Auditor General (Amendment) 1993.

*Translated by: Jorida Zhegu, Auditor
Audit Department of Investments and
Foreign Financed Projects and
Environmental Protection*

ACCOUNTS CHAMBER OF AZERBAIJAN

Azərbaycan Respublikası
Hesablama Palatası

Progressive and successful development of Azerbaijan demanded the development and improvement of state control in all areas of importance, especially in the field of finance and economy. Thus, the fundamental economic changes, created the need to establish a financial control system based on the new and unified principles that cover all aspects of economic life.

Creation and Development of the Chamber of Accounts

The last decade of the twentieth century was a period of change in the creation of political and economic foundations of the Republic of Azerbaijan. The collapse of the old principles of the Soviet economy, the formation of a new economic system and the establishment of effective and modern civil society, were a necessity. Progressive and successful development of Azerbaijan demanded the development and improvement of state control in all areas of importance, especially in the field of finance and economy. Thus, the fundamental economic changes, created the need to establish a financial control system based on the new and unified principles that cover all aspects of economic life. International experience has shown that systems such as financing

should be supported normally in control of the external public, which reports to the legislature and not dependent on any internal controls (financial audit carried out by relevant executive bodies for the effective implementation of their power in public) or executive authorities. The external control of the financial situation, is independent from the managers of the financial resources of the state and responsible before the law and the public, is recognized as a fundamental tool for the observance of financial legislation and discipline in the country.

Legal framework

The Chamber of Accounts is completely a new body for the Republic of Azerbaijan. The legal status of the institution is based on the Constitution of the Republic of Azerbaijan (Article 92) and is reflected in

the Law of Azerbaijan Republic "On Chamber of Accounts", adopted in 1999. This law also made important changes and amendments to bring it into line with international standards. According to the statutory mandate, the Chamber of Accounts is a permanent organ of the state budget, which reports to parliament (Milli Majlis) on financial controls exercised. The Chamber of Accounts has organizational and functional independence. Being a democratic body, the Chamber of Accounts of the Republic of Azerbaijan builds its work on the principles of legality, independence, objectivity, collegiality, publicity and justice. The Chamber of Accounts submits activity reports to parliament and is responsible for carrying out the tasks and functions specified by the legislation.

According to legislation, the Chamber of Accounts consists of Chairman, Vice Chairman and 7 auditors, whose mandate is 7 years. The independence of the professional activities of the Chairman, Deputy Chairman and Auditors of the Chamber of Accounts is guaranteed by state. Based on the law, organizational activities, logistics, information, financial and economic, conducted by the staff of the Chamber of Accounts, chaired by the Chairman of the Chamber of Accounts. The structure, work rules and staffing costs are determined in the evaluation of the Chamber of Accounts.

Activities and Audit Process

According to the Law of Azerbaijan Republic "for the Chamber of Accounts", adopted on 2 July 1999, and the amendments made in recent years, the Chamber has the following functions:

- give an opinion on the draft State Budget and additional state funds;
- oversees volume, structure, and timely execution of revenues and expenditures of the State Budget, as well as extra funds - budget;
- give an opinion on the annual report on the implementation of the state budget and bills;
- analyzes whether budget financing is carried out according to the provisions, make proposals for the elimination of detected deviations and process improvement and submits them to the Parliament;
- oversees the management of state property and the money generated by their privatization;
- carries out financial examination of draft laws related to the state budget and the extra funds, as well as international agreements approved by parliament, with the guidance of the parliament and its committees;
- receives and analyzes information from the Central Bank of Azerbaijan from other authorized banks and

credit institutions in connection with the flow of finances to State Budget and extra funds, and provides relevant proposals to the parliament;

- inform parliament about the audit findings;
- cooperation with other organs of state control.

International cooperation

At the beginning of its activity, the Chamber of Accounts established the first contacts with state bodies and state entities that carry out financial and budgetary control. It became a member of international and regional organizations of Supreme Audit Institutions and fulfills its tasks in the field of bilateral cooperation with similar institutions counterpart. The Chamber of Accounts is accepted in international organizations, such as INTOSAI (International Organisation of Supreme Audit Institutions), ASOSAI (Organization Asian Supreme Audit Institutions) and ECOSAI (Control of Supreme Institutions of Member States of the Economic Cooperation Organization) in 2002.

The signing of bilateral agreements intended to organize and carry out external inspections of financial activities state to improve vocational training, and the abilities of the staff audit, perform audit activities of the joint research, seminars, conferences and meetings, as well exchange of information and relevant

documents to conduct joint audits especially when bilateral trade and economic relations are growing. Design and implementation of work plans of the Chamber, intended to carry out the functions and duties specified in the Law of Azerbaijan Republic "On Chamber of Accounts" and in its statute and considers different types of audit and analytical work on creating the necessary mechanism of control over the use of state funds. Work plans include opinions and information on the design of the functional activities of the Chamber and resolving issues on regularity, methodology and law. The work plan also included international issues and logistics activities.

Cooperation between ALSAI and the Accounts Chamber of Azerbaijan

The Accounts Chamber of Azerbaijan and ALSAI have cooperated within the working groups of EUROSAI and specifically on 5-7 April 2015, in Baku, Azerbaijan held the second meeting of the Working Group of EUROSAI Audit of Funds allocated to disasters and catastrophes, which focused on the challenges of being implemented successful and practical implementation of ISSAI 5500-5599 "Audit Guidelines Disaster aid: the risks of financial fraud and corruption, using new methods of making data".

Accounts Chamber of Azerbaijan was host SAI and enabled the realization of the activity.

At the meeting of this Working Group in addition to representatives of the European Court of Auditors (ECA), the SAI-s of Italy, Turkey, Poland, Latvia, Moldova, Bulgaria, Romania, Russia, Serbia and Indonesia, was attended by representatives of the ALSAI: Ms. Manjola Naço, Department Director and Ms. Amantja Patozi, specialist in the Department of Communication, Publications and External Relations.

Translated by: Jorida Zhegu, Auditor

Audit Department of Investments and Foreign Financed Projects and Environmental Protection

AUDIT OFFICE OF THE REPUBLIC OF CYPRUS

According to Article 116 of the Constitution, the Auditor General, assisted by the Deputy Auditor General, is responsible for the audit on behalf of the Republic, all payments and receipts, control and inspection of all accounts, other assets administered and liabilities incurred by or under the authority of the Republic.

Audit Office of the Republic of Cyprus is an independent office and does not depend on any Ministry. Auditor General and Deputy Auditor General are appointed by the President.

According to Article 116 of the Constitution, the Auditor General, assisted by the Deputy Auditor General, is responsible for the audit on behalf of the Republic, all payments and receipts, control and inspection of all accounts, other assets administered and liabilities incurred by or under the authority of the Republic. For this reason, the Auditor General has the right to inspect and control all relevant books, archives, statements and countries where they are held the above assets.

Also, the Auditor General shall apply any other power, or perform other responsibilities prescribed or provided for

by that law. In addition, following the audit of government accounts, the Auditor General is responsible, in accordance with the provisions of special laws or administrative measures, auditing of statutory bodies, special funds, local authorities and other public organizations.

In accordance with Law 113 (I) 2002 (providing evidence and information to the Auditor General, the latter has the right to request evidence and information from the auditee in any form and any person who refuses to provide the requested information, giving false evidence or incorrect or incites any person to conceal evidence and information committing a criminal offense and is punishable, upon conviction, to a fine of £ 1,000 and / or imprisonment up to one year. Also under this law, the Auditor General has the right to require any person, natural or juridical, who receives a

state subsidy, loan or guarantee to provide all the necessary evidence regarding the disbursement of funds.

Also under this law, the Auditor General has the right to require any person, natural or juridical, who receives a state subsidy, loan or guarantee to provide all the necessary evidence regarding the disbursement of funds.

Vision

Contribute to the effective and efficient management, of public funds.

Mision

Promote higher standards in public sector financial management and reporting, accountability and value for money.

Value

Independence, objectivity, professionalism, credibility.

Legal Framework

Competence and duties of the Auditor General are defined in the Constitution of the Republic. Based on this and other relevant legislation, the Auditor General is responsible for auditing the accounts of the central government, statutory bodies, local authorities, special funds and other agencies. The Auditor General has also the authority to compel testimony or information from beneficiaries of grants, guarantees or loans from public funds in order to ascertain how they are used.

- Constitution
- Statutory Law
- Municipalities
- Local authorities
- Provide evidence and information to the Auditor General.

Constitution

Part 6, Chapter 2 of the Auditor General and Deputy Auditor General.

Article 115

1. The President and Vice President of the Republic shall appoint two persons jointly the right to be one auditor and one deputy auditor general: provided that the Auditor General and Deputy Auditor General, does not belong to the same community.
2. The Auditor General, who is assisted by the Deputy Auditor General shall exercise all the powers and perform the functions and duties conferred or prescribed by law.
3. Competence, functions and duties of the Auditor General provided in this Chapter may be exercised by him in person or by officers acting under and in accordance with his instructions.
4. The Auditor General shall submit to the President and Deputy President of the Republic, every year a report on the

performance of his functions and duties as may be prescribed in this Chapter.

Neni 117

1. Deputy / Auditor General shall have such powers and perform such functions and duties that usually belong to his office and also shall, in accordance with the directions of the Auditor General to exercise all powers and perform all functions and tasks from one based on constitutional provisions or by law.

2. The Deputy Auditor General shall act in place of the Auditor General in his absence or his temporary incapacity to perform his duties.

Note:

On 20-21 October took place in the capital of Slovakia, Bratislava the meeting of the Contact Committee of Supreme Audit Institutions (SAIs) of the EU member states. In this meeting participated as observers, candidates and pre-candidates SAIs for the EU. It also attended representatives from EUROSAI, SIGMA and IDI. In this meeting participated 34 European SAI-s and there were 104 attenders.

During the proceedings of the meeting, The Chairman of ALSAI Mr. Bujar Leskaj met with representatives and leaders of many SAIs, among whom the Auditor General of the Republic of Cyprus, Mr. Odysseas Michaelides, with whom he held a friendly conversation and agreed to soon sign a cooperation agreement between

the Supreme Audit Institutions of the two countries.

The Contact Committee Meeting, Bratislava, 20 – 21 October 2016

Translated by: Jorida Zhegu, Auditor

Audit Department of Investments and Foreign Financed Projects and Environmental Protection

Seria : botime KLSH - 16/2016/67

Web-site: www.klsh.org.al, E-mail: klsh@klsh.org.al

Shtëpia Botuese
Shkupshkronja

Kontrolli i Lartë i Shtetit
Bulevardi "Dëshmorët e Kombit", nr. 3,
Tiranë Tel./ Fax: 04/ 228485, Tel. 04/ 251267